

Nek Bible

Nek New Testament

Contents

Matayo	1
Maleko	63
Luka	100
Yoane	164

Nek Bible

Matthew, Mark, Luk, and John in the Nek Language of Papua New Guinea

Sampela hap Nupela Testamen long tokples Nek long Niugini

Language: Nek

Provided by: Wycliffe Bible Translators

This print-on-demand edition of Scripture is produced and provided at cost by the Digital Bible Society in partnership with the Bible League of Canada, Open Doors International, and other missions and translation agencies. To order additional copies of this or other Bibles, please visit www.dbs.org (USA), www.bibleleague.ca (Canada), and www.opendoors.org (Europe).

Copyright and Permission to Copy

Copyright © 2011 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Copyright © 2011 Wycliffe Bible Translators, Inc. Scripture text used by permission.

PDF, ePub, and MOBI Bible covers and design are copyrighted 2017 by the Digital Bible Society (www.dbs.org).

PDF generated on 2017-08-24 from source files dated 2017-08-24.

9c8b7d2c-9947-5697-8ece-4ff5778c6061

ISBN: 978-1-5313-0484-3

Gĩngit manda kindem Matayoli youkuk

Ama Wapmañ Yesu indañguk

Yesu en ama wapmañ Devit endok sambat

1 Anutuli Yesu en Mesia *nimbi taleñguk endok solilok kot sambat win ñindiñ: Yesu endi ama wapmañ Devit endok sambat, timbi Devit endi Ablaamdok sambat. ²Ablaam win Aisak endok beu, Aisak win Jekop endok beu, timbi Jekop win Juda gita dal kwayañii endok besi. ³Juda win Peles gita Sela endok beset. (Menjettok koi Tama.) Timbi Peles win Heslon endok beu, Heslon win Ram endok beu. ⁴Timbi Ram win Aminadap endok beu, Aminadap win Nason endok beu, Nason win Salmon endok beu. ⁵Timbi Salmon win Boas endok beu. (Meñlok koi win Rahap.) Timbi Boas win Obet endok beu. (Meñlok koi Rut.) Timbi Obet win Jesilok beu, ⁶Jesi win ama wapmañ Devit endok beu.

Timbi Devit win Solomon endok beu. (Solomon meñ win dama Ulielok tamin pakuk.) ⁷Timbi Solomon win Reoboam endok beu, Reoboam win Abia endok beu, Abia win Asa endok beu. ⁸Timbi Asa win Jeosafat endok beu, Jeosafat win Jeolam endok beu, Jeolam win Usia endok beu. ⁹Timbi Usia win Jotam endok beu, Jotam win Ahas endok beu, Ahas win Hesehia endok beu. ¹⁰Timbi Hesehia win Manase endok beu, Manase win Amon endok beu, Amon win Josaia endok beu. ¹¹Timbi Josaia win Jeoiakin gita dal kwayañii endok besi. Nain wolonda Babilon nasili Islael am-

atam kaikan giñginembi, endok kwelan kuñgulok yanañgip ñañgiliñ.

¹²Yesulok solii Babilon ña pakiliñ, walinin bikap Yesu en indañguk endok kot sambat win ñindiñ: Jeoiakin win Sealtiel endok beu, Sealtiel win Selubabel endok beu. ¹³Timbi Selubabel win Abiut endok beu, Abiut win Eliakim endok beu, Eliakim win Asol endok beu. ¹⁴Timbi Asol win Sadok endok beu, Sadok win Akim endok beu, Akim win Eliut endok beu. ¹⁵Timbi Eliut win Eleasa endok beu, Eleasa win Matan endok beu, Matan win Jekop endok beu, ¹⁶Jekop win Josep endok beu. Timbi Josepti tamin Malia timbimbi, Maliali wakan Yesu apmiñguk, koi Mesia kitiañ.

¹⁷Windiñda ama sambat Ablaamdok plon kusei kimipi bikap Devittok plon talelak win 14, timbi sambat windiñgangot Devittok plon kusei kimipi bikap Babilon ñañgiliñ endok plon talelak win 14, timbi walinin ama sambat nombo inda-ta-biumbi, Mesia indañguk endok kunakunatsi win bo 14got.

Yesu indaindanlok kasat

¹⁸Yesu Mesia indañguk wolok kasat win ñindiñ. Endok meñ Malia Josepta giñgit wilimiñgiliñ. Endi gama yakan nim kuñilimbi, Dindim Woñdi kundit timbimbi, Maliali gwañgwa minjip tiñguk. Windiñ indañmiñguk win inda-dakleumbi, ¹⁹giñgitñin Josep endi biup nandiñguk. Gan endi ep tindin kindem kuñgukta siñgi mayek nim miup nandiñipi, gitakan biup nandiñguk. ²⁰Windiñ timbepi nanandi kena ti-kuñilimbi, Wopum Anutuli añelo no ni-mulimbi, lat plon indañmimbi niñguk, “Josep, ama wapmañ Devit endok kombilin, dik ñindiñ nandi: Malia gwañgwa minjip tilak win Dindim Woñ

***1:1** Anutuli ama wapmañ no amatamñii epmektok ni-mulektok e-kwambiñ da tim biñguk. Ama wolok koi Juda amatamdok manda plon win Mesia, timbi Grik manda plon Klisto kitiañ.

endoñnan nanin, wala timbi dik en tamga timbep nim misiwini. ²¹ Gwañgwa apmekak en wakan amatamni yomjilok toptop plon nanin epmekak, wala timbi koi Yesu kitiukañ.” Añeloli windiñ niñguk.

²²⁻²³ Wopumdi plofet ama no damañgan kuñguk endok man plon niñdiñ indauktok eñguk,

“Nandañ. Wembe sim ama gita gama nim douñguk noli gwañgwa minjip timbi, gwañgwa apmiumbi, endok koi Emanuel kitinekaliñ.” ^a

(Kot wolok kusei win niñdiñ, ‘Anutuli nin gita kulak’). Manda wali bien indauktok nepek windiñ Malialoñ indañmiñguk.

²⁴ Timbi Josepti dounan nanin milapi, Wopumdok añeloli molo manda niñguk wolok tuop klembi tiñguk. Endi tamin Malia nañgilibi, ilan nañgimik. ²⁵ Timbi endi wapat tamdok kuñgu gama nim kuñgimiknan Maliali gwañgwa apmiumbi, Josepti gwañgwa wolok koi Yesu kitiñguk.

Soliña nandi-tale amali Juda amatamdok ama wapmañ komblin kanepi biñgiliñ

2 Elotti Juda amatamdok ama wapmañ paliñilimbi, Yesu gwañgwali Betleem it kwelan, Judia distrik wandiñ indañguk. Timbi soliña nandi-tale amali maim lambilak kandañ nanin bimbi, Jelusalem it kwelan tombi ² e-nandimbi eñgiliñ, “Gwañgwa Juda amatamdok ama wapmañ kuuktok indak endi kwet delok patak? Nindi endok soliña maim lambilaknan indaumbi kañbi, ‘Milelem tiñmina’ embi kle bamiñ.”

³ Timbi ama wapmañ Elot endi manda win nandimbi, nandum milatañguk, timbi amatam Jelusalem kuñgiliñ gitik endi bo windiñgangot tiñgiliñ. ⁴ Timbi

Elotti tapma ama biesi ba endikñe manda nandi-tale ama kiti-semum biumbi e-nandi timbi enguk, “Mesia endi it kwet delok sinik indauktok een?”

⁵ Eumbi tambane niñgiliñ, “Betleem it kwelan, Judia distrik kandañ. Neta, plofet ama noli Anutulok manda no niñdiñ youp biñguk patak,

⁶ Betleem it kwet Judia kwelan, dikok kandañ telak dama no indambi, Israel amatamnai yanañgipi yambi-dikñeukak, wala timbi dik Juda it kwet damandama tañ diwin endok pimbiñ nim. Nim sinik.” ^b

⁷ Timbi Elotti manda win nandimbi, soliña nandi-tale ama telak gitak en-tiañeum biumbi, soliña wali dawanda sinik indañguk wolok en-nandi-kiliñ eumbi ni-dakleñgiliñ. Ni-dakleum nandimbi, ⁸ Betleem ñaneliñdok en-mupi eñguk, “Sindi ñambi, e-lonji ti-kiliñ embi, gwañgwa win timbi indanekaliñ. Timbi indaumbi, nombo undane bim nanbim nandimbi, nak bo windiñgangot ñambi, milelem tiñmetat.”

⁹ Windiñ eumbi, endi Jelusalem bimbi, Betleem ñañgiliñ. Telak plon ñañipi, soliña maim lambilaknan kandañ kañgiliñ wali bindambo inda-sembi, telak dama ti-semum ñambi, Betleem tomgiliñ. Tombimbi, soliñali gwañgwa pakuk it wolok plon ña kwambiñ dam pakuk. ¹⁰ Palim kañbi, walenji kindem daumbi, silisili wopum sinik timbi, ¹¹ it wolok ginañnan loñgiliñ. Lombi, gwañgwali meñat palimbi kañgiliñ. Kañbi milelem ti-ñimbi, nepek kusei kusei tuan loloñ mep biñgiliñ win jimbi, timit pisapi, simba kindemda miñgiliñ. Win gol wakít tuk miliñ kindem siñgin plon saplesaplelok, ba nepek miliñ kindem

^a1:22-23 Aisaia 7:14

^b2:6 Maika 5:2

sinjilok wandin miñgiliñ. ¹²Timbi Anutuli doulat plon Elottok kandañ nim undane ñaneliñdok molo manda enbimbi, endi telak tambon nolok isi kuseinan ñanepi ñaṅgiliñ.

Anutuli Yesu gwaṅgwa tike-kamaiṅguk

¹³Soliña nandi-tale amali ña-taleumbi, Wopumdok añelo noli doulat plon Josepton indañmimbi niṅguk, “Ama wapmañ Elot endi mik amañi gwaṅgwa ñin lonjimbi wili kinneliñdok en-mulepi tilak. Wala timbi dik milapi, gwaṅgwa meñat yanaṅgilimbi, Isip kwelan pi ñambi, wandiñ kunekaliñ, nak undane bimbi lok ganbetat wolok tuop.” ¹⁴Eumbi, Josepti milapi, gwaṅgwa meñat yanaṅgilimbi, tim Isip kwelan ñanepi ñaṅgiliñ. ¹⁵Ñambi, wandiñ pat-ta-kuumbi, Elotti sembiṅguk.

Wopumdi plofet ama nolok man plon ñindiñ indauktok eṅguk, “Niñana Isip kwelan kuumbi kitiñmambi biṅguk.” ^c

Win manda wali bien indauktok wakan endi Isip kwelan ña kuṅgiliñ.

¹⁶Elotti soliña nandi-tale amali juluniñ tiñmiṅgiliñ win ka-nandi-tombi, gimbit kolan timbi, mik ama en-mulimbi, Betleem it kwelan ba kwet diwin ñasiñgan pakañ wandiñ ñaṅgiliñ. Ñambi, gwaṅgwa gwilat tipet nim makleṅgiliñ win gitik yandipmum kim-taleṅgiliñ. Neta, soliña nandi-tale amali Elotta ñindiñ niṅgiliñda timbi, “Nindi soliña win ka-ta-binambi, gwilat tipet tilak.” ¹⁷Nepek windiñ indaumbi, plofet Jelemaiali manda ñindiñ eṅguk wolok bien inda-dakleṅguk,

¹⁸“Rama it kwelan kwawa indaumbi, mano kwilim wopum tañ.

Win Resellok kombliñi endi gwaṅgwanjii gitik kim tale-sinik taṅgiliñda kut-blamba eumbi,

bineliñdok en-busumbusuk ti nim ka biañ.” [†]

¹⁹Ama wapmañ Elotti sembiṅgukta, Wopumdok añelo noli Josepton Isip kwelan lat plon indañmimbi niṅguk,

²⁰“Gwaṅgwa wili kimbektok eṅgiliñ endi ip gitikkan kim-taleṅgiliñ, wala timbi dik milapi, gwaṅgwa meñat yanaṅgilimbi, Israel kwelan undane ñawit.” ²¹Eumbi milapi yanaṅgipi, Israel kwelan undane biṅguk. Bi tombi,

²²‘Elottok niñañ Akelao endi beulok kinjan Judia distriktok ama wapmañ indambi yambi-dikñelak’ giṅgit win nandimbi, kwet wandiñ ña kuupi misiṅguk. Gan lat plon molo manda nandimbi, Galili distrik wandiñ ñambi,

²³it kwet no koi Nasalet wandiñ ña pat-kuṅguk. Plofet amali Mesiala “Nasalet ama ninekaliñ” eṅgiliñda timbi Josepti wandiñ ña papi kuñilimbi, manda wali bien indaṅguk.

Yoane tuk ii-sem kena tiṅguk win endi Yesulok telak ti-dindimeñmiṅguk

3 Yesuli gama Nasalet it kwelan kuñilimbi, Yoane amatam tuk i-semliṅguk endi Judia distrik wandiñ kwet silanin kambañnan wandinnan ña kuñipi, amatam giṅgit manda ñindiñ eṅguk, ²“Nain nim ombataumbi, Kunum Molomdi amatam gitik indaṅgan yambi-dikñeukak, wala timbi sindi ti-pañgipaṅgilembi, ḡnañji tambanewit!” ³Win Yoanelaṅgan plofet

[†]2:18 Jeremaia 31:15 Damaṅgan Resel win Jekoptok tamin kuṅguk, Josep git Benjamin endok meñjet. Juda amatamdi enda nandum endi endok menji wandin tilak.

Aisaiali manda ñindiñ embi youkuk patak,

“Kwet kambañnan silaninnan ama noli ñindiñ kitilak,

‘Wopumdok telak ti-ñimbi,

ti-dindime kena tiñminekaliñ.’”^d

⁴Yoaneli plofet ama no nomik dasidasin kamel domdi tindin win dasimbi, boñgiunan bit gwilapti tembi pa kuliñguk. Timbi endok nanañ win gotak gita bupit tuk koñgom kli ginañ nanin epi pa naliñguk. ⁵Timbi Jelusalem it kwet ba Judia distrik ba Jordan tuk tombo tombonan nanin amatam asupgandi endoñ bimbi, ⁶yomji e-jamilaumbi, Jordan tuknan ginan tambatambatok tuk i-semliñguk.

⁷Timbi endi Falisi ba Sadusi ama asup tuk inepi bium yambimbi, ñindiñ enguk, “Sindi ama manji manbenji malet upmat nomik. Anutuli kolanjilok tuan ombi-samepi tilak. Sindi nokoñ bimbi, ñindiñ nandañ ba, ‘Tuk in-etamiñda, endok gimbit wilambane-kotnetamiñ?’ Nanandinji wali bien nim tilak! ⁸Sindi ginañji tambaneñgiliñda, wolok tuom ep tindinji kindem wolok bien daut nimumbi kana! ⁹Nim kañbi, ginañjili manda julun ñindiñ eneliñ, ‘Nindi Ablaamdok sambatta timbi kolan-dok kinjan nim tikenekamiñ.’ Nak sanba nandiwit: Anutuli gumañ eumbi, sindok kinjan kawat ñali Ablaamdok sambat indaneliñ! ¹⁰Kapinoñgo ipkan komba kuseinan kimikimilin patak, wala timbi kombali bien kindem nim pa laliyañ win gitik jinimbi, komba ginañ silok.

¹¹Amatam diwisili ginañji tambaneñgiliñ win sambi-nandineliñdok nak tukgot i-samlet. Gan ama no siñgina kandañ indaukak endi Dindim Woñ git komba dindin i-samekak. Endi loloñ sinik, nak kambak ñandin ñali kesi gwilap kiundilimettok tuop nim. ¹²Endi

amatam kindem ba kolan ep danbepi tilak, win amali plaua nanañ minjip git gwilap ep danbi, bien wisi-kopi, gwilap ba kilikilik siu dilak, windiñgangot ama wali kindesi epi, kolasi komba kimkim nimnat ginañ ep siu dinekaliñ.”

Yoaneli Anutulok Niñañ

Yesu tuk iñmiñguk

¹³Nain wolonda Yesuli Galili distrik bimbi, Jordan tuknan ña tombi, Yoaneli tuk iñmektok niñguk. ¹⁴Gan Yoaneli Yesulok kusei ka-nandi-tombi, “Windiñ nim” embi, kimisip ñimbi niñguk, “Dik mek nak tuk i-nameñ ñak. Nitekta timbi nokoñ bilañ?” ¹⁵Gan Yesuli tambane niñguk, “Man ñindiñgit nandi-nambi, nak elet windiñ ti! Windiñ tiñipi, Anutuli dindim kuñgula elak win tuopkan kimit-klendetamik.” Windiñ eumbi nandiñimbi, ginan tambatambattok tuk iñmiñguk.

¹⁶Iñmi-taleumbi, wolongan tuk pawan lambi ipi kañguk win: kunum tombimbi, Anutulok Woñdi mambaip wandin endok plon piumbi kañguk. ¹⁷Kañilimbi, kunum ginañ nanin manda no ñindiñ kituu piumbi eñguk, “Ñine nokok niñana sinik. Nak ginañnali en kasilembi, nandi-koñgom tiñmilet.”

Satandi Yesu ti-kuyuk tiñmiñguk

4 Yesuli tuk i-taleumbi, Satandi ti-kuyuk tiñmektok Dindim Woñdi en nañgilimbi, kwet kambañnan silaninnan ñañguk. ²Ñambi, tim sandap 40 nanañ gitik kimisip ti-talembi, nanañ gawat kuñguk. ³Timbi ti-kuyuk amali endoñ bimbi niñguk, “Tikap dik Anutulok Niñañ sinik kulañda, kusaka timbi dakleuktok kawat ñi pakañ enbimbi, kinjan nanañ indawit.” ⁴Eumbi, mandan wilambane-kopi tambane niñguk, “Anutulok mandan ñindiñ youyoulin patak,

^d3:3 Aisaia 40:3

‘Nanañliñgot kuñgu nim milak. Nim. No en Anutulok man mandan kimit-klembi tañgonelakta endi wakan kuñgunat tilak.’”^e

⁵Winaña Satandi Yesu nañgipi, Anutulok it kwet, Jelusalem, wandiñ ñambi, tapma it pendim malap plon lo kimipi ⁶niñguk, “Ale. Dik Anutulok Niñañ sinikta, dikopi ma pi! Nekta, manda ñindiñ youyoulin patak, ‘Anutuli añeloñii gambi-dikñeneliñdok enbimbi, dikok piñda kisili gepmumbi, kawat noli kesika no nim youlekak.’”

^{f7}Eumbi, Yesuli tambane niñguk, “Nim. Manda nombo ñindiñ youyoulin patak, ‘Dik Molomga Anutu endok gembin inda-dakleuktok ti-kuyuk nim tiñmekañ.’”

⁸Windiñda Satandi nombo nañgipi, kwet jañgin ombap sinik no wolok plon lo kimipi, kwet gitik wolok gembin ba paman daulimiñguk. ⁹Daulimbi niñguk, “Tikap dik naka milelem ti-nambi, nan-wowon timbetañda, nepenepek kalañ ñin gitik sinik dikok bi-gametet.”

¹⁰Eumbi niñguk, “Satan, dik nambimbi ñau! Manda ñindiñ youyoulin patak, ‘Dik Molomga Anutu en noñganda milelem ti-ñimbi, kuñguña endok giñgit wilimekañ.’” ^{g11}Yesuli windiñ eumbi, Satandi kak bim ñaumbi, añeloli bim timbi platañgiliñ.

Yesuli amatam Anutulok kapmalnan kuñgula eni-daut ti-semguk

Yesuli Kunum Molomdok kenan kusei kimikuk

¹²‘Yoane tikembi, it kwambiñ ginañ kimilim patak’ giñgit wali Yesulok pawañ ginañ piumbi, nain wolondañgan endi Judia distrik bimbi, Galili distrik undane ñañguk. ¹³Gan endi il ku-

sei Nasalet wandiñ nim kuñguk, endi Kapaneam it kwelan pit milat timbektok wandiñ ñambi kuñguk. It kwet win Galili tuk guañ baliliñ patak. Kwet win sambat tipettoñ, win Sebulon git Naptali, endok kweset. ¹⁴Plofet amali nepek indauktok eñguk win inda-dakleuktok Yesuli Kapaneam ñañguk. Neta, plofet Aisaiali ñindiñ youkuk,

¹⁵“Sebulon gita Naptali endok kweset, win Galili kwet, wandiñ amatam asupti kuañ, Judalok sambat endiñgot nim.

Kwet win telak Galili tuk guañnan ñalak wandiñ patak,

Jodan tuk tambon kandañ.

Amatam wandiñ kuañ enda ñindiñ elet:

¹⁶amatam yomjilok kilim ginañ kuañ enda Anutuli enlok kolsalen wopum koli sale-semguk,

timbi kimkimlok giñgit kuañ endok kañdañ bo saleñguk.”^h

¹⁷Yesuli wandiñ ña tumbi, kusei kimipi, giñgit manda ñindiñ eu piñguk, “Nain nim ombataumbi, Kunum Molomdi amatam gitik indağan yambi-dikñeukak, wala timbi sindi ti-pañgipañgilembi, ginañji tambanewit!”

¹⁸Timbi nain nola Yesuli Galili tuk guañ baliliñnan ñañipi, pis tiatia ama tipet, dakwaya yambiñguk, win Simon koi no Petlo, tim kwayañ Andlu. Endi guañnan pis tiatia likset kop palimbi, ¹⁹Yesuli yambim enguk, “Siti bimbi, nak nep kle-kuumbi, nak ama tiatia kena san-daut ti-sametet.” ²⁰Eumbi, wolongan likset bimbi, Yesu kle ña en gita kuñgimik.

²¹Timbi Yesuli yousi ñañipi, ama dakwayañgot tipet nombo ep timbi indañguk, win Sebedilok niñañiit Yakobo git kwayañ Yoane. Endi beset Sebedi git kikeñ plon papi, pis tiatia liksi giline-pakiliñ. Timbi Yesuli

kiti-semumbi, ²²wolongan beset git kikeñ kak bimbi, Yesu kle ña en gita kuñgimik.

²³Timbi Yesuli Galili distrik tuop kle-gimbut kuñguk. Kuñipi, amatam it kiyaunji ginañ eni-daut ti-sembi, Anutuli amatam nitek yambi-dikñelak wolok giñgit manda kindem eu piumbi, amatam jimbat kusei kusei inda-semguk ep timbi kindem dañgiliñ. ²⁴Endi windiñ timbimbi, koi giñgitti Silia provins tuop pindi dañguk. Timbi amatamdi jimbat-siat gitik endoñ yanañgipi biñgiliñ, win ama jimbat ba piñgip gawat kusei kusei inda-semguk, ba ama yal kolanjiat, ba ama kim katap tañgiliñ, ba ama kesit kuñgulok tuop nim gitikkan endoñ yanañgip biumbi, ep timbi kindem dañgiliñ. ²⁵Timbi amatam kimin wopum Galili nanin, ba Dekapolis, Jelusalem, Judia, ba Jodan tuk tambon kandañ nasi endi endoñ pa bimbi kle kuañgiliñ.

Kunum Molomdi amatam nitein yambi-dikñelak?

5 Timbi Yesuli ama kimin wopum kle kuñgiliñ yambimbi, kwet kiminnan lombi pipakuk. Pipalimbi, gwañgwañi-ili endoñ bim kimin timbimbi, ²kusei kimipi, ñindiñ eni-daut ti-sembi enguk,

³“Amatam Anutulok dainan nisila nandum pimbiñen tilak endi wakan Kunum Molomdi yambi-dikñelak, wala timbi endi amatam diwin yapma kle-pakañ.

⁴Ti-blamblae timbi mano ti-kuañ endi wakan Anutuli en-busumbusuk ti-semekak, wala timbi endi amatam diwin yapma kle-pakañ.

⁵Kayombinembi kuañ endi wakan Anutuli kwet gitik endok giñgit wisem-taleñguk win kasilenekaliñ,

wala timbi endi amatam diwin yapma kle-pakañ.

⁶Anutulok dainan dindim kuneliñdok nandi-koñgom wopum tañ endi wakan Anutuli ep timbi plap taumbi, wolok tuop tinekaliñ, wala timbi endi amatam diwin yapma kle-pakañ.

⁷Nosiila ginañ busuk ti-semañ endi wakan Anutuli windiñgot ginañ busuk ti-semekak, wala timbi endi amatam diwin yapma kle-pakañ.

⁸Ginañji Anutulañgot biñmañ endi wakan kunum ginañ ñambi, Anutu kanekaliñ, wala timbi endi amatam diwin yapma kle-pakañ.

⁹Mik gimbit nain plon kulan busuk timbi indañ endi wakan Anutuli ‘wembe gwañwanai’ enbekak, wala timbi endi amatam diwin yapma kle-pakañ.

¹⁰Amatam Anutulok man tañgoneañda timbi, milap kusei kuseili inda-semlek endi wakan Kunum Molomdi yambi-dikñelak, wala timbi endi amatam diwin yapma kle-pakañ.

¹¹Kwapme kwapme amatamdi sindi giñgitnai kuañda timbi kosi timbi kolaumbi, milap kusei kusei sambi, julunit manda kolan kusei kusei sindok plon embi, siñgiñji siañ, nain wolonda sindi amatam diwin yapma kle-pakañ.

¹²Neta, tuanji wopum kunum ginañ pat-samlak, wala timbi walenji kindem daumbi, silisili tinekaliñ. Amatamdi plofet ama damañgan kuñgiliñ endi bo windiñgangot milap kusei kusei ti-semmañgiliñ.”

Kunum Molomdok kapmainan nitek kulok?

¹³ Yesuli yousimbi, gwañgwañiila ñindiñ enguk, “Palañdi[‡] kena tilak wolok tuop sindi amatam gitiktok boñgipsinan windiñgangot tañ. Gan palañdok koñgom pi-taleumbi, nek ñala bindambo koñgom dawik? Windiñ tindilok tuop nim. Palañ wandin wali kena nimnat, win slak kwet plon yalimulim ñaumbi, ama kesisili yali-pañgipmañ.

¹⁴ It kwet no jañginnan indañgan palimbi, nepek noli nim masipmek. Windiñgangot sindi kwelalok amatam endok kolsalen. ¹⁵ Ama noli kolsalen pindopi, kambotti tapliwik ba? Nim a. Endi win indañgan kimilimbi, it ginañnan pit milat tañ gitik enda koli sale-semalak. ¹⁶ Windiñgangot sindok kolsalenli amatam koli sale-semsemlok. Kusei ñindiñda windiñ tilok: endi sindok kunditsi kindem ka-nandañda timbi, Bepsi kunum ginañ patak en ni-kindem danekaliñ.”

¹⁷ Yesuli yousimbi enguk, “Sindi naka ñindiñ nim nandi-nambi enekaliñ, ‘Anutuli endikñe manda Moselok kiinan kimit-nimguk, timbi plofet amali manda nini-daut ti-nimgiliñ. Yesuli manda wakan wialettok indañguk.’ Sindi windiñ nim enekaliñ. Nak manda win wialettok nim indañgut, tambo nak wolok kusei timba inda-dakleuptok indañgut. ¹⁸ Nak biañgan sinik sanba: kunum kwet patekamik tuop endikñe manda youp bimbini pakañ wali gitik papat kwambiñ patnekaliñ. Win Anutuli nepek indauptok elak win gitik gama nim indañilimbi, endikñe manda lakat sinik noli bo no nim paitnekaliñ. Nim sinik. ¹⁹ Windiñda tikap sindi endikñe

manda lakat sinik wandin no lapipi, amatamdi windiñgangot tineliñdok eni-daut sem ti-semañ, Kunum Molomdi sinda nandum giñgitñiilok boñgipsinan pimbiñen silanin sinik tilak. Gan tikap sindi endikñe manda gitik tañgonembi, amatamdi windiñgangot tineliñdok eni-daut sem ti-semañ, Kunum Molomdi sinda nandum giñgitñiilok boñgipsinan loloñ tilak.”

²⁰ Yesuli yousimbi enguk, “Dindim kuñgula nak ñindiñ sanlet: endikñe manda nandi-tale ama git Falisi ama endi endikñe manda youyoulin patak win gitik kimit-kle-kiliñ eañ. Tikap sindi ama win nim yapma klembi, Anutu nitek kuneliñdok nandilak windiñ nim kunekaliñda, sindi Kunum Molomdok giñgitñii nim indanekaliñ.

²¹ Sindi ama damasila manda ñindiñ enienin win nandi-taleañ, ‘Dik ama no nim wili kimbekak. ¹No en ama no wili kimbekakta, endi manda plon kimittok.’ ²² Gan natna ñindiñ sanlet: no en nolla gimbit tilakta, en manda plon kimittok. Ba no en nol manda winjit nimbi ni-suambatak, en wakan ka-dikñelok min wopum ginañ kimittok. Ba no en nol ñindiñ nilak, ‘Dik ama kamen sinik’, endi jimbiñdok komba ginañ ni-muttok. ²³ Wala timbi dik tapma timbepi sisuetnan ña ipi, nokali nandi-kola ti-gamek win nandisiwitañda, ²⁴ kak, nepenepeka sisuet kuseinan kimipi, dindim gan ña noka timbi indaumbi, en gita manda e-sale timbi, not busuk tindekamik. Windiñ ti-tale-bimek, kindem ñambi tapma timbekañ. ²⁵ Ba tikap ama noli manda plon gapilep tilakta, siti telak plon yakan ñandemik, wolondañgan plapkan sinik tambon ti-dindimelok manda en gita eum dindim eukak. Nim kañbi, ama

[‡]5:13 Palañ win monik manda plon sol.

¹5:21 Kisim Bek 20:13

wali kañ-dan amalok kiinan gapilimbi, kañ-danli bo tem dumanlok kiinan gapilimbi, endi gepmbi, it kwambiñ ginañ gapilek. ²⁶Nak bianañ sinik ganba: dik it kwambiñ ginañ papi, minem ombimilok een win ombi-taleumek gambi-umbi piukañ.

²⁷Manda ñindiñ damañgan een win sindi nandi-taleañ, 'Dik ama nolok tamin gita telak joñgo nim kuukañ.' ^{j28}Gan natna ñindiñ sanlet: ama noli tam no ka-galkta tilakta, en wakan ikan enlok ginan nanandin ginañ tam win en gita telak joñgo kulak. ²⁹Windiña tikap dauka tombonli gep tiañeumbi, yomdok sisoñ plon pi piwiñ ñala dauka win gitnei kopi, dauka tombongot kuukañ. Nim kañbi, gwilapka gitik jimbiñ gep kolim piuñ a. ³⁰Ba tikap kika tombonli gep tiañeumbi, yomdok sisoñ plon pi piwiñ ñala kak dombi kopi, kika tombongot kuukañ. Nim kañbi, gwilapka gitik jimbiñ ñauñ a.

³¹Timbi damañgan ñindiñ pa eñgiliñ, 'No endi tamin kle-kolep tilakta, wolok tuop kundit yout daklembi miukak.' ^{k32}Gan natna ñindiñ sanlet: tam telak joñgo nim kuñguk en slakan nim klekokottok. Neta, ama no en tamin wandin kle kolimbi, wapai kombilin tikewikta, ama wali tamin wakít endok wapai kombilin yom plon yapilimbi, telak joñgo kundemik.

³³Sindi ama damasila ñindiñgangot enienin win nandi-taleañ, 'Dik manda e-kwambiñ dañguñ win nim maklembi tambilekañ. Dik Wopumdok dainan nepek nek tindilok e-top tiñguñ wolok tuop timbekañ.' ^{l34-35}Gan natna ñindiñ sanlet: e-kwambinda manda no nim enekaliñ, win kunum ba kwet ba

Jelusalem wolok plon nim enekaliñ. Ñindiña: kunum ginañ Anutuli pipapi, amatam yambi-dikñelak, timbi kwetti win kesilok gemañ timbimbi, kesi wolok plon kimitak. Timbi Jelusalem win Ama Wapmañ wopum endok il kwel. ³⁶Timbi dik kumbañga sak bip ba satnin timbi indauktok tuop nim, wala timbi kumbañgala bo nim e-kwambiñ daukañ. ³⁷Ama noli nepek nola san-kaumbi, dindimangan tambanembi, 'Oñ' ba 'Nim' ninekaliñ. Tikap sindi mandanji timbi kwambiñ daneliñdok nandañ win Kolan Molomdok kandañ nanin bilak."

³⁸Yesuli yousimbi enguk, "Sindi manda ñindiñ damañgan een win nandi-taleañ, 'No en ama nolok dai timbi kolaukta, endok dai bo timbi kolalok. Ba no en ama nolok man kwandai wili giloñmekta, endok man kwandai bo wili giloñmilok.' ^{m39}Gan natna ñindiñ sanlet: ama no kolan ti-samumbi, tambon nim ombiñminekaliñ. Nim sinik. Tambon sindi ñindiñ tinekaliñ: tikap ama noli bunga tombon wilekta, tombon windiñgot wilektok tambaneñmekañ. ⁴⁰Ba tikap ama noli kiupiñga kasileuktok manda plon gapilepi nandilakta, sauloñga windiñgot biñmekañ. ⁴¹Ba tikap ama noli kaikan gan-giñginembi, nepenepeli win kwet kimin noñgan 'wolok tuop bemi ñañmeñdok elakta, dik kwet kimin tipet wolok tuop bemi ñañmekañ. ⁴²Ba tikap ama noli nepek nola gan-nandi tilakta miukañ, ba nepeka no nain dumangot tike-kuup ganlakta nandiñmekañ.

¶5:41 Grik manda kesik yali ñañañ 1,000ndok tuop elak, win Roma amalok mail noñgan ba 1.5 kilomita netepeka.

j5:27 Kisim Bek 20:14 **k5:31** Lo 24:1 **l5:33** Wok Pris 19:12, Namba 30:3, Lo 23:22 **m5:38** Kisim Bek 21:24, Wok Pris 24:20, Lo 19:21

⁴³Sindi damañgan ñindiñ een win nandi-taleañ, ‘Dik nokala ginañ kindem tiñmekañ, timbi kanjikkala nandi-kola tiñmekañ.’ⁿ⁴⁴ Gan natna ñindiñ sanlet: kanjiksiila ginañ kindem ti-semnekaliñ, ba ama milap kusei kusei ti-samañ enda Anutuli gwilam ti-semektok nimolo ti-semnekaliñ. ⁴⁵Windiñ tiñipi, sindi kunum Bepsilok wembe gwañgwa kuañ win inda-dakleukak. Neta, endi ama gitikkan, win ama kindem mandan kimit-kleañ wakít ama kolan mandan wikañ enda gitik maim kóli sale-sembi, gwi ni-mut-semhlak. ⁴⁶Tikap sindi ama ginañ kindem ti-samañ endañgot ginañ kindem ti-semneliñda, nektok kuseila Anutuli tambon ombi-samek? Win takis epep ama kolan [§]endi bo telak wakan-got kleañ win! ⁴⁷Ba tikap sindi nosiilañ-got not ti-semañda, kunditsi wali amatam diwin endok kunditsi nitek maklewik? Amatam Anutu nim nandiñmañ endi bo windiñ nim tañ ba?”

⁴⁸Yesuli windiñ embi yousimbi, dindim kuñgula manda eñguk wolok bien win ñindiñ enguk, “Kunum Bepsilok ginan nanandin ba ep tindin win gitik kindem ba dindim sinikgot. Windiñda timbi sindok ginañ nanandinji ba ep tindiñji bo gitik kindem ba dindim sinikgot palekak.”

Ginañ tiptok kena nitek tilok

6 Yesuli yousimbi, gwañgwañiila enguk, “Sindi ginañji tiptok kena tiñipi ka-kiliñ embi, amatamdok dausinan ep tindinji sambidakleneliñdok nim tinekaliñ. Nim kañbi, Besi kunum ginañ patak endi tuanji tambon nim ombi-samek.

²Ama manji manbenji malet nomik endi it kiyau ginañ ba ipaka boñgipnan giñgili wopungan tiñipi, minem nepenepek ama pimbiñesila emañ, win amatamdi kosi giñgit tike-loneliñdok windiñ tañ. Nak biañgan sanba: endi tuanji ikan kasile-taleañ. Wala timbi nain nola ba nola dik plap kena tiñipi, windiñ nim timbekañ. ³⁻⁴Dik ama pimbiñesi ep kimiliñipi, plap kenañga tilañ wali dausinan sembin palektok dik kika dindimdi nek tilak win kika kep mala nim nimbekañ. Timbi Bepkali nepek dausinan sembin indalak win kalakta endi tuan ombi-gamekak.

⁵Ama manji manbenji malet nomik endi it kiyau ginañ ba telak balambalak ba pañga indanan ipi, nimolo tinepi nandañ, win amatamdi yambidakleneliñdok windiñ tañ. Nak biañgan sanba: endi tuanji ikan kasile-taleañ. Wala timbi nain nola ba nola dik nimolo tiñipi, windiñ nim timbekañ. ⁶Dik nimolo timbepi, ditnañgan doundou ika ginañ lombi, yamañga sipbi, Bepka kwet sembin patak enda nimolo tiñmekañ. Timbi Bepkali nepek dausinan sembin indalak win kalakta endi tuan ombi-gamekak.

⁷Amatam anutu juluñgan nimolo ti-semañ endi manda silanin asup pinapi, ‘Nimolo ombapnila nandi-nimetak’ windiñ nandiñipi pa tañ. Gan sindi nimolo tinepi, ⁸endok nimolonjilok telal nim klenekaliñ. Sindi Bepsila nepek nola gamañ nim ni-nandiñilimbi, nekta lonjiñ win endi ikan nandi-talelak. ⁹Windiñda nimolo ñindiñ tinekaliñ, ‘Kunum Bepni, dikok koka win giñgiñgan ti-gamlak.

^{§5:46} Juda amali takis epep amala nandum endi takis epñipi, amatam juluñit ti-sembi, Judalok kanjiksi, win Roma ama, not ti-semañ, wala timbi endi Anutulok dainan ñaneliñdok tuop nim.

¹⁰ Dik amatam gitik nip timbi giñgitgai indambi, kunum ginañ kuañdi mañga tañgoneañ windiñgangot nindi kwelan ñolok tañgoneneñ.

¹¹ Dik nanañ sandap ñolok tuop nimiñ.

¹² Nindi amatamdi yom ti-nimañ win bi-semamiñ, windiñgangot dik yomni bi-nimiñ.

¹³ Dik ti-kuyuk plon nim nimbiwiñ, tambo kolandok kiinan nanin nipmiñ.’

¹⁴ Nandañ. Sindi amatam ep tindiñji kolan win bi-semneliñda, Bepsi kunum ginañ patak endi bo sindok yomji bi-samekak. ¹⁵ Gan, tikap sindi amatam ep tindiñji kolan nim bi-semneliñda, Bepsi endi bo ep tindiñji kolan nim bi-samekak.”

¹⁶ Timbi Yesuli yousimbi enguk, “Ama man manbenji malet nomik endi nanañ gitik kimisip tiñipi, dei blamblae ba ti-kolakola embi, nanañ kimisip tañ win amatam dausinan inda-dakleneliñdok. Nak biañgan sanlet: endi tuanji ikan kasile-taleañ. Wala timbi nain nola ba nola sindi nanañ gitik kimisip tindilok telak kimit-kleñipi, windiñ nim tinekaliñ. ¹⁷ Dik nanañ gitik kimisip tiñipi, tuk imbi, kumbañga sak youlekañ. ¹⁸ Windiñ timbeñda, dik nanañ kimisip tilañ win Bepka kwet sembin patak en noñganlañgot inda-daklewiñ, amatamda nim. Timbi Bepkali nepek dausinan sembin indalak win kalakta endi tuan ombi-gamekak.”

¹⁹ Timbi Yesuli yousimbi enguk, “Kwelan ñolok kwinakam ba bapapti nepenepek timbi kolalak, timbi kumbu amali it wiapi, kumbu tañ. Wala timbi sindi gwilaptok kenañgot timbi, nepenepesi tuan wopum kwelan ñolok pat-samektok nim ti-jumit tinekaliñ.

²⁰ Tambon sindi tuanji kindem win kunum ginañ pat-samektok ti-jumit tinekaliñ. Win kunum ginañ kwinakam ba bapapti nepek no nim timbi kolalak,

timi kumbu amali bo it wiapi, kumbu nim tiañ, wala timbi tuanji nim pailekak. ²¹ Kusei ñindiñda timbi windiñ tindilok sanlet: nepek nekta sinik nandum loloñ tilak walañgot ginañ nanandinjili pat-samlak.

²² Daut endi tipala nomik, endi piñgipnilok kolsalen. Tikap daukali kindem patakta, kolsaleni piñgipka ginañ gitik koli salelak. ²³ Gan, tikap dauka kolanla, piñgipka ginañ gitik kilime-patak. Windiñda timbi, tikap nepek gep koli salelok wali kilim indañgukta, biañgan kilim mulum ginañ kulañ.”

Anutu en noñganla kena tiñmilok

²⁴ Timbi Yesuli yousimbi, gwañg-wañiila enguk, “Kena gwañgwa silanin endi molom tipettok kena ti-semektok tuop nim. Windiñ timbekta, molomñin nola not ti-ñimbi tike-kwambiñ dambi, molomñin nola nandi-kunjit tamba, siñgi wilimek. Windiñgangot sindi nepek tipelat, win Anutu git minem kwilikwili, endok kena tineliñdok tuop nim.

²⁵ Wala timbi ñindiñ sanba nandiwit: sindi kuñgunjila ba gwilapsila nandimbi, nanañ tuk ba dasindasinji tuop pat-samlak wala nandi-bendi nim tinekaliñ. Biañgan sinik: nepek nek ñali bien sinik? Win kuñgunjili nanañ maklelak, timbi gwilapsili dasindasinji maklelak. ²⁶ Sindi monik yambi nandiwit: endi nanañ tipimbi met-na wisi-kot windiñ nim tañ, gan sindok Bepsi kunum ginañ patak endi ep towilak. Timbi nitek? Sindi monik endok pimbiñ ba? Nim a! Sindi endok loloñ sinik, wala timbi endi windiñgangot sep towilak. ²⁷ Ba sindoñnan nanin ama nin ñali sinik kuñgunla nandi-bendi wopum tiñipi, kuñgun lakat nombo guma yousum ombatawik?

²⁸Timbi dasindasinjila nekta nandi-bendi wopum tañ? Sindi pepekañgolalok paman klinan indambi pakañ win ka nandiwit: endi dasindasinjilok kena nim tañ, ²⁹gan pamanji win kindem bien sinik. Nak wala ñindiñ sanlet: ama wapmañ Solomon endi dasindasin pamanat dasiñguk, gan endok pama win kli wolok paman nim makleñguk. ³⁰Kli nepek pamanji mangan indambi, desa yañetambi bindip pilak win bo Anutu en dasindasinji emlakta, nitek timbi endi dasindasinji nim timbi indasamek? Nanandi-kilikitinji lakat nim pat-samlak ba? ³¹Windiñda sindi nandi-bendi timbi, ñindiñ nim enekaliñ, ‘Nindi nanañ tuk nek ep na tinekamiñ?’ ba ‘Nindi dasindasin nek dasi kunekamiñ?’

³²Ama nindi Anutu biañgan en nim nandiñmañ endok ginañji ba nanandinjili nepenepek gitik wandindokgot pat-semlak. Timbi kunum Bepsili ñindiñ nandi-sam-talelak: sindi nepek gitik win nim pat-samekta guma nim kuneliñ, wala timbi nepek wala nandi-bendi wopum nim tinekaliñ. ³³Sindi ginañ nanandinjili dama nepek ñala kimilim pat-samekak: sindi Anutulok giñgitñii indam kumbi, dindim kuñgu kunekaliñ. Windiñ tinekaliñda, nepek diwin gitik wandin wali bo inda-samekak. ³⁴Wala timbi sindi desa nek indauk wolok man nandi-bendi wopum nim tinekaliñ, win desalok giñgit. Sandap nolok milap win sandap wolok tuop. Nim kañbi, yousimbi e-ta-ñaumbi milatauk.”

**Sindi amatamdi nek ti-samneliñdok
nandañ, windiñgangot
enda ti-semnekaliñ**

7 Yesuli manda yousimbi ñindiñ enguk, “Sindi amatamdok ep tindinji kañ-danbi, endi kolasi windiñ nim

eninekaliñ. Nim kañbi, Anutuli sinda windiñgangot ti-samek. ²Nekta, telak nitek plon sindi amatam yambi-dan ti-semañ, windiñgangot Anutuli bo sambidan ti-samekak. Timbi kusei nitektok tuop sindi amatam yambi-dan ti-semañ, kusei wolok tuopkan Anutuli bo sambidan ti-samekak.

³Dik nitek timbi nokalok dainan kilikilik minam win kalañ, gan ditnalok dauka ginañ komba bem pakamlak win nim ka-daklelañ? ⁴Ditnalok dauka ginañ komba bem windiñ patakta, nitek nokala ñindiñ tuop nimbeñ, ‘Notna, nak dauka ginañ kilikilik patak win klewa lambi-gamek.’ ⁵Dik ama juluñgandok. Dama ditnalok dauka ginañ komba bem patak win kle-kopmek, siñgi kindem dei-kiliñ embi, nokalok dai ginañ kilikilik minam patak win kle-kolekañ.

⁶Sindi nepek no Anutulok giñgit wilimimin win tikembi, kamotta nim emnekaliñ. Nim kañbi, kamotti undanembi, sinla sep saineliñ. Ba sindi sinlok kokomji tuan lolon win bitta nim emnekaliñ. Nim kañbi, bit kesisili yali mina dam kotneliñ.”**

⁷Yesuli yousimbi, nimolo tindila ñindiñ enguk, “Sindi nepek nola tipikañ wala ni-nandi tinekaliñ, timbimbi nandi-samekak. Sindi nepek nola lonjimbi tipikañ wala lonjji tinekaliñ, timbimbi nepek wolok bien kanekaliñ. Sindi yaman wiwit tinekaliñ, timbimbi Anutuli pisat-sambi sep plaptaukak. ⁸Win kusei ñindiñda: ni-nandiañ tuop nandi-semlak. Lonjiañ tuop bien kañ. Yama wikañ tuop yama pisat-semekak. ⁹Sindoñnan nanin nindi niñañ nanañla eumbi kawat miwik? Nimbek noli tuop nim. ¹⁰Ba pisle eumbi, malet no nim nanalok kindem miwik ba? Win bo tuop nim. ¹¹Sindi ama yomat, gan

**7:6 Yesuli e-yout manda windiñ enguk win endi Anutulok giñgit manda kindem wala nandum tlal tilak ama wandisi wala nim enendok enguk.

nepenepek kindem gwañgwa bisatsila emneliñdok nandi-kiliñ eañ. Windiñda timbi, sindi ñindiñ sinik nandiwit: Bepsi kunum ginañ patak endi mek sapma klembi, nepenepek kindem ama nindi enda ni-nandañ enda guma emekak.

¹² Sindi amatamdi nek ti-samneliñdok nandi-koñgom tañ, windiñgangot enda ti-semnekaliiñ. Manda wali wakan endikñe manda Moseli kimit-nimguk ba manda plofet amali nini-daut ti-nimgiliñ wolok kusei timbi inda-daklelak.

¹³ Sindi yama gik wandiñ lonekaliñ. Jimbiñ ñañalok yama win wopum, timbi telak jimbiñ kandañ ñalak win basakñanen, ba kesitti ñañalok pañgittin, wala timbi amatam asupgandi telak win kleañ. ¹⁴ Gan kuñgu kwambiñ ñañalok yama win gik sinik, timbi kuñgu wandiñ ñañalok telak win bo tip timbi gliñgliñ-nat. Wala timbi ama noñgan noñgandiñ-got telak yama win kañbi, ginañ loañ.”

Ep tindinjlok bien wali kusasi timbi daklelak

¹⁵ Yesuli yousimbi enguk, “Plofet ama julunjuluñ enda yambi-kiliñ embi kunekaliñ. Endi sipsip busukñanen wandin nomik sindoñ bañ, gan ginañ nanandinji win kamot moyen sañan wandin: endi sep timbi kolaneliñdok nandiañ. ¹⁶ Sindi endok ep tindinji ba kenanjlok bien kañbi, kusasi ka-dindim enekaliñ. Kuañgimdi mandañ bien nanalok lalilak ba? Ba ginjatti gip bien nanalok lalilak ba? Nim a. ¹⁷ Komba tipitipin kindem endi bien kindemgot lalilak, komba kolan endi bien kolan lalilak. ¹⁸ Komba kindem endi bien kolan lalilali win nim patak, ba komba kolan endi bien kindem lalilali win bo nim patak. ¹⁹ Timbi komba no bien kindem nim laliumbi jinbim giloumbi, komba ginañ silok. ²⁰ Windiñgangot sindi plofet ama julunjuluñ endok

ep tindinji kañbi, kindem kusasi ka-daklenekaliñ.

²¹ Amatam ‘Wopumna, Wopumna’ pa naniañ endi gitikkandi Kunum Molomdok giñgit nim indambi kunekaliñ. Win Bepna kunum ginañ patak endok man mandan tañgoneañ endiñgot kunum ginañ lonekaliñ. ²² Kunum Molomdi amatam yambi-danbekak wolonda asupti ñindiñ naninekaliñ, ‘Wopum, win dikok kokala nindi plofet manda eñgimiñ, yal kolan ep kle-semgimiñ, timbi kundit gembinat engano asup tiñgimiñ yañ!’ ²³ Windiñ eumbi, ñindiñ e-daklembi enbetat, ‘Sindi Anutulok endikñe manda makleñgiliñ. Nak nim nandi-samlet. Sindi nambimbi ñawit!’”

²⁴ Yesuli yousimbi enguk, “No en manda gitik ñin san-talelet win tikekulakta, endi ama nanandinat ñandin: endi il kindilipi, ita mambi ilimbi, kawat ta kusei ginañ meli piumbi, gembinatkan youli gilim da-taleñguk. Windiñ timbi, il kindit-talem palimbi, ²⁵ nain nola gwi gwam wopum sinik it plon suañguk, tim sasaleli bo it pendit-talalimbi, diñdam pakuk. Nekta, kawat ta kusei ginañ meli piumbi youli gilim dañgukta nim giloñguk. ²⁶ Gan no en manda gitik ñin san-talelet win nandimbi nandi-kimkimnelakta, endi ama kamen ñandin: endi il kindilipi, ita kenanjat silanin plon mambi ikuk. It kindit-talem palimbi, ²⁷ gwi gwam wopum sinik it plon suambi, kinanjat kindilimbi, sasaleli bo it pendip yout minjulimbi gilom pimbi, lilime-taleñguk.”

²⁸⁻²⁹ Yesuli amatam kimin wopum nanandi emguk, win endi endikñe nandi-tale amanjiili eni-daut ti-semmañgiliñ wolok tuop nim tiñguk. Nim, endi enlok man ba gembinat plon eni-daut ti-sem ti-kuñguk, wala timbi manda eu taleumbi amatamdi

nandi-gitiñgitik timbi, dambenji piumbi pakiliñ.

Ama Wapmañli gembin Juda amatamda daut semguk

Yesuli amatam asup ep timbi kindem dañguk

8 Yesuli kwet jañginnan nanin pi ñaumbi, amatam kimin wopumdi en kle ñañgiliñ. ²Timbi ama no wanda kwambiñnat endi Yesuloñ bimbi, milelem ti-ñimbi niñguk, “Wopum, tikap dik nep kimilep nandilañda, guma jimatna timbi taleumbi, kindem dawa.” ^{††3}Eumbi, kii kot-suapi, ama win tike-kambi niñguk, “Nak nandi-gamlet. Dik kindem da” eumbi, wolongan wanda kwambiñ wali pailimbi kindem dañguk. ⁴Timbi Yesuli ñindiñ niñguk, “Nandilañ. Nepek inda-gamlak wolok kasat ama nola nim ti-semekañ. Nim. Dik ñambi, gwilapka tapma amala daulimiumbi, jimatka talelak win gambi-dakleukak. Timbi dik amatamdi wandañga biañgan ip talek win gambi-nandineliñdok Moseli endikñe manda kimit-nimguk wolok tuop tapma timbekañ.”

⁵Timbi Yesuli Kapaneam it kwelan ñañguk. Ña tombimbi, Romalok mik ama 100 endok telak damanji endi Yesuloñ bimbi ni-giñginembi ⁶eñguk, “Wopum, kena gwañgwana jimat wopum indañmumbi, kii kesi dalandaumbi, piñgip gawat wopum nandimbi, ilan patak.” ⁷Eumbi niñguk, “Ale, nak ña timba kindem dautak.” ⁸Gan mik amalok telak damanjili tambanembi niñguk, “Wopum, nak ama pimbiñenen, nitek dik nokoñ ilan biwiñ? Dik mandañgot eumbi, kena gwañgwana kindem dawin.

⁹Kusei ñindiñda windiñ elet: lolonalok kapmalnan win natna kulet, timbi nokok kapmalnan mik ama diwin noli kuañ. Timbi nak nola ‘Dik ñau!’ nimbambi ñalak, ba nola ‘Dik bo!’ nimbambi bilak, timbi kena gwañgwana ‘Kena ñin ti!’ nimbambi, kena win tilak.”

¹⁰Yesuli manda win nandimbi nandi silikñembi, amatam en kle ñañgiliñ endi ñindiñ enguk, “Yakñesi! Sindi ama ñin kawit! Biañgan sanlet: endi Juda ama nim, gan endi nanandikilikti wopumnat! Nak Isael sindok boñgipsinan nanandikilikti wandin nim kañgut. ¹¹Nak ñindiñ sanba: Kunum Molomdi kusei kimipi, amatamñii indañgan yambi-dikñembi, nanañ sina wopum ti-semekak, wolonda amatam asup kwet tuopnan nanin endi bimbi, Ablaam, Aisak git Jekop en gita nanañ nanekaliñ. ¹²Gan Anutuli Juda amatam dama giñgitñii ep kasileñguk win asup ep kleumbi, kilim ginañ pimbi, wandiñ mano kwilim timbi, manji sigilim danekaliñ.” ¹³Timbi Yesuli mik amalok telak dama nimbi eñguk, “Dik ñau. Nanandikilikti tilañ wolok tuop inda-gametak.” Eumbi, wolongan sinik telak damalok kena gwañgwa jimbali taleumbi kindem dañguk.

¹⁴Timbi Yesuli Petloloñ ilan ña loñguk. Lombi kañguk win: Petlolo yapman tam piñgiu komba diumbi, ipat plon dou-pakuk. ¹⁵Timbi Yesuli kii plon tike-kaumbi, jimbali taleumbi, tam wali milapi, nanañ tuk timbi plaptañguk.

¹⁶Maim piumbi, ama yal kolanjiat asup yanañgipi, Yesuloñ biñgiliñ. Biumbi, man mandaliñgot yal ep kle-kopi, amatam jimbatsiat gitik ep timbi kindem dañgiliñ. ¹⁷Windiñ tiñgukta, endi profet Aisaiali kundit

^{††}**8:2** Juda amalok nanandikiliktiñji ñindiñ pakuk: jimat ba ep tindin diwin wali ama ep timbi kolaumbi, Anutulok dainan ba amalok ñasiñgan ñaneliñdok tuop nim.

indauktok eñguk wolok tuop tiñguk, win ñindiñ,
 “Endi jimat ba piñgip gawatnii nipma tikembi bem-nimguk.”^o

Yesuli en kle-kuñgulok manda enguk

¹⁸ Amatam asupti Yesu kle-gimbup palim yambimbi, gwañgwañiili tuk guañ tambon kandañ ñaňalok eni-dikñeñguk. ¹⁹ Timbi endikñe manda nandi-tale ama noli Yesuloñ bimbi niñguk, “Endaut. Dembek dembek ñaukañ tuop nak gep kle-kuutat.” ²⁰ Eumbi tambane niñguk, “Kamot moyen klinalok endi kwet tombañjiat, timbi monik endi bo isiat, gan Amalok Niñañ en il no nim palmilak.” ²¹ Timbi gwañgwañiiloñ nanin ama noli Yesu ñindiñ niñguk, “Wopum, nandi-namumbi, dama ña bepna kindit tapli-bimek bim gep kle-kuutat.” ²² Gan Yesuli niñguk, “Nim a. Ama ginañji tip kimkimin endi kindem nosi tike kimipi kinditneliñ. Dikta bim, nep kle.”

Yesuli sasale wopumda manda nimbimbi biñguk

²³ Timbi Yesuli kikeñ plon loubi, gwañgwañiili en kle ñambi loñgiliñ. ²⁴ Timbi tuk guañ plon ñañilimbi, sasale wopum plapkan sinik pendipi, tuk munjulimbi, kikeñ kot tapliupi tiñguk. Gan Yesu enla dou kamalam pakuk. ²⁵ Timbi gwañgwalu Yesu timbi silikñeumbi niñgiliñ, “Wopum, nipmi plata! Kuñguni taleupi tilak.” ²⁶ Eumbi enguk, “Nekta gembinji piumbi misiañ? Nanandi-kilikinji lakat nim pat-samlak ba?” Windiñ embi milapi, sasale git tuk enombiumbi, sasaleli biumbi, tukti busukñanen douñguk. ²⁷ Timbi ama Yesu gita pakiliñ endi ka silikñembi eñgiliñ, “Ama ñin nitein sinik, ñala sasale git tukti mandan tañgoneamik?”

Yesuli ama tipet endok yal kolan kle-semguk

²⁸ Galili tuk guañ tambon kandañ, Gadala nasilok kwelan, ama tipet yal kolanjiat endi sumnan pa kuñgimik. Endi ama sañasit sinikta timbi ama noli endi kuñgimiknan kandañ ñañabit tindilok tuop nim. Yesuli wolok ña tombimbi, ama tipet endi sumnan nanin pimbi, en timbi indambi ²⁹ kitimbi niñgimik, “Anutulok Niñañ, dik nekta nindoñ bilañ? Kwelan kuñgulok nainnii gama nim dumalañilimbi, kena gim nimepi bilañ ba?”

³⁰ Bit kimin wopum no kambak mayaňgan kuñipi, kwet minaň-pakiliñ. ³¹ Timbi yal kolan endi Yesuli nandi-semektok ni-giñginembi eñgiliñ, “Tikap dik nip kleup tilañda nandi-nimumbi, bit kimin da pakañ endok ginañji ginañ ña pina.” ³² Eumbi enguk, “Ale, pim ñawit!” Timbi wolongan yal kolan endi ama tipet yambik bimbi, bit asup endok ginañji ginañ ña piñgiliñ. Piumbi, bit gitik endi gembinat woñepi, kwet yaliup jilopi, jimbiñ pimbi, tuk guañ ginañ tuk nañbi kim-taleñgiliñ. ³³ Timbi bit ka-dikñe ama endi pim ñambi, it kwet wopumnan ña tombi, bittok kasat ba ama tipet yal kolanjiat kuñgimik endok kasat gitik amatamda ti-semgiliñ. ³⁴ Windiñda timbi amatam it kwet wopumnan kuñgiliñ gitik endi Yesu bi kañbi, kwesi bim ñauktok ni-nandumbi nandi-semguk.

Yesuli ama no kii kesi dalandan endok yomin bimbi, timbi kindem dañguk

9 Timbi Yesuli kikeñ plon lombi, tuk guañ tombi kandañ undane ñambi, enlok il kwelan tomguk. ² Timbi ama

diwindi ama no kii kesi dalandan tañ-gonembi, endoñ biñgiliñ. Biu yambimbi, nanandi-kilikitijilok kusei kanandi-tombi, ama tañgo plon pakuk enda ñindiñ niñguk, “Notna, waleña busukñeun: nak yomga gitik bi-gamlet.”³ Windiñ eumbi, endikñe manda nanditale ama diwindi wala nandum piumbi, nisiñgan ñindiñ eñgiliñ, “Ama ñali yom biñmektok elak endi Anutula en wandin eñipi ni-lakatalak yañ!”

⁴ Yesuli ginañ nanandinji ka-daklembi enguk, “Nekta ginañji ginañ nanandi kolan wandin ti-namañ?”⁵ Anutuli gembin nim namumda, nak ama ñala ‘Yomga bi-gamlet’ ba ‘Dik milapi, kesitti ñau!’ windiñ nimbambi, bien kindem indauk ba? Nim a!⁶ Windiñda Amalok Niñañ kwelan ñolok yom bimbilok gembin palmilak win nak ñindiñ dauk same-tet.” Yesuli windiñ embi, ama kii kesi dalandanla niñguk, “Dik milapi, ipaka tikembi, ikanan ñau!”⁷ Eumbi, wolongan milap ipi, ipal tikembi, ilnan ñañguk.⁸ Timbi amatam kundit win kañgiliñ endi misimbi, Anutuli gemb wandin amala emguk wala ni-kindem dañgiliñ.

Yesuli yom ama gita yakan nanañ nañguk

⁹ Timbi Yesuli walinin pi ñañipi, ama no koi Matayo takis epep ilan kena ti-palimbi kañbi niñguk, “Dik bimbi nep kle-kuukañ.” Nimbimbi, wolongan milapi kle ñañguk.

¹⁰ Timbi Yesu git gwañgwañii endi it ginañ lo pipapi, nanañ nañgiliñ. Nañlimbi, takis epep ama ba ‘yom ama’^{††} asup diwindi bi yousimbi, en gita nanañ yakan na-pakiliñ. Na-paliñlimbi,¹¹ Falisi ama diwindi win kañbi, nan-

dum pi-sinik taumbi, Yesulok gwañgwañii en-nandimbi eñgiliñ, “Sandautsi endi neta takis epep ba yom ama en gita nanañ nalak?”¹² Yesuli manda win nandimbi enguk, “Kidesi endi gwasap amaloñ nim ñañ. Win jim-batsiat endiñgot gwasap amaloñ ñañ.¹³ Sindi ñambi, Anutulok mandan ñindiñ youyoulin patak win pinapi, bien kadaklenekaliñ, ‘Nak ama ginañ busuk ti-semneliñdok nandilet, tapma ti-namañ wala nim.’[†] Windiñda nak yom ama entiañeuttok indañgut, ama nisila nandum dindim sinik tilak enda nim.”

Yesulok endaut manda komblin wakít ep tindin damanin win nim kiuttok

¹⁴ Nain wolonda Yoane tuk ii-sem kena tiñguk endok gwañgwañiili Yesuloñ bimbi ni-nandimbi eñgiliñ, “Falisi ama gita nindi nanañ kimisip pa tamiñ, gan nitakta dikok gwañgwañgaili windiñ nim pa tañ?”¹⁵ Eumbi, Yesuli gwañgwañiili kusei nekta ep tindin damanin nim kimit-kleñgiliñ win eu dakleuttok eyout manda diwin enguk. Eñipi, enla ba gwañgwañiilok plon ñindiñ embi enguk, “Ama noli tamin tilakta timbi, sina min na-silisililok nain indaumbi, noliili kindem blandok telak kleñipi, nanañ kimisip tineliñ ba? Wolok tuop nim. Gan ama win noliilok boñgip-sinan nanin yapma tike-ñaumek, noliili blandok telak kleneipi, nanañ kimisip pa tinekaliñ.”

¹⁶ Yesuli windiñ embi yousimbi enguk, “Ama noli dasindasin damanin dikñendikñen mambupmeupi sandum kusip komblin nim tikelak. Windiñ timbekta, dasindasin wililimbi, sandum kusip komblin wali ña titambi, dasin-

^{††}9:10 Falisi amali amatam diwindi endikñe manda nim kimit-kle-kiliñ eañgiliñ enda nandum yom ama tiñgiliñ.

dasin damanin tiañeum blañganeumbi, ginañ wopungan sinik indauk. ¹⁷ Timbi wain tul komblin bo meme gwilap kawai ginañ nim wili gilolok. Windiñ timbekta, wain tulli bendi wopum dambi, meme gwilap kawai timbi tawa kolaumbi, wain kwelan lamit pi-talewik. Wala timbi wain tul komblin win gwilap komblin ginañ pa wili gilolok, timbi niset tipelat kindemgot patemik.”

Yesuli tam jimbalat no gembini timbi kindem daumbi, wembe sembisembin no timbi milakuk

¹⁸ Yesuli windiñ eñilimbi, ka-dikñe ama noli endoñ bimbi, kuañ kuseinan milelem tiñipi niñguk, “Wembana kombikan sinik sembilak. Gan wandingan dik bimbi, kika endok plon kimilimbi, kuñgun nombo indañmun.” ¹⁹ Eumbi, Yesuli milapi, gwañgwañii gita ka-dikñe ama klem ilnan ñanepi ñañgiliñ.

²⁰⁻²¹ Timbi tam no tam jimbat “¹⁸indañmi palimbi, gwilat 12 taleñguk endi enla ñindiñ e-nandiñguk, “Nak Yesulok dasindasingot tike-kautatta, kindem dautat.” Windiñ eñipi, endok siñgi kandañ ñambi, dasindasin kusipgot tike-kañguk. ²² Tike-kaumbi, undanem tam kañbi niñguk, “Wembe, waleña kindem dawin. Nanandi-kiliktiñgali gep timbi kindem dalañ.” Timbi nain wolondañgan tam wali kindem dañguk.

²³ Timbi Yesuli ka-dikñe ama endok ilnan ña tombi yambiñguk win: amatam asup kimin ti-palimbi, diwisili blandok kap pakñuakti pendilimbi, diwisili mano timbi, losala wopungan tiñgiliñ. Ti-palim yambimbi ²⁴ enguk, “Sindi milapi ña-talewit. Wembe tip endi

nim sembik. Endi slak dou-patak.” Eumbi ka-kwalepgiliñ. ²⁵ Gan amatam ep kleum pawan pi-taleumbi, Yesuli wembe pakuknan lombi, kii plon tikeum milakuk. ²⁶ Timbi kundit wolok giñgitti kwet wolok tuop sapakñeñguk.

Yesuli ama tipet dauset sipmisipmin git ama no man sipmisipmin ep timbi kindem dañgiliñ

²⁷ Yesuli walingan pi ñañilimbi, ama tipet dauset sisipmin endi siñgi kandañ klembi kitiñmim eñgimik, “Devitok Komblin, dik nita blan ti-nimiñ.”

²⁸ Yesuli it ginañ lo palimbi, ama tipet wali endoñ biñgimik. Biumbi ennandimbi eñguk, “Nak gumañ sep timba kindem dandemik win siti nandi-kilikti ti-namamik ba?” Eumbi niñgimik, “Oñ, Wopum, windiñgan.” ²⁹ Eumbi, kiili dauset tike-kambi enguk, “Nitek nandi-kilikti ti-namamik wolok tuop indasamun.” ³⁰ Eumbi, dautset tombimbi, kimisip manda kwambiñ ñindiñ enbi eñguk, “Siti nepek ñin inda-samlak win ama diwin nola nim enindekamik.”

³¹ Windiñ eñguk, gan endi ñambi, Yesulok giñgit win kwet wolok tuop e-sapakñeñgimik.

³² Ama tipet wali walinin pi ñañilimbi, amatamdi ama no yal kolanli man timbi sipmiñguk win Yesuloñ nañgip biñgiliñ. Nañgip biumbi, ³³ yal kolan kleñmiumbi, man sisipmin endi kusei kimipi, manda eñguk. Timbi amatamdi win ka silikñembi eñgiliñ, “Dama Is-lael kwelan nepek ñandin no nim indañguk.” ³⁴ Gan Falisi amali ñindiñ pa niañgiliñ, “Yal kolandok telak damanjili gembu miumbi, yal kolan pa ep kle-sem-lak.”

¹⁸9:20-21 Juda amatamdi nandum jimbat wali tam ep timbi kolaumbi, Anutulok dainan ba amalok ñasiñgan ñaneliñdok tuop nim.

Ama Wapmañli kena gwañgwañii molo manda enguk

Yesuli kena gwañgwa 12 en-tiañembi, kena tineliñdok molo manda enbi en-mukuk

³⁵Timbi Yesuli it kwet wopum ba tip gitik kle-gimbulepi ñaṅguk. Ñañipi, amatam it kiyaunji ginañ eni-daut ti-sembi, Anutuli amatam yambi-dikñelak wolok plon giñgít manda kindem eu piumbi, amatam jimbat kusei kusei inda-semguk ep timbi kindem daṅgiliñ. ³⁶Timbi endi ama kimin wopum yambiñguk win endi sipsip ka-dikñenji nimnat ba ti-plaplaenji nimnat nomik kuumbi yambum milataumbi blan ti-semguk. Blan ti-sembi, ³⁷gwañgwañiila ñindiñ enguk, “Nanañ bien mepmettok asupgan pakañ, gan kena ama win lakatgot. ³⁸Wala timbi sindi Anutu kena molom nimolo tiñmumbi, kena ama ep timbi indaumbi, kenan ginañ en-mulim ñambi, bien ep kimin kotnekaliñ.”

10 Timbi endi gwañgwañii 12 kiti-semum biumbi, yal kolan ep kle-semneliñdok ba jimbat kusei kusei ep timbi kindem daneliñdok gembu emguk. ²Ama enmumulin 12 endok kosi ñindiñ: dama Simon koi no Petlo, timbi kwayañ Andlu, git Sebedilok niñañiit Yakobo gita kwayañ Yoane, ³Filip git Batlomio, timbi Tomas git Matayo takis epep ama, timbi Yakobo Alifaialok niñañ git Tadaio. ⁴Timbi Simon Selot ^{§§}git Judas Iskaliot en Yesu bola tiñmiñguk.

⁵⁻⁶Timbi Yesuli gwañgwa 12 wala wakan en-mupi, molo manda embi enguk, “Islael amatam endi sipsip pait-pakañ wandin, wala timbi sindi endoñgot ña yambinekaliñ. Sindi Samalia amatam endok isi kwesinan nim lonekaliñ,

ba amatam Judalok sambat nim endoñ nim ñanekaliñ, Juda amatamdoñgot ñanekaliñ. ⁷Ñañipi, giñgít manda ñindiñ eninekaliñ, ‘Kunum Molomdi amatamñii yambi-dikñelak win inda-dakleup tilak.’ ⁸Timbi jimbatsiat ep timbi kindem danekaliñ, ba kimkimin ep timbi milatnekaliñ. Wanda kwambiñjiat ep timbi gilita-semnekaliñ, ba yal kolanjiat ep kle-kot-semnekaliñ. Gembu sam-samin win tuan nimnat, wala timbi sindi kena tuan nimnat kenane-semnekaliñ.

⁹⁻¹⁰Ama kena tilak enda tuan milok, wala timbi sindi ñanepi, minem gimmin ba satnin nim mep ñanekaliñ. Sindi liksi nim tañginekaliñ. Timbi kiupi tipet wakít kesisi gwilap ba toña youtilok nim mep ñanekaliñ. ¹¹Sindi it kwet wopum ba tip nolok ba nolok lonekaliñ, wolonda ama kindem noli not ti-samektok e-lonjimbi en-nandi tinekaliñ. En-nandi timbimbi, nisi inda-dakleumbi, en gita ñambi, wandiñ patnekaliñ tuop endok ilnangot dou milat tinekaliñ. ¹²Endok ilnan loñipi, amatam ñindiñ eninekaliñ, ‘Busuk sindok kandañ palekak.’ ¹³Tikap it wolok ginañ pakañ endi not ti-samnekaliñda, busuk wali endok kandañ palekak. Nimda, Anutu ni-nandumbi, busuk win yapma tikeukak. ¹⁴Tikap it ba it kwet nolok ama noli not no nim ti-samneliñda ba mandanji no nim nandineliñda, yambinekaliñ. Yambinep tiñipi, dausinan kesisi plon kwiliñ sapak wit sapleum piumbi, ‘Anutuli siñgi wit-nimlak’ wandiñ sambu-nandi-daklenekaliñ. ¹⁵Nak biañgan sanba nandiwit: Anutuli amatam yambi-danbekak wolonda it kwet sinda siñgi wit-samnekaliñ endok kolanji wolok tuan wali amatam

§§10:4 Selot ama endi Roma nasili Juda amatam yambi-dikñeñgiliñ win endok kwelan ep kleu ñaneliñdok nandimbi, mik ti-semgiliñ.

kolan papait nindi damañgan Sodom git Gomola it kwelan kuñgiliñ endok kolanjilok tuan makleukak.”*

**Yesulok gwañgwañii endi
amatam yambi-kiliñ embi kulok**

¹⁶ Yesuli yousimbi enguk, “Nandañ. Nak amatamdoñ san-mulam ñambi, kanjiknailok boñgipsinan kunekaliñ. Endi kamot moyen sañan wandin, timbi sindi sipsip gembinjì nimnat wandin. Endi sep timbi kolaneliñdok nandañ, wala timbi sindi nandi-kiliñ timbi kuñipi, yom nim tinekaliñ. †

¹⁷ Sindi ama yambi-kiliñ embi kunekaliñ. Endi manda plon sep kimitneliñdok ama biesilok kisinin sapilimbi, it kiyauñji ginañ sep waipekaliñ. ¹⁸ Endi naka timbi ama wapmañ ba ka-dikñe ama endoñ mandala sanañgilimbi, telak inda-samumbi, giñgit manda kindem en ba diwin Juda ama nim enda bo eninekaliñ. ¹⁹ Mandala sep ñañilimbi, ‘Nek enetamiñ, ba manda telal nitek plon enetamiñ’ wala nandi bendi wopum nim tinekaliñ. Neta, manda plon ilimbi, wolongan Anutuli manda eelok daut samumbi enekaliñ. ²⁰ Manda enekaliñ win sinlok nim. Win Bepsi enlok Dindim Woñ endi sep timbi pañgitaumbi enekaliñ.

²¹ Ama diwin nak nim nep kleañ endi dasii ba kwayañjii nandi-kilikti namañ win kanjiknailok kisinin yapipi, yandipmi kinneliñdok. Ba besii diwindi gwañgwañji bisat windiñgangot ti-semnekaliñ. Timbi wembe gwañgwali menjì bepsila windiñgot kanjik ti-sembi, amali yandipmi kinneliñdok enekaliñ. ²² Timbi nokok giñgitnai kuañda timbi amatam gitikti nandi-kunjita

wopungan ti-sam ti-kunekaliñ. Gan no en milap wandin indañmekak tuop nep kwambiñ dambi nim nambiukak, endi wakan Anutuli kuñgu taletalen nimnatnan tike-kimilekak. ²³ Timbi it kwet nolok nasili milap kusei kusei samnekaliñda, it kwet nolok pimbi ñanekaliñ. Nak bianañgan sanba: sindi Israel it kwet patak tuop kenanjì gama nim timbi taleñilimbi, Amalok Niñañ en bi tombekak.”

**Yesulok gwañgwañii endi Anutu
en noñganla misi-ñimlok**

²⁴ Yesuli yousimbi enguk, “Milap-tok kandañ nak ñindiñ sanlet: gwañgwali nindaulin nim makle-patak, timbi kena gwañgwa silanin endi molomñin nim makle-patak. ²⁵ Wala timbi amali nindaut ba molom milap nitek ti-semnekaliñ, windiñgangot gwañgwan ba kena gwañgwanla ti-semnekaliñda, wala endi manda nimnat. Endi naka Belsebul nangiliñ, win Satan. Sambatsi-
ilok kumbamla windiñ niñgiliñda, nitek timbi sambatnai nim san-kolakolae sinik ti-samneliñ?

²⁶ Gan amala nim misinekaliñ. Nepek sembin patak win sindi amatam embi tawaumbi, ba manda sembin gitik win eu inda-dakleukak. ²⁷ Manda tim sinlañgan sansanin win maim plon amatam gitik eni-dakle-semnekaliñ, ba manda janjat sanlet win indañgan ekoli piukak. ²⁸ Sindi amatamda nim misinekaliñ. Endi gwilapsiñgot wipi, ginañji tip wiwittok gembì nim patsem-lak. Gan Anutu endi gwilap git ginañ tip niset tipelatkan ep munjulim jimbiñ pindemiktok gembì palimlak endañgot misinekaliñ.

***10:15** Sodom git Gomola nasilok timipmile wandin wala Anutuli ep siu diñguk. (Stat 18:17–19:29)

†**10:16** Grik manda plon Matayoli manda win ñindiñ youkuk, “Sindi malet nandi-daklenat ba mambaip yom nimnat wandin kunekaliñ.”

²⁹ Monik tipnam tipet minem kwandai gimin noñganliñgot tuatuan, gan noñgan piulekta, sindok Bepsili win nandi-talelak. Endi monik kambak wandin yambi-dikñelakta, ³⁰ sindi bo sambidikñelak, timbi kumbanji saktok kunakunat win bo nandi-talelak. ³¹ Sindi Anutulok dainan loloñ sinik, monik tip-tip asupgan yapma kleañ, wala timbi amatamda nim misinekaliñ.

³² Sindi amalok dausinan 'Nak Yesulok giñgit kulet' windiñ e-dakleañ, nak bo windiñgangot kunum Bepnalok dainan sinda ni-dakleutat. ³³ Gan sindi naka amalok dausinan 'Nak nim nandiñmilet' eañ, nak bo windiñgangot kunum Bepnalok dainan sinda 'Nak nim nandi-semlet' eutat."

**Yesulok sambaliili milap
bembimbi, no en epmi plap
taukak enda tuan palmekak**

³⁴ Yesuli yousimbi, gwañgwañiila ñindiñ enguk, "Sindi ñindiñ nim nandi-namnekaliñ, 'Endi kwelandok mik gitik timbi taleupi indañguk'. Nak mik timba taleuktok nim indañgut. Nim. Nak kakit nomik ³⁵ amatam ep tambileptok indañgut. Windiñda ama noli beula kanjik tiñmumbi, wiuli meñla kanjik tiñmum, taminli nambin tamla kanjik tiñmekak, ³⁶ win ama nolok sambalii endi endok kanjikñii tinekaliñ. ⁹

³⁷ Nandañ. Ama no en ginañli nak nep kasilelak, gan ginañli meñ ba beu ep kasile-sinik talakta, nandiñmam tuop nim ti-namlak. Timbi ama no ginañli nak nep kasilelak, gan ginañli wemben ba gwañgwan kasile-sinik talakta, nandiñmam tuop nim ti-namlak. ³⁸ Timbi ama no kloñbali nim bembimbi nep kle-kulakta, enda bo nandiñmam tuop nim ti-namlak. ³⁹ Ama no kuñgun en-

lok biñmilak, endok kuñgun pailimekak. Gan ama no naka timbi kuñgun binamlakta, endi kuñgun taletalen nimnat indañmekak."

⁴⁰ Yesuli yousimbi enguk, "No en sinda not ti-samlak, endi naka not ti-namlak, timbi no en naka not ti-namlak, endi Anutu nan-mukuk enda not tiñmilak. ⁴¹ No en pofet ama no endok kenanla timbi not tiñmilak, enda Anutulii pofeta tuan kindem milak windiñgangot miukak. Timbi no en ama dandim no endok dandim kuñgula timbi not tiñmilak, enda Anutulii ama dindimla tuan kindem milak windiñgangot miukak. ⁴² Sindi giñgitnai kosi nimnat ñin endoññan nanin no ka-nandiwit. Nak biañgan ñindiñ sanlet: no en ama wolok kusei ka-daklembi, plap tiñmilak ba tukgot giñpi milak endok tuan win biañgan Anutulii kimilim palmekak."

11 Yesuli gwañgwañii 12 windiñ eni-dikñe-sem-talembi, walinin pi ñambi, Juda amatam eni-daut ti-sembi, giñgit manda kindem enbektok it kwet pakiliñnan ñañguk.

**Yesu en Juda amalok
ama wapmañ ba nim
wala ginañ tipet tiñgiliñ**

**Yoane tuk ii-sem endi Yesulok
telak dama tiñmiñguk**

² Timbi Yoane tuk ii-sem kena tiñguk en it kwambiñ ginañ kimilim pakuk. Papi, Yesu Mesiali kundit kusei kusei tiñguk wolok giñgit nandiñgukta, gwañgwañii diwin en-mulim Yesuloñ ñambi, ³ ñindiñ nikañbi eñgiliñ, "Anutulii ama ni-mulim bi-nimektok een win dik wakan ba? Ba nola mandi-ta-kunekamiñ?" ⁴ Eumbi, Yesuli tambanem enguk, "Sindi undane ñambi, kunditna dausili kañ ba pawanjili

nandañ wolok kasat Yoanela ñindiñ tiñminekaliñ: ⁵ dausi sipsipmin endi deiañ, kesit nim kuañ endi kesit kuañ, wanda kwambiñjiat endi wandanji gilitalak. Pawanji kamalañguk endi manda nandañ, kimgiliñ endi nombo ep timba milap kaik pakañ, ba pimbiniñ enda giñgit manda kindem enba nandañ. ⁶ Timbi no en kusatna ka-nandumbi, nanandi-kiliktin nim pipilak, endi amatam diwin yapma kle-patak.”

⁷ Timbi Yoanelok gwañgwañiili Yesu kañbim ñañilimbi, Yesuli amatam kimin ti-pakiliñda Yoanela ñindiñ enguk, “Sindi kwet kambaññan silaninnan ñañgiliñ, win nek kanepi ñañgiliñ? Win klinandok kundit no sasaleli pendilimbi ña-bit timbim kanepi ñañgiliñ ba? ⁸ Tikap nimda, sindi nek kanepi ñañgiliñ? Ama no dasidasin kindem pamanat kanepi ñañgiliñ ba? Nandañ: ama wandisi endi ama wapmañdok isinan pipat milat ti-kuañ. ⁹ Windiñda nek kanepi ñañgiliñ? Plofet ama no ba? Biañgan. Gan plofet ama kañgiliñ wali plofet silanin no nim. Nak ñindiñ sanlet: Yoane endi engano. ¹⁰ Endi Anutulok giñgit ee ama, win enda wakan manda ñindiñ youp bimbim patak, ‘Nandilañ, nak giñgit ee amana no ni-mulambi, telak dama ti-gambi, telak ti-dindime kena ti-gamekak.’ ‘Win Yoanela manda windiñ youp bimbim patak. ¹¹ Nak biañgan sanba: Yoaneli amatam gitik dama kuñgiliñ ba man ñindiñgit kuañ endok loloñ sinik yañ, gan ama pimbiniñesi gitik Kunum Molomdok giñgitñii kuañ endi bo Yoane makleañ.

¹² Yoaneli tuk ii-sem kena kusei kimipi tiñguk walinin bikap man ñindiñgit nepek ñandin indalak: ama kolan ba sañan endi Kunum Molomdi amatamñii nitek yambi-dikñelak wolok

endaut manda win mik ti-ñimbi, timbi kolaneliñdok giñgine kena tañ. ¹³ Yoaneli kenan gama nim kusei kimiliñilimbi, Mose gita plofet ama gitik endi Kunum Molomdi amatamñii telak nitek yambi-dikñeukak wolok plon manda youkiliñ. ¹⁴ Tikap sindi manda ñin tike-dasinelidok tuopta win ñindiñ: plofet amali Elia Mesialok telak dama indauptok eñgiliñ win Yoane wakan. ¹⁵ No en pawañnat endi mandana nandimbi nandi-kiliñ eukak.”

Amatamdi Yesulok kenanla nandum tlal tiñgukta enombiñguk

¹⁶ Yesuli yousimbi enguk, “Nak amatam man ñindiñgit kuañ sinda nitek ewit? Sindi wembe gwañgwa wandin ipakanan pipapi, nosiila ñindiñ kiti-semañ, ¹⁷ ‘Pakñuak penditnambi, sindi kap nim tiliñ. Ba nindi kap blan tinambi, mano nim tiliñ.’ ¹⁸ Kusei ñindiñda timbi sinda wembe gwañgwa sanlet: Yoaneli indambi, nanañ gitik kimisipbi, wain tuk no nim pa nalak, timbi sindi ‘Yal kolanli piñmilak’ pa niañ. ¹⁹ Timbi Amalok Niñañ endi indambi, nanañ git wain tuk pa nalak, timbi sindi ñindiñ pa niañ, ‘Wi kawit! Endi nanañ git wain tuk nana molom, takis epep ba yom ama not ti-semlak!’ Gan amatam Anutulok nanandi kleñipi kundit kindem tañ endi nanandi win dindim sinik timbi dakleañ.” Yesuli windiñ eñguk.

²⁰ Endi dama it kwet diwinnan kundit engano gembinat sinik asupgan tiñguk, gangan winasili ginañji nim tambaneñgiliñ, wala timbi endi kusei kimipi, it kwet win enombimbi eñguk, ²¹ “Kolasin git Betsaida nasi sindi kilañmet! Anutuli mek salamilekak! Nak kundit engano gembinat asup sindok kandañ tiñgut, gan sindi ginañji nim tambaneñgiliñ. Kundit win Tilo

ba Sidon it kwelan indaumda, endi ginanji tambaneañ win inda-daklenepi blandok dasindasin dasimbi, kwiliñ plon pipatneliñ. ²²Windiñda sanba nandiwit: Anutuli amatam sambi-danbekak wolonda sindok kolanjilok tambon wali Tilo git Sidon nasilok tambon win makleukak.

²³Timbi Kapaneam nasi, sindi 'Anutuli kunum ginañ nip loukak' windiñ nim nandinekaliñ! Nim sinik, sindi jimbiñ sep koli pimbilokgot. Nekta, nak kundit engano gembinat asup sindok kandañ tiñgut, gan sindi ginañji nim tambaneñgiliñ. Kundit win Sodom kwelan indaumda, winasili ginañji tambaneumbi, Anutuli it kwet win nim timbi kolaumbi, ñindiñgit guma palek. ²⁴Windiñda sanba nandiwit: Anutuli amatam sambi-danbekak sindok kolanjilok tambon wali Sodom nasilok tambon win makleukak."

Amatamdi Yesu enloñ bineliñdok enguk

²⁵Nain wolonda Yesuli ñindiñ eñguk, "Bep, kunum kwet molom, nak ñindiñda gan-kindem dalet: dik nanandiñga diwin ama nanandinjiat ba nandi-daklenjiat enda kimisembiñguñ, gan nanandi sembin win amatam nanandinji nimnat enda timbi dakle-semguñ. ²⁶Bep, biañgan sinik, dik windiñ indauptok nandiñguñ." ²⁷Eñipi yousimbi, amatamda enguk, "Bepnali gembin nanandin gitik win naka nam-taleñguk, timbi en noñganliñgot Niñañ nandi-namlak. Timbi Bep win nindi nandiñmañ? Win Niñañ en ba ama nin endi epmbi, Bep daut semlak endiñgot Bep nandiñmañ.

²⁸Kena gim timbi milap bemañ sindi gitik nokoñnan bi-talewit. Biumbi, nak pat-nandi samambi,

simbasi busukñewin. ²⁹Nak kulan busuk molom, natnala nim ewa lolak, wala timbi sindi nambium sanañgilambi, manda san-daut ti-samlet win tañgonenekaliñ. Windiñ ti-kuñipi, ginañjili busukñaneukak. Tañgotañgo nak tañgoneneliñdok samlet win tikembi tañgonenekaliñ. ³⁰Win milap nim, win pañgitninga n."

Yesulok mandali endikñe manda damañgan youkiliñ win maklelak

12 Sabat pat-nandi nain nola Yesuli plaua nanañ kena boñgipnan ñañilimbi, gwañgwañii en kle-ñañgiliñ endi nanañjila timbi, kusei kimipi, plaua minjip mep nañgiliñ. ²Timbi Falisi ama diwindi win kañbi, Yesu nimbi eñgiliñ, "Wi ka. Gwañgwañgaili Sabat pat-nandi naindok endikñe manda maklembi, kena tañ." ³Eumbi enguk, "Devit git nolii en gita pakiliñ endi nanañ gawat inda-semgukta Devitti nitek tiñguk? Sindi kasat win pinapi nandañ, gan nandi-kamalañ bek? ⁴Endi Anutulok sel it ginañ lombi, plaua nanañ simbi, Anutula tapma tiñmimin win mep piumbi, sambalii gita nañgiliñ. Plaua win tapma ama endiñgot nanalok, gan Devit git nolii endi kimisip manda maklembi nañgiliñ.

⁵Timbi endikñe manda Moseli youkuk wali ñindiñ nini-daut nimlak win sindi windiñgangot pinat nandiñbi kamalañ bek: Sabat pat-nandi nainnan tapma amali tapma it ginañ kena tiñipi, Sabat-tok endikñe manda makleañ, gan wali Anutulok dainan yom nim indalak. ⁶Tapma ittok kandañ nak ñindiñ sanlet: nepek ñi patak wolok loloñili tapma it maklelak. ⁷Timbi Anutulok mandali ñindiñ elak, 'Nak ama ginañ busuk ti-semneliñdok nandilet, tapma ti-namañ wala nim.' Sindi manda wolok kusei

³11:21 Kolasin git Betsaida nasi endi Juda amatam, Tilo git Sidon nasi endi Judalok sambat nim.

nandi-kiliñeumda, ama yom nim tañ en yom plon nim yapitneliñ. ⁸Nekta, Amalok Niñañ Anutuli ni-mukuk endi Sabat pat-nandi nain wolok molom.”

⁹Yesuli walingan yousim ñambi, it kiyaunjanan loñguk. ¹⁰Timbi ama no kii tombon dalandan endi wolok bim pakuk. Windiñda ama diwisili Yesu manda plon kimitnepi ni-nandimbi eñgiliñ, “Dik nitek nandilañ? Ama noli Sabatta ep timbi kindem da win kindem timbek ba nim?” ¹¹Eumbi enguk, “Sindoñnan nanin no endok sipsip noñgangot palmek wali Sabat nainnan ban ginañ piumbi, endi nitek timbek? Endi sipsip win tike tiañeumbi lambiuk bek.

¹²Gan amali loloñ sinik, sipsip maklelak yañ! Wala timbi Sabat nainnan kundit kindem ti-semeñ win kindem.” ¹³Eñipi, ama wala ñindiñ niñguk, “Kika kot-suat” eumbi, amali windiñ timbimbi, kili binda kindem dambi, tombon wandin tiñguk. ¹⁴Gan Falisi amali milapi pi ñambi, kimin timbi, telak nitek plon Yesu wili kimmeliñdok manda e-lonji tiñgiliñ. ¹⁵Yesuli win nandi-daklembi, walinin pim ñañguk.

Yesu en nindok kena ama?

Timbi amatam asupti Yesu kle ñaumbi, jimbatsiat gitik ep timbi kindem daumbi, ¹⁶kena tiñguk wolok giñgit joñgo nim eu satauktok e-kimisip ti-semguk. ¹⁷Endi windiñ timbimbi, Anutuli plofet Aisialok man plon Mesialok manda ñindiñ eñguk wolok bien inda-dakleñguk,

¹⁸“Ñin nokok kena gwañgwa nak en natalok kasileñgut.

En wakan nak ginañnali kasilembi, nandi-koñgom ti-ñimbi, endoñnan Woñna kimilimetat.

Timbi nak telak nitek plon amatam ep timba dindimenekaliñ

win endi kwelalok amatamda eni-dakle-semekak.

¹⁹Endi gimbit ba manda kwambiñlok nim,

timbi endi pañga indanan manda nim eu piukak.

²⁰Endi klinandok kundit gembin nim-nat giloup tilak wandin no nim ombekak,

ba tipalalok kolsalen duat pitpit tilak wandin no nim pendilim kimbekak. Endi kenane-palimbi, amatam dindim indaneliñdok telak wali inda-dakleukak wolok tuop.

²¹Timbi kwet tuop ama wali bimbi ep-mektok en mandi-patnekaliñ.” ^s

²²Nain wolonda ama no Yesuloñ nañgip biñgiliñ, win yal kolanli piñmiñgukta timbi man ba dai tipelatkan siggimik. Timbi Yesuli timbi kindem daumbi, nepenepek kañbi manli manda eelok salaktañmiñguk.

²³Timbi amatam gitikti kundit win ka silikñembi, nisiñgan e-nandi timbi pa eñgiliñ, “Ama Wapmañ Devittok Komblin bimbilok e-ta-bañ win ñakan bek?” ²⁴Gan Falisi amali manda win nandiñgiliñda timbi Yesula ñindiñ eñgiliñ,

“Win yal kolandok telak damanji Belsebul endok gembinlañgot yal kolan ep kle-semalak.” ²⁵Yesuli nanandinji ka-nandiñgukta ñindiñ enguk, “Ama wapmañ nolok giñgitñiili tambipi nisiñgan miañ endi kola sinik tañ. Ba it kwet ba sambat noli windiñgangot tañ endi nim diñdam patneliñ.

²⁶Windiñgangot Satandok giñgit noli enlok nol no kle kolimda, Satandi enla mik tiñmumbi, endok ka-dikñenli plakan talewik.

²⁷Sindi ‘Ama wali Belsebullok gembinla yal kolan ep kle-kot pa tilak’ windiñ naka naniañ. Manda win bien timbekta, nindi sindok gwañgwanjii

gembí emumbi, yal kolan ep kle-kot pa tañ? Belsebul ba? Nímda, manda nokok gembinalok kuseila eañ wolok bien nim inda-daklelak yañ. ²⁸ Win Anutu enlok Woñdi nep plataumbi, yal kolan ep kle kotet, Belsebulli nim. Windiñda ñindiñ inda-daklelak: Anutuli ikan sindok boñgipsinan amatam yambidikñelak. ²⁹ Ba ama noli ama gembinat nolok it ginañnan slak lombi, giñgitiñi joñgoñgan epmektok tuop ba? Nim ya! Dama endi ama gembinat win tikembi, toali ap imbi bium palmek, nepek nek it ginañ pakañ win gumañ ep talewik.

³⁰ Ama no nak not nim ti-namlakta, endi kanjik ti-namlak. Timbi ama no nak nim nep platambi, Anutuloñ amatam nim ep kimin tilakta, endi ep kleum papuseneañ. ³¹ Windiñda ñindiñ sanlet: amatam yom tañ ba Anutu ni-kolayañ, endok yomji gitik Anutuli gumañ bi-semekak, gan ama no Dindim Woñ ni-kolalakta, endok yomin Anutuli nim biñmekak. ³² Timbi ama no Amalok Niñañ enda manda kolan elakta, endok yomin Anutuli gumañ biñmekak, gan ama no Dindim Woñ gembin namlak, enda manda kolan elakta, endok yomin Anutuli man ñindiñgit ba nain taletale-nan bo nim biñmekak. Windiñda kusatnala ginañ tipet nombo nim tinekaliñ. ³³ Komba no kindemda, endi bien kindemgot pa lalilak, timbi komba no kolanda, endi bien kolangot pa lalilak. Win komba wali kolan ba kindem win bienli mek daut samlak.

³⁴ Sindi manji manbenji malet upmat nomik. Ama kolanda, nitek timbi manda kindem eneliñ? Nepek kusei kusei ama nolok ginañnan tokñelakta, wakan eu lambilak. ³⁵ Ama kindem nepek kinde kindem ginan ginañ pa wisi-kotak, endi nepek kindemgot pa tilak, timbi ama kolan nepek kola kolan gi-

nan ginañ pa wisi-kotak, endi nepek kolangot pa tilak. ³⁶ Nak ñindiñ sanba: Anutuli amatam sambí-danbekak nain wolonda endi manda kolan gitik eñgiliñ wolok kusei e-dakleneliñdok sanbekak. ³⁷ Neta, Anutuli mandañga kañ-danbi, wolok tuop dik ama dindim ba ama kolan ganbi indaukak.”

**Yesu en enlok kusai timbi
dakleuptok kundit engano no
timbim kaneliñdok niñgiliñ**

³⁸ Timbi endikñe manda nandi-tale ama gita Falisi ama endoñnan nanin diwindi Yesu niñgiliñ, “Endaut, dik nandi-nimbi, kundit engano sinik no timbimbi kanetamiñ.” ³⁹ Gan endi ñindiñ tambane enguk, “Amatam man ñindiñgit kuañ sindi kolan timbi, Anutu bi-sinik tañ. Sindi kundit no kanepi pa nandañ, gan plofet Yonalok kundiliñgot daut samum kanekaliñ. ⁴⁰ Yonali tim sandap tipet git no tuk gaut wopumdok minjip ginañ pakuk. [†]Windiñgangot Amalok Niñañ endi bo maim tipet git no kwet ginañ palekak kanekaliñ.

⁴¹ Nandañ: Anutuli amatam manda plon yapilekak nain wolonda Niniwe nasi Yonalok molo manda nandiñgiliñ endi amatam man ñindiñgit kuañ sin gita yakan milapi, sindok kusasi timbi dakleukak. Neta, endila Yonalok mandala ginañji tambaneñgiliñ, gan sindila ama nin Yona maklelak endok manda nandimbi, ginañji nim tambaneñgiliñ. ⁴² Windiñgangot Anutuli amatam manda plon yapilekak nain wolonda kwet koi Siba wolok tam wapma endi bo amatam man ñindiñgit kuañ sin gita yakan milapi, sindok kusasi timbi dakleukak: endila ama wapmañ Solomondok nanandi kindem nandiuktok kwet mayañgan nanin sinik wali endoñ biñguk, gan sindila

ama Solomon maklelak endok mandan nandi-kimneŋgiliñ.”

⁴³ Yesuli yousimbi enguk, “Yal kolan noli ama no ka-misim poñawikta, endi kwet kasatnan ña bit timbi, pipapat komblin lonjiwik. Lonjim nim kañbi, ⁴⁴ enla ñindiñ ewik, ‘Nak bindambo undane it dama pakutnan ñawa’. Embi ña kawik win: it win jamimbi ti-kiliñem bi-umbi, itgot palek. ⁴⁵ Kañbi pi ñambi, yal kolan kit tambon tambon tipet endok gembinjili en makleañ ep timbi indambi yanañgilim, it wolok ginañ lombi pi pat milat tineliñ. Windiñda timbi damañgan ama wala milap lakat indañmiñguk, gan man milap wopum sinik indañmek. Enda indañmiñguk, windiñgangot amatam man ñindiñgit kolan ti-kuañ sindoñ inda-samekak.”

Yesulok sambalii win nin?

⁴⁶ Yesuli amatam manda en-paliñilimbi, meñ git kwayañii endi bi tombi, pawan ipi, en gita manda e-nandi tineliñdok eñgiliñ. ⁴⁷ Timbi ama noli Yesu nimbi eñguk, “Nandilañ. Meñga kwayañgai pawan bi ipi, dikita manda e-nandi tinepi nandañ.” ⁴⁸ Gan Yesuli ama wala ñindiñ tambane niñguk, “Mena kwayanai win nin?” ⁴⁹ Eñipi, gwañgwañiila kit yout ti-sembi niñguk, “Ñi ka: mena kwayanai ñi pakañ. ⁵⁰ Neta, no en Bepna kunum ginañ patak endok man tañgonelakta, endi wakan nokok mena, kwayanai, ba witnai biañgan t añ.”

Ama Wapmañli amatamñii nitek yambi-dikñelak wala Yesuli e-yout manda enguk

Giñgit manda kindem win nanañ minjip ama noli kena ginañ kokuk wandin

13 Sandap wolonda Yesuli it bimbi, tuk guañnan ñambi, amatam eni-

daut ti-semepi tuk baliliñnan ña pi-pakuk. ² Timbi amatam asupti endoñ bi kimin tiñgiliñda timbi, endi kikeñ nolok plon lombi pipakuk. Pipalimbi, amatam kimin wopum endi tuk pawan ilimbi, ³ e-yout mandali nepek asuptok plon enidaut ti-semguk.

Ti-semñipi ñindiñ enguk, “Nandañ. Ama noli nanañ minjip kokotta kenañ ginañ ñañguk. ⁴ Ñambi, minjip kot-ti-kot-ti-ñañilimbi, minjip diwin telak plon piumbi, monikti bim na-taleñgiliñ. ⁵ Timbi minjip diwindi kawatti salaiumbi kwet lakatgot pakuknan piñgiliñ. Minjip kwet plongot pakiliñda timbi mindin plakan tawa lambiñgiliñ. ⁶ Gan kakaili sua embi, kwet nim tike gembilaumbi, maimdi lambi ep diumbi, yañetambi kim-taleñgiliñ. ⁷ Minjip diwindi kwet koselek minjip pakuknan piñgiliñ endi yakayakan tawa lambumbi, koselekti bendimbi ep tapliumbi kim-taleñgiliñ. ⁸ Minjip diwindi kwet galk ginañ piñgiliñ wali lambim wopum dambi, bien laliñgiliñ. Kusei diwindi bien 100 100 laliñgiliñ, diwindi bien 60 60 laliñgiliñ, timbi diwindi bien 30 30 windiñ lali-ta-ñañgiliñ. ⁹ No en pawañnat endi mandana nandimbi nandi-kiliñ eukak.”

¹⁰ Papalembi, Yesulok gwañgwañiili endoñ bimbi ni-nandimbi eñgiliñ, “Amatam manda enlañ win kusei nitekta timbi e-yout manda gita pa enlañ?” ¹¹ Eumbi tambane enguk, “Kunum Molomdi amatam telak nitek yambi-dikñelak win damañgan pat-sembin pakuk. Nepek win endi sinda sanbi dakle-talelak, gan amatam diwinda nim. ¹² Neta, no en nepek palmilak win tike-kuumbi, enda nombo yousi-miumbi, asupgan palmekak. Gan no en nepek palmilak wala nandum tlal tilakta endok nepek lakat palmilak win apma tikeñmiumbi, slak palekak.

¹³Ama wandisi wali dautsili kañ, gan nim ka-dindim eañ, ba pawanji kimikañ, gan nim nandañ ba nim nandi-dakleañ, wala timbi nak manda e-yout manda git pa enlet.

¹⁴Plofet Aisaiali nek indauktok eñguk win man ñindiñgit amatam wandisiloñ inda-semlak. Endi Anutulok mandan ñindiñ eñguk, ‘Amatam ñali manda nandinekaliñ, gan nim nandi-daklenekaliñ, ba dautsili kanekaliñ, gan nek kañ win nim ka-nandi-tomnekaliñ. ¹⁵Nekta, endok ginañ nanandinjili kwambiñ dañgukta, pawanjili manda nandinepi kunjit tañ, ba dautsili nim kaneliñdok masipmañ. Windiñ nim timbimda, endi dautsili kañbi, pawanjili nandimbi, ginañjili nandi-tombi, ginañji tambaneumbi, nak ep timba kindem daneliñdok nokoññan bineliñ.’ ¹⁶Anutulok amatamdok plon manda windiñ eñguk. ¹⁶Gan sindila dautsili kindem kañ, timbi pawanjili guma nandañ, wala timbi amatam diwin yapma kle-pakañ. ¹⁷Nak biañgan sinik sanba: plofet ama gita ama dindim damañgan kuñgiliñ endi nepek sindi kañ win kanepi nandi-koñgom tiñgiliñ, gan nim kañgiliñ, ba manda sindi nandañ win nandinepi nandi-koñgom tiñgiliñ, gan nim nandiñgiliñ.”

¹⁸Timbi Yesuli yousimbi, gwañgwañiila enbi eñguk, “Sindi pawanji kimipi, minjip kokottok e-yout manda sanit wolok kusei san-daklewambi nandiwit. ¹⁹Nanañ minjip telak plon piñguk manda wolok kusei win ñindiñ: amali Anutulok amatamñi nitek yambi-dikñelak wolok giñgit manda nandimbi nim tike-kulak, timbi kolan molomdi bimbi, manda ginañnan kokolin win apma tikeñmilak. ²⁰Minjip kawat plon piñguk manda wolok kusei win ñindiñ: amali giñgit

manda silisilinat nandimbi, plakan ginan ginañ dasilak, ²¹gan manda ginan ginañ pilak wali nim pa kwambiñ dalak. Nim, wali nain dumangot papi pailimlak. Win kuñgunlok plon milap indañmilak, ba Anutulok manda tike-kuañ endok plon milap kusei kusei inda-semum yambilak, nain wolongan nanandi-kiliktin pi pilak. ²²Ba minjip kwet koselek minjip pakuknan piñguk manda wolok kusei win ñindiñ: amali giñgit manda win nandilak, gan kwelalok milap ba minem kwilikwili wolok nandi-koñgomli ginañ timbi pailimbi, manda nandilak wolok bien nim indañmilak. ²³Minjip kwet galk ginañ piñgiliñ manda wolok kusei win ñindiñ: amali giñgit manda win nandimbi nandi-kiliñ embi, kimit kle kuañ. Endok bien win 100 ba 60 ba 30 wolok tuop indalak.”

**Kunum Molomdok ka-dikñe
kena kanjik nat, gan
wandingan embi sapakñelak**

²⁴Timbi Yesuli yousimbi, e-yout manda no amatamda ñindiñ enguk, “Kunum Molomdi giñgitñi yambi-dikñelak win ñindiñ: ama noli kenan ginañ nanañ kindemlok minjip kokuk, ²⁵gan tim boñgipnan ama gitikti dou-paliñlimbi kanjikñili kena wolok ñambi, kli kolandok minjip kopi pi ñaṅguk. ²⁶Pakapi, mindin tawa lambimbi, bien indaup timbimbi, kli kolandi bo inda-dakleñgiliñ. ²⁷Inda-dakleumbi, ama wolok kena gwañgwañiili win kañbi, molomloñ ñambi niñgiliñ, ‘Wopum, dik kenaṅga ginañ minjip kindemgot kokuñ. Gan nitek timbi, kli kolanli indalak?’ ²⁸Windiñ ni-nandumbi enguk, ‘Win kanjikna noli kolimbi lambilak.’ Eumbi ni-nandimbi eñgiliñ, ‘Windiña

nindi ña kli win tamat kotnetamiñ ba?’²⁹ Eumbi enguk, ‘Windiñ nim. Kak biu palen. Nim kañbi, kli tamat kokamiñ embi, nanañ wakít tamatneliñ a.’³⁰ Biumbi, nanañ gita kli niset tipelatkan lambindekamik. Timbi nanañ mepmettok nain indaumek, nak kena ama enbambi, dama kli moyen tamap imbi, komba ginañ sium diukak. Timbi nanañ bien win wisikot itna ginañ ep wisi-kolim palekak.”

³¹ Yesuli e-yout manda no ñindiñ enguk, “Kunum Molomdok kaundikñe kena win mastat minjip “ama noli kenan ginañ kokuk wandin. ³² Mastat minjip win yaya minjip tip minam sinik yañ, gan tawa lambilak wolonda yaya wali diwin yapma klembi, komba nomik wopum dalak, wala timbi yaya wolok gayam plon monikti bimbí, isi tañ.”

³³ Yesuli yousimbi, e-yout manda no ñindiñ enguk, “Kunum Molomdok kaundikñe kena win ñindiñ: tam noli kimili bendi lakatgot tikembi, plaua kwilan wopungan wakít tambanembi, papalem kaumbi, plaua wali gitik bendimbi lambilak.”

³⁴ Yesuli amatam kimin wopumda manda gitiñgitik enguk win endi telal no git nim eñguk, endi e-yout mandaliñgot enguk. ³⁵ Endi windiñ timbimbi, plofet ama noli manda ñindiñ eñguk wolok bien inda-dakleñguk,

“Nak e-yout mandaliñgot manda enbi, nanandi sembin kwet kusei kimikimilinan nanin pat-ta-bañ win enba dakleutat.”^v

³⁶ Timbi Yesuli amatam kimin wopum yambik bimbí, gwañgwañií git ilan ñañguk. Ña paliñilimbi, gwañgwañiili endoñ bimbí nikañbi eñgiliñ, “Dik e-yout manda eñañ win - kli moyen kena ginañ lambilak - wolok kusei nitek?”

Win ninimbi nandina.”³⁷ Eumbi enguk, “Ama minjip kokuk win Amalok Niñañ en wakan. ³⁸ Kena win kwet ñin man pakamiñ wolok walan, timbi nanañ minjip win Kunum Molomdok giñgitñii. Timbi kli kolan win kolan molomdok giñgitñii, ³⁹ timbi kanjik kli kolan minjip ep kokuk win kolan molom Satan en. Minjip bien mepmet win kwet nain taletalenan wolonda indaukak, timbi kena tindi ama win Anutulok añeloñii. ⁴⁰ Kli kolan tamap wip siañ windiñgan-got nain taletalenan kolan molomdok giñgitñii enda inda-semekak. ⁴¹ Nain wolonda Amalok Niñañ endi añeloñii en-mulimbi, kwet tuop giñgitñii endoñnan nanin ama kolan tañ en ba diwin no ep tiañeumbi yom tañ endi wakít ep kimin timbi, ⁴² jimbíndok komba kwambiñ ginañ ep koli pinekaliñ. Wandiñ endi mano kwilim timbi, manji si-gilim danekaliñ. ⁴³ Gan amatam Bep-silok man tañgoneñgiliñ endi kunum ginañ lombi, maim duatak windiñ duapi, indañgan endok kapmainan kuumbi yambi-dikñeukak. No en pawañnat endi mandana nandimbi nandi-kiliñ eukak.”

Kunum Molomdok kaundikñe kenala Yesuli e-yout manda diwin no enguk

⁴⁴ Yesuli yousimbi, e-yout manda enguk, “Kunum Molomdok kaundikñe kena wolok walan win nepek tuan wopungan sinik kena ginañ kimesembum pakuk wandin. Ama noli nepek win timbi indambi, taplim bium pakuk. Timbi silisili wopum indañmiñgukta endi nepenepeli gitik ña tuatualok kimilim tua-taleumbi, minem walinin tikembi, nepek tuan wopum win endok indañmektok kwet win ña tua kleñguk.

⁴⁵ Timbi Kunum Molomdok kaundikñe kena wolok walan no kawat

[¶]13:31 Mastat minjip win wambiñ minjip wandin.

^v13:35 Kap 78:2

tuan wopum wandin: ama noli kawat tuan wopumgot win tuaup yolonjiñguk. Yolonjĩmbi, ⁴⁶kawat kindem sinik no kañbi, ña nepenepeli gitik tuatualok kimilim tua-taleumbi, minem walinin tikembi, kawat win ña tuañguk.

⁴⁷Timbi Kunum Molomdok kaundikñe kena wolok walan no win ñindiñ: pis tiatia lik wopum tuk ginañ koli piumbi, pis kusei kusei epgiliñ. ⁴⁸Lik tokñeumbi tiañe pawan lambi pipapi, pis kañ-dan tiñgiliñ, win pis nanalok kindem kambot ginañ ep kimipi, pis kolan win ep kokiliñ. ⁴⁹Kwet nain tale-talenan windiñ wakan indaukak: Anutuli añeloñii en-mulim bimbi, ama Anutuluk man tañgoneañ endok boñgipsinan nanin ama kolan epbi, ⁵⁰jĩmbiñdok komba kwambiñ ginañ ep koli pinekaliñ. Wandiñ mano kwilim timbi, manji si-gilim danekaliñ.”

⁵¹Yesuli e-yout manda eu taleumbi, gwañgwañii en-nandimbi eñguk, “Sindi e-yout manda gitik sanlet wolok kusei nandi-dakleañ ba?” Enbimbi, endi “Oñ, nandamiñ” niñgiliñ. ⁵²Eumbi enguk, “Windiñda endikñe manda nandi-tale amali Kunum Molomdok giñgit indambi kuañ endi ama nepek kindem wisikot isinan kimilim patakñan nanin epmañ wandin: endi Anutuli nanandi damañgan eñguk ba man elak win nandi-daklembi, wolok tuop amatam eni-daut ti-semañ.”

Yesuli en Ama Wapmañ engano win Juda amala daut semguk

Yesulok il kuseinan nasili siñgi wilimgiliñ

⁵³Yesuli e-yout manda win eu taleumbi, walinin pi ñambi, ⁵⁴il kuseinan ña tomguk. Tombi, it

kiyaunji ginañ lombi, amatam eni-daut ti-semguk. Timbi amatam mandan nandiñgiliñ endi nandi-gitiñgitik embi, nisiñgan ñindiñ eñgiliñ, “Ama ñali nanandi wandin ba kundit engano sinik tindilok gembu win denanin tikeñguk? ⁵⁵Nindi endok kusei nandamiñ yañ! Endila it kindikindit ama endok niñañgot. Meñlok koi win Malia, kwayañii win Jekop, Josep, Simon git Judas, ⁵⁶timbi endok wiwii win nin gita yakan kuamiñ. Windiñda nanandin git gembu wandin win nindi daulmiñguk?” ⁵⁷Windiñ eñpi, endok mandan ba ep tindin wala nandum tlat tiñguk. Timbi Yesuli enguk, “Amatam diwindi plofet ama giñgiñgan tiñmañ, gan enloñ nasii ba noliili windiñ nim tiñmañ.” ⁵⁸Windiñ embi, nim nandi-kilikti tiñmiñgiliñda timbi kundit engano asup wandiñ kandañ ni m tiñguk .

Elotti Yesula nandum en Yoane kimnan nanin milakuk windiñ tiñguk

14 Nain wolonda Galili distriktok ama wapmañ Elot endi Yesu koi giñgit nandimbi, ²kena amañii ñindiñ enguk, “Endi Yoane tuk ii-sem en wakan. Kimnan nanin milakukta timbi kundit engano timbektok gembu wopungan palmilak.” ³⁻⁴Kusei ñindiñda Elotti windiñ nandiñmiñguk: damañgan endi enlok kwayañ Filip endok tamin Elodia apma tikeñguk. Apma tikeumbi, Yoaneli ñindiñ pa niliñguk, “Dik Elodia tamga tikeñguñ win nindok endikñe manda maklelañ.” ⁵Windiñda Elotti eumbi, Yoane tike imbi, it kwambiñ ginañ kimikiliñ. ⁵Elotti Yoane wili kimbektok nandiñguk, gan amatamda misiñgukta windiñ nim tiñguk. Neta, Juda amali

§14:3-4 Endikñe mandali amali enlok dal ba kwayañlok tamin tikeuktok kimisip tiñmilak. Dal ba kwayañ endi yamin pap sembiñguk wolondañgot kindem windiñ timbek. (Wok Pris 18:16, 20:21, Lo 25:5-6)

Yoanela nandum plofet no tiñgukta timbi.

⁶Gan winaña ñindiñ indaņguk: Elottok indainda nain indaumbi, yokñiilok nanañ sinat ti-semumbi, Elodialok wembanli bi endok dausinan kap tiņguk. Kap tiumbi, Elotti wembe wolok kapta nandi-koņgom tiņgukta timbi, ⁷manda ñindiñ e-kwambiñ dambi niņguk, “Biaņgan sinik. Dik nepek nola ba nola nan-kautañ wolok tuop gametet.” ⁸Windiñ eumbi, meñloñ ñaumbi, nanandi ñindiñ miumbi, Elottoñ undane ñambi niņguk, “Dik eumbi, Yoane tuk ii-sem endok bim dombimbi, kumbam jawañ plon kimipi bi namit.” ⁹Ama wapmañdi manda win nandimbi nandum milataņguk. Gan manda yokñiilok dausinan e-kwambiñ daņgukta timbi endi nandiñmimbi, wembeli eņguk wolok tuopkan tineliñdok eņguk. ¹⁰Timbi it kwambiñ ginañ ñambi, Yoanelok bim dombimbi, ¹¹kumbam jawañ plon kimipi bim wembe miumbi, meñloñ tike ñaņguk. ¹²Timbi Yoanelok gwaņgwañiili bim dalandan bem ña kindikiliñ. Windiñ ti-talembi, siņgi ña Yesu kasat tiñmumbi nandiņguk.

Yesuli ama 5,000 gita tam gwaņgwanjii nanañ ep towiņguk

¹³Yoane wili kimiņguk wolok giņgit Yesuli nandiņgukta endi gwaņgwañii git walinin pi ñaneliñdok kikeñ nolok plon lombi, kwet ama nimnatnan nisiņgan kunepi ñaņgiliñ. Ñaumbi, amatamdi giņgit win nandimbi, isi kwesi bimbi, kesitti en klem, tuk baliliñ ñaņgiliñ. Ñakap, Yesuli ñaupi nandiņguknan ña tomgiliñ. ¹⁴Timbi Yesuli kikeñ plon nanin piñipi, amatam kimin wopum yambiņguk. Yambimbi, blan ti-sembi, jimbatsiat ep timbi kindem daņguk.

¹⁵Kwet timlala timbimbi, gwaņgwañiili Yesuloñ bimbi niņgiliñ,

“Kwet kilim elak. Timbi ñin kwet ama nimnatnan pakamiñ, windiñda dik amatam en-mulimbi, it kwelan ñambi, nanañji tua nambit.” ¹⁶Eumbi enguk, “Nekta ñaneliñdok eañ? Sin nanañ ep towiwit.” ¹⁷Eumbi, jip jup timbi niņgiliñ, “Nindok plaua nanañ kit tombon git pis tipet waliņgot pat-nimlak.” ¹⁸Eumbi enguk, “Win nokoñnan mep biwit.” ¹⁹Windiñ embi, amatam enbimbi, kli yali gimbañ dambi pipakiliñ. Timbi Yesuli plaua nanañ kit tombon git pis tipet win epbi, kunum plon deium loumbi, Anutu weñmimbi, plaua win ombimbi, gwaņgwañiila emguk. Emumbi, endi ep papusenembi, amatam em-taleumbi, ²⁰gitikti nambi na-tokñe tiņgiliñ. Timbimbi, dip pakuk win gwaņgwañiili epmbi, sandiñ lik 12 wolok ginañnan dasium tokñeņguk.

²¹Nanañ naņgiliñ win ama 5,000 nitepek, gan tam git wembe gwaņgwa nim ep kunakiliñ.

Yesuli tuk guaņ plon yaliyali ñaņguk

²²Ama kimin gitikti nanañ nambi taleumbi, Yesuli gwaņgwañii en-giņginembi, nisingan kikeñ plon lombi, tuk guaņ tambon kandañ damandama ñaneliñdok en-mukuk. En-mulim ñañilimbi, amatam kimin gitik isinan en-mulepi pakuk. ²³Papi, amatam en-mulim ña-taleumbi, Yesu en engan nimolo timbepi jaņginan lo pakuk. Kwet kilim eumbi, jaņginan engan palimbi, ²⁴gwaņgwañiilok kikeñdi ña tuk guaņ boņgipnan tomguk. Tombimbi, sasaleli ñaņgiliñ kandañnan biņgukta, tukti kikeñ munjupi, tike lombi pimbi tiņguk.

²⁵Kwet gama nim salañilimbi, Yesuli guaņ plon yali ta-ñakap gwaņgwañii ep timbi dumalaņguk. ²⁶Timbi gwaņgwañiili tuk plon yaliyali biumbi kañbi, “Asili bilak!” embi, gembinji piumbi, misimbi kwawa tiņgiliñ.

²⁷ Timbi wolongan Yesuli eni-daklembi eñguk, “Nim misiwit, natna bilet, walenji busukñewin.”

²⁸ Timbi Petloli niñguk, “Wopum, biañgan ditna bilañda, nanbimbi, tuk plon yalim dikoñan biwa.” ²⁹ Eumbi niñguk, “Natna ya, bo!” Nimbimbi, kikeñ plon nanin pi tuk plon yalimbi, Yesuloñ ñañguk. ³⁰ Ñañipi, sasale wopum wikukta tuk milakuk win kañbi, misimisi ñakap tuk ginañ piup timbi, kitimbi eñguk, “Wopum, nepmiñ.” ³¹ Eumbi, wolongan Yesuli kii kot-suap tikembi niñguk, “Nanandi-kiliktiñga lakat pakamlak. Nekta ginañ tipet tilañ?” ³² Windiñ eñipi, Petlo nañgilibi, kikeñ plon loñilibi, sasaleli kilp eñguk. ³³ Timbi gwañgwa kikeñ plon pakiliñ endi Yesuloñ milelem timbi niñgiliñ, “Biañgan dik Anutulok Niñañ.”

³⁴ Tuk guañ dikñe-talembi, Genesalet it kwet kandañ lo suañgiliñ. ³⁵ Suaumbi, winasili Yesu ka-daklembi, manda kimilibi, kwet wolok tuopkan ñañguk. Ñaumbi, amatamdi ama jimbatsiat gitik yanañgip endoñ biñgiliñ. Bimbi, ³⁶ Yesu dasindasin kusipgot tike-kaneliñdok ni-nandi tiñgiliñ. Ni-nandumbi nandi-semumbi, tike-kañgiliñ tuop kinde m dañgili?

Anutulok dainan nek ñali ama timbi kolalak win Yesuli eni-daut ti-semguk

15 Timbi Falisi ama git endikñe manda nandi-tale ama diwindi Jelusalem bimbi, Yesuloñ biñgiliñ. Bimbi, ñindiñ ni-nandiñgiliñ, ² “Nitek timbi, gwañgwañgaili bep pañniilok telak ñin makleañ? Endi nanañ nanepi, telak nini-daut ti-nimgiliñ wolok tuop kisi nim wilipi pa nañ.” ³ Eumbi tambane enguk, “Nitek timbi, sindi sinlok ep tindiñ kleneliñdok

Anutulok endikñe manda makleañ? ⁴ Neta, Anutu en endikñe manda tipet ñindiñ kimit-nimnguk, ‘Dik meñga beka giñgiñgan ti-semekañ’, timbi ‘Ama no meñ ba beu en-kolalakta en wili kimlok.’ ⁵ Gan sindi endikñe manda tipet win maklembi, amatam ñindiñ eni-daut pa ti-semañ: tikap ama no meñ ba beu epmiu plaptauktok nepek no palmilak, gan ‘Nak nepek win ikan Anutulok giñgit wilimiñgut’ windiñ enlakta, ⁶ endi kindem beu nim nandi-ñimbi, nim timbi plaptalak. Windiñ tiñipi, endi beu giñgiñgan nim ti-ñimbi, endikñe manda maklelak. Windiñda sindi sinlok ep tindiñ kleneliñdok Anutulok endikñe manda timbi lakatalak.

⁷ Yakñesi! Sindok manji manbenji malet nomik! Anutuli plofet Aisaielok man plon ñindiñ embi, sindok kolanjilok walan e-kiliñ eñguk,

⁸ ‘Amatam ñali manjiliñgot kotna giñgit e-tike-loañ, gan ginañ nanandinjili mayañgan sinik pat-semalak.

⁹ Endi amalok nanandi win nokok endikñe manda wandin eni-daut ti-semañ, wala timbi endi nan-wowoñ tañ win silaningot.’” ^x

¹⁰ Timbi Yesuli amatam kimin gitik kiti-semum biumbi enguk, “Sindi pawanji kimipi nandi-kiliñ ewit. ¹¹ Nepek nek ñali ama timbimbi, Anutulok dainan dindim palektok tuop nim? Win nepek nanambi, minjipni ginañ pilak wali nim. Win nepek kolan ginañi ginañ papi, mani plon lambi pilak wali mek ama timbi kolalak.”

¹² Papalembi, Yesu gwañgwañiili endoñ bimbi niñgiliñ, “Ba dik Falisi amali mandañga win nandimbi, nandi-kola ti-gamliñ win nandilañ ba?” ¹³ Eumbi tam-

bane enguk, “Falisi ama endi kli kolan kena ginañ nisi lambañ wandin. Timbi Bepna kunum ginañ patak endi kenan ginañ nepek nim tipiñguk win kakasiat gitik ep tamat-taleukak. ¹⁴Sindi yambium patneliñ. Ama dautsi sipsipmin endi nosii telak daut semnepi pa tañ. Timbi dai sipsipmin noli dai sipsipmin no telak daulimekta, niset tipelatkan dimat ginañ pindemik.”

¹⁵Timbi Petloli Yesu niñguk, “Dik e-yout manda manilok plon eñañ wolok kusei kindem ninbi dakleutak.”

¹⁶Eumbi enguk, “Gwañgwanai sindi bo nitek timbi nandi-dakleneliñdok gamañgot tipikañ? ¹⁷Sindi ñin nim nandi-dakleañ ba? Nepek mani ginañ pilak wali tem meñ ginañ pimbi, temdok telak plon ñambi, tem koñ ginañ pilak. ¹⁸Gan nepek mani ginañnan nanin lambimbi pilak wali ginañni ginañ nanin lambilak. Timbi wali mek biañgan ama Anutulok dainan timbi kolalak. ¹⁹Nak nepek ñandinda elet: win ama ginañji ginañ nanandi kolan kusei kusei indaumbi tañ win ñindiñ: ama wili kim tañ, ba nolok wapai ba tamin kumbu tañ, ba telak joñgo kuañ, ba nepek kumbu tañ, ba ama nolok siñgin joñgoñgan siañ, ba kosi eu kolayañ. ²⁰Kundit wandin wali mek timbimbi, amalí Anutulok dainan dindim patneliñdok tuop nim. Gan endi Falisi amalok ep tindinji nim kimit klembi, kisi nim wilipi ep na-tañ wali nim ep timbi kolalak.”

Yesuli kwet diwindok amatam gembin daut semguk

Yesuli Kenan tam no endok wemban yal kolannat timbi kindem dañguk

²¹Timbi Yesuli gwañgwañii git walinin pi ñambi, Tilo git Sidon it kwet tipet pakamikñan ñañguk. ²²Ña tombimbi, Kenan tam no

kwet wandiñ kuñguk endi endoñ bimbi, kitiñmi-giñginembi niñguk, “Wopum, Devittok Komblin, dik blan timbi, mandana nandi-namiñ. Yal kolandi wembanalok ginan ginañ piumbi, kola-sinik talak.” ²³Eumbi, Yesuli nandi-kinnembi ñañguk. Timbi gwañgwañiili Yesuloñ bimbi ni-giñginembi eñgiliñ, “Tam wali kiti kitiñpi nip klelak, wala timbi dik kak ni-mulim ñaun.” ²⁴Nimbimbi enguk, “Nak Isael amatam sipsip pait-pakañ wandin endañgot nan-mulim bi indañgut.”

²⁵Yesuli windiñ eñguk, gan tam wali endoñ bimbi, kesinan milelem timbi niñguk, “Wopum, nep kimit.”

²⁶Windiñ eumbi niñguk, “Wembe gwañgwalok nanañji yapma tikembi, kamotta emem win tuop nim.” ²⁷Eumbi niñguk, “Wopum, win kindem elañ, gan molomjili nanañ nambimbi dip pilak win kamotti wakan pa nañ win.” ²⁸Windiñ eumbi nimbi eñguk, “Tam, nanandi-kiliktiñga win wopum. Nandilañ, wolok tuop inda-gamin.” Eumbi, wolongan wemban kindem dañguk.

Yesuli amatam jimbatsiat asup ep timbi kindem dañgiliñ

²⁹Timbi Yesuli walinin pim ñam Galili distrik tombi, tuk guañ baliliñ ñam kwet kimin no wolok lombi pi pakuk. ³⁰Timbi amatam asupgandi endoñ biñipi, amatam jimbatsiat yanañgip biñgiliñ, win ama kesik nim kuañ waktu ama kisi ba kesisi dalandan, ba dautsi sipsipmin ba manji sipsipmin, ba jimbatsiat diwin noli epmi epmin waktu asup yanañgip bimbi, Yesulok kuañ kuseinan ep bi kimin kolimbi, ep timbi kindem dañguk.

³¹Ep timbi kindem daumbi, amatamdi yambiñgiliñ win: ama manji sipmin kuñgiliñ endi manda eñgiliñ, ama kisi ba kesisi dalandan endi kindem dañgiliñ,

ama kesitti nim kuñgiliñ endi kesitti kuñgiliñ, timbi ama dausi sipsipmìn endi deiñgiliñ. Win yambimbi yambi silikñembi, Isael amatamdi Anutu ni-wowoñ tiñmañ en ni-kindem dañgiliñ.

Yesuli ama 4,000 gita tam gwañgwanjii nanañ ep towiñguk

³² Yesuli gwañgwañii kiti-semum biumbi enguk, “Amatam ñali sandap tipet git no nakita palimbi, nanañji talelak, wala timbi nak blan ti-sembi, slak en-mulam ñaneliñdok nim nandilet. Nim kañbi, telak plon dautsi kolimbi, katap tineliñ.” ³³ Eumbi, gwañgwañiili niñgiliñ, “Ñolok it kwet no nim pakañ, wala timbi nindi nanañ denanin ep bimbi, amatam kimin wopum ñin ep towinambi, tuop ti-semek?” ³⁴ Eumbi, Yesuli en-nandimbi eñguk, “Sinlok plaua nanañ nitek pat-samlak?” Timbi endi eñgiliñ, “Plaua kit diwin tipetgot, timbi pis titip lakat sinik pat-nimlak.”

³⁵ Windiñ eumbi, Yesuli amatam enbim nandimbi, kwelan pipakiliñ. ³⁶ Timbi endi plaua nanañ kit tombon tipet wakít pis win epmbi, Anutu weñmimbi ombimbi, gwañgwañiila emumbi, amatam em-ta-ñañgiliñ. ³⁷ Timbi endi gitik nanañ win nañbi na tokñeñgiliñ. Na tokñeumbi, dip pakuk win gwañgwañiili ep dasiumbi, sandiñ lik wopum kit tombon tipet tokñeñguk. ³⁸ Win ama 4,000 nitepek endi nanañ nañgiliñ, gan tam ba wembe gwañgwa endok kunakunatsi nim epgiliñ. ³⁹ Yesuli windiñ ti-talembi, amatam en-mulim ñaumbi, en kikeñ plon lombi, gwañgwañii git Magadan ka ndañ ñañgu k.

Yesu enlok kusei inda-dakleñguk

Yesulok kusei gama nim ka-nandi-tomgiliñ

16 Timbi Falisi git Sadusi ama diwin Yesuloñ biñgiliñ endi sisoñ tiñmineliñdok ñindiñ niñgiliñ, “Kunum Molomdok gembin pakamlakta win ninda daut nimeñdok dik kundit engano sinik no timbimbi kana.” ² Eumbi tambane enguk, “Maimdi pi sembep timbimbi, kunum gim daumbi, sindi ñindiñ pa eañ, ‘Desa nain kindem indaukak.’ ³ Kwet salaumbi, mulukuali kunum masipmilak wala sindi ñindiñ pa eañ, ‘Gwi sasale inda-nimetak.’ Windiñda sindi kunum kañbi, maim iletak ba gwi wiletak win kindem ka-dakleañ. Gan sindi man ñindiñgit nepek nek indalak win kañbi, wolok kusei nim ka-nandi-dakleañ. ⁴ Nitek timbi ama man ñindiñgit kuañ sindi kolan timbi, Anutu bi-sinik tañipi, kundit engano kanep kiti-nandañ? Gan kundit no nim daut samum kanekaliñ. Nim. Ñin noñgangot kanekaliñ: win plofet Yona indañmiñguk windiñgangot inda-namekak.” Yesuli windiñ embi yambimbi pim ñañguk.

⁵ Tuk guañ tambon kandañ timbi dumalaneliñdok ñañipi, gwañgwañiili kamalambi, plaua nanañ no nim ep ñañgiliñ. ⁶ Timbi Yesuli enguk, “Sindi Falisi gita Sadusi endok plaua kimili bendila ka-kiliñ enekaliñ.” ^{**7} Windiñ eumbi, nisiñgan e-nandi timbi eñgiliñ, “Plaua nanañ nim tike-bimiñ wala elak bek.” ⁸ Yesuli win yambi-nandimbi enguk, “Nekta singan ‘Plaua nim pat-nimlak’ windiñ e-nandi-tañ? Biañgan

**16:6 Juda amatam endok nanandinji ginañ ‘kimili bendi’ win nepek no wali diwin timbi tambane wolok walan. Yesuli ñolok kimili bendila eñguk endi Falisi git Sadusi amali amatam endaut manda juluñgan enbimbi nanandinji kamalañguk wolok plon e-yout tiñguk.

nanandi-kiliktinji win lakat sinik pat-samlak. ⁹Kusatna gama nim nandi-dakleañ bek? Nak plaua nanañ kit diwin-got win tambipi, ama 5,000 ep towiwambi, sindi dip palimbi, sandiñ lik 12 dasium tokñeñguk win sindi nim nandi-tomañ ba? ¹⁰Ba plaua kit tambon tipet wali ama 4,000 ep towiwambi, dip palimbi, sandiñ lik wopum nitek dasiñgiliñ? ¹¹Nitekta timbi, sindi mandana nim nandi-dakleañ? Nak plaua nanañla nim et, win nak Falisi git Sadusi endok plaua kimili bendila ka-kiliñ eneliñdok sanit.” ¹²Windiñ eumbi, kombikmek ñindiñ nandi-dakleñgiliñ: endi nanandi Falisi git Sadusili amatam emañ wala ka-kiliñ eneliñdok enguk, plaua kimili bendi wala nim.

Yesu en nin sinik win Petloli e-dakleñguk

¹³Timbi Yesuli gwañgwañii git it kwet no koi Sisalia Filipai wandiñ kandañ ñañguk. Ña tombi, gwañgwañiila en-nandi timbi eñguk, “Am-atamdi Amalok Niñañ enda nin sinik pa eañ?” ¹⁴Eumbi niñgiliñ, “Diwindi Yoane tuk ii-sem eumbi, diwindi plofet Elia nombo indauptok een ip wakan bek eumbi, diwindi plofet Jelemaia ba plofet no damañgan kuñguk en windiñ pa ganiañ.” ¹⁵Windiñ eumbi eni-nandimbi eñguk, “Timbi sinila naka nin sinik pa nanañ?” ¹⁶Eni-nandumbi, Simon Petloli niñguk, “Dik Mesia, Anutu kuñgu molom endok Niñañ.” ¹⁷Eumbi, Yesuli niñguk, “Simon Yoanelok niñañ, dik amatam diwin yapma kle-patañ. Nanandi win amalok nanin nim. Bepna kunum gianañ patak endi ganbim dakleñguk.

¹⁸Windiñda nak ñindiñ ganlet: koka komblin Petlo kitilet, win

Kawat. Timbi nak kawat wolok plon kikesiminnai yapilam gembilambi bendi wopum danekaliñ. Bendi wopum daumbi, kimdok gembimli bo kikesiminnai ep timbi piuktok tuop nim. ¹⁹Timbi Kunum Molomdok amatamñii yambi-dikñewiñdok nak gembli gamlet. ^{††}Dik nepek nola kwelan e-wiat ti-semumbi, Kunum Molomdok dainan windiñgot wiawiat indaukak, timbi dik nepek nola e-wiat nim ti-semumbi, Kunum Molomdok dainan windiñgot gama pat-semekak.” ²⁰Windiñ eñipi, kimisip kwambiñ ti-sembi, enla en Mesia, Anutuli ama wapmañ ni-mulektok e-kwambiñ dañguk win joñgo nim eelok enguk.

Yesu en milap bemi kimbekak wala gwañgwañiila enguk

²¹Nain wolonda Yesuli kusei kimipi, nepek indañmekak wala gwañgwañiila ñindiñ en-siwikuk: endi Anutulok man tañgoneuptok Jelusalem it kwelan loumbi, Juda ama biesi gita tapma ama biesi ba endikñe manda nandi-tale ama endi milap kusei kusei tiñminekaliñ. Tiñmumbi, Roma amalali wilim kimbimbi, sandap tipet git no timbimbi, Anutuli timbi milalekak. ²²Windiñ eumbi, Petlo engan Yesu nañgipi, ña ni-ñombimbi nikimisip tiñipi, Anutuli kamaiuktok embi niñguk, “Wopum, milap wandin sinik bo nim inda-gamekak.” ²³Eumbi tambanem, Petlola ñindiñ niñguk, “Satan, dik wi! Dik Anutulok nanandi nim klelañ. Nim. Dik amalok nanandi klembi, telak masip ti-namlañ.”

²⁴Windiñ embi, gwañgwañii gitikta enbi eñguk, “Ama no en nak nep klekuup nandilakta, endi enlok nanandinla nandum tlal timbimbi, endi kloñbatli

^{††}16:19 Grik manda plon Matayoli ñindiñ youkuk, “Nak Kunum Molomdok yama kii gametat.” Manda wolok walan win ñindiñ: Petlo git kikesimin endi Anutulok man tikembi, kwelan ñolok amatamdok yomji e-wiat ti-semañ ba kimilim pat-semektok eañ.

tike bembí, nep kle kuuktok sanlet.
²⁵Neta, no en kuŋgun enlok kasileupi nandilakta, endok kuŋgun pailimekak, gan no en naka timbi kuŋgun binamlakta, endi kuŋgun taletalen nimnat indañmekak. ²⁶Tikap ama noli kwelalok nepenepek gitik kasilewik, gan siŋgi en jimbiñ piwik, nain wolonda nepek wali nitek tike-kimilek? Timbi kuŋgun taletalen nimnat win bindambo nitek kasilewik? Win tuop nim. ²⁷Kusei ñindiñda windiñ elet: Amalok Niñañ endi Beulok gembín walalannat añeloñii yanaŋgipi undane biupi tilak. Undane bimek, amatam gitikti ep tindiñji nek tiñgiliñ wolok tuopkan tuanji emekak. ²⁸Nak biañgan sinik sanba: ama ñi pakañ sindok boñgipsinan nanin diwindi gamañgot kwelan kuñilimbi, Amalok Niñañdi amatam yambi-dikñeuktok bi indaumbi kanekaliñ.”

Yesulok kusei win plofet ama git Anutu endi e-kwambiñ dañgiliñ

17 Maim kit tambon noñgan taleumbi, Yesuli gwañgwañii tipet git no, win Petlo, Yakobo gita kwayañ Yoane, yanañgilimbi, kwet jañgin ombap no wolok lombi, nisiñgan pakiliñ. ²Pakapi, gwañgwañiili kañilimbi, Yesulok piñgiu walan engano tikileñguk, win timan dai maim daut wandin, timbi dasindasin win kolsalen walalan sinik saleñguk. ³Timbi platik sinik plofet ama tipet damañgan kuñgimik, win Mose git Elia, endi gwañgwañiiloñ indambi, Yesu git manda e-nandi tiñgiliñ. ⁴Windiñ timbimbi, Petloli Yesula niñguk, “Wopum. Nindi ñi pakamiñ win kindem sinik. Wala timbi dik ñindiñ nandiwiñda, nak it jala tipet git no kindiletet, win no dikok, no Moselok, no Elialok.”

⁵Petloli manda windiñ eñilimbi, mulukua walalan sinik wali platik sinik

ep timilimbi, mulukua ginañ nanin manda no ñindiñ kitiu piumbi eñguk, “Ñine nokok niñana sinik. Nak ginañ-nali en kasilembi, enda wale kindem tiñmilet, wala timbi sindi endok mandan nandimbi kimit-klenekaliñ.” ⁶Timbi gwañgwañiili manda win nandimbi, gembínji piumbi, gapok pimbi, timanji daut kwelan piñgiliñ. ⁷Gan Yesuli endoñ ñambi, ep kañbi enguk, “Milalet! Sindi nim misineliñ.” ⁸Windiñ enbimbi, endi deimbi kañgiliñ win: Yesu en noñgan ilimbi kañgiliñ.

⁹Walinin kwet jañgin plon nanin piñipi, Yesuli gwañgwañii e-kimisip ti-sembe enguk, “Nepek ñin kaliñ wolok kasat ama nimbek nola nim eninekaliñ. Gamamek, Amalok Niñañ endi kimnan nanin milalekak, wolondamek kindem eninekaliñ.”

¹⁰Timbi gwañgwañiili ni-nandimbi eñgiliñ, “Windiñda kusei nekta endikñe manda nandi-tale amali ñindiñ pa eañ, ‘Plofet Eliali Mesialok telak dama timbi biukak?’” ¹¹Eumbi enguk, “Biañgan Eliali dama undane bimbi, amatam ti-pañgipañgile ti-semekak. ¹²Gan natna ñindiñ sanlet: plofet no Elia wandin endi ikan biñguk, gan amali endok kusei gama nim ka-nandi-dakleñgiliñ. Endi nisilok nanandinji klembi, kundit kolan kusei kusei tiñmiñgiliñ. Timbi Amalok Niñañla kolan windiñgangot tiñminekaliñ.” ¹³Windiñ eumbi, gwañgwañiili Yesuli Yoane tuk ii-sem tikunguk endok plon e-yout timbi eñguk win nandi-tomgiliñ.

Yesuli nanandi-kiliktila nepek bien sinik enguk

¹⁴Yesu git gwañgwañii tipet git no endi amatam asupti kimin ti-pakiliñnan pi tombimbi, ama noli Yesuloñ bimbi, kesiinan milelem ti-ñimbi niñguk, ¹⁵“Wopum, dik niñanala blan tiñmiñ. Gwañgwa ñali kwapmeñgan ginañ

kamalalak nain win tikeumbi, kim katap timbi, komba ginañ ba tuk ginañ pa piumbi, piñgiu kola sinik talak. ¹⁶Nak gwañgwañgaili timbi kindem daneliñdok nañgipi biñat, gan endi ti-tlap bium patak.” ¹⁷Windiñ eumbi, Yesuli tambane eñguk, “Amatam man ñindiñgit kuañ sindi nanandi-kiliktinji nim pat-samumbi, kamakama tañ. Nak sin gita papata kunjit tilet! Nain nitek sinik sin gita gamañgot kuwambi, nandi-kilikti namnekalih?” Windiñ embi, “Gwañgwa win nokoñ nañgip biwit!” enguk. ¹⁸Nañgip biumbi, Yesuli yal kolan gwañgwalok ginannan pakuk win ni-ñombiumbi poñañguk. Poñaumbi, wolongan gwañgwa wali kindem dañguk.

¹⁹Nisiñgan paliñipi, gwañgwañiili Yesuloñ bimbi ni-nandimbi eñgiliñ, “Kusei nitekta timbi nindi yal kolan win kle-kotneñdok tipikamiñ?” ²⁰⁻²¹Eumbi enguk, “Nanandi-kiliktinji lakat sinik wali tuop nim. Nak biañgan sinik sanba: nanandi-kiliktinji wambiñ minjip tip minam wandin pat-samekta, kundit gitik tinep nandañ win kindem eumbi indauk, win kwet jañgin ñala bo kindem nineliñ, ‘Dik milapi da wolok ñau!’ nimbimbi, wolok tuop timbek.” ††

Yesuli enlok kuseila gwañgwañiila en-kaikta ti-semguk

²²Yesulok gwañgwañiili gitik endi Galili distrik kimin ti-palimbi, ñindiñ enguk, “Nain nim ombataumbi, Amalok Niñañ kanjikñiilik kisanan kimilimbi, ²³wili kimbimbi, sandap tipet git no ñaumbi, Anutuli kimnan nanin timbi milalekak.” Windiñ eu nandimbi, ginañji milata sinik tañguk.

²⁴Timbi Yesu gita gwañgwañiili endi Kapaneam it kwelan ña tomgiliñ.

Tombimbi, ama minem tapma it ti-dindim eelok epmañgiliñ endi Petloloñ bimbi ni-nandimbi eñgiliñ, “Endautsi endi tapma ittok takis minem pa kimitak ba nim?” ²⁵Eumbi niñguk, “Ba! Kimitak ñak.” Windiñ embi, it ginañ loñguk.

Lombi, manda gama nim eñlimbi, Yesuli ni-nandimbi eñguk, “Simon, dik nitek nandilañ? Kwelalok ama wapmañdi kena kusei kuseilok minem pa mekañ win denanin? Win niñañjiiloñ nanin mekañ ba ama diwisiloñ?” ²⁶Eumbi, Petloli eñguk, “Ama diwisiloñ.” Eumbi niñguk, “Windiñda niñañjiili slak papi, takis minem nim pa kimikañ. ²⁷Gan nim kañbi, ginañji tinda kolaumbi, gimbit ti-nimneliñ. Windiñda dik ñambi, tuk guañnan pis tiatia toa no kolim piwin. Timbi pis dama tiañeutañ endok man tambipi, minem kwandai no man ginañ paletak kautañ win tike bimbi, enda emekañ. Minem wali nitetok takislok tuop timbetak.”

Yesuli Ama Wapmañlok kapmalnan kuñgula gwañgwañiili eni-daut ti-semguk

Kunum Molomdok giñgitñiili pakañ endok boñgipsinan nindi loloñ sinik yañ?

18 Nain wolonda gwañgwali Yesuloñ bimbi ni-nandimbi eñgiliñ, “Kunum Molomdok giñgit boñgipsinan nindi loloñ sinik yañ?” ²Eumbi, Yesuli gwañgwa tip no kitinmum biumbi, boñgipsinan kimipi ³enguk, “Nak biañgan sinik sanba: tikap sindi ginañ nanandinji nim tambanembi, gwañgwa bisat nomik nim indaneliñda, sindi Kunum Molomdok

††**17:20-21** Nandi-tale ama diwindi manda kusip no gamañgot patak eañ. Win ñindiñ, “Ama nanañ gitik kimisip tiñipi, nimolo tañ endiñgot yal kolan ñandisi gu-mañ ep kle-semneliñdok, telak no nim patak.”

giñgitñii nim indanekaliñ. ⁴No en kayombinemi, gwañgwa tip ñandin indalakta, en wakan Kunum Molomdok giñgitñiilok boñgipsinan loloñ sinik patak yañ.

⁵No en naka nandimbi, gwañgwa ñandin nola not tiñmilakta endi wakan naka not ti-namlak. ⁶Gan no en gwañgwa koi nimnat ñandin ñali nandi-kilikti ti-namlak wandin no ni-tiañeumbi, yom plon pipilakta ama wali blangandok. Neta, Anutuli milap wopungan miukakta timbi. Endi kundit wandin gama nim tiñlimbi, kawat wopum no bim plon topmbi, tike kolim tuk kimbiñ ginañ piumda wali milap lakat indañmek. ⁷Kwelalok amatam endi blasiñgandok. Neta, nain tuop nepek kusei kuseili yom plon ep tiañenepi inda-semañ. Gan nepek wandin win nindi timbi inda-semalak en Anutuli mek ti-lamilekak.

⁸Windiñda dik kika ba kesika tombonli yomdok sisoñ plon gapilim pipilañda, kak dombi kolim ñaumbi, kika ba kesika tombogot kumbi, kuñgu taletalen nimnatnan loukañ. Nim kañbi, kika ba kesika tipelatkan kukapi, komba nim pa kimlaknan wandiñ gep kolim piuñ a. ⁹Ba dik dauka tombonli yomdok sisoñ plon gapilim pipilañda, dauka win gitnei koli ñaumbi, dauka tombogot kumbi, kuñgu taletalen nimnatnan loukañ. Nim kañbi, dauka tipelatkan kukapi, jimbiñdok komba galk ginañ gep kolim piuñ a.

¹⁰⁻¹¹Sindi kuñgunji ka-kiliñ enekaliñ. Nim kañbi, gwañgwa kosi nimnat wandin endoñnan nanin nola nandum tlal timbimbi, en timbi kolaneliñ. Neta, nak ñandiñ sanba: añelo gwañgwa

wandin yambi-dikñeañ endi kunum ginañ kumbi, enda timbi kwapmeñgan Bepna kunum ginañ patak endoñnan kindem ña indañ. ^{¶¶}

¹²Sindi nitek nandañ? Tikap ama nolok sipsip 100 palmek, timbi noñgan no pailim kak biwik ba? Nim a. Endi 99 yambium kwet jañginnan palimbi, ña noñgan no pait-patak win lonjiwik. ¹³Nak biañgan sanba: endi sipsip 99 enda silisili tilak, gan noñgan pailim timbi indalak enda silisili wopum sinik tilak. ¹⁴Windiñgangot Bepsi kunum ginañ patak endi gwañgwa koi nimnat wandin endoñ nanin no nim pailektok nandilak.”

Sambatnii git manda ti-dindim eelok telak

¹⁵Yesuli yousimbi enguk, “Nokok sambatnai sindoñ nanin noli yom ti-gamumbi, dik ñam sitekan papi, kusei daulmekañ. Timbi endi mandaña nandim tike-kiliñ elakta, endi bindambo not ti-gambi, dikok sambat indaukak.

¹⁶Ba endi mandaña wilekta, ama noñgan ba tipet yanañgilimbi endoñ ñanekaliñ. Timbi nokaili manda gitik ama wolok plon kit yout tilañ win e-gembilanekealiñ, endikñe mandali molo manda elak wolok tuop. ^{y17}Ba endi mandanji wit kak kolekta, ama win kikesimindok kisanan kimilekañ. Kikesmindok manda windiñgangot wit kak kolekta, enda nandiñmiumbi, endi takis epep ama ba ama Anutu nim nandi-kilikti tiñmañ endok tuop timbekak.

¹⁸Nak biañgan sanba: sindi nepek nola kwelan e-wiat ti-semumbi, Kunum Molomdok dainan windiñgot wiawiat

^{¶¶}18:10-11 Nandi-tale ama diwindi manda kusip no gamañgot patak eañ. Win ñandiñ, “Neta, Amalok Niñañ endi amatam yomjila timbi pait-pakañ epmektok indañguk.”

indaukak, timbi sindi nepek nola ewiat nim ti-semumbi, Kunum Molomdok dainan windiñgot gama pat-semekak. ¹⁹⁻²⁰Timbi nak yousimbi ñindiñ sanba: ama tipet ba tipet git no endi nokok kotna plon kimin tañda, nak en gita patet, wala timbi sindoñ nanin ama tipet endi kwelan ñolok ginañjet kiulim noñgan timbim, nepek nola ba nola nimolo timbimbi, Bepna kunum ginañ patak endi nandi-semekak.”

Notniilok yomji nain tuop bi-semlok

²¹Timbi Petloli Yesuloñ bimbi nikañbi eñguk, “Wopum. Notna noli yom pa ti-namumbi, nain nitek yomin biñmetat? Nain 7got biñmet wali tuop ba?” ²²Eumbi niñguk, “Nain 7got nim a. Dik 70 im 7 biñmi-ta-ñaukañ, win yom bimbi tiñipi nim kunakunattok elet.

²³Kusei ñindiñda timbi windiñ elet: ama wapmañ noli nepek tiñguk windiñgangot Kunum Molomdi giñgitñii yambi-dikñelak. Ama wapmañ wali kena amañiili nepek slak epgiliñ wolok kinjan ombiñmineliñdok en-tiañeñguk. ²⁴En-tiañembi, kena kusei kimilimbi, ama no nañgip biñgiliñ endoñan kinjan ombiñmektok palmiñguk win minem 45 million. ^{§§25}Endi minem win ombiñmektok tuop nim, wala timbi ama wapmañdi minem diwin epmektok nandiñipi, kena gwañgwañii ñindiñ tineliñdok enguk: endi ama en wakit tam gwañgwañii ba nepenepek gitik palmilak win epbi, tualok kimitneliñdok enguk. ²⁶Windiñ eumbi, kena ama wali ama wapmañdok kesinan milelem timbi, ñindiñ ni-blambla eñguk, ‘Ama wapmaña, blan ti-nambi, naingot namumbi, nak kinjan tuopkan ombi-gam-taleutat.’ ²⁷Timbi ama

wapmañdi ama wala blan ti-ñimbi, kinjan wopum palmiñguk win gitik biñmimbi, kak slak bium ñañguk.

²⁸It ginañ nanin pi ñañipi, kena gwañgwa nol no timbi indañguk, endoñan kinjan ombiñmektok palmiñguk win minem 100. *En wakan timbi indambi, bim plon tike kandi pi niñguk, ‘Dik minem slak tikeñguñ win ñindiñgitañgan ombi-namiñ!’ ²⁹Timbi noli kesinan milelem ti-ñimbi, ñindiñ ni-blambla eñguk, ‘Dik nandi-nambi, nain namumbi, nak kinjan ombi-gametat.’ ³⁰Eumbi nandi-kimnemi, it kwambiñ ginañ nañgip ña kimipi ñindiñ niñguk, ‘Kinjan ombi-tale-namumek gep pisattok’.

³¹Timbi noliili kundit win ka-nandimbi, ginañji biañgan milataumbi ña ama wapmañ kasat tiñmi-taleñgiliñ. ³²Tiñmi-taleum nandimbi, kena ama win bindambo ni-tiañembi ñindiñ niñguk, ‘Ama kolan papait, dik nan-blambla eumbi, nak blan ti-gambi, kinjanna wopum win kak bi-gamit. ³³Nitek timbi, nak bi-gamit, gan dik windiñgangot nokala blan nim timbi biñmiñañ?’ ³⁴Windiñ embi, ginañ komba diumbi, mik amaloon nañgip ñambi enguk, ‘Sindi nain tuop kena gim miumbi, endi kinjanna wopum win ombi-nam-taleumek, wolonda sindi kañbiumbi piukak.’” ³⁵Yesuli e-yout manda windiñ en-talembi eñguk, “Sindi noñgan noñganli ginañji gitikti nosiilok yomji nim bi-sem-taleneliñda, Bepna kunum ginañ patak endi windiñgangot noñgan noñgan sindok yomji nim bi-sameka k.”

19 Yesuli manda windiñ e-talembi, Galili distrik bimbi, Juda am-atamdok kwelan Jodan tuk dat kandañ

§§18:24 Yesuli minem kunakunat eñguk win wopum sinik. Minem wali ama 10,000 endi gwilat 15 gitik kena tiñgiliñ endok tuanji.

*18:28 Yesuli minem kunakunat eñguk win lakat sinik, sandap 100 wolok kenalok tuangot.

patak wandiñ ñaṅguk. ²Timbi amatam asupgandi en kle ñaumbi, jimbatsiat ep timbi kindem daṅgiliñ.

Wapatam Anutuli ep kiukuk win amali nim tambiktok

³Timbi Falisi ama diwindi Yesuloñ bimbi, ti-kuyuk tiñminepi ni-nandimbi eṅgiliñ, “Dik nitek nandilañ? Damaṅgan Moseli endikñe manda kimit-nimguk wolok tuop ama noli enlok nanandinla nepek kusei wala ba wala tamin kle-kolek ba nim?” ⁴Eumbi tambane enguk, “Manda youyoulin ñin patak win sindi pinat nandimbi kamalañ bek. Nain kusei kimikimilinan Anutuli ama ep timbi indaṅguk wolonda endi ama git tamin ep timbi indaṅgimik. ⁵Timbi ñindiñ eṅguk, ‘Kusei windiñda amali meñ beu yambimbi, taminnat gali-kwambiñ daumbi, piṅgipset noṅgan indayamik.’ ⁶Windiñda nak ñindiñ sanlet: endi piṅgip noṅgan indambi, nombo tipet nim tamik. Wala timbi wapatam Anutuli ep kiukuk win amali nim tambiktok.”

⁷Timbi Falisi amali ñindiñ niṅgiliñ, “Tikap windiñda, nitek timbi Moseli endikñe manda ñindiñ kimikuk: ama no tamin kle-kolektok nandilakta, endi manda no wolok tuop youp mimbi kleum ñaukak?” ⁸Eumbi enguk, “Sin bamba bep pañjiilok ginañ kwambin-danjila timbi Moseli nandi-sambi, tam kindem ep kleneliñdok eṅguk. Gan nain kusai kimikimilinan win windiñ nim pakuk. ⁹Windiñda timbi nak ñindiñ sanba: ama no tamin telak joṅgo nim kuṅguk win kleum ñaumbi, komblin tilak endi telak joṅgo kulak.”

¹⁰Timbi gwaṅgwañiili tam kle-kokottok plon Yesu ñindiñ nimbi eṅgiliñ, “Tikap windiñda, amali tam nim timbi slak palekta win kindem.” ¹¹Eumbi enguk, “Ama Anutuli ep timbi

paṅgitalak endiṅgot manda win guma tikeañ, ama gitikkandi nim. ¹²Nandañ. Kusei ñindiñda ama diwisili tam nim epmañ: win diwin nolok piṅgipsi kolan indaṅgiliñda timbi slak pakañ. Timbi diwin nolok piṅgipsi komblin inda-satalok gembin win ama nisi dombu kokiliñ, wala timbi tam nim tikem slak kuañ. Timbi ama diwin noli Kunum Molomdok kenan tineliñdok tam nim timbi slak pakañ. No en manda ñin nandi-daklelakta endi tikeukak.”

Kunum Molomdok giṅgit win nin?

¹³Timbi amatamdi gwaṅgwa bisat Yesuli kii endok plon kimipi nimolo ti-semektok endoñ yanaṅgip biṅgiliñ. Biumbi, gwaṅgwañiili enombiṅgiliñ, ¹⁴gan Yesuli ñindiñ enguk, “Kunum Molomdi ama ñandisi enlok giṅgitñii yambi-dikñelak, wala timbi gwaṅgwa bisat yambiumbi nokoñ biwit, telak masip nim ti-semneliñ.” ¹⁵Windiñ embi, kii gwaṅgwa bisattok plon kimipi, gwilam ti-sem-talembi, walinin pim ñaṅguk.

¹⁶Timbi ama noli Yesuloñ bimbi niṅguk, “Endaut, nak kuṅgu taletalen nimnat kasileuttok ep tindin kindem nek timbettok nandilañ?” ¹⁷Eumbi niṅguk, “Kusei nekta dik nokoñ bimbi, nepek nek ñali kindem sinik wala nan-kalañ? Anutu en noṅgangot endi kindem, wala timbi dik en gita nain taletalen nimnat kuuñdok nandilañda, endikñe mandan taṅgonembi kleukañ.” ¹⁸Eumbi, ama wali Yesu ñindiñ ni-nandiṅguk, “Dik endikñe manda dek ñala sinik elañ?” Eumbi niṅguk, “Endikñe manda ñala elet: dik ama nim wili kimbekak, telak joṅgo nim kuukañ, kumbu nim timbekañ, ama no manda plon patak endok siṅgin joṅgo nim siukañ, ¹⁹meṅga beka giṅgiṅgan

ti-semekañ, timbi ditnala nandilañ windiñgangot nokaila nandukañ.”^{c20} Eumbi, ama sim endi niñguk, “Endikñe manda gitik win nak ikan tañgonembi kle-talelet. Gan nepek nek wala sinik gamañ tipikalet?”²¹ Eumbi niñguk, “Tikap dik Anutulok nanandin gitik kle-taleup nandilañda, dik ña nepenepeka gitik tuatualok kimilim tua-taleumbi, minem win epmbi, ama pimbiñesila em-taleumbi, tuaña kunum ginañ inda-gamekak. Windiñ ti-talembi, bi nep kle kuukañ.”²² Ama simdi manda win nandimbi, nepenepek asup palmiñgukta timbi ginañ kolaumbi gwililambi bim ñaņguk.

²³ Timbi Yesuli gwañgwañiila enguk, “Nak biaņgan sinik sanba: ama minem kwilikwilinat noli Kunum Molomdok giñgit indauktok nandilakta endi gliñgliñnat.”²⁴ Nak bindambo ñindiñ sanba: kamel noli lik bemdok ginañ gik wolok ña tombep nandiwikta endi kena kwambiñ timbek. Timbi ama kwilikwilinat no Anutulok giñgit indaup nandilakta endi windiñgangot kena kwambiñ timbekak, gan endok kenan win kamellok kenan maklelak.”²⁵ Gwañgwañiili manda win nandimbi, kolan sinik silikñembi eņgiliñ, “Tikap windiñda, nindi Anutulok giñgit tuop indauk?”²⁶ Windiñ eumbi, Yesuli dindimgan yambimbi enguk, “Amali windiñ tindilok tuop nim, gan Anutuli nepek gitik win tuop ti-taleuk.”

²⁷ Timbi Petloli tambanembi niñguk, “Kalañ. Nindi nepenepekni gitik bi-talembi bimbi, dik gep kle kuamiñ, wala timbi nindi tuan nek tikenekamiñ?”²⁸ Eumbi enguk, “Nak biaņgan sinik sanba: Anutuli nepek gitik timbi kaitaumeke, Amalok Niñañ endi ama wapmañdok pipapipat plon pipapi, kusei kimipi, amatam gitik

yambi-dikñeukak. Wolonda ama 12 nep kle kuañ sindi bo ama wapmañdok pipapipat plon pipapi, Israel ama sambat 12 yambi-dikñenekaliñ.”²⁹ Timbi no en naka timbi il ba dal kwayañii ba wiwii ba meñ beu ba gwañgwa bisali ba nanañ kenan ba nepek win gitik bi-taleñgukta, Anutuli wolok tambon nain asupgan yousiñmi-ta-ñambi, kuņgu taletalen nimnat wakıt miukak.”

Kunum Molomdi giñgitñii siloñ ti-semlak

³⁰ Yesuli yousimbi enguk, “Nain tale-talanan ñindiñ indaukak: ama asup nin endi man ñindiñgit ama diwisilok dausi-nan damandama tañ endi siņgi sinik it-nekaliñ, timbi siņgi sinik bañ endi d amandama itnekal iñ.

20 Nekta, Kunum Molom win endi wain kena molom noli kena gwañgwañii en-tiañembi yambi-dikñeņguk wandin. Kwet salaumbi, kena molom wali kimin kwelan ñambi, kena gwañgwa diwin epmepi,² kena nain noņgan wolok tuan en-indaumbi nandum tuop timbimbi, kena ginañ en-mulim ñaņgiliñ.³ Timbi kwet ip sala-sinik taumbi, ama wali nombo ñambi, ama diwin kenala nim ñañañ kimin kwelan slak palimbi yambimbi,⁴ ñindiñ enguk, ‘Sindi bo ña wain kenana timbimbi, kena tinetañ wolok tuan sametet.’ Windiñ eumbi, wain kena tindila ñaņgiliñ.⁵ Timbi maim boņgip palimbi, kena molomdi bindambo ña ama diwin kena tiñmineliñdok en-mukuk. Timbi maimdi gama nim pi-sembiñilimbi endi windiñgangot tiñguk.⁶ Timbi kwet kilimekilimelok timbimbi, bindambo ñambi, ama diwin kena nim tindin slak pakiliñ ep timbi indaumbi enguk, ‘Sindi nekta sandap ombap kena nim timbi

slak palimbi, timlala tilak?’⁷ Eumbi niñgiliñ, ‘Nimbek noli kena no nim nimik.’ Eumbi en-mupi enguk, ‘Ale, sindi bo ñambi, wain kenana ginañ kena timbit.’

⁸Kwet kilim eumbi, wain kena molomdi kena ka-dikñe amala nimbi eñguk, ‘Dik kena gwañgwa kiti-semum biumbi, tuanji emiñ. Emepi, siñgi biliñ endoñan kusei kimipi em ta-ña, dama biliñ enda siñgi emu talewin.’⁹ Timbi kena ka-dikñeli ama kwet bipmem timbimbi, kena kusei kimikiliñ enbim biumbi, kena nain noñgandok tuan em-taleñguk.¹⁰ Emumbi, dama biñgiliñ endi ‘Tuan tike lo nimetak bek’ em nandiñgiliñ, gan ka-dikñeli ama noñgan noñgan enda bo kena nain noñgandok tuan emguk.¹¹ Tuanji tikeñipi, kusei kimipi, kena molomda em balep ti-ñimbi¹² eñgiliñ, ‘Siñgi biliñ endi kena nain dumangot tiliñ, gan nindi sandap ombap maim kwambiñ ginañ kena piñgip gawalat ti-patnambi kilim elak. Nekta sinik siñgi biliñ en gita tuan walan noñgangot nimlañ?’¹³ Windiñ eumbi, kena molomdi endoñnan nanin nola ñindiñ niñguk, ‘Notna, nak kolan nim ti-gamlet. Dik kena nain noñgandok tuanla gan-nandiwambi, nandum tuop tik win.’¹⁴ Wala timbi minemga tikembi ñau. Nak minem gamit, windiñgan siñgi biliñ emepi nandit.¹⁵ Nak natnalok minem windiñ ba windiñ timbep nandimbi, kindem timbet. Nak ginañ siloñ ti-semlet, wala dik nisilok tañgan yambi-gimbit tilañ ba?’”

¹⁶Yesuli e-yout manda windiñ embi enguk, “Windiñda ama man ñindiñgit siñgi sinik bañ endi damandaman it-nekaliñ, timbi damandaman bañ endi siñgi sinik itnekaliñ.”

Ama Wapmañ Yesuli indañgan il kwelnan Jelusalem loñguk

Ama Wapmañ Yesu endi kena nek timbektok indañguk?

¹⁷Timbi Yesuli Jelusalem lo ñaupi, gwañgwañii 12 kiti-semum biumbi, nisiñgan telak telak ñañipi enguk,¹⁸ “Nandañ! Nindi lokap, Jelusalem tomnambi, Amalok Niñañ tikembi, tapma ama biesi ba endikñe manda nandi-tale ama endok kisi plon kimilim loukak. Timbi endi manda plon kimipi, wili kimbektok manda embi,¹⁹ Roma amalok kisi plon kimilimbi, endi Amalok Niñañ endok plon ni-sasale manda embi waipmbi, tikem kloñbat plon wilim kimbekak. Timbi maim tipet git no timbimbi, Anutuli en kimnan nanin timbi milalekak.”

²⁰Timbi Yesuli kimbektok en-taleumbi, Sebedilok tamin endi niñañiit tipet, win Yakobo git Yoane, en gita Yesuloñ bimbi, milelem ti-ñimbi, nepek no nandiñmektok niñguk.²¹ Timbi Yesuli ni-nandimbi eñguk, “Dik nekta nandilañ?” Eumbi niñguk, “Dik ama wapmañ indambi, amatam yambi-dikñeukañ nain wolonda nandi-nambi, niñanait tipet ñali bo ama wapmañ indambi, kika dindim ba kepmanan pipatemiktok nandilet.”²² Eumbi, Yesuli niñañiit ñindiñ enguk, “Siti nitakta eamik win nim nandi-dakleamik. Nak milap bemetap †win siti tuop bemdekamik ba?” Eumbi niñgimik, “Niti tuop.”²³ Windiñ eumbi enguk, “Siti biañgan nokok milap bemdekamik, gan nindi kitna dindim ba kepma kandañ pilekak win natna ewa taleuktok tuop nim. Pipapat win Betnali

[†]20:22 Yesuli milap bembemla eñguk win endi Grik manda plon ñindiñ eñguk, “Nak tuk witna tike lombi nambetat win siti tuop tike lombi nandekamik ba?”

ama dek endi engan epmep nandilak enda ti-wili dikñe ti-semguk.”

²⁴Timbi gwañgwañii 10 endi manda win nandiñgiliñda, dakwaya tipetta ginanji komba diñguk. ²⁵Gan Yesuli gwañgwañii gitik kiti-semum biumbi enguk, “Sindi kwelalok yambi-dikñe ama endok ep tindinji nandi-taleañ: amatam-dok kuñgun ba kim win ama wapmañjilok kiinan patak, timbi ama loloñdi pimbiñesila endikñe mandanji kwambiñ enbi, tañgonem kleneliñdok giñgineañ. ²⁶Gan sindok boñgipsinan windiñ nim tilok. Nim sinik. Sindoñnan nanin no en wopum kuuktok nandilakta, endi noliilok tiplaplaenji kuukak. ²⁷Timbi no en sindok telak damanji kuuktok nandilakta, endi kena gwañgwañji silanin kumbi, ²⁸Amalok Niñañ tiñguk wolok tuop timbekak. Endi amatam asup ep timbi platambi, endok kinjan kimbektok ama sinik indañguk, endi en timbi plataneliñdok nim.”

**Ama tipet dautset sisipmin endi
Yesu en ama wapmañ win
nandi-dakleñgimik**

²⁹Yesuli gwañgwañii git Jeliko it kwet bim ñañilimbi, amatam kimin wopumdi en kle ñañgiliñ. ³⁰Timbi ama tipet dautset sisipmin endi telak pawan pi pakimik. Endi Yesuli yapma kleup timbim nandimbi, wolongan kitimbi niñgimik, “Devittok Komblin, dik nita blan ti-nimiñ.” ³¹Endi windiñ kitiumbi, amatam asupti enombimbi, en-kimisp tiñgiliñ, gan endi wopungan kitimbi niñgimik, “Wopum, dik Devittok Komblin, nita blan ti-nimiñ.” ³²Eumbi, Yesuli wiñga ipi kiti-sembi enguk, “Siti nitek ti-samettok nandamik?” ³³Eumbi niñgimik, “Wopum, niti dik dautnet

timbi tom-nimeñdok nandamik.”

³⁴Timbi Yesuli blan ti-sembi, dautset kiili tike-kaumbi, wolongan dautset tombimbi, nepenepek kañbi, Yesu kle ñañgim ik.

**Yesuli ama wapmañ
nomik Jerusalem loñguk**

21 Yesu git gwañgwañii endi Jerusalem it kwet timbi dumalaumbi, Oliv kwet jañginnan lombi, Betfage it kwelan tomgiliñ. Tomñilimbi, Yesuli gwañgwañiit tipet en-mupi ²enguk, “Siti it kwet da patak wolok ñandekamik! Ñam tombi, wolongan doñki niñañnat toali ep top yambiyambin kandetamik. Kañbi pisap yanañgipi biwit! ³Tikap nimbek noli sambimbi san-kaumbi, ñindiñ nindekamik, ‘Molomdi doñki kena emektok nandilak. Timbi plastik sinik yambiumbi yanañgilibi bindetamik.’”

⁴Yesuli doñkila eñguk win endi plofet ama noli damañgan kumbi manda eñguk wali bien inda-dakleuktok tiñguk. Manda win ñindiñ,

⁵“Saiondok ³amatam ñindiñ enbim nandiwit:

Ama wapmañji endi sindi sepmektok bisamlak.

Endi kayombinemi, doñki plon pipatak,

win doñki sim wolok plon pipapi bilak.”
^d

⁶Timbi gwañgwa tipet endi ñambi, Yesuli kena manda enguk wolok tuop timbi, ⁷doñki me niñañ yanañgipi, Yesuloñ biñgimik. Bimbi, sauloñjet kiundepi, doñki plon kimilimbi, Yesuli wolok plon lo pipapi ñañguk. ⁸Timbi amatam kimin wopum endoñnan nanin asupgandi endok koi giñgit tike-loneliñdok sauloñji

³21:5 Jerusalem it kwet koi no win Saion. Plofetti ‘Saiondok amatamla’ eñguk endi Jerusalem nasi ba Islael amatam gitik endok plon ep yout tiñguk.

^d21:5 Aisaia 62:11, Sekeraia 9:9

telak plon samba eñilimbi, diwindi komba sak kiyat dombimbi mep bim, windiñgot telak plon ipane-ta-ñañgiliñ. ⁹Timbi amatam Yesu siñgi dama timbi kleñgiliñ endi enda Mesia nimbi, ñindiñ yousiyousiñgan kitimbi eñgiliñ, “Ama wapmañ Devit endok Komblin bilak, koi tike-lowit!

Molomdi ama ñin ama wapmañni kuuktok ni-mukuk en wakan gwilam tiñmen!

Anutu kunum ginañ patak endok koi tike-lona!” ^e

¹⁰Yesuli Jelusalem it kwelan ama wapmañ nomik lo tombimbi, winasi gitikti win ka silikñembi, “Win nin?” e-nandiñgiliñ. E-nandumbi, ¹¹amatam kimin wopumdi tambane e-ta-ñañgiliñ, “Ñin plofet Yesu en Nasalet it kwet, Galili distrik nanin.”

Yesuli tapma ilan gembin daut semguk

¹²Timbi Yesuli tapma it sañ jimba ginañ lombi, kimili tua timbi, minem kena ti-pakiliñ lo yambimbi, nandum tuop nim tiñguk. Windiñda endi ama tapma tindilok nepenepek kimilim tuañgiliñ gitik ep klembi, ama minem tambo miñ kena tiñgiliñ endok kimikimitsi wakit monik tuatualok kimikiliñ endok pipapatsi wili tombolimbi, ¹³ñindiñ enguk, “Anutulok manda no ñindiñ youy-oulin patak, ‘Nokok itna win nan-wowon tindilok it een’. ^fGan kimili tua ama sindi it ñin timbim kumbu amalok pat-sembi it nomik tilak.”

¹⁴Yesuli tapma it sañ jimba ginañnan paliñilimbi, ama kesit nim kuñgiliñ git ama dausi sipmisipmin endi endoñ biumbi, ep timbi kindem dañguk. ¹⁵Timbi wembe gwañgwa wandiñ pakiliñ endi ñindiñ kitiñgiliñ, “Ama wapmañ Devittok Komblin en-

dok koi tike-lowit!” Tapma ama biesi git endikñe nandi-tale ama endi manda win nandimbi, Yesu kundit kindem engano asup tiñguk win kañbi, ginañji komba diumbi, ¹⁶ñindiñ ni-nandiñgiliñ, “Endi Mesia ganañ win dik nandilañ ba?” Eumbi tambane enguk, “Ba win nandilet ñak. Gan sindila Ama Wapmañ Devitti Wopumla ñindiñ niñguk win pinapi nandi-kamalañ bek, ‘Dik wembe gwañgwa tip ba wopum ep timbi pañgi-taumbi, gan-tike-loumbi kindem dalak.’” ^{g17}Windiñ embi, ama biesi yambimbi, Jelusalem nanin Betani it kwelan ñambi, wandiñ douñguk.

Yesuli komba fik no ni-suambalimbi yañetañguk

¹⁸Kwet salaumbi, Yesuli Jelusalem undane ñañipi, nanañ gawat tiñguk. ¹⁹Timbi deium ñaumbi, komba fik no telak pawan palimbi kañguk. Kañbi, ñasiñgan kuseinan ña bienla deium loumbi, lonji ka-tilapi, sakgot kañguk. Kañbi, komba fik ni-suambapi eñguk, “Dik bienga nombo nim laliukañ, nim sinik.” Eumbi, wolongan komba fik wali yañetambi kimiñguk.

²⁰Gwañgwañiili win ka silikñembi eñgiliñ, “Nitek timbi, komba fik ñali platik sinik kimbi yañetalak?” ²¹Eumbi, Yesuli tambanembi enguk, “Nak biañgan sinik sanba: tikap sindi ginañ tipet nim timbi, Anutu biañgan nandi-kilikti tiñmi-kuneliñda, nak kundit komba fik ñala tit windiñgangot sindi bo tneliñ. Timbi wakangot nim ya. Tikap sindi kwet jañgin ñala ‘Milapi, tuk kimbiñ ginañ pi!’ nimbimbi, gumañ wolok tuop indawik. ²²Sindi Anutula nepek no ba no timbektok nimolo ti-ñimbi, nandisamektok nandi-kilikti tañda, windiñ inda-samekak.”

Yesuli nindok manla kena pa tiŋguk wala ni-nandiŋgiliñ

²³ Yesuli tapma it sañ jimba ginañ lombi, amatam eni-daut ti-semguk. Eni-daut ti-sem-paliñlimbi, tapma ama biesi gita Israel amalok ama biesi endi endoñ bimbi, ni-kañbi eŋgiliñ, “Nindi ganbimbi, kundit ñandin pa tilañ? Ba nindok mandanla ba gembina windiñ pa tilañ?” ²⁴ Eumbi tambane enguk, “Nak bo nepek nola san-nandutet. Dindim tambane naninetañda, nak bo nindok mandala kundit wandin sinik pa tilet win sanbetet. ²⁵ Nindi Yoane nimbimbi, amatam tuk i-semguk? Win Kunum Molomdi ba ama noli?” Windiñ eumbi, kusei kimipi, nisiŋgan dombi tañan timbi eŋgiliñ, “Nindi ‘Kunum Molomdi’ windiñ eneñda, endi ñindiñ nini-nandutak, ‘Windiñda sindi nekta Yoanelok mandan nim nandi-dasiŋgiliñ?’ ²⁶ Gan nindi ‘Ama noli Yoane nimbim kena tiŋguk’ windiñ eneñda, amatam kimin wopum Yoanela plofet nandiñmañ endi nitek ti-nimneliñ walaŋgot misinetamiñ.” ²⁷ Windiñda endi Yesu ñindiñ tambane niŋgiliñ, “Nindi Yoane nimbimbi, tuk i-semguk win nindi nim nandamiñ.” Eumbi enguk, “Ale, windiñda nak bo nindi nanbimbi, kundit pa tilet win nim sanbetet.”

Yesuli Juda ama biesilok ginañ kwambiñji e-dakleŋguk

²⁸ Yesuli yousimbi, Juda ama biesila enbi eŋguk, “Sindi kasat ñala nitek nandañ? Ama nolok niñañiit tipet kuŋgimik. Timbi tualoñ ña ñindiñ niŋguk, ‘Tua, dik man ñambi, wain kena ti!’ ²⁹ Eumbi, jip jup tiŋguk, gan siŋgimek endi ginañ tambaneumbi, ña kena tiŋguk. ³⁰ Timbi besetti monaloñ ña windiŋgangot nimbimbi, beula niŋguk, ‘Ale, ñautet.’ Endi windiñ eŋguk, gan nim ñaŋguk. ³¹ Sindi

nitek nandañ, gwaŋgwa nindi beulok man taŋgoneŋguk?” Eumbi, endi eŋgiliñ, “Tuali.”

Timbi Yesuli enguk, “Nak biaŋgan sanba: takis epep ama ba tam telak joŋgolok endi sindok kwesi kinjannan Anutu enlok giŋgit indaumbi yambidikñelak. ³² Kusei ñindiñda timbi windiñ indalak: Yoaneli bimbi, dindim kuŋgolok telak daut samumbi, sindila mandan nandum tlal tiŋguk, gan takis epep ama git tam telak joŋgolok endila mandan win nandimbi tike-kiliñ eŋgiliñ. Sindi nepek win kaŋgiliñ, gan ginañji nim tambanembi, Yoanelok mandan nandimbi nim tike-kiliñ eŋgiliñ.”

Yesuli tapma ama biesi git Falisi ama endi wain kena ka-dikñe ama kolasi wandin eŋguk

³³ Yesuli yousimbi, tapma ama biesi ba Falisi amala enbi eŋguk, “Nak eyout manda no sanbambi nandiwit. Kena molom noli wain kap kwet nolok tipiŋguk. Tipi-talembi, sañ im gim-bunembi, wain tul wisi-dottok kwet no kindipi, kena ka-dikñelok it ombap kloñ no kawatti kindilim ikuk. Windiñ ti-talembi, kenan win ka-dikñelok kisi plon kimipi, kwet mayaŋgan nolok ñaŋguk. ³⁴ Ña kuñilimbi, bien mep-mettok nain indaumbi, kena gwaŋgwañii diwindi wain bien enlok mep-mettok ka-dikñeloñ en-mulim bimbi, wain kena ginañ tomgiliñ. ³⁵ Timbi kadikñe endi gwaŋgwa en-mumulim win epmbi, no wipi, no wili kimbimbi, no kawatti wikiliñ. ³⁶ Windiñ timbimbi, kena molomdi gwaŋgwa diwin nombo en-mukuk. Kunakunatsi win gwaŋgwa dama en-mukuk yapma klembi, asup en-mulimbi bi tombimbi, kundit windiŋgangot ti-semgiliñ.

³⁷ Siŋgi sinik endi enlok niñañ sinik ni-mupi, ñindiñ nandiŋguk, ‘Niñanali ña tombimbi kañbi, giŋgiŋgan

tīnminekaliñ.’³⁸ Timbi ka-dikñeli niñañ win kañbi, nisiñgan ñindiñ eñgiliñ, ‘Gamanda endi wakan kena ñolok molom timbekak, wala timbi nindi en wipi, kenan ñin ninlok giñgit kasilena.’³⁹ Windiñ embi tikeñipi, kena ginañ nanin munjut munjut ñakap, kena pawan wili kimguk.”⁴⁰ Yesuli windiñ embi en-nandimbi eñguk, “Wain kena molomdi undane bimek, ka-dikñe win nitek ti-semekak?”⁴¹ Eumbi niñgiliñ, “Nepek kolan sinik tiñgiliñda timbi endi bo kolan sinik yandipmum kim-talenekaliñ. Timbi endi kena ka-dikñe komblin kindem ep kasilembi, kenan endok kisanan kimilimbi, wain bien mepmettok nain indaumbi, nain tuop endi bien diwin enlok melim ti-kunekaliñ.”

⁴² Timbi Yesuli enla manda embi enguk, “Anutulok manda youyoulin patak ñin sindi pinat nandimbi kamalañ bek, ‘Molom en ñindiñ timbi indañguk: it kindikindit amali ita kawatti tindin nola kena nimnat embi siñgi wilimgiliñ, gan kawat wali ta diwin gitik yapma klelak. Nindi win kanambi, kundit gitikñin tilak.’^h

⁴³ Manda woloK tuop it kindikindit amali kawat win siñgi wilimgiliñ, windiñgan sindi nak siñgi wit-namgiliñ, wala timbi nak ñindiñ sanba nandiwit: Sindi Anutulok giñgitñii ku-ta-bañ, gan endi pipapi-pat win sapma tikembi, amatam no nindi endok manda tañgonembi bien timbi indañ enda emekak.⁴⁴ Ama noli kawat woloK plon pi wilekta en wili minanda taleuk. Ba kawat wali ama nolok plon piwikta, kawat wali ama win wili gakñe-taleuk.”⁴⁵ Tapma ama biesi git Falisi ama endi Yesuli e-yout manda eñguk

win nandimbi, “Nindañgan elak” windiñ nandimbi,⁴⁶ tikenepi nandiñgiliñ. Gan amatam kimin wopum endi Yesula plofet no windiñ nandiñmiñgiliñ, wala timbi Falisi amali amatamdi mik ti-semneliñ wala misimbi, nim tikeñgiliñ.

**Kunum Molomdi
en-tiañelak win Yesuli nim
nandi-kimkimmneliñdok eñguk**

22 Yesuli yousimbi, nombo ama biesila e-yout mandali manda eniñipi, ñindiñ eñguk,² “Kunum Molomdi giñgitñii yambi-dikñelak win ñindiñ: ama wapmañ nolok niñañli tamin tikeup timbimbi, wapmali kena gwañgwañiili nanañ sina wopum tiñmineliñdok embi,³ manda kimipi, yokti nanañ win naneliñdok en-tiañeñguk. Timbi nanañ nanalok nain indaumbi, yokñiili bineliñdok kena gwañgwañi en-mulimbi ñañgiliñ. Gan yokñiili bimbila kunjit tamba, nim embi giñginem pakiliñ.

⁴ Timbi ama wapmañdi bindambo kena gwañgwa diwin bo en-mupi, yokñii ep tiañeñguk enda ñindiñ enineliñdok enguk, ‘Nandañ. Nak nanaña ip ti-wili dikñet. Nokok bulmakau wapai sim ba niñañ diwin no gwok galkñat yandip si-talembi, nepek gitik ti-jumit ti-sam-talemiñ. Sindi biumbi, niñanali tam timbetak en gita na silisili tina!’⁵ En-mulimbi, kena gwañgwañiili ña manda eñguk windiñ engiliñ, gan yokñiili mandanji nandi-kimnembi ñañgiliñ. Diwindi nanañ kenanjinan ñañgiliñ, diwindi minem kenanjila ñañgiliñ.⁶ Timbi diwindi ama wapmañdok kena gwañgwa win epbi kolan ti-sembi yandip kimgiliñ.⁷ Windiñ timbimbi, ama wapmañdi ginañ komba diumbi,

^h21:44 Nandi-tale ama diwindi ñindiñ eañ: Matayo en sambat win nim youkuk.

^h21:42 Kap 118:22-23

mik amañii en-mulimbi ña ama kena gwañgwa yandipgiliñ win yandip talembi, isi kwesi wakít sium diñguk.

⁸Timbimbi ama wapmañdi kena gwañgwañii diwinda ñindiñ enguk, ‘Yoknailok nanañ sina ti-sem-talet, gan ama nak en-tiañeñgut endi kindesi nim. ⁹Windiañda sindi telak mannan ñambi, amatam yambinetañ tuop en-tiañeum bimbi, wapatamdok sina dum nanañ nambit.’ ¹⁰Eumbi, kena gwañgwañiili enguk tuop telak man tuop ñambi, amatam kindesi ba kolasi yambiñgiliñ gitik ep kimin timbi yanañgilimbi, nanañ nanala bimbi, it ginañ tokñeñgiliñ.

¹¹Amatam it ginañnan lo pi paliñilimbi, ama wapmañdi yambep loñguk. Lombi yambiñipi kañguk win: ama noli dasindasin nain wolok dindim sinik yokñiila emgiliñ win nim dasimbi, bi pipalim kañbi ¹²ni-nandiñguk, ‘Notna, nitek timbi dik dasindasin gamit win nim dasimbi biñ?’ Eumbi, ama wali manda nimnat palimbi, ¹³ama wapmañdi kena gwañgwañii enbi eñguk, ‘Sindi kii kesi toali topbi, pawan koli pimbi, kilim ginañ palen.’” Yesuli e-yout manda wandin embi yousimbi eñguk, “Kilim ginañ amali mano kwilim timbi, manji si-gilim danekaliñ. ¹⁴Nandañ. Kunum Molomdi amatam asup en-tiañelak, gan noñgan noñgan mandan nandimbi bañ endiñgot ep kasilelak.”

Falisi amali Yesu sisoñ tiñminep nandimbi, takis minem kimikimittok plon ni-nandiñgiliñ

¹⁵Timbi Falisi amali Yesu manda plon kimitneliñdok nandimbi, ña kimin timbi, mandali sisoñ tiñminepi e-sambat tiñgiliñ. Ti-talembi, ¹⁶nisilok gwañg-

wanjii diwin git ama wapmañ Elot endok sambalii diwin ⁸en-mulimbi ñambi niñgiliñ, “Endaut, nindi dikok kusaka nandamiñ, dik juluiñ manda nim embi, biañgangot pa elañ, Anutuli nindi nitek kuneñdok nandilak win lolon ba pimbin gitik misimisi nimnat tuopkan nini-daut nim ti-nimlañ. ¹⁷Wala timbi gan-nandinambi ninbekañ: Romalok ama wapmañ Sisa enda takis minem mamiñ wala nandum dindim elak ba nitek?”

¹⁸Windiañ eumbi, Yesuli kolan tiñminepi nandiñgiliñ win ka-nandimbi enguk, “Sindi ama manji manbenji malet nomik, mandali sisoñ ti-namnepi bañ ba? ¹⁹Takis minem pa kimikamiñ minem win no daut namit” eumbi, minem kwandai satnin no ña tike bi daulmiñgiliñ. ²⁰Timbi Yesuli en-nandimbi eñguk, “Minem plon ama walan git kot kundit win nindoñ?” ²¹Eumbi niñgiliñ, “Win Sisaloñ”. Windiañ eumbi enguk, “Ale, Sisalok giñgit win Sisala tambane minekaliñ, timbi Anutulok giñgit win Anutula tambane minekaliñ.” ²²Windiañ eumbi, nandi piast timbi bimbi pi ñañgiliñ.

Sadusi amali Yesu sisoñ tiñminep nandimbi, kimnan nanin milamilattok plon ni-nandiñgiliñ

²³Sandap wolondañgan Sadusi ama diwin endi Yesuloñ biñgiliñ. (Ama wali ‘Ama sembañ endi nim milamilattok’ windiañ pa eañ.) Endi Yesuloñ bimbi, ñindiñ ni-nandimbi ²⁴eñgiliñ, “Endaut. Endikñe manda Moseli kimit-nimguk wali ñindiñ elak: ama noli yamin pap sembilakta, endok sambat nim taleneliñdok kwayañli endok tamin kanjali tikembi, dallok kinjan gwañgwa bisat ep timbi indanekaliñ.

§22:16 Falisi amali takis minem Roma ama wapmañda mimin wala nandum piumbi, Elottok sambalii wala nandum kindem dañguk.

¹²⁵ Windiñda, dakwaya kit tambon tipet endi ñolok kuñgiliñ. Timbi tuali tam no tikembi kukap, komblin nimnat yamin papi sembiñguk. Sembumbi, monali tam wakangot tikeñguk. ²⁶ Tikembi, endi bo windiñgangot yamin papi sembiñguk. Timbi gwik endi bo windiñgangot tiñguk. Timbim ña gwik konjok endok plon taleñguk. ²⁷ Endi gitikkandi sembi-taleumbi, siñgi sinik tam wali bo sembiñguk. ²⁸ Ale, dik eumbi nandina: dakwaya endi gitikti tam win tikeñgiliñ, wala timbi ama sembiñgiliñ endi milamilat nainnan milalimbi, ama kit tombon tipet endoñ nanin ama nindi sinik tam win tikeukak?”

²⁹ Eumbi tambane enguk, “Sindi Anutuluk mandan youyoulin patak wolok kusei ba endok gembin nim nandi-dakleañ, wala timbi milamilatta nandumbi kamalalak. ³⁰ Amatamdi kimnan nanin milatmek endi kunumdok añelo nomik wapatam nim pa tinekaliñ. ³¹ Timbi ama sembimbi milatnekaliñ wolok kandañ Anutuli manda ñindiñ sanguk win sindi pinat nandimbi kamalañ bek, ³² ‘Natna Anutu wakan Ablaam wakít Aisak ba Jekop endi nanwowoñ ti-namañ.’ JEndi bep pañnii kwelan nombo nim kuañ endok plon windiñ enguk. Timbi ama kaik kuañ endiñgot Anutu ni-wowoñ tañ, ama sembisembin endi nim.” ³³ Amatamdi Yesuli nanandi emguk win nandimbi, nandi-gitiñgitik e tiñgiliñ.

Falisi amali Anutulok mandan plon Yesu sisoñ tiñminepi ti-tilakiliñ

³⁴ Yesuli Sadusi amalok manji masip-miñgukta, Falisi amali win nandimbi,

bi kimin timbi, Yesuloñ biñgiliñ. ³⁵ Endoñnan nanin no endi endikñe manda nandi-tale ama. Endi Yesu sisoñ tiñmep ni-nandimbi enguk, ³⁶ “Endaut. Endikñe manda nek ñali sinik dama timbi, loloñ sinik tilak yañ?”

³⁷ Eumbi niñguk, “Sindi ginañji wakít ginañji tip ba nanandinji gitik Wopum Anutunji endok biñminekaliñ.’ ³⁸ Endikñe manda wali dama sinik timbi, loloñ sinik yañ. ³⁹ Timbi endikñe wandiñgangot no win ñindiñ, ‘Dik ditnala nandiñ, windiñgangot nokala nandiñmeakañ.’ ⁴⁰ Moseli endikñe manda gitik kimit-nimnguk ba plofet amali nanandi nimgiliñ wolok bien endikñe tipet wali nini-dakleamik.”

⁴¹ Falisi amali kimin ti-paliñlimbi, Yesuli ñindiñ en-nandimbi ⁴² enguk, “Mesia Anutuli amatamñii epeplok nimbi taleñguk win sindi enda nitek nandañ? En nindok komblin?” Eumbi niñgiliñ, “Endi ama wapmañ Devit endok komblin.” ⁴³ Eumbi enguk, “Windiñda kusei nitektok Dindim Woñdi Devittok ginan nanandin timbi daklembi, enlok komblin win ‘Wopumna’ kitimbi, ñindiñ enguk, ⁴⁴ ‘Wopum Anutuli Wopumnala ñindiñ niñguk, Dik kitna dindim kandañ pipalimbi, nak kanjikkai dikok kapmainan yapilambi patnekaliñ wolok tuop.’ ⁴⁵ Manda wolok tuop Devitti Mesiala ‘Wopumna’ kitiñguk, wala timbi Mesiali nitek Devittok komblingot timbek?” ⁴⁶ Eumbi, ama biesi gitikti manda tambon no tambane nineliñdok tuop nim. Timbi nain wolondañgan kusei kimipi, mandali sisoñ tiñminepi ekaeka diwin tinep misimbi kak biñgiliñ.

^{122:24} Lo 25:5, Stat 38:8   ^{122:32} Kisim Bek 3:6,15,16   ^{122:37} Lo 6:5

^{122:39} Wok Pris 19:18   ^{122:44} Kap 110:1

**Yesuli Falisi gita endikñe manda
nandi-tale amalok ep tindinji
juluñgan win e-dakleñguk**

23 Timbi Yesuli gwañgwañii gita ama kimin wopum ti-pakiliñ enda ñindiñ enguk, ²“Falisi git endikñe manda nandi-tale ama endi Moselok kinjan ipi, endikñe manda san-daut ti-samañ. ³Wala timbi manda sanañ win gitik tike-kunekaliñ, gan ep tindinji nitek tañ win nim kimit-klembi tinekaliñ. Nekta, endi endikñe manda san-daut ti-samañ, gan nisi manda win nim tike-kuañda timbi. ⁴Endikñe manda sinda san-daut ti-samañ win nepek milap win sindiñgot tañgoneneliñdok samañ wandin. Gan nisi sep timbi pañgitaneliñdok kit kimit no tinepi nim nandañ.

⁵Nepek tañ gitik win endi amali yambimbi e-kindem da ti-semneliñdokgot pa tañ. Sindi Falisi git endikñe nandi-tale ama endok kama besañ ba dama immisi win kañ ba? ****Win wopum sinik!** Timbi kuñgunji Anutu biñmañ win inda-dakleuptok endi dasindasinji kusip bleblemat ombapli tindin win pa dasiañ. ⁶Timbi sina wopum indalaknan ba it kiyau ginañ endi pipapat damandama pakañ wolokgot pipatnepi nandañ, ⁷timbi amatam kimin kwelan yambañ endi we sembi giñgiñgan ti-semneliñdok ba kosi eu loumbi, ‘endaut’ pa enineliñdok nandañ.

⁸Nandiwit: ama noñgan endiñgot sindok sandautsi sinik, timbi sindi gitik dakwayañgot, wala timbi amatamdi

sindok kosi eu loneliñdok ‘ninindaut’ windiñ nim saninekaliñ. ⁹Windiñgangot sindi kwelan ñolok ama nola ‘Bepni’ nim kitinekaliñ. Bepsi noñgangot endi kunum ginañ patak. ¹⁰Timbi bo amatamdi sinda ‘telak damani’ nim saninekaliñ. Nim. Sindok telak damanji win noñgan endiñgot, win Mesia Anutuli en sepmektok ni-mukuk en wakan. ¹¹Sindok ama lolonjili sindok kena gwañgwanji kuukak. ¹²No en enlok koi tike lolakta, Anutuli endok koi tike piukak. Timbi no en kayombinemi kulakta, Anutuli endok koi tike loukak.”

¹³⁻¹⁴Yesuli yousimbi enguk, “Endikñe manda nandi-tale gita Falisi ama sindi kilañmet! Ama manji manbenji malet nomik sindi amatam kunumdok yama sip semañ, win sini Kunum Molomdok giñgit nim indañ, gan amatamdi endok giñgit indanep nandañ win telak masip ti-semañ, wala timbi Anutu en mek sam-bekak. ††

¹⁵Endikñe nandi-tale gita Falisi ama sindi kilañmet! Ama manji manbenji malet nomik sindi gwañgwañji noñgangot timbi indaneliñdok kwet tuop ba tuk kimbiñ dikñembi ku-taleañ. Sindi kolan-dok giñgit tañ, timbi ama noli gwañg-wañji indambi, nanandinji git ep tindinji kimit-kle-talelak sindi en timbim kolan-dok giñgit tiñipi, sapma klembi, kola sinik talak.

¹⁶Ama dausi sisipmin nosiila telak dau semañ sindi kilañmet! Sindi ñindiñ eni-daut ti-sembi tañ: tikap ama noli ñindiñ eup nandilak, ‘Nak Anutulok dainan windiñ ba windiñ timbettok

**23:5 Juda amali kama besañ ba dama immisi bit gwilapti timbi, Anutulok manda diwin (Kisim Bek 13:1-10, 13:11-16, Lo 6:4-9, 11:13-21) pepa plon youpi, wolok ginañ dasimbi, nimolo tindilok nainnan dasiañgiliñ.

††**23:13-14** Nandi-tale ama diwindi manda kusip no gamañgot patak eañ. Win ñindiñ, “Endikñe manda nandi-tale gita Falisi ama sindi kilañmet! Ama manji manbenji malet nomik sindi nimolo ombap amali sambi-nandi tineliñdok tañ, gan tam kanjak juluñit ti-sembi, isi yapma tikeañ, wala timbi kolanjilok tuan ombi-tikenekaliñ win ama diwindok tuan makleukak.”

e-kwambiñ da tilet', gan endi Anutuluk koi kitiup misimbi, tapma ittok plon e-gembilalakta, endi manda win kindem lapilektok tuop. Gan tikap endi nepenepek gollitindin tapma ilan pakañ wolok plon manda e-kwambiñ dalakta, endi manda win lapilektok tuop nim. Sindi windiñ pa eni-daut ti-semañ. ¹⁷ Sindi ama dausi sisipmin gita kamasi! Anutuluk dainan nek ñali loloñ sinik? Win nepek gollitindin wali loloñ sinik, ba tapma it wali loloñ sinik? Nepek gollitindin wali tapma ilnan nim palimda, wali loloñ nim timbek yañ. ¹⁸ Timbi bo ñindiñ eni-daut ti-semañ, 'Amali sisuet plon manda e-kwambiñ dalak, endi manda win kindem lapilektok tuop. Gan tikap endi tapma no sisuettok plon kimilim patak wolok plon manda e-kwambiñ dalakta, endi manda win lapilektok tuop nim'. ¹⁹ Sindi dausi sipmin. Anutuluk dainan nek ñali loloñ sinik? Win tapma wali loloñ sinik, ba sisuet wali loloñ sinik? Tapma win sisuettok plon nim kimilim palimda, wali loloñ nim timbek yañ. ²⁰ Wala timbi no en sisuettok plon manda e-kwambiñ dalakta, endi sisuet wakít nepek gitik wolok plon kimilim pakañ nepek wolok plon mandan e-kwambiñ dalak. ²¹ Timbi no en tapma ittok plon manda e-kwambiñ dalakta, endi tapma it wakít Anutu en wolok kulak endok plon manda e-kwambiñ dalak. ²² Timbi no en kunumdok plon manda e-kwambiñ dalakta, endi kwet wolok Anutuli pipapi, kunum kwet yambidikñelak wakít Anutu enlok plon manda e-kwambiñ dalak.

²³ Endikñe nandi-tale ama gita Falisi ama sindi kilañmet! Anutu en mek sambekak. Ama manji manbenji malet nomik sindi nepek gitik kasileañ win danbim, kit tambon tambon timbimbi, tambon noñgan Anutuluk pa mañ, win nepek tipnam gwasap wandin

tuan wopum nimnat win bo sindi nim kamalañ. Windiñgan sindi endikñe manda wandin kambak kimit-kleañ, gan endikñe manda Anutu enlok dainan loloñ sinik win pa lapikañ. Endikñe manda loloñ sinik wali nosii kundit dindim ba mamasa ti-semneliñdok, timbi Anutu tike-kwambiñ daneliñdok pa sanañ. Windiñda sindi gembikopi, endikñe manda loloñ win kimit-klenekaliñ. Tiñipi, endikñe manda diwin gitik win bo nim nandi-kimnenekaliñ. ²⁴ Sindi ama dausi sisipmin wandin wali nosiila telak daut sembi, ñindiñ tañ: sindi endikñe manda tip minam win ka-kiliñ em kleañ, gan endikñe manda bien wopum sinik win nim pa ka-nandi-dakleañ. Windiñda sindi ama noli kwinakam tip minam sinik tuk witna ginañ nanin tike kotak, gan kamel wopum wolok patak win nim kañbi, tuk tike lombi, wakitañgan kimo elak en wandin!

²⁵ Endikñe nandi-tale ama git Falisi ama sindi kilañmet! Ama manji manbenji malet nomik sindi jawañ ba kambot pawañgot wilit-kiliñ tindin wandin, gan nepek kolan kusei kusei ginañji ginañ tokñe-patak, win sindi ep tindinji kindem wolok walan pa tañ, gan ama piñpiñen sindi ginañji ginañ sinilañgot pa nandañ. ²⁶ Falisi dausi sisipmin sindi dama ginañji kambot ginañ nomik win wililimek, wolondamek pawan kindem daukak.

²⁷ Endikñe nandi-tale ama gita Falisi ama sindi kilañmet! Ama manji manbenji malet nomik sindi ama sum no kawatti masipbi, pama satnin wali sapleñgiliñ wandin. Pawan ka kindem danat, gan wolok ginañ ama kwandat git nepek dañgalan wali tokñe-patak. ²⁸ Windiñgangot sindi amalok dausinan ep tindinji dindim walan tañ, gan ep tindinji juluañ ba timipmileli ginañji ginañ tokñe-patak.

²⁹Endikñe nandi-tale ama gita Falisi ama sindi kilañmet! Ama manji manbenji malet nomik sindi plofet ama damanin ba ama Anutulok dainan dindim kuñgiliñ endok sum win ti-kindem dam ti-jamilambi, sumnan pama kindem kindem kimipi, ³⁰juluñgan ñindiñ pa eañ, 'Bep pañniilok nainnan kunemda, nini ep timbi platambi, plofet ama nim yandip kimneñ.' ³¹Manda windiñ pa eañ win ñindiñ inda-daklelak: bep pañjiili plofet yandipgiliñ, timbi endok komblijii sindi enisi nomik kuañ. ³²Wala timbi kindem a, bep pañjiili plofet yandip kim kena kusei kimikiliñ win yousimbi, sindi ña timbi taleukak!

³³Sindi malet upmat wandin! Anutuli manda plon sep kimilimbi, jimbiñ-dok giñgit tinekaliñ win sindi nitek maklenekaliñ? Wali tuop nim. ³⁴Windiñda ñindiñ sanba: nak plofet ama wakit ama nanandinjiat ba ama Anutulok telak san-daut tañ sindoñ en-mulambi bañ. Gan sindi diwin yandip kimbi, diwin kloñbat plon yandip kimmekaliñ. Diwin it kiyaunji ginañ ep waipbi, diwin it kwet ñanekaliñ tuop ep klem gim gim embi, yandip kimmeliñdok. Sindi kolan windiñ pa ti-semnekaliñ, ³⁵wala timbi damasili ama dindim gitik yandipmiu kimgiliñ wolok tuan win sindi ombi-tikenekaliñ. Ama yom nimnat damandama wili kimguk win Abel. Timbi siñgi endi ama dindim asup yandip-ta-ñambi, siñgi sinik endi Sekalaia Belekialok niñañ tapma it wakit sisuet wolok boñgipsetnan wili kimguk. ³⁶Nak biañgan sinik sanba: yandipmiu kimgiliñ wolok tuan win amatam man ñindiñgita kuañ sindi ombi-tikenekaliñ."

³⁷Yesuli yousimbi eñguk, "Jusalem Jusalem amatam sindi plofet ama yandip kimañ, timbi ama Anutuli sin-

doñ en-mulim bañ win kawatti yandip kim pa ti-semañ. Puput meñli niñañii ep kamailak, windiñgangot nak nain asupgan sep kamaiuttok nandiñgut, gan sindi nim nandi-tale-namgiliñ. ³⁸Nandañ: Anutuli tapma isi biumbi, it-got pat-samekak. ³⁹Nak ñindiñ sanlet: sindi ñindiñ naninekaliñ, 'Molomdi ama ñin ama wapmañni kuuktok ni-mukok en wakan gwilam tiñmen!' ⁴⁰Windiñ naninekaliñ, wolondam ek nombo nambinekaliñ, damala nim."

Kwet nain taletalenan Ama Wapmañ Yesuli undane tombekak

**Kwettok nain taleupi tilak win
nitek ka-nandilok?**

24 Yesuli tapma it bimbi, pi ñañilimbi, gwañgwañiili endoñ bimbi, it gitik tapma it sañ jimba ginañ pakiliñ win kauktok niñgiliñ. ²Eumbi enguk, "Ale. Nindi it kindem ñin gitik kana. Nak biañgan sinik sanba: nain indaumbi, it gitik kawat wopumdi tindin ñin ep wialimbi, kawat papuseneumbi, kawat noli nollok plon no nim gali-palekak."

³Timbi Yesuli Oliv kwet jañgin wolok lom pipalimbi, gwañgwañiili enisingan endoñ bimbi ni-nandimbi eñgiliñ, "Nain nekta sinik windiñ indaukak win ninimbim nandina. Timbi nek kundit no indaumek win ñindiñ ka-nandinekamiñ: dikok undane tomtom nainga indaumbi, kwettok nain taleup tilak?" ⁴Eumbi, Yesuli tambanembi enguk, "Sindi ka-kiliñ embi kunekaliñ. Nim kañbi, ama noli sinda juluñit ti-samek. ⁵Neta, ama asupti nokok kotna plon bi indambi, 'Natna Mesia Anutuli nan-mulektok e-kwambiñ dañguk win nak ñakan' windiñ embi, amatam asup

juluñit ti-semnekaliñ. ⁶Nain wolonda sindi mik ñasiñgan tañ wolok giñgiti wakít mik mayañgan tañ wolok giñgiti nandinekaliñ, gan nim misinekaliñ. Nepek win gitik indaindalolet, gan kwet taletalelok nain win gamamek indaukaka. ⁷Ama sambat noli sambat no git mik minekaliñ, ba ama wapmañ noli ama wapmañ no git mik minekaliñ, ba kwet nolok ba nolok nanañ map wopum indaukaka, ba kwet minjaminjat timbekak. ⁸Gan nepek win gitik indaukaka win tamdi gwañgwa tikenepepí dama siñgin gawat lakalakata nandañ wandin. Siñgin gawat wopumgan win siñgimek indaukaka.

⁹Nain wolonda sindi gwañgwanaí kuañda timbi amatam gitikti nandi-kunjit wopumgan ti-sambi sepmbi, kanjiksiilok kisinin sapilimbi, diwin kena gim samnekaliñ, diwin sandip kimnekaliñ. Windiñ ti-sam ti-kuumbi, ¹⁰sindoññan nasi asupti nanandi-kiliktinji biu piumbi, tambon tambon bola ti-sembi, nandi-kunjit wopumgan ti-sem-kunekaliñ. ¹¹Timbi plofet julunjuluñ asupti indambi, amatam asup juluñit ti-semnekaliñ. ¹²Timbi amatamdi timipmile wopumgan sinik tinekaliñda timbi asupgandi nosiila ginañji tomo mi tañ win nombo nim tinekaliñ. ¹³Gan no en wandingan embi giñginembi, diñindam palekaka, en wakan Anutuli nain taletalen indaumbi enlok tike-kimilekaka. ¹⁴Timbi amatam gitik Anutuli yambi-dikñeukaka win nandi-dakleneliñdok endi giñgiti manda kindem ñin kwet tuop eu sapakñelok nandilak. Sapakñe-taleumek, nain taletalen win indaukaka.”

Milap wopum sinik indaukaka

¹⁵Yesuli yousimbi enguk, “Nepek kolan papait tapma it timbi kolaukaka wolok plon plofet Danielli manda no youp biñguk patak. ⁹(No en manda youtet ñin pinalekaka endi wolok kusei nandi-kiliñ ewin.) Windiñda sindi nepek kolan win Anutulok ilan kwel kinjannan ilim kanekaliñ, ¹⁶Judia distrik pakañ endi kwet jañginnan pi ñaneliñdok elet. ¹⁷Timbi kwet plon pakañ endi nepenepesií metnepi isi ginañnan nim loneliñ, ¹⁸ba kena ginañ pakañ endi saulonji tikenepepí isinan nim undane ñaneliñ. ¹⁹Timbi nain wolonda tam minjipsiat ba gwañgwa num pa emañ endi blasiñgandok. ²⁰⁻²¹Nain wolonda amatamdi milap wopum sinik bemnekaliñ, wala timbi sindi nain wolokta nimolo pa tinekaliñ. Nim kañbi, milap win gwi sasale ba Sabat pat-nandi nainnan inda-samumbi, pi ñañalok telak kimisip ti-samek, ñala. Milap wandin win kwet kusei kimikimilinan nanin bikap man ñindiñgita no nim indaindan, gitikñin sinik indaukaka. Timbi wolok siñgi kandañ bo milap wandin nombo nim indaukaka. ²²Tikap Anutuli nain win ikan nim timbi dumalaumda, amatam gitikti taleneliñ. Gan endi amatam ep danbi enlok giñgiti kasileñguk endi timbi nain win timbi dumalaukaka.

²³⁻²⁴Nain wolonda Mesia juluñgan ba plofet juluñgan endi indambi, nisilok kusasi timbi dakle-semneliñdok amatam dausinan kundit gembinat engano sinik timbi, juluñit ti-semnekaliñ. Tikap ama wandisi endi tuopta, endi amatam Anutuli ep danbi enlok giñgiti kasileñguk endi bo juluñit ti-semneliñdok nandinekaliñ. Windiñda tikap ama noli ñindiñ sanbekta,

‘Yakñesi! Mesiali ñi patak!’, ba ‘Wi kawit! Endi da patak’ windiñ sanbimbi, manda wala nandum tlal timbekak. ²⁵Nandañ. Nak nepek wandin indaukak win itañgan san-talelet, ²⁶wala timbi tikap endi ‘Yakñesi! Mesiali kwet kambañan silaninnan bi patak’ windiñ saninekaliña, wandiñ nim ñanekaliñ. Ba ‘Endi it ñolok ginañ patak’ windiñ sanbimbi, mandanji nandum tlal timbekak. ²⁷Kusei ñindiña windiñ sanlet: Amalok Niñañ endok tomtom win pisapisat wandin, wala timbi kwet kimili taleñguknan amatam gitikkandi win kanekaliñ.” ²⁸Yesuli windiñ embi, e-yout manda no ñindiñ eñguk, “Nepek wili kimguk patakñan klekakakti kimin timbimbi, delok patak win inda-daklelak.”

Amalok Niñañ endi indañgan tombekak

²⁹Yesuli yousimbi eñguk, “Milap wopum nain wolonda indaukak wali taleumek, maimdi bipmiumbi, yakipti nim saleukak, timbi domboñgipti kwesi bimbi bululup em pinekaliñ. Timbi nepek kwambiñ diwin bamup silaninnan pakañ ep minjalimbi jilop talenekaliñ. ³⁰Wolongan nepek diwin no kunum plon indambi, Amalok Niñañli tombepi tilak win timbi dakleukak. Indaumek, kwelalok amatam gitikkandi win kañbi, misim mano timbi kanekaliñ win: Amalok Niñañ en Anutulok gembin ba kolsalen wopumnat mulukua plon pimbi tombekak. ³¹Timbi mumumli wopungan pendilim kitiumbi, endi añeloñii en-mulim ñambi, kunum kwet kimili taleñguknan amatam enlok giñgit ep danbi kasileñguk win ep kiut-talenekaliñ.

³²Sindi komba konelok plon nanandi ñin epnekaliñ: endi sak kawai pitaleumbi pakap, kii gayamdi tukñat timbi, sak kaik indaum kañbi, wolonda maim nain indaupi tilak windiñ nandañ. ³³Windiñgangot sindila nepenepek gitik sanit wali indaum kañmek, Amalok Niñañli yamanan papi tombepe tilak windiñ ka-nandinekaliñ. ³⁴Nak biañgan sinik sanba: ama sambat ñindiñgita kuañ endi gama nim sembi-taleñlimbi, nepek gitik wali indaukak. ³⁵Kunum kwet paitekamik, gan mandanali nim paipi, papat kwambiñ palekak.”

Amalok Niñañ endok tomtomñila ti-pañgipañgile kena ti-kuñgunlok

³⁶Timbi Yesuli yousimbi, gwañgwañi-ila enbi eñguk, “Nepek win dawanda sinik indaukak win ama noli nim nandilak. Kunumdok añelo gita Anutu enlok Niñañ endi bo win nim nandañ, win Bep en noñgandiñgot nain win nandilak.

³⁷Amalok Niñañ endok tomtom nainnan nepek nek indaukak win nepek Noalok nainnan indañguk wandin. ³⁸Tuk gwam gama nim indañlimbi, amatamdi nanañ tuk sina timbi, wapa tam pa tiñgiliñ. Windiñ ti-kuñlimbi ñakap, Noa en kikeñ wopum kindikuknan loñguk. ³⁹Loumbi, gwam wopum suambi, amatam gitik ep walaiñguk nain wolondañgangot endi nek inda-semguk win ka-nandi-tomgiliñ. Windiñgangot Amalok Niñañ endok tomtom naindi amatam nim mandi-palimbi kaikan inda-semekak.

⁴⁰Nain wolonda ama tipet endi kena ginañ yakan paliñlimbi, no bimbi, no matikeukak. ⁴¹Timbi tam tipet endi yakan nanañ mindi-paliñlimbi, no bimbi, no matikeukak. ⁴²Sindi

Wopumjili nain nekta sinik bi tombekak win nim nandañ, wala timbi ka-kiliñ embi kunekaliñ. ⁴³Sindi manda ñin nim nandi-kamalanekaliñ: it molomdi kumbu amali tim nain nekta sinik biup eñguk win nandiwidma, endi kaik papi, kumbu ama mandi-palimbi, endi bim il wili blañganeumbi, ginañ louktok tuop nim. ⁴⁴Nim kañbi, sindi nain no 'Endi nim biutak bek' windiñ nandiñilimbi, wolondamek en bi tombek, wala timbi sindi nain tuop endok tomtomñila ti-pañgipañgile ti-ta-kunekaliñ."

⁴⁵Yesuli yousimbi enguk, "Sindi kena gwañgwa nanandi kindem ba matañgotañgonat wandin kunekaliñ. Molomdi kena gwañgwa wandin nola kena gwañgwa diwin yambi-dikñeuktok kimipi, nanañ dandan nainnan sinik nanañ dan-semektok nimbi, molom en kwet nolok ñawik. ⁴⁶Ña kukap, ilan undane bimek kawik win: kena gwañgwa wali molomdi niñguk wolok tuop timbimbi kaumbi, kindem dañmek. ⁴⁷Nak biañgan sinik sanba: molomdi kena gwañgwa win enlok nepenepeli gitik ka-dikñeuktok nimbi taleukak. ⁴⁸Gan tikap kena gwañgwa wali ama kolanda, endi ginañli 'Molomna plakan nim undane biukak' windiñ nandimbi, ⁴⁹kusei kimipi, kena gwañgwa nolii yandipmek, timbi ama tuk sañan nanalok en gita nanañ tuk nambek. ⁵⁰Endi molom nain nekta sinik undane biukak win nim nandilakta, endi nim mandi-palimbi, kaikan bi tombekak. Tombi, ⁵¹kena gwañgwa win ti-lamipi, ama Anutulok manda julunjuluñ tañgoneañ en gita kimilimbi, mano kwilim timbi, man si-gilim daukak."

25 Yesuli yousimbi enguk, "Amalok Niñañ tombekak wolonda Anutuli amatam yambi-dikñeukak wolok walan no ñindiñ: ama no tam tindilok

nain tombimbi, tam sim kit tombon tombon endi tipalanji tikembi, tam nosi wapai timbepi tiñguk endok ilan ñañgiliñ. Nam papi, wapaili bim enlok ilan yanañgilektok mandiñgiliñ. ²⁻⁴Tam sim kit tombon endi kamasila timbi, tipalanjiñgot tikembi, tul wiliñgilo ginañ no nim wipi tikeñgiliñ. Timbi tam sim kit tombon endi nanandinjiat, wala timbi tipalanji tikembi, tul wakít wiliñgilo ginañ wipi tikeñgiliñ. ⁵Timbi endi ama win mandi ka-tilapi, gwassem douñgiliñ.

⁶Dou-paliñilimbi, tim bomup timbimbi, kitikití no ñindiñ indañguk, 'Ama bimbilok een en ip tamin nañgip, ilan ñauktok bilak, ipa milap pim bimbi timbi indawit!' ⁷Timbi tam sim endi nandi silikñem milapi, tipalanji tikembi ti-dindim tiñgiliñ. ⁸Timbi kamasili nanandinjiat enda ñindiñ engiliñ, 'Nindok tipalani kimlak, wala timbi sindi tul kambak wit-nimit.' ⁹Eumbi, nanandinjiat endi ñindiñ engiliñ, 'Win nitek tineñ? Nindok tipala tul win tipala tipettok tuop nim, wala timbi sindi tu-atua ilan ñam sinlok tuawit.' ¹⁰Timbi endi tul tuanep ñañilimbi, ama wali tam giñgit wilimiñgiliñ enda bi tombi, tamin wakít tam sim ti-jumit ti-pakiliñ win enlok ilan yanañgilimbi ñañgiliñ. Ña amali tam timbepi nanañ si-jumit tiñguknan it wolok loum, yama sipmu kwambiñ daumbi, nanañ tuk na-pakiliñ. ¹¹Paliñilimbi, tam kamasí kit tombon endi bo bimbi kitimbi, ñindiñ eñgiliñ, 'Ama wopum, ama wopum, yama pisat-nimiñ.' ¹²Kitiumbi enguk, 'Nak biañgan sanba: nak sindi nim nandi-samlet.'"

¹³Yesuli e-yout manda windiñ embi yousimbi enguk, "Sindi Amalok Niñañ endi dawanda sinik bi tombekak win nim nandiañda timbi ka-kiliñ embi mandi-kunekaliñ."

Amalok Niñañli gamañ nim tomñilimbi, kenangot ti-kulok

¹⁴ Yesuli yousimbi, Amalok Niñañli tombekak nain wolok plon e-yout manda no ñindiñ enbi eñguk, “Ama noli kwet nolok ñaupi, kena gwañgwañii en-tiañeum biumbi, nepenepeli tambipi, ka-dikñeñmineliñdok emguk. ¹⁵ Tiñipi, ama nola minem kwandai 5,000 miñguk, nola 2,000 miñguk, timbi nola 1,000 miñguk, win kena tañ gembinjì yambi-nandilak wolok tuop ka-dikñeñmineliñdok emguk. Em-talembi, en yambimbi ñañguk. ¹⁶ Ñañilimbi, ama minem 5,000 epguk endi wolongan kusei kimipi, minem kena miumbi yousiñmiumbi, minem 5,000 nombo indañmiñguk. ¹⁷ Nolli no minem 2,000 epguk endi bo minem kena miumbi, minem 2,000 nombo indañmiñguk. ¹⁸ Gan ama minem 1,000 epguk endi wine molomlok minem win ep ñambi, kwet ginañ kindit taplium pakuk.

¹⁹ Timbi molomdi nain ombap kukap undanem biñguk. Bimbi, kena gwañgwañii minem emguk wala ep kimin tiñguk. ²⁰ Timbi ama minem 5,000 mimin endi bimbi, minem 10,000 daulmimbi eñguk, ‘Molom, dik minem 5,000 namguñ. Timbi nak win epbi, kena miwambi nombo yousumbi, 5,000 nombo indañguk.’ ²¹ Eumbi, molomñili ñindiñ niñguk, ‘Dik kena gwañgwa kindem matañgotañgoñganat. Dik nepek lakattok ka-dikñe kindem kuñguñda timbi, nak nepek asup gamambi ka-dikñeukañ. Wala timbi dik biumbi, silisili tina!’ ²² Windiñ eumbi, kena gwañgwa minem 2,000 mimin endi bo bi tombi, minem daulmimbi niñguk, ‘Molom, dik minem 2,000 namguñ, timbi nak minem win kena miwambi yousumbi, minem 2,000

nombo indañguk.’ ²³ Eumbi, molomñili ñindiñ ninguk, ‘Dik kena gwañgwa kindem matañgotañgoñganat. Dik nepek lakattok ka-dikñe kindem kuñguñda timbi nak nepek asup gamambi ka-dikñeukañ. Wala timbi dik biumbi, silisili tina!’

²⁴ Timbi ama minem 1,000 mimin endi bo bi tombi eñguk, ‘Molom, nak kusaka ñindiñ ip nandilet: dik ama kunduwat. Dik nanaña nim tipi nalañ, amali timbi indaumbi gamneliñdok pa elañ. Tiñipi, amali kwet nolok nanañ tipium indalak win yapma tike-lañ. ²⁵ Wala timbi nak dikok minemga nim kañbi pailek wala misimbi, kwet kindipi, tapli sembam pakuk ñin tike gam bilet.’ ²⁶ Windiñ eumbi, molomñili manda ñindiñ tambane niñguk, ‘Dik kena gwañgwa kolan ba kunjitan! Dik kusatna ñandin bek win nandilañ: nak nanaña nim tipi nalet, amali timbi indaumbi namneliñdok pa elet. Tiñipi, kwet nolok amali nanañ tipium indalak win yapma tikelet. ²⁷ Windiñda nitek timbi minemna win minem it ginañ nim kimikuñ? Wandin kimilimda, nak bimbi, minemna win minem it ginañ nanin ep-mep ewambi, lakat yousi-namneliñ.’

Molomli windiñ embi, ²⁸⁻²⁹ kena gwañgwa diwisila ñindiñ enguk, ‘Ama gitik nepek diwin pat-semalak win tike-kuañ, enda nombo yousim emambi, asupgan pat-semekak. Gan ama no nepek palmilak wala nandum tlat timbimbi nim tike-kulakta, nepek lakat palmilak win apma tikeñmambi slak palekak. Wala timbi sindi minem 1,000 ñin apma tikembi, ama minem 10,000 ep patak enda miwit. ³⁰ Timbi kena gwañgwa kena nimnat ñin tike kolim pawan kilim ginañ piwin. Wandin amali mano kwilim timbi, manji si-gilim danekaliñ.”

Amalok Niñañ endi nain taletalenan amatam gitik ep danbekak

³¹ Yesuli yousimbi enguk, “Amalok Niñañli añeloni gitik en gita bi tombi, ama wapmañ gembin walalannat indadakleumek, endi amatam gitik ep danbektok ama wapmañ pipapat plon pipalekak. ³² Timbi añeloli amatam kwelan damañgan kuñgiliñ ba man ñindiñgit kuañ gitik win endok dainan kimin timbimbi yambi-danbi, sambat tipet ep samba eukak. Meme sipsip yambi-dikñe amali tañ windiñ ep danbi, ³³ amatam dindim kit dindimnan yambimbi, diwin kit kepmanan yambiumbi patnekaliñ.

³⁴ Timbi amatam kit dindimnan patnekaliñ enda ñindiñ enbekak, ‘Bepnalok gwilam sindok plon patak sindi bimbi, kuñgu kindem kasilewit! Kuñgu win Anutuli kunum kwet kusei kimikuknan ti-jumit ti-sam-taleñguk. ³⁵ Kusei ñindiñda sindi kuñgu win kasilenekaliñ: nak nanañnala map palambi, sindi nanañ namgiliñ. Ba tuknala kimbambi, tuk namgiliñ. Nak nosi nim, gan sindi not ti-nambi, isinan nanañgip ñañgiliñ. ³⁶ Sandumna nimnat timbambi, sindi sandum namgiliñ. Jimbat inda-namumbi nambi-dikñeñgiliñ. It kwambiñ ginañ palambi bi nambiñgiliñ.’ ³⁷ Amatam dindim endi manda win nandimbi, tambon ñindiñ ninekaliñ, ‘Wopum, dawanda nanañgala palimbi gambimbi, nanañ gamgimiñ? Ba dawanda tukkala kimbimbi, tuk gamgimiñ? ³⁸ Dawanda dik notni nim, gan not ti-gambi, itninan ganañgip ñañgimiñ? Ba sandumga nimnat gambimbi, sandum gamgimiñ? ³⁹ Dawanda jimbat tiñguñ ba it kwambiñ ginañ pakuñ, timbi ña gambiñgimiñ?’ ⁴⁰ Eumbi, Ama Wapmañli ñindiñ tambane enbekak, ‘Nak biañgan sinik sanba: sindi nepek no nokok notnai kosi giñgil nimnat

endoñnan nanin nola tiñmiñgiliñ win wakan naka ti-namgiliñ tilak.’

⁴¹ Windiñ eñipi, amatam kii kepmanan ñindiñ enbekak, ‘Anutulok yala sindok plon patak sindi wi-nambi, komba galk ginañ ña-talewit. Komba taletalen nimnat win Anutuli Satan git endok añeloniilok ti-jumit-semguk.

⁴² Kusei ñindiñda sindi komba galk ginañ ñanekaliñ: nak nanañ map palambi, sindi nanañ nim namgiliñ. Tuknala kimbambi, tuk nim namgiliñ.

⁴³ Nak nosi nim, timbi sindi not nim ti-nambi, isinan nim nanañgip ñañgiliñ. Sandum nimnat palambi, sindi sandum no nim namgiliñ. Jimbat ti-palambi ba it kwambiñ ginañ palambi, sindi nim bi nambiñgiliñ.’ ⁴⁴ Timbi endi bo tambane ñindiñ ninekaliñ, ‘Wopum, dawanda nindi gambinambi, dik nanañgala ba tukkala pakuñ, ba dik notni nim, ba sandumga nimnat pakuñ, ba jimbat ti-pakuñ, ba it kwambiñ ginañ pakuñ, timbi nindi plap nim ti-gamgimiñ?’

⁴⁵ Timbi endi bo ñindiñ tambane enbekak, ‘Nak biañgan sinik sanba: sindi ama kosi nimnat ñin endoñnan nanin ama no plap nim tiñmiñgiliñ win wakan nak ti-namgiliñ tilak.’”

⁴⁶ Yesuli windiñ embi yousimbi enguk, “Ama windiñ tiñgiliñ endila pi ñambi, kuñgu kolan taletalen nimnat tikeumbi, piñgip gawat papat kwambiñ inda-semekak. Gan amatam dindim endila kuñgu kindem taletalen nimnat kas ilembi, Ama Wapmañ en nakan kunekaliñ.”

Ama Wapmañ Yesu wili kimbi, kimnan nanin milakuk

Yesu kimkimlok ti-pañgipañgile tiñmiñgiliñ

26 Yesuli manda win gitik eu taleumbi, gwañgwañiila ñindiñ enguk, ² “Sandap tipet timbimbi,

kamaikamai gwilat [‡]indaukak win sindi nandi-taleañ. Nain wolonda Amalok Niñañ kanjikñiilok kisanan kimilimbi, kloñbat plon wili kimbekak.”
³ Yesuli windiñ eñilimbi, tapma ama biesi git Juda ama biesi endi tapma amalok telak damanji koi Kaiapas endok ilan kimin timbi, ⁴ Yesu telak gitak tikembi wili kimbektok e-sambat tiñgiliñ. ⁵ Tiñipi, ñindiñ pa eñgiliñ, “Nindi gwilat ginañ windiñ nim tina. Nim kañbi, amatamdi nimbi-nandimbi, gimbit tim mik ti-nimneliñ.”

⁶ Yesuli Betani it kwelan ñambi, Saimon dama wanda kwambiñ indañmiñguk endok ilan ña pakuk. ⁷ Endi nanañ na-paliñilimbi, tam noli tuk miliñ kindem tuan wopum sinik win tikem endoñ ña indambi, kumbam plon yalimukuk. ⁸ Gwañgwañiili win kañbi, ginañji komba diumbi eñgiliñ, “Tuk tuan wopum wandin nekta timbi kolalak? ⁹ Nindi tuk win kindem tualok kimitnamda, minem walinin tikembi, ama pimbiñesila emneñ.”
¹⁰ Yesuli mandanji nandi-daklembi enguk, “Tam ñala milap nekta mañ? Endi nepek kindem sinik ti-namlak ee. ¹¹ Ama pimbiñesili nain tuop sin gitañgan kunekaliñ, gan natna sin gita nain tuop nim kuutat. ¹² Tam ñali tuk miliñnat i-namlak win nak kimbambi nep kinditnekaliñ wolok itañgan piñgipna ti-pañgipañgile ti-namlak. ¹³ Nak biañgan sanba: amali dembek dembek ñambi, Anutulok kaundikñelok plon giñgit manda kindem ñin kwet tuop enekaliñ, wandiñ endi tam ñali nepek ti-namguk wolok

kasat wakít ti-semumbi, tam ñin nandi-siwitnekaliñ.”

¹⁴ Timbi gwañgwa 12 endoñnan nanin no koi Judas Iskaliot endi tapma ama biesiloñ ñambi, ¹⁵ eni-nandimbi eñguk, “Tikap nak Yesu sindok kisanan kimiletta, sindi nek nammeliñ?” Eumbi, wolongan minem kwandai satnin 30 miñgiliñ. ^{¶16} Miumbi, kusei kimipi, Yesu bola tiñmektok nain kindem dawan indauktok wala kimit-nandi tiñguk.

Yesuli kimbepi, gwañgwañii ti-pañgipañgile ti-semguk

¹⁷ Plaua nanañ kimili bendi nimnat nanalok gwilat kusei kimilimbi, gwañgwañiili Yesuloñ bimbi niñgiliñ, “Dik gwilattok nanañ delok ti-jumit ti-gamnambi nambep nandiñ?”
¹⁸ Eumbi, Yesuli ama nolok koi embi enguk, “Jerusalem lombi, endoñ ñam ñindiñ ninekaliñ, ‘Ñinindautti dika ñindiñ elak, nokok nainnali indalak, wala timbi nak gwañgwanai gita dikoñ ilan bimbi, gwilattok nanañ nanetamiñ.’”
¹⁹ Timbi gwañgwali Yesuli eñguk wolok tuop timbi, gwilattok nanañ tuk ti-jumikiliñ.

²⁰ Kwet kilim eumbi, Yesu git gwañgwañii 12 endi nanañ nanepi pi pakiliñ. ²¹ Nanañ na-palimbi Yesuli enguk, “Nak biañgan sinik sanba: sindoñ nanin noli kanjikñailok kisanan napiletak.” ²² Windiñ eu nandimbi, ginañji kola sinik taumbi, kusei kimipi, noñgan noñganli Yesu ni-nandimbi eñgiliñ, “Wopum, nakta nim bek?”
²³ Eumbi tambane enguk, “Ama no nakita yakayakan nanañ tikendepi,

[‡]**26:2** Kamaikamai gwilat wolok kusei win ñindiñ: damañgan Israel amatam endi Isip kwelan kena gwañgwa silanin kuñgiliñ. Kuumbi, amatamñii Isip ama wapmañdok kiinan nanin yapma epmektok Anutululi añelo no ni-mulimbi, Israel amatam sipsip niñañdok wekai yamanjinan sapleñgiliñ yapma klembi, Isip amatamdok gwañgwa telak damanji yandip kim-taleñgiliñ. (Kisim Bek 12).

[¶]**26:15** Minem kwandai satnin 30 win kena nain 120 wolok tuan.

kitnet jawañ ginañ kot-suakamik endi napiletak. ²⁴ Amalok Niñañdi Anutulok mandali telak nittek kimbektok elak windiñgan kimbekak. Gan ama nin en bola tiñmetak endi blangandok. Anutu en mek kaukuk. Meñdi nim apmiumda, win kindem dañmek.” ²⁵ Eumbi, bola tindi ama Judasli Yesu ni-nandimbi eñguk, “Ninindaut, nakta nim bek?” Eumbi niñguk, “Ditna elañ windiñgan.”

²⁶ Nanañ na-paliñlimbi, Yesuli plaua nanañ no tikembi, Anutula weñmimbi ombim gwañgwañiila plaua win embi enguk, “Sindi tike nambit. Ñin nokoñ piñgipna.” Nambimbi, ²⁷ wain witna no tikembi, Anutu weñmimbi, wain win embi enguk, “Sindi gitikkandi ñin nambit. ²⁸ Wain tuk ñin nokoñ wekatna. Amatam asup endok yomji bi-sem-bi-semlok nak win lamit-semlet. Toptop ñin Anutuli amatamñii git tilak win wekatnali timbi kwambiñ dalak. ²⁹ Nak ñindiñ sanba: nak wain tuk kwelan ñolok nombo nim nambetat. Nim sinik. Pakapmek Bepnalok kunum nilinilin ginañ nak wain tuk win kombilin sin gita yakayakan nanekamiñ.” ³⁰ Timbi Yesu git gwañgwañii endi kap no tiñgiliñ. Tiu taleumbi, walinin pi ñambi, Oliv kwet jañginnan lonepi ñañgiliñ.

³¹ Ñañilimbi, Yesuli gwañgwañii enguk, “Anutulok manda no ñindiñ youy-oulin patak, ‘Nak sipsip ka-dikñe ama wilambi, kikesimin ginañ kuañ endi papusenenekaliñ.’” ³² Nepek inda-nametakta timbi manda wolok tuop sindi gitik tim ñolondañgan nanandi-kiliktinji pi piutak. ³² Gan Anutuli nak kimnan nanin nepmium milatmek, nak dama Galili kwelan ñawambi, sindi siñgi bi nambinekaliñ.” ³³ Eumbi, Petloli tambane niñguk, “Nepek inda-gametakta timbi diwindi nanandi-kiliktinji pi piumbi gambinetañ bek, gan nakta nim sinik.”

³⁴ Eumbi niñguk, “Nak biañgan ganlet: man tim ñolok ginañnangan puputti gama nim kitiñlimbi, dik nain tipet git no ‘En nim nandiñmilet’ windiñ eutañ.” ³⁵ Timbi Petloli niñguk, “Tikap endi dikita nitnittok nani-nandineliñda, ‘Nak nim nandiñmilet’ windiñ nim etet. Nim sinik.” Timbi gwañgwa diwin gitik endi bo windiñgan e-taleñgiliñ.

Yesuli en kimbepi nimolo timbi ti-pañgipañgile tiñguk

³⁶ Timbi Yesuli gwañgwañii git kwet no koi Getsemane wandiñ ñañguk. Ña tombi, ñindiñ enguk, “Sindi ñolok pi palit, timbi nak dakdan ñambi, nimolo timbetet.” ³⁷ Windiñ embi, Petlo gita Sebedilok niñañiit tipet yanañgipi ñañguk. Ñañipi, walen kolaumbi, ginan milataum ³⁸ enguk, “Walena kola sinik taumbi, kimbepi nandilet. Sindi nakita ñiñgan kaik palit.” ³⁹ Eñipi, lakat ñaña embi, gapok pimbi, nimolo ñindiñ tiñguk, “Ambep, tikap dik tuopta, nandinambi, milap ñin napma tike. Gan dik ditnalok nanandiñgañgot kimit-kle, nokoñ nim.”

⁴⁰ Nimolo ti-talembi, gwañgwañii tipet git no endoñ undane ñambi, yambum endi dou-palimbi, Petlo ñindiñ ni-nandiñguk, “Niteкта timbi, sindi nain duman ñin nakita kaik patneliñdok tuop nim?” ⁴¹ Sindi kaik papi, nimolo ti-palit. Nim kañbi, ti-kuyuk inda-samumbi pi pineliñ. Biañganak. Ginañjili kundit kindem tindilok nandilak, gan piñgipsili milatalak.” ⁴² Windiñ embi, nombo ñam nimolo ñindiñ tiñguk, “Bepna. Milap ñin napma kleuktok telal no nim patakta, nak milap win bemettok nandilañ, windiñgan inda-namen.” Nimolo ti-talembi, ⁴³ nombo undane gwañgwañiiloñ ña yambiñguk win: dausi milataumbi dou-pakiliñ. Windiñ

yambimbi, ⁴⁴ bindambo yambim ñambi, nimolo dama tiñguk wakangot nombo timbimbi, nain tipet git no tiñguk. ⁴⁵ Timbi nombo undane ñam yabum dou-palimbi, ñindiñ enguk, “Sindi gamañgot doumbi, pat-nandi ti-pakañ ba? Yakñesi. Amalok kisinin piuktok nain inda-talelak. ⁴⁶ Milalimbi ñana. Da kawit: ama bola ti-namnamlok ip ñasiñgan bilak.”

Yesu tikeñgiliñ

⁴⁷ Yesuli windiñ eñilimbi, gwañgwañii 12 endoññan nanin ama no koi Judas endi biñguk. Timbi tapma ama biesi ba Juda ama biesi endi ama kimin wopum no en-mulimbi, endi kakit ba dimbanji epmbi, Judas gita biñgiliñ. ⁴⁸ Endi gama nim biñilimbi, bola tindi ama wali kundit no daut semepi ñindiñ enguk, “Ama nak nandi-koñgom ti-ñimbi weñmetet ^{§§}win ama sindi lonjiañ en wakan. En tikenekaliñ!”

⁴⁹ Judasli bi tombi, wolongan Yesuloñ bimbi, “Ninindaut, we gamlet!” nimbi, nandi-koñgom ti-ñim weñmiñguk. ⁵⁰ Timbimbi Yesuli niñguk, “Notna, nek timbeñdok nandilañ win platik ti.” *Eumbi, amali Yesuloñ bim kisi kot-suapi tikembi, tike-kwambiñ dañgiliñ. ⁵¹ Wolongan ama Yesu git pakiliñ endoññan nanin noli kakil ombap tiañembi, tapma amalok telak damanji endok kena gwañgwa silanin nolok pawan wilalim dikñe piñguk. ⁵² Windiñ timbimbi, Yesuli niñguk, “No en kakitti mik tilakta, en bo kakitti wili kimbekak, wala timbi kakitka il ginañ kimili ñawin. ⁵³ Nak guma Bepna kitiñmambi, wolongan añelo kunakunatsi nimnat endi nep timbi

plataneliñdok en-mulek win dik nim nandilañ ba? ⁵⁴ Gan windiñ indaukta, nepek gitik Anutulok mandali natnala inda-namektok elak wali bien nim indawik.” ⁵⁵ Timbi Yesuli yousimbi, ama kimin en tikenepi biñgiliñ enda ñindiñ enguk, “Nitek timbi sindi kakit ba dimba mepi nepnepi bañ? Nak ama piñpiñen no ba? Sandap tuop nak tapma it sañ jimba ginañ pipapi, amatam eni-daut ti-sem timbambi, sindi nim nepgiliñ. ⁵⁶ Gan plofet amali manda youkiliñ wolok bien indauktok nepek gitik ñin inda-talelak.” Timbi gwañgwañii gitikti Yesu bimbi, pi ña-tiliñgiliñ.

Yesu manda plon kimikiliñ

⁵⁷ Timbi ama Yesu tikeñgiliñ endi en nañgipi, tapma ama telak damanji Kaiapas endok ilnan ñañgiliñ. (It wolok ginañ endikñe manda nandi-tale ama git Juda ama biesi endi kimin ti-pakiliñ.) ⁵⁸ Ñañilimbi, Petloli siñgi kandañ giñgiñgan ep kle ñambi, tapma ama telak damanji endok it sañ jimba ginañ loñgiliñ wolok ñambi loñguk. Lombi, Yesu nek indañmetak win kaup nandimbi, mik ama gita pi pakuk.

⁵⁹ Tapma ama biesi git Juda ama biesi diwin endi gitikti Yesu wili kinneliñdok nandiñgiliñda timbi, ama nindi Yesulok siñgin joñgo simbi, kusei juluñgan eu indauktok yolonjiñgiliñ. ⁶⁰ Timbi ama asup endi bimbi, manda juluñgan embi youkiliñ, gan endi wili kimkimlok yom bien no nim eu indañgiliñ. Siñgimek ama tipet no endi bimbi ⁶¹ eñgimik, “Ama ñali manda no ñindiñ eñguk, ‘Nak guma Anutulok it wiapi, sandap tipet git no wolok ginañnan bindambo timba kaitam milalekak.’” ⁶² Windiñ eumbi, tapma

§§26:48 Win Juda amatamdi nosi we semñipi simumu ti-semañ.

*26:50 Nandi-tale ama diwindi Grik manda ñolok walan win ñindiñ nandañ, “Notna, nekta ñolok bilañ?”

amalok telak damanji endi milap ipi, Yesu ni-nandimbi eñguk, “Nitek? Mandali gep youkamik win biañgan ba juluñgan? Ba dik manda no tambane ewiñdok tuop nim ba?” Endi windiñ eumbi, ⁶³Yesuli yom nimnat, gan wandingan embi, manda tambon no nim niñguk. Timbi telak damanjili niñguk, “Anutu kuñgu molom endok dainan manda biañgan eumbi nandina: Mesia win Anutuli ni-mulimbi, bi-nimektok een win dik wakan ba? Dik Anutulok Niñañ sinik ba?” ⁶⁴Eumbi niñguk, “Elañ wakan. Gan nak ñindiñ sanba: gamanda sindi kanekaliñ win: Amalok Niñañ endi Anutu Gembi Molom endok kii dindimnan pipapi, kunum ginañ nanin mulukua plon piukak.” ^r

Yesuli en Anutulok tuop sinik windiñ eñgukta timbi, ⁶⁵tapma amalok telak damanji endi ginañ komba diumbi, kiupin blañganembi eñguk, “Endi Anutu ni-tike-pim yalilak yañ! Ama silanin ñali Anutu ni-suambatak win sindi ip ka nandañ, wala timbi ama noli ama wolok kusei eu indauktok nombo nim tipikamiñ. ⁶⁶Sindi enda nitek tiñmilok nandañ?” Eumbi tambane niñgiliñ, “Yominla timbi kimkimdok nandamiñ.” ⁶⁷Windiñ eumbi, ama diwindi timan dai plon manji iwit suambapi, kit ombimbi wikiliñ, timbi diwindi kit pindimdi wipi ⁶⁸niñgiliñ, “Dik Mesia sinikta, plofet manda embi, win nindi gwitak win ninbi nandina!”

Petloli Yesula ‘Nak en nim nandiñmilet’ eñguk

⁶⁹Yesu manda plon kimiliñlimbi, Petloli sañ jimba ginañ it pawan pipakuk. Pipalimbi, kena wembe noli endoñ bimbi niñguk, “Dik bo Yesu Galili nanin endok sambat.” ⁷⁰Gan Petloli ama gitik endok dausinan e-semibimbi

niñguk, “Nak dik manda elañ win nim nandiñmilet.” ⁷¹Windiñ embi milapi, sañ jimbalok yamanan ñaumbi, kena wembe noli kañbi, wi pakiliñ enda ñindiñ enguk, “Ama ñin Yesu Nasalet nanin endok nol no.” ⁷²Eumbi, Petloli nombo e-kimisembimbi eñguk, “Anutulok dainan biañgan elet. Nak ama win en nim nandiñmilet.”

⁷³Nain nim ombataumbi, wolok ikiliñdi Petloloñ bimbi niñgiliñ, “Biañgan sinik, dik endok sambat. Mañga malapti e-daklelak.” ⁷⁴Eumbi, Petloli manda kwambiñgan embi, ñindiñ enguk, “Biañgan sinik, nak en nim nandiñmilet. Juluñgan eletta, Anutuli kindem nep timbi kolawin.” Endi windiñ eu taleumbi, wolongan puputti kitiñguk. Kitiumbi, ⁷⁵Yesuli Petlo manda ñin niñguk win nandi-siwikuk, “Puputti gama nim kitiñilimbi, dik nain tipet git no ‘Nak en nim nandiñmilet’ eutañ.” Win nandi-siwipi, pawan pi ñambi, simba gawat wopum timbi kukuk.

Yesu Pilatoloñ nañgip ñaumbi, Judasli toa topmbi kimguk

27 Kwet salaumbi, tapma ama biesi gitik gita Juda amalok ama biesi endi Yesu wili kimbektok e-sambat tim, ²Yesu toali top nañgip ñambi, Pilato win Roma amali Judia distrik ka-dikñeuktok nimbi taleñgiliñ endok kiinan kimikiliñ.

³Judas Yesu bola tiñmiñguk endi ama biesili Yesu manda plon kimipi, wili kimbektok eu taleñgiliñ win yambiñguk. Yambimbi, nepek tiñguk wala nandum milataumbi, minem kwandai satnin 30 tapma ama biesi gita ama biesi diwin endi miñgiliñ win epbi, bindambo tambane emepi ñañguk. Nam tombi ⁴enguk, “Nak yom timbi, ama yomin nimnat sindok kisanan kimilatta timbi en ip wili

kimnepi tañ.” Windiñ eumbi niñgiliñ, “Win nindok nepek nim. Win ditnalok nepek yañ.” ⁵Windiñ eumbi, Judasli minem kwandai satnin win tapma it sañ jimba ginañ koli piumbi, en walinin pim ñambi, toa topmbi kimguk.

⁶Timbi tapma ama biesili Judasli minem koli piñguk win gamapi eñgiliñ, “Minem ñin ama wili kimbetak endok wekailok tuan. Tapma ittok minem git yousinetamiñda, endikñe manda maklenetamiñ.” ⁷Wala timbi endi manda e-topmbi, minem wali ama no kwet kambot pa tiliñguk endok kwet no tuambi, ama mayaňgan nasi nindi Jelusalem pap sembinekaliñ endok amasum palektok eu taleñguk. ⁸Endi kwet win Yesu kimkimlok tuanlı tuañgiliñda timbi, amatamdi kwet wolok koi Kwet Wekaiat windiñ kitiñgiliñ, win ñindiñgit gamañgot pa kitañ. ⁹⁻¹⁰Tapma ama biesili windiñ tiñgiliñ, win plofet Jelemaiali indauktok eñguk wolok tuop indañguk. Endi Mesialok plon ñindiñ embi youp biñguk patak, “Israel amali minem kwandai satnin 30 waliñgot ama win tuanep e-topmiumbi, minem waliňgan epi, kwet kambot tindi amalok kwet no tuañgiliñ, win Wopum Anutuli molo manda nanguk wolok tuopkan tiñgiliñ.” ^s

Pilatoli Yesu manda plon kimipi, kloñbat plon wili kimbektok eñguk

¹¹Timbi Yesuli ka-dikñe ama Pilato endok damanan ilimbi, ka-dikñeli ninandimbi eñguk, “Juda ama endok Ama Wapmañ dik ñakan ba?” Windiñ eumbi niñguk, “Ip elañ windiňgan.” ¹²Gan tapma ama biesi git Juda ama biesi diwindi manda kusei kusei niyoukiliñ, wolonda Yesuli manda tambon

no nim tambanem enguk. ¹³Timbi Pilatoli ni-nandimbi eñguk, “Manda gitik gep youpi eañ win dik nim nandilañ ba?” ¹⁴Gan endi man gali kwambiñ dambi, nepek nola manda tambon no nim tambane niñguk. Windiñ tiñgukta, Pilatoli silikñembi, nandi-gitiñgitikñe tiñguk.

¹⁵Kamaikamai gwilat nain tuop kadikñeli ñindiñ pa tiñguk: endi amatam kimin wopum nandi-sembi, ama nolok koi kitiñañgiliñ en wakan it kwambiñ ginañ nanin pisat-semliñguk. ¹⁶Nain wolonda ama kolan no koi giñgilat it kwambiñ ginañ kimilim pakuk, koi Balabas. ¹⁷Windiñda amatam asupti kimin ti-taleumbi, Pilatoli eni-nandimbi eñguk, “Sindi ama ninda nak pisat-samettok eañ, Balabas ba Yesu Mesia ninin enda eañ?” ¹⁸Kusei ñindiñda endi windiñ eñguk: amatamdi Yesu ka-galkta tiñgiliñda timbi, ama biesili en kagimbis tiñipi tikembi, ka-dikñelok kINAN kimilimbi, kusasi yambi-daklembi, windiñ eñguk.

¹⁹Timbi endok kusei no ñindiñ: endi ama yambi-dan kena pa tiliñguk wolok pipaliñilimbi, taminli manda ñindiñ kimilim endoñ loumbi eñguk, “Dik ama ñin kolan no nim tiñguk win biu palen. Nak tim en ip lat kolan plon kañbi, nandiwam milatak.” Pilatolok taminli windiñ eñguk, ²⁰gan tapma ama biesi ba Juda ama biesi diwin endi amatamda engiliñ, “Sindi Pilatola ñindiñ ninekaliñ, ‘Dik Balabas kak bimbi, Yesu wiwittok eukañ!’” Windiñ embi, eni-giñgineumbi, wolok tuop niñgiliñ. ²¹Timbi ka-dikñeli amatam nombo en-nandimbi eñguk, “Ama tipet endoñnan nanin nin pisalimettok eañ?” Eumbi, “Balabas” niñgiliñ. ²²Eumbi enguk, “Timbi Yesu Mesia ninin enda nittek tiñmetet?” Eumbi, gitikkandi kitimbi niñgiliñ, “Kloñbat

plon lowin!” ²³Timbi Pilatoli enguk, “Nitekta? Endi kolan nek tiñguk?” Eumbi, wopumgan kitimbi, nain asupgan nindiñ eñgiliñ, “Kloñbat plon lowin! Kloñbat plon lowin!”

²⁴Windiñ timbimbi, Pilatoli ka-nandiñguk win: en Yesu nepek no tiñmilok tuop nim. Tombon amatamdi gimbit timbi, mik tinepi tiñgiliñ. Windiña Yesulok kimkim win Pilatolok yomin nim indauktok endi nindiñ tiñguk: endi Juda amalok ep tindiñ no klembi, tukta eumbi, tuk tike bi miumbi, dausinan kii wilipi enguk, “Ama endok kimkimlok milap wali nokok plon nim loukak, win sinlok nepek.” ²⁵Eumbi, amatam gitik endi manji noñgan kiti koli ñaumbi niñgiliñ, “Kim win nindi ba komblinnii nindok plon loukak!” ²⁶Timbi Pilatoli amatamdok manda kimit-klembi, Balabas pisat-sembi, Yesu waipneliñdok eñguk. Eumbi, windiñ timbi taleumbi, mik amali kloñbat plon witneliñdok kisinin kimikuk.

Mik amali Yesu ni-lakalaka ti-ñimbi, kloñbat plon wikiliñ

²⁷Timbi ka-dikñelok mik amali Yesu nañgip pimbi, ka-dikñelok ilan ñam nisi kuñgiliñnan wandiñ lombi, nosii gitik en gita kimin kokiliñ. ²⁸Tiñipi, Yesu enlok dasindasin kiundipi, mik amalok sauloñ gimim no dasi-mimbi, ²⁹toa pisikñat bondinemi, kumbam plon dasi-mimbi, toña no kii dindim kandañ kimilimiñgiliñ. Windiñ tiñipi, ña milelem timbi, ni-lakalaka ti-ñimbi eñgiliñ, “We, Juda amalok ama wapma!” ³⁰Eñipi, iwit endok plon suambapi, toña lom tikembi, waliñgan kumbam plon nombo nombo wikiliñ. ³¹Nepek kusei kusei windiñ tiñmi-talembi, mik

amalok sauloñ kiundipi, enloñ dasindasin nombo dasi-mim piumbi, kloñbat plon witnepi nañgip pi ñañgiliñ.

³²Pi ñañipi, telak plon ama no Sailini nanin koi Simon ña timbi indañgiliñ. Timbi indambi, en ni-giñgineum Yesulok kloñbat bembimbi ñañgiliñ. Ñambi, ³³kwet no koi Golgata wandiñ ña tomgiliñ. (Kot walan nindiñ, ‘Kumba Kwandat Kwet.’) ³⁴Ña tombi, wain tuk gita gwasap kimbiñ wakít ep kiukiulin win tike miim na-nandiñbi, kunjitam biñguk. ³⁵Timbi kloñbat plon wili taleumbi, dasindasin tikenepe satu sañala kopi, dasindasin danbi epgiliñ. ³⁶Windiñ timbi, pipapi ka-dikñe-pakiliñ. ³⁷Timbi kumbam mindin plon kusei neta wikiliñ wolok manda nindiñ youp kimikiliñ, “Ñin Yesu, Juda amalok Ama Wapmañji.” ³⁸Timbi ama piñpiñen tipet en gita yakan yandiñbi, no tombon no tombon ep mambi ikimik.

³⁹Timbi ama wandiñ ñañambit tiñgiliñ endi Yesula kumbanji diñguneñipi ni-suambapi ⁴⁰niñgiliñ, “Nitekta? Dik tapma it wiapi, nain tipet git no wolok ginañngan timbi kaitauktok eñguñ win. Nitek timbi ditnalok piñgipka nim tike-kimitañ? Dik Anutulok Niñañ sinikta, kloñbat plon nanin pi!”

⁴¹Timbi tapma ama biesi wakít endikñe nandi-tale ama ba Juda ama biesi diwin endi bo windiñgot ni-kolakola embi eñgiliñ, ⁴²“Ama diwisi ikan ep kimikuk, gan enlok piñgiu tike-kimilektok tuop nim. En Israel ama nindok ama wapmañ sinikta, kloñbat plon nanin piwin! Piwimek, endi Mesia bimbindok een ip wakan win nandi-kilikti tiñminetamiñ. ⁴³Endi Anutulok plon

^{†27:28} Ama wapmañ endi bo sauloñ gimim dasiañgiliñ, wala timbi mik amali Yesu en ama wapmañ sinik wolok walan juluñgan tineliñdok mik amalok sauloñ gimim dasi-miñgiliñ.

panjañganembi, endok Niñañ sinik windiñ elak. Tikap windiñda, papa kana: Anutuli tike-kimilektok nandilak ba nim.”⁴⁴ Ama piñdasi tipet Yesu git yandipgiliñ endi bo windiñgot nimbi kolañgimik.

Yesu kimiñguk

⁴⁵ Kwet nain boñgip timbimbi, kwet tuop kilim indañguk. Inda-palimbi ñakap, 3 kilok tiñguk. ⁴⁶ Wolongan Yesuli wopungan kitimbi eñguk, “Eli, Eli, lama sabaktani.” Win ñindiñ, “Anutuna, Anutuna, nekta nambilañ?”⁴⁷ Timbi wandiñ pakiliñ endoñnan nanin diwindi manda win nandimbi eñgiliñ, “Endi plofet Elia kitiñmilak.”⁴⁸ Wolongan mik ama noli woñep ñambi, nepek busukñanen wali tuk kindem tiañewik no tike bimbi, wain tuk kimbiñ ginañ wisimbi, komba bem kusip plon topbi, Yesuli nanalok miñguk. ⁴⁹ Gan diwisili eñgiliñ, “Biukin, Eliali tike-kimilepi biutak bek, win kañmek.”⁵⁰ Timbi Yesuli nombo wopungan kitimbi, engan kimit nandum, woñ poñaumbi kimiñguk.

⁵¹ Wolongan nepek ñindiñ indañguk: tapma ilan sandum masipmasip wopum tiñgiliñ win boñgipgan tawam blañganembi, gwat nanin pi lap taleñguk, timbi kwet minjat minjat timbimbi, kawat jiñgin diwin tawa piñgiliñ. ⁵² Timbi sumlok yama pisalimbi, Anutulok giñgit damañgan kim-taleñgiliñ asupti milapi, ⁵³ sumji biñgiliñ. Bimbi, Yesuli kimnan nanin milalimbi, wolonda endi Anutulok it kwet dindim engano, win Jelusalem, wandiñ lombi, amatam asuptoñ inda-semgiliñ.

⁵⁴ Mik amalok telak dama git amañii Yesu ka-dikñe-pakiliñ endi minjaminjat ba nepek kusei kusei indañguk win

kañgiliñ endi kolan misimbi eñgiliñ, “Bi-añganak. Ñine Anutulok Niñañ sinik.”

⁵⁵ Yesuli Galili distrik nanin Jelusalem biñguknan tam asupti en gita yakan bimbi, timbi plata pa ti-ta-kuñgiliñ. Yesu wili kimguk sandap wolondañgan endi bo Golgata bi pakiliñ, gan endi mayañgan ipi, dei posnembi kañgiliñ. ⁵⁶ Win endoñ nanin no koi Malia Makdala nanin. Timbi Malia no, Jekop git Josep endok menjet. Tim no win Sebedilok niñañiit endok menjet.

Yesu kindikiliñ

⁵⁷ Ama minemmat no Alimatia nanin endi bo Yesulok gwañgwa no, koi Josep. Maim piup timbimbi, ⁵⁸ endi Pilatoloñ ñambi, Yesulok dalandanda eñguk. Eumbi, Pilatoli nandiñmimbi, tike mineliñdok enguk. Eumbi, wolok tuop miumbi tikeñguk. ⁵⁹ Tikembi, sandum satnin bamblum nimnat wali timipi, ⁶⁰ tike ñambi, enlok sum ginañnan kimikuk. Sum win komblin sinik, kawat ginañ win Josep enlok kulup bimbini. Josepti Yesulok dalandan wolok kimipi, kawat wopum no munjulim bi yama masipmiñguk. Windiñ ti-talembi, walinin pi ñañguk. ⁶¹ Josepti dalandan sumnan kimiliñilimbi, Malia Makdala nanin en gita Malia no endi sum dat kandañ pipapi ka-tuakimik.

⁶² Kwet salaum Sabat patnandi nain timbimbi, tapma ama biesi git Falisi ama endi yakan Pilatoloñ ñam ⁶³ nimbi, Yesulok plon ñindiñ eñgiliñ, “Ama wopum, nindi ama julunjuñdok wali gama kaik kuñipi, manda no eñguk win nandina siwitak. Endi ñindiñ eñguk, ‘Nain tipet git no ñaumeke, kimnan nanin milaletat.’⁶⁴ Wala timbi dik eumbi, sum win ka-dikñe-kiliñ e-palimbi, nain tipet git no win taleukak. Nim kañbi, gwañgwañiili ña dalandan

kumbu tim tike nambi, amatamda julun-gan nindi enineli a, 'Yesu en ip kimnan nanin milakuk.' Windi eneli, julun manda kombli wali Yesu julun manda enguk win maklewik." ⁶⁵ Eumbi, Pilatoli nandi-sembi enguk, "Kindem a. Sindi mik ama diwin epmbi, sumnan yana ngip naum, sum masip kwambi danelindok nitek tinep nanda wolok tuop tinekali." ⁶⁶ Windi eumbi, sumnan nam, sum masip kwambi danelindok kawatti sum dai masip-minguk wolok plon nisilok kimisip no kimipi, ka-dikne neli dok mik ama wandi yambium pakili.

Yesu kimnan nanin milakuk

28 Sabat patnandi nain taleumbi, kena nain kusei kimikimilinan kwet salawa salawa timbimbi, Malia Makdala nanin git Malia noli endi Yesulok sum kandepi na ngimik. ² Timbi platik sinik kwet minjamnjat wopum sinik minjalimbi, wolonda Wopumdok aelo noli kunum gina nanin pimbi, kawat sum masipminguk win manjanum naumbi, kawat wolok plon pipakuk. ³ Endok walan win pisapisat walalan wandin, timbi dasindasin win satnin sinik. ⁴ Timbi ama sum ka-dikne-pakili endi en kañbi, kolan misi ngili nda timbi kisi kesisi blañblañ timbimbi, amali kimañ wandin kwelan pi pakili.

⁵ Timbi aneloli tam tipetta enguk, "Nim misindemik. Nak nandilet siti Yesu kloñbat plon wikili en kandepi bamik. ⁶ Gan endi ni nim patak. Endi damañgan manda sanguk wolok tuop Anutuli timbi milalak. Kwel kinjangot ni bi kawit. ⁷ Timbi siti plapkan nambi, gwañgwañiila nindi enbi, 'Endi kimnan nanin ikan milalak, man nindi ngit dama Galili kwelan naumbi, sindi wandi na kanekali.' Manda

ip wakan sanlet." ⁸ Windi eumbi, endi misi ngimik, gan silisili wopumdi ginañjet ginañ tokneumbi, platikan sum bimbi, gi ngit manda gwañgwañiila endepi woñep na ngimik. ⁹ Nañlimbi, platik sinik Yesu ep timbi indam we semumbi, endi endoñ kesinan na milelem timbi, tike-kañpi ni-wowoñe ti ngimik. ¹⁰ Timbi Yesu enguk, "Nim misindemik, na notnai Galili nanelindok enbimbi, wandi nam nambekali."

¹¹ Tam tipet endi gwañgwañiiloñ nañlimbi, mik ama sum ka-dikne ngili endoñnan nanin diwindi it kwelan undane nambi, nepek gitik sumnan inda nguk wolok kasat win tapma ama biesila ti-semgili. ¹² Timbi tapma ama biesili Juda ama biesi diwin en gita kimin timbi, nindi tineli dok e-topbi, wolok tuop ti ngili: endi minem asupgan mik amala embi ¹³ engili, "Sindi amatamda nindi eninekali, 'Nindi dou-patnambi, gwañgwañiili tim bimbi, dalandan kumbu tikembi nali.' Windi enekali. ¹⁴ Tikap manda win Pilatolok pawan gina piukta, nindi mek nam kambi, nepek nin ti-dindim enambi, milap no nim inda-samekak." ¹⁵ Eumbi, mik amali minem wopum win ep nambi, ama biesili manda engili wolok tuop ti ngili. Timbi manda wali Juda amatamdok boñgipsinan eu sapañ-tike-bi nguk.

Yesu gwañgwañiiloñ inda-sembi, kena tineli dok enguk

¹⁶ Timbi Yesulok gwañgwañi 11 endi Galili distrik nambi, damañgan endi molo manda no enguk kwet jañgin wolok loñgili. ¹⁷ Loumbi, Yesu wandiñgan inda-semum kañbi milelem ti mi ngili. Gan diwisili "Yesu en kamiñ ba?" embi, ginañ tipet ti ngili. ¹⁸ Timbi Yesu gwañgwañiiloñ

[†]28:14 Mik ama kena tiñpi doua ngili win yandipmi kimya ngili.

ñasiñgan ñambi enguk, “Bep Anutuli kunum kwet yambi-dikñeuttok gembí gitik win naka nam-taleñguk. ¹⁹Wala timbi sindi kwet tuop ñambi, amatam gitik nokok gwañgwanai ep timbi indanekaliñ, win Bep, Niñañ git Dindim Woñ endok kosi plon yatnañ tuk

i-sembi, ²⁰endikñe manda san-daut ti-sam-kuñgut win gitik eni-daut ti-semumbi tañgone-talenekaliñ. Nandañ: nak nain tuop sin gita ku-ta-ñawambi, kwettok nain taleukak wolok tuop.”

Gĩngit manda kindem Malekoli youkuk

Mesiali indaŋguk

Yoaneli Mesialok ¹telak ti-dĩndĩm e kena tiŋguk

1 Yesu endi Mesia, Yambattok niñañ. Gĩngit manda kindem endok plon ñĩndiñ kusei kimitak.

²Manda no Yambatti Mesiala niŋguk win plofet Aisaiali ñĩndiñ youp biŋguk patak,

“Nandilañ! Nak tiplaplatna no kimilam ñambi, dikok telak dama timbi, telak ti-dĩndĩm e-gamekak.

³Ama no kwet ama nimnatnan ñĩndiñ kiti-koli ñalak,

“Wopumdok telak ti-dĩndĩm ti-ñĩmit! Telak kelam ti-dĩndĩm ti-ñĩmnekaliñ!”

⁴Timbi manda wolok tuop ama no miti tuk i-sem-i-sem tiŋguk, koi Yoane, endi kwet ama nimnatnan ña-indaŋguk. Indambi, ñĩndiñ eu piumbi eni-ta-kuŋguk, “Sindi ginanji tambanembi, kuŋgu kolan bi-talembi, miti tuk inekaliñ. Wolondamek Yambatti yomji bi-samekak.” ⁵Timbi amatam Judia kwelan ba Jelusalem it kwelan pakiliñ endi gitikkandi isi kwesi bimbi, Yoaneloñ ña indambi, yomji e-jamilaumbi, Joldan tuk ginañ miti tuk i-sem-ta-kuŋguk.

⁶Yoanelok dasindasin win plofet amalok dasindasinji wandiñ, win kamel domdi tindin, timbi endi boŋgiunan bit gwilapti tem kuliŋguk. Nanañ tuk win gotak git bupit minjip tuk koŋgom kli ginañ nanin na-kuliŋguk.

⁷Timbi endi ñĩndiñ eu piumbi, amatam eni-ta-kuŋguk, “Ama no nokok siŋgina kandañ indaup tilak endi nak nomik nim, endi ama loloñ sinik. Ama pimbiñen, nak kambak ñandin ñali nepek no tuop nim ti-ñĩmet. ⁸Nak tuk silaningot i-sam-ta-kulet, gan endi Dindim Yalli i-samekak.”

Yesu en Mesia inda-dakleŋguk

⁹Yoaneli kena kusei kimiliñilimbi, Yesuli Nasalet it kwet Galili provins ginañ pakuk. Pakapi, il kusei bimbi, Joldan tuknan ña-tombimbi, Yoaneli tuk i-ñĩmiŋguk. ¹⁰Tuk i-ñĩm-taleumbi, Yesuli tuk pawañ loŋipi dei loumbi kaŋguk win: kunum pisalimbi, Dindim Yalli monik koi mambaip wandiñ wali endok plon piŋguk. ¹¹Piñilimbi, kunum ginañ nanin manda no ñĩndiñ kituu piŋguk, “Dik niñana noŋgan sinik. Nak gambi-galk tamba, nandi-koŋgom ti-gamlet.”

¹²Timbi wolondaŋgan Dindim Yalli Yesu kwet silaninnan ni-mulimbi ñaŋguk. ¹³Kwet wandiñ ama nimnat, gaut moyendiŋgot kuŋgiliñ. Yesuli wandiñ ñambi, tim sandap 40 pakuk. Paliñilimbi, Satañdi endoñ bimbi, tue-kañbi ti-ñĩm-ta-ku wit nim kañbi bim ñaŋguk. Timbi aŋeloli bimbi, Yesu timbi plataŋgiliñ.

¹⁴Yoane it kwambiñ ginañ kimikiliñ wolok siŋgi kandañ Yesuli Galili kwelan undane-ñambi, Yambattok gĩngit manda kindem eu piumbi, ¹⁵ñĩndiñ eni-ta-ñaŋguk, “Yambatti nain wopum amatamñii yambi-dikñeuktok kimikuk. Nain win ip indalak, wala timbi sindi ginanji tambanembi, kuŋgu kolan bimbi, gĩngit manda kindem ñin nandi-kwambiñ danekaliñ!”

¹**1:0** Damaŋgan Yambatti Isael amatam ñĩndiñ eni-kwambiñ daŋguk: endi ama no amatamñii ep mektok ni-mulekak. Juda amali ama wolok koi Mesia kitimbi, endok indanda nain mandi-ta-kuŋgiliñ.

Yesuli gembin Juda amatam daut semguk

Yesuli gwañgwañii tipet tipet kiti-semguk

¹⁶Timbi Yesuli Galili tuk guañ baliliñ ñañipi, Simon git kwayañ Andlu yambiñguk: endi tuk guañ ginañ ipi, pis lik molom molom kop tiañe tiñgimik. Pis epep kena win endok minemjet kena wakan. ¹⁷Yesuli yambimbi kiti-sembi eñguk, “Siti biwit!” embi enguk, “Siti pis epep kena ti-ta-bamik. Kena win bimbi bim, nak nep kle-kuumek, nak sep timba pañgitaumbi, Yambattok amatam epep kena ti-kundekamik.” ¹⁸Enbimbi, platik sinik pis ba pislik bimbi, wolongan kusei kimipi, Yesu kle-ñañgimik.

¹⁹Timbi Yesuli kambak jilop ñañipi, dakwaya tipet, Sebedilok niñañiit Yakobo git Yoane, yambiñguk: endi nosiit gita kikeñ plon papi, pis lik wopumji ti-dindim e kena tiñgimik. ²⁰Yesuli yambimbi, wolongan en kle-kundemiktok kiti-semumbi, beset Sebedi git kena gwañgwañii kikeñ plon yambimbi, Yesu kle-ñañgimik.

Yesuli yal kolan no kle-kokuk

²¹Timbi Yesuli gwañgwañii git Kapaneam it kwelan ña-kuñguk. Timbi Sabat patnandi nain indaumbi, it kiyau ginañ lombi, kusei kimipi, amatamda eni-daut ti-sembi, nanandi emguk. ²²Endi endikñe manda nandi-tale amali eni-daut ti-semmañgiliñ windiñ nim tiñguk. Endi ama kosi giñgilat nomik manda gembinat sinik eñguk, wala timbi amatam mandan nandiñgiliñ endi nandi-silikñe-tiñgiliñ.

²³Timbi ama no yal kolannat it kiyau ginan pakuk ²⁴endi Yesula kiti-ñimbi eñguk, “Yesu Nasalet nanin, dik nekta nindok kandañ biñ? Dik nip timbi kolaneñdok biñ ba? Nak

dik nandi-gamlet: dik ama dindim Yambattoñ nanin.” ²⁵Windiñ eumbi, Yesuli yal kolan ni-ñombimbi niñguk, “Maña galimbi, ama ñin kañbimbi poñau!” ²⁶Nimbimbi, yal kolandi ama minjaminjat tiñipi, kwawa wopumgan timbi, amalok ginañ nanin ka-misim poñañguk. ²⁷Windiñ timbimbi, amatam gitikti ka-silikñembi misiñipi, nisiñgan ñindiñ e-nandi-tiñgiliñ, “Nepek nek ñandin indalak? Nandinandi ñin gitikñin ba gembinat bien! Endi yal kolan waktu manda kwambim enbimbi, mandan nandimbi tañgoneañ.” ²⁸Timbi Yesulok koi giñgit platik sinik Galili kwet tuop eu satañguk.

Yesuli amatam asup ep timbi kindem daumbi, Galili kwelan giñgit manda enguk

²⁹Timbi Yesu git gwañgwañii endi it kiyau bimbi, pawañ pi-ñañgiliñ. Pi-ñaumbi, wolongan Simon git Andlu endi Yesu, Yakobo git Yoane yanañgilim ñambi, isetnan loñgiliñ. ³⁰Lo-tombimbi Yesu niñgiliñ, “Simon yapman tam jimbat piñgiu kunduwat sinik wali tikeumbi dou-patak.” Windiñ nimbimbi, ³¹endoñ ñañguk. Ñambi, kii plon tikem timbim milalimbi, jimbali wolongan taleumbi, nana tuk emguk.

³²Timbi maim daut pi-sembumbi, patnandi nain taleumbi, amatam jimbasiat git ama yal kolanjiat gitik Yesuloñ yousiyousiñgan yanañgipi biñgiliñ. ³³Timbi Kapaneam nasi gitikkandi it yamanan kimin tiñgiliñ. ³⁴Timbi Yesuli amatam jimbat kusei kuseili ep miñguk asupgan ep timbi kindem daumbi, yal kolan waktu kle-kot-semguk. Windiñ timbimbi, yal endi en nin win nandi-dakle-ñimumbi, manda nim eneliñdok e-kimisip ti-semguk.

³⁵Timbi Yesuli kilim mulum ginañ milapi, kwet ama nimnatnan pi-ñambi, wandiñ nimolo tiñguk. ³⁶Nimolo

ti-palimbi, Simon gita noliili milapi, Yesu lonjimbi, lonji-ta-ñakap ³⁷ timbi indaumbi niñgiliñ, “Kapaneam amatam gitikti gambine eñipi gep lonjiañ!” ³⁸ Nimbimbi enguk, “Nandilet. Gan nak giñgit manda kindem ewa piuptok sinik indaŋgut, wala timbi it kwet diwin ñasiŋgan pakañ wandiñ ñana.” ³⁹ Windiñ embi, Galili kwet tuop kuñipi, it kiyausi ginañ giñgit manda enieni kena tiñipi, yal kolan wakıt ep kle-kot-ti-sem-ta-kuñguk.

Yesuli ama wanda kwambiñnat no timbi kindem dañguk

⁴⁰ Timbi ama no wanda kwambiñnat endi Yesuloñ bimbi kakukule-eñipi, milelem ti-ñimbi, kumbam diñgunembi niñguk, “Tikap dik nep timbi kindem dawittok nandilañda, dik tuop.” ⁴¹ Eumbi, Yesuli enda blan wopum ti-ñimbi, kii kosuap tikeñipi niñguk, “Nak nandi-gamlet, dik nombo kindem da!” ⁴² Nimbimbi, platik sinik wandan kwambiñ pailimbi, kindem dañguk.

⁴³⁻⁴⁴ Timbi Yesuli ni-kimisip kwambiñ ti-ñimbi niñguk, “Nandilañ. Dik nimbek nola nepek inda-gamik wolok kasat joñgo nim enbekañ. Nim sinik. Dik ñambi, piñgipka tapma ama daulimiumbi, kindem dañ win gambi-nandukak. Timbi Moseli endikñe manda eñguk wolok tuop dik tapma timbimbi, amatam gitikti jimbatka talelak win gambi-nandinekaliñ.” Yesuli manda windiñ embi, dindimgan ni-mulimbi ⁴⁵ ñañguk. Gan endi kusei kimipi, kundit nek endok plon inda-ñimiñguk wolok kasat amatamda ti-sem-ta-kuñipi eu satañguk. Windiñda timbi Yesuli it kwelan indaŋgan ñañala nandum milataumbi, kwet ama nimnatnan ña-pakuk. Ña-paliñilimbi, amatam kwet tuop endoñ bi-teleñgiliñ.

Yesuli yom bimbilok gembı palmilak

2 Sandap diwin taleumbi, Yesuli bındambo Kapaneam it kwelan ña-tomguk. Timbi amatam diwindi “Endi bik, ilan patak” eu sataumbi, ² amatam asupgandi endoñ biñgiliñ. Bimbi, it ginañ lo-pili tokñeumbi, yamanan wakıt pipap masip miumbi, giñgit manda enguk. ³ Giñgit eñilimbi, ama diwin noli endoñ biñgiliñ, endoñnan nanin ama tipet git tipet endi nosi no kii kesi dalandan tañgo plon bembı biñgiliñ. ⁴ Bimbi, Yesulok kuañ kuseinan kimitneliñdok ama kimin ginañ ñam wit nim kañbi, it pendim bat plon loñgiliñ. Lombi, Yesulok kumbamnan kandañ pendim ginañ timbi tombimbi, ama kii kesi dalandandok tañgo plon toali topbi, it pendim plon nanin kimilim piñguk. ⁵ Windiñ timbimbi, Yesuli nanandi kiliktinñilok kusei ka-nandi-tombi, ama kii kesi dalandanla nimbi eñguk, “Notna, yomga bi-gamlet.”

⁶ Timbi endikñe manda nandi-tale ama diwin wiñgan pipakiliñ endi ginnanji ginañ ñindiñ kimit-nandiñgiliñ, ⁷ “Nekta ama silanin ñali ‘Yomga bi-gamlet’ embi, Yambat ni-tike-pi-yalilak? Yom bimbilok gembı win Yambattoñgot palimlak.” ⁸ Windiñ kimit-nandiñilimbi, Yesuli wi ipkan ginañli yambi-nandidaklembi enguk, “Ginanjili neta windiñ nandi-kunakunaeañ? ⁹ Tikap nak ama ñala ‘Milapi, ipatka tikembi ñau!’ nimbambi, kindem dawikta, nak ‘Yom bi-gamlet’ nit wali windiñgot kindem indañmek. ¹⁰ Windiñda kwelan ñolok yom bimbilok gembı win Ama Sisinktoñ palmilak win daut samettok ¹¹ nak ama kii kesi dalandan ñala ñindiñ niilet, ‘Milapi, ipatka tikembi, ikanan ñau!’” ¹² Yesuli windiñ nimbimbi, ama wali milapi, wolongan ipal tikembi, amatam dausinangan poñañguk. Timbi amatam gitikti ka-gitip gitip timbi, Yambat ni-

kindem dambi eñgiliñ, “Nepek ñandin damañgan no nim kañgimiñ.”

Yesulok nanandinli amalok nanandinji maklelak

¹³Timbi Yesuli bindambo tuk guañ baliliñnan pi-ñañguk. Ñaumbi, amatam kimin wopumgandi endoñ biumbi eni-daut ti-semguk. ¹⁴Timbi walinin yousim ñañipi, Alifaialok niñañ Livaili takis epep ilan pipalimbi kañbi niñguk, “Bim nep kle-ku!” Nimbimbi, kenan bimbi milapi, kusei kimipi kle-ñañguk.

¹⁵Timbi Livaili Yesu ni-tiañeum ilnan loubi, nana towiñguk. Timbi takis epep ama gita ama endikñe manda nim kimit-kle-kiliñ eañ (ama wandisi asupgandi Yesu kleñgiliñ) endi bo Yesu git gwañgwañii en gita lombi, nana yakan nañgiliñ. ¹⁶Timbi Falisi ama endok boñgipsinan nanin endikñe manda nandi-tale ama diwin endi Yesu en gita pipapi, nana nambimbi kañbi, nandu mlataumbi, gwañgwañiila enbi eñgiliñ, “En neta takis epep ama ba ama endikñe manda nim kimit-kle-kiliñ eañ en gita papi, nana nalak?” ¹⁷Eumbi, Yesuli manda win nandimbi, ñindiñ enbi eñguk, “Kindemsi endi gwasap amaloñ silakan nim ñañ. Win jimbasiat endiñgot gwasap amaloñ ñañ. Windiñgangot nak ama dindim enda nim biñgut. Nim a. Nak ama yomsiat eni-tiañeupi biñgut.”

Yesulok nanandinli sosilok nanandinji maklelak

¹⁸Timbi nain nola Yoane tuk i-sem-i-sem kena tiñguk endok gwañgwañii git Falisi ama endi sosilok telak kleñipi, nana gitik kimisip tiñgiliñ. Tiñilimbi, ama diwin endi Yesuloñ bimbi nikañbi eñgiliñ, “Yoanelok gwañgwañii ba Falisi ama endok gwañgwanjii endi nana kimisip timbimbi, neta dikok gwañgwañgaili windiñ nim tañ?” ¹⁹Ninandumbi, Yesuli enlok ba gwañgwañi-

ilok plon ñindiñ embi enguk, “Tikap ama noli tam timbektok nana sina wopum timbimbi, nolii kiti-semum biñgiliñ endi kindem nana kimisip tineliñ ba? Nim a. Ama wali nolii gita paliñilimbi, nana kimisip kindem nim tineliñ. ²⁰Gan nain win indaumbi, ama eni-tiañeñguk en noliilok boñgipsinan nanin yapma tike-ñaumbi, wolondamek nolili nana kimisip tinekaliñ.”

²¹Yesuli windiñ embi, sosiloñ telak git enloñ telak wolo eyout manda tipet embi, ñindiñ enguk, “Nimbek noli dasindasi damanin dikñendikñen plon sandum kusip kombli nim kimit takapbi youlek. Windiñ timbekta, kaik wali damanin tiañeumbi blañganeumbi, ginañ wopungan sinik indauk. ²²Timbi bo wain tul kombli wain gwilap kawai ginañ nim wili gilowik. Windiñ timbekta, tulli bendi-wopum dambi, gwilap timbi tawaumbi, tul gita gwilap kolandemik. Wala timbi wain tul kombli win gwilap kombli ginañ wili gilolok.”

Yesulok nanandinli Moselok endikñe manda maklelak

²³Timbi Sabat patnandi nain nola Yesuli plaua kena boñgip dikñe-ñaupi ñaumbi, gwañgwañiili en kle-ñañgiliñ. Ñañipi, kusei kimipi, plaua minjip metnañgiliñ. ²⁴Timbi Falisi amali yambimbi, Yesu nimbi eñgiliñ, “Wi ka! Neta endi kimisip manda maklembi, patnandi nainda kena tañ?” ²⁵⁻²⁶Eumbi tambaneenguk, “Nain wolonda Abiatali tapma amalok telak damanji paliñilimbi, Devit git amañii nananjila gawat ti-palimbi, Devitti nitek tiñguk? Sindi kasat win nim pinat-nandiñgiliñ bek? Devit endi Yambattok it ginañ lombi, plaua Yambatta mimin mepi nañguk. Plaua win tapma amaliñgot nanalok, gan Devitti kimisip manda maklembi, plaua nañbi, nolili bo mep emumbi nañgiliñ.”

²⁷ Yesuli windiñ embi eni-daklembi eñguk, “Yambatti ama Sabatta timbi nim timbi indaņguk. Nim sinik. Endi Sabat patnandi nain win amatam ep timbi paņgitaneliñdok kimikuk. ²⁸ Wala timbi nak, Ama Sisinikti, amatamdi Sabat patnandi nainda nek nek kindem tindilok ewa talelak.”

3 Timbi Sabat patnandi nain nola Yesuli bindambo it kiyau ginañ loubi, ama kii dalandan noli wolok pipakuk. ² Palimbi, Yesulok kanjikñii endi Yesu manda plon kimitneliñdok nandiņgiliñ, wala timbi endi Yesu Sabattok sambat kleņipi, ama win kaņbiutak, ba kimisip makleņipi, ama win timbi kindem dautak wala ka-tuakiliñ. ³ Windiñ ka-tualiñilimbi, Yesuli ama kii dalandan ni-tiañembi niņguk, “Milapi indangan it!” Windiñ embi, ⁴ Falisi amala eni-kaņbi eņguk, “Sabattok endikñe manda wali nitek elak? Patnandi nainda kindem ba kolan tilok, ama ep timbi kindem dalok ba ep timbi kimlok?” Yesuli windiñ eni-kaumbi, manda tambon nim tambane-nimbi, silak nambim ñaumbi pakiliñ.

⁵ Timbi Yesulok ginañ di-kokop eneumbi tambane-yambimbi, ginañ kwambindanjila walen kolaumbi, ama wala ñindiñ niņguk, “Kika kosuat!” Eumbi, kii kosuapi, kindem daņguk. ⁶ Timbi Falisi ama endi it kiyau bimbi, pawañ poñambi, wolongan ama wapmañ Elottok sambatñii git kimin tiņgiliñ. Kimin timbi, kusei kimipi, nitek timbi witneñ eņipi, manda e-lonji-tiņgiliñ.

Amatam kimin gitikti Yesu kleņgiliñ

⁷ Yesu git gwaņgwañii endi pi-ñambi, Galili tuk guañ baliliñ ñaņgiliñ. Ñañilimbi, ama kimin wopumgan endi Yesu kleņgiliñ. Endi Galili kwelan naningot nim a. Amatam Judia kwelan

⁸ ba Jelusalem it kwelan, ba Idumaia kwelan ba Joldan tuk tambon kanda, ba Tilo git Saidon it kwet kandañ pakañ, amatam asupgan endi Yesu kundit neknek ti-kuņguk wolok giņgit nandiņgiliñda timbi endoñ biņgiliñ. ⁹⁻¹⁰ Endi amatam asup ep timbi kindem daņgukta, wala timbi ama jimbasiat ba wandanjiat endi tike-kaneliñdok kle-gimbupi, tampo kle-kot-tiņgiliñ. Windiñ tiņgiliñda timbi, Yesuli kikeñ plon loup nandimbi, gwaņgwañiila enguk, “Nim kaņbi, amatamdi nep kamaineliñ, wala timbi kikeñ tipnam no bimbi namandi palen.” ¹¹ Timbi ama yal kolanjiat Yesu kaņgiliñ endi kesinan milelem timbi diņgunembi, ñindiñ kitiņgiliñ, “Dik Yambattok Niñañ sinik.” ¹² Windiñ kitiñilimbi, Yesuli enlok kusei nim e-dakleneliñdok eni-kimisip kwambiñ ti-semguk.

Yesuli telak netek plon Yambatti giņgitñii yambi-dikñelak wala eni-daut ti-semguk

Yesuli eni-mumulin 12 ep danguk

¹³ Timbi Yesuli kwet kimin nolok lombi, ama epmep nandiņguk wakan eni-tiañeum biņgiliñ. ¹⁴ Biumbi, endoñnan nanin ama 12got epbi, kosi ‘eni-mumulin’ kitimbi enguk, “Sindi nakita kuneliñdok sep danlet. Danbi sani-mulambi, giņgit mandana e-ta-kunekaliñ. ¹⁵ Timbi yal kolan ep kle-kot-ti-semneliñdok gembipat-samekak.” ¹⁶ Ama 12 Yesuli ep danguk endok kosi ñindiñ: Simon (koi no Petlo kitiņguk). ¹⁷ Timbi Sebedilok niñañiit Yakobo git Yoane (endok koset komblin Boanelges ep kitiņguk, ninilok manda plon ‘Endi dilimat wandiñ’). ¹⁸ Timbi Andlu, Filip, Batlomio, Mataiyo, Tomas, Yakobo Alifaielok niñañ, timbi Tadaio, ba Simon Selot.

¹⁹Timbi Judas Iskaliot, ama endi Yesu bola ti-ñimguk.

Yesulok sambat bien sinik wi nin?

²⁰Timbi Yesuli gwañgwañii git ilan ñañguk. Ñaumbi, bindambo amatam asupti endoñ bi kimin tiñgiliñ. Nain tuop windiñ tiñgiliñda timbi, Yesu git gwañgwañii endok nana tuk ep na nain no nim inda-semguk. ²¹Timbi Yesulok wekal sambat endi giñgit win nandimbi, “Ginañ kamalalak” embi, isi kusei bimbi, tikeneliñdok ñañgiliñ.

²²Ñañilimbi, endikñe manda nandi-tale ama diwin Jelusalem it kwelan pakiliñ endi Yesu pakuknan bimbi ñindiñ eu satañguk, “Belsebul endi Yesulok ginañnan patak”, ba “Yal kolandok yambi-dikñenjili gembimi umbi, yal kolan ep kle-kotak.” ²³Eumbi, Yesuli kiti-semum biumbi enguk, “Kusei nekta Satañdi enlok yalñii ep kle-kolek? ²⁴Tikap it kwet noli tambipi, nisiñgan mimbi, tambo wit-tineliñda, it kwet wali nim kwambiñ dambi palek. ²⁵Ba sambat noli tambipi, nisiñgan mimbi, tambo wit-tineliñda, sambat wali nim kwambiñ dambi patneliñ. ²⁶Windiñgangot Satañdi ikan yalñiila kanjik timbi, ep tambilimda, endi kwambiñ dambi ilektok tuop nim. Endi tale-sin tawik. ²⁷Timbi Satañ endi ama no gembinat nomik. Ama noli endok it ginañ gembinat lombi, giñgitñii joñgoñgan ep mektok tuop nim. Dama endi ama gembinat win tikembi, toali ap imbi bium palimek, giñgitñii palimlak win kindem ep talewik.”

²⁸Yesuli windiñ embi yousimbi enguk, “Nak biañgan sanlet: amatamdi diwisila ba Yambatta kolan ti-ñimbi yom tañda, yom win gitikkan Yambatti kindem bisemekak. ²⁹Gan no endi Dindim Yal nikolalakta, endok yomin biñim-biñimlok tuop nim patak, yomin wali papat

kwambiñ palimekak.” ³⁰Endikñe manda nandi-tale amali Yesulok ginañnan yal kolan patak embi, Dindim Yallok kenan windiñ e-kolakola e-ta-kuañgiliñda timbi manda windiñ eñguk.

³¹Timbi Yesu meñ kwayañii endi tombi, it pawan ipi, Yesu git e-nandi-tineliñdok manda kimilim loñguk. ³²Loumbi, amatam Yesu kle-gimbupi pipakiliñ wali Yesu nimbi eñgiliñ, “Meña nokai pawan bi ipi, gambinep nandimbi eañ.” ³³Eumbi tambane-enguk, “Mena notnai wi nin?” ³⁴Windiñ embi, amatam kle-gimbup pipakiliñ yambiñipi enguk, “Kawit! Nokok mena, notnai ñi pakañ. ³⁵No endi Yambattok man tañgonelakta, wali wakan nokok mena notnai sinik.”

Yambattok mandali telak nitek plon pindi dam ñalak

4 Timbi Yesuli tuk guañ baliliñ ña-papi, bindambo kusei kimipi, amatam eni-daut ti-semguk. Nain wolonda amatam endoñ bi kimin tiñgiliñ win wopungan sinik, wala timbi Yesuli kikeñ nolok plon lo pipalimbi, kambak munjulim ñaña eñguk. Timbi amatam kimin gitikti tuk bambalnan pipakiliñ.

²Timbi Yesuli nepek asuptok plon eyout manda embi, eni-daut ti-semguk. Tiñipi enguk, ³“Nandiwit! Ama noli nana minjip kokota kena ginañ ñañguk. ⁴Ñambi, minjip kot-ti-kot-ti-ñañilimbi, diwin telak plon piumbi, monikti bimbi, yout-na-taleñgiliñ. ⁵Timbi minjip diwindi kwet lakatgot kawatti salaiñguknan piñgiliñ. Wolok kwet lakat pakukta, minjipti platikan tawa-lambiñgiliñ, ⁶gan endi kakai plongot pakukta, maimdi lambi ep diumbi yañetambi kim-taleñgiliñ. ⁷Timbi minjip diwindi koselek minjip boñgipsinan piñgiliñ endi yakayakan tawa-lambumbi, koselekti gembinjiat lambi ep tapli-taleumbi, bien nim

laliŋgiliñ. ⁸Tim minjip diwindi kwet galk plon piŋgiliñ endi tawa-lambimbi, bien kindem sinik laliŋgiliñ. Kwandai diwindoñ bien lakat, diwindoñ kambak asup, diwindoñ asup sinik windiñ laliŋgiliñ.”

⁹Yesuli eyout manda windiñ embi yousimbi enguk, “No en pawañnat endi mandana nandimbi tike-kiliñ eukak.”

¹⁰Timbi amatam kimin gitik endi ña-taleumbi, Yesu, gwaŋgwañii 12 gita nosii diwin nisiŋgan pakiliñ. Papi, eyout manda gitik eŋguk wolok kusasila ni-kaumbi ¹¹ñindiñ enguk, “Telak nitek plon Yambatti amatamñii yambi-dikñelak win damaŋgan pat-sembin pakuk, gan nak man sinda wakan sanba dakleumbi, kisi plon kimit-talelet. Gan amatamdi nokok giŋgit nim inda-taleañ enda wakan nak nandinandi gitik win eyout mandaliŋgot eni-daut ti-semlet. ¹²Windiñ timbambi, endi deimbi kañ, gan nim ka-dakleañ, ba pawanji kimipi nandañ, gan nim nandi-dakleañ. Endi ka-nandi-dakleneliñda, ginanji tambaneumbi, Yambatti yomji kindem bi-semek.”

¹³Timbi Yesuli yousimbi eni-kañbi eŋguk, “Eyout manda sanit wolok kusei nim nandi-dakleañ ba? Windiñda eyout manda gitik nitek nandi-taleneliñ? ¹⁴Nandañ! Ama nana minjip kotak endi Yambattok manda e-koli pilak. ¹⁵Minjip telak plon pilak wolok walan ñindiñ: manda win nandumbi, ginanji ginañ piumbi, Satañdi platikan bi manda yapma tike-semhlak. ¹⁶Ba minjip kwet kawatgot plon pilak: endi manda win nandimbi nandi-koŋgom timbi nandiasiañ. ¹⁷Gan manda win ginanji ginañ kakai nim tilakta, nain dumangangot tike-kuañ. Giŋgit mandala timbi milap ba kanjik endok plon indaumbi, endi platikan sinik pipimbi biañ. ¹⁸Ba minjip koselek minjip boŋgipsinan pilak:

ama diwin manda win nandi-taleañ, ¹⁹gan kwelalok milap, ba minem kwilik-wili wolok nandi-koŋgom juluŋgan, ba nepek kusei kusei diwisi wolok galkti ginanji tokñeumbi, manda nandimbi, plastik kamalaumbi, bien nim indalak. ²⁰Ba minjip kwet galk plon pilak wolok walan win ñindiñ: ama endi wakan manda nandim kasilembi tike-kuañda, bien ep tindiñji plon inda-ta-ñalak: diwindi lakat, diwindi kambak asup, diwindi asup sinik laliañ.”

Yambattok mandali telak nitek plon bien indalak

²¹Timbi Yesuli Yambattok mandala ñindiñ enbi eŋguk, “Ama noli sipala it ginañ tike-lombi, kambotti tapliwik ba pipat doundou kapmainan kimilek ba? Nim a! Endi it ginañ tike-lombi, indangan kimilimbi koli salewik. ²²Wolok tuopgan manda gitik pat-sembin patak win eu inda-daklelok. Timbi nepek gitik wit-tapliŋgiliñ patak win timbi inda-daklelok. ²³No en pawañnat endi mandana ñin nandimbi tike-kiliñ eukak.”

²⁴Yesuli windiñ embi enguk, “Pawanjili manda nitek nandañ win nandimbi tike-kiliñ enekaliñ. Manda nitek nandimbi taŋgoneañda, Yambatti wolok tuopgan nanandi sambi, nombo yousimbi sami-sinik taukak. ²⁵Neta, no endi nanandi Yambatti miŋguk win tike-kulakta, endok nanandin win timbim wopum daukak. Gan no endi nanandi win nandi-kimnemi nim tike-kulakta, nanandin palimlak win apma tike-ñimiumbi, silak palekak.”

Yambatti telak nitek plon giŋgitñii yambi-dikñeumbi inda-sata-tañ

²⁶Timbi Yesuli yousimbi enguk, “Yambatti enlok giŋgitñii telak nitek plon yambi-dikñeumbi inda-sata-tañ, nak wolok plon eyout manda no ñindiñ sanba nandiwit: ama noli kena

ginañ nana minjip kot-ti-kot-ti-tilak. ²⁷ Kot-talembi, ilan ñambi, tim sandap dou-milat-ta-kuumbi, minjip wali bendi-wopum dambi, mindiñ lambilak. Gan telak nitek plon lambilak win en nim nandilak. ²⁸ Kwet en kena timbimbi, bien indalak. Dama mindiñ lambi-indaumbi, sap kimilimbi, siñgi kandañ bien indalak. ²⁹ Bien gilita-taleumbi, epep nain indaumbi, ama wali bien ep milak.”

³⁰ Yesuli yousimbi enguk, “Yambatti telak nitek plon enlok giñgitñii tipet sinik wingan yambi-dikñeumbi indasata-tañ? Kusei wolok plon nindi eyout manda nek enambi dakleutak? ³¹ Yambattok kikesipmin wolok bendimbendin win wambiñ minjip nomik. Minjip win tipnam sinik, minjip diwin kena ginañ kokañ win wolok tuop nim. ³² Kwet plon kotnambi, lambi bendi-wopum dambi, yaya diwin gitik win yapma klelak. Kii gayam wopungan timbimbi, monikti kindem wolok plon isi timbi, pitiñ patneliñ.”

³³ Yesuli manda eni-ta-kumbi, eyout manda wandiñ asupgan eñguk; win amatam nandinandinjilok tuop enbi, ³⁴ kwapmeñgan eyout mandaliñgot eniliñguk. Gan eyout manda wolok bien gwañgwañii nisiñgan palimek e-dakle-ti-semliñguk.

Yesuli gembin gwañgwañiila daut semguk

Yesuli sasale git tuk enbimbi, kilp eñgimik

³⁵⁻³⁶ Sandap wolonda kwet kilim eumbi, Yesuli kikeñ plon pipapi, gwañgwañiila enbi eñguk, “Nindi tuk guañ dikñeumbi, dat kandañ ñana.” Eumbi, gwañgwañiili ama kimin gitik yambimbi, kikeñ plon lombi, Yesu joñgo nañgipi, tuk tambon kandañ ñañgiliñ. Timbi ama diwindi kikeñji tikembi, ep

klembi ñañgiliñ. ³⁷ Ñañilimbi, sasale wopumgandi kusei kimipi, tuk pendilim milapi, kikeñji ginañ piumbi tokñeup tiñguk. ³⁸ Gan Yesuli joñgo wiñgan kikeñ temik siñgi kandañ kumba gema kimipi dou-pakuk. Timbi gwañgwañiili timbi silikñeumbi niñgiliñ, “Ninindaut. Tuk guañ ginañ pinepi tamiñ. Win nim nandi-nimlañ ba?” ³⁹ Nimbimbi milapi, sasale ni-ñombimbi, tuk guañda niñguk, “Gitak! Busukñane!” Eumbi, sasaleli kilp eumbi, tukti busukñeumbi pakuk.

⁴⁰ Timbi Yesuli gwañgwañiila enguk, “Neta gembinji pilak? Nitekta timbi, nakita kuañ, gan gama nim nandi-kilik ti-namañ?” ⁴¹ Eumbi, dambe taletalet timbi, nisiñgan e-nandi-timbi eñgiliñ, “En ama nitnein, ñala sasale git tuk guañdi man tañgoneamik?”

Yesuli eumbi, yal kolan asup endi bit ginanji ginañ piñgiliñ

5 Timbi Yesu gita gwañgwañii endi tuk guañ dikñeumbi, tambon kandañ, Gelasa amatamdok kwelan, ña-tomgiliñ. ² Tombi, Yesuli kikeñ bimbi, kwambiñ loumbi, ama no yal kolannat amasunnan pakuk endi yambimbi Yesuloñ biñguk. ³⁻⁴ Ama win toa kwambiñ ba aindi kii kesi nain nain im-mañgiliñ, gan ama noli endok gembin tike-piuktok tuop nim. Endi toa pat-timbi dikñeumbi, ain wip mindi-palimbi pa gloliñguk. Timbi endi sañan daumbi, kii kesi toa ba aindi nombo immeliñdok tuop nim kaañgiliñda kak biumbi, sumnan dou-milat-pat-tiliñguk. ⁵ Tim sandap tuop endi sumnan ba kwet jañgin plon papi, kwawa wopum timbi, kawatti siñgin gwilap wipi dombimbi pa kuliñguk.

⁶⁻⁸ Ama endi wakan mayañgan ipi, Yesu kañbi, endoñ woñep biumbi niñguk, “Yal kolan, dik ama ginañ nanin poñau!” Nimbimbi ni-giñgineumbi, bi-tombi, kesinan milelem ti-ñimbi, kwambiñgan kitimbi niñguk, “Yesu,

Yambat Loloñ Sinik endok Niñañ, dik nek ti-namepi bilañ? Nak Yambattok koi plon ganlet: dik kena gim nim namekañ.”⁹ Nimbimbi, Yesuli “Koka nin?” ni-nandumbi tambane-niñguk, “Kotna Kimin Gitik. Nindi asupgandi kuamiñ, ñala.”¹⁰ Endi windiñ embi giñginembi niñguk, “Nindi kwet ñin bineñdok nim nini-mulekañ.”

¹¹ Timbi kamañgan bit asup kimin wopumgandi kloñnan kumbi, kwet mina-pakiliñ. ¹² Windiñda yal kolan endi Yesuli nandi-semumbi, bit ginanji ginañ pineliñdok ni-nandiñgiliñ.

¹³ Ni-nandumbi nandi-semum ama ginañ nanin lambi poñambi, bit ginanji ginañ piñgiliñ. Piumbi, bitti kloñnan woñep pimbi, kwet bambalnan jilopi, tuk guañ ginañ piñgiliñ. Bit lakat nim, 2000 netepep gitik endi pimbi, tuk nam kim-taleñgiliñ.

¹⁴ Timbi bit kauli-dikñe ama endi pimbi woñep ñambi, ama it kwelan ba kenanji ginañ pakiliñ tuop kasat ti-semgiliñ. Ti-semumbi, endi nepek nek indañguk win kaneliñdok biñgiliñ.

¹⁵ Bimbi, Yesuloñ tombi, ama kañbi ka-nandiñgiliñ win: ama yal kolan kimin gitiknat kuñguk endi ginañ nanandin tombimbi, dasindasi kimipi, busukñanengan pipakuk. Amatamdi daut gitikñin wi kañbi misiñgiliñ.

¹⁶ Nepek ka-nandi-tiñgiliñ endi ama yal kolannat kuñguktok plon ba bittok kandañ nepek indañguk wolok kasat ti-semgiliñ. ¹⁷ Kasat win nandi-talembi, winasili wolongan Yesuli kwesi win bim ñawiktok ni-nandi-timbimbi nandi-semguk.

¹⁸ Timbi Yesuli kikeñ plon loñilimbi, ama yal kolan kle-kolimguk endi kle-ñawiktok ni-nandi-tiñguk. ¹⁹ Gan Yesuli nim embi niñguk, “Dik ika kwekanan ñambi, nokai gita kuñipi, Wopumdi telak nitek plon blan ti-gambi nandi-gambi, nepek wopum ti-kindem da-gam-

talek wolok kasat ti-semekañ.”²⁰ Eumbi, ama wali it kwet 10 wolok kandañ ñambi, kusei kimipi, Yesuli nepek ti-ñimguk wolok kasat ti-sem-kuumbi, amatam gitikti nandimbi nandi-gitip gitip tiñgiliñ.

Yesuli wembe sembisembin git tam jimbalat ep timbi kindem dañgimik

²¹ Timbi Yesu git gwañgwañii endi kikeñ plon lombi, bindambo tuk guañ dikñembi, tambon kandañ ña-tomguk. Tombi, tuk baliliñnan paliñilimbi, amatam asupgandi endoñ bimbi, kimin tiñgiliñ. ²² Tiñilimbi, it kiyau kauli-dikñe ama no koi Jailus endi bimbi Yesu kañbi, kesinan milelem timbi ²³ diñgunembi ni-kukulembi eñguk, “Wembana tipminam endi sembupi tilak. Ñala dik kindem bimbi, kikali endok plon kimilimbi, kindem dambi palen.” ²⁴ Nimbimbi nandimbi, en gita ñañguk.

Ñañilimbi, amatam kimin wopum endi kle-gimbupi, tambo kle-kot-tiñipi ñañgiliñ. ²⁵ Endok boñgipsinan tam no ñañguk, endi tamdok jimbata ti-ta-kuumbi, gwilat 12 tiñguk. ²⁶ Timbi gwasap ama asupti gwasap kusei kusei miumbi wali milap yousi miumbi, siñgi gawat wopum sinik nandimbi kuñguk. Timbi kena tiñgiliñ wolok tuan minem kwilikwili palimguk gitik win em-taleñguk, gan jimbali nim pañgitañguk. ²⁷⁻²⁸ Tam endi wakan Yesulok giñgit nandiliñgukta timbi ñindiñ kimit-nandi-tiñguk, “Nak dasindasingot tike-kautetta, gumañ kindem dautet.” Windiñ nandimbi, amatam kimin gitik ñañgiliñ boñgipsinan Yesulok siñgi kandañ ñambi, dasindasin tike-kañguk. ²⁹ Tike-kaumbi, wolongan wekaili kala daumbi, piñgiu pañgita-talembi nandiñguk.

³⁰ Timbi Yesulok gembin noli tiañeum nandimbi, wolongan tambanembi

eni-nandimbi eñguk, “Nindi dasindasina tike-kalak?” ³¹ Eñilimbi, gwañgwañiili niñgiliñ, “Kalañ: amatam kimin gitikti gep kle-gimbupi tambo kle-kot-tañ. Neta ‘Nindi neplak?’ elañ?” ³² Gan Yesuli ‘Nindi sinik nep mik?’ win ka-daklewiktok yambi-ta-ñañguk. ³³ Windiñ timbimbi, tam endi piñgiu plon kundit indañguk wala nandi-misimbi, blañblañ tiñipi Yesuloñ biñguk. Bimbi, kuañ dombinnan milelem ti-ñimbi, enlok kusei eu tawaumbi niñguk. ³⁴ Nimbimbi, Yesuli niñguk, “Wembe, nanandi kwambindañgala kindem dalañ. Milapka taleumbi, waleña kindem daumbi, ña kindemgot kuukañ.”

³⁵ Yesuli tam manda windiñ ni-paliñilimbi, it kiyau kauli-dikñelok ilan nanin ama diwin manda tike-bimbi, nosi kañbi niñgiliñ, “Wembaña ip sembilak. Ñala endaut amali silakan nektok ikanan kesit gawat ñautak?” ³⁶ Gan Yesuli manda win nandi-kimnemi, kauli-dikñela niñguk, “Nim misiwiañ, silak nandi-kilik ti-nami-ta-ñaukañ!” ³⁷ Windiñ embi, amatam gita gwañgwañii diwin en nim kleneliñdok eni-kimisip ti-sembi, Petlo, Yakobo gita kwayañ Yoane endiñgot yanañgipi ñañguk. ³⁸ Ñambi, kauli-dikñelok ilan tombi, amatam kimin giñgili ba mano kulim timbi kut-palimbi yambiñguk. ³⁹ Yambi-nandimbi, it ginañ lombi enguk, “Sindi nekta giñgili wopum timbi kut-pakañ? Wembe ñin nim sembi, endi silak dou patak.” ⁴⁰ Windiñ eu nandimbi, kolan ka-kwalepgiliñ.

Gan Yesuli amatam gitik ep kleum pawan piumbi, wembe meñ beu gita gwañgwañii tipet git no win yanañgipi, wembe pakuknan loñguk. ⁴¹ Lombi,

wembe kii tikembi, nisilok manda plon “Talita kumi” niñguk, win ñindiñ, ‘Wembe tip, milat ganlet.’ ⁴² Eumbi, wolongan wembe wali milapi, ñañambit tiñguk. (Wembe wolok gwilali 12.) Timbi amatam wolok pakiliñ endi nepek win ka-silikñemi, nanandinji nim nandi-dakleñgiliñ. ⁴³ Timbi Yesuli kasat ama diwinda nim enneliñdok kimisip kwambiñ ti-sembi, wembe win nana miumbi nambektok enguk.

Nasalet nasili Yesulok gembina nandum tlal tiñguk

6 Timbi Yesuli kwet walinin ñambi, gwañgwañii gita il kuseinan ñam pakuk. ² Pakap, Sabat patnandi nain indaumbi, it kiyau ginañ lombi, kusei kimipi, amatam eni-daut ti-semumbi nandiñgiliñ. Timbi asupti nandi-gitip gitip timbi eñgiliñ, “Ama silanin ñali manda gitik ñin denanin inda-ñimiñguk? Nanandi wopuwopum ñin inda-ñimiñguk win netepein sinik? Ba kundit tindin walan win engano sinik! ³ Endi it tindi ama silanin win! Malialok niñañ, ba Yakobo, Jose, Juda gita Simon, endok dasi. Timbi wiwii endi nin gita kuañ.” Windiñ embi nandi-ñimum pi-sinik tañguk. ⁴ Timbi Yesuli enguk, “It kwet diwin endi plofet ama nola nandum loloñ tilak, gan ilan nasi ba nolii ba wekal kusipñii endi ka-misi-ti-ñimañ.”

⁵ Windiñ tiñgiliñda timbi, kundit engano timbepi nandum milataumbi, silak ama jimbosat tipet sinik kiili ep kaumbi, kindem dañgiliñ. ⁶ Tiñipi nandiñguk, “Nekta sinik timbi, kenanala nandum tlal tilak?” Windiñ nandiñipi, eni-daut ti-semektok it kwet kle-gimbut-ñañguk.

Yesuli endok kusei gwañgwañiila daut semguk

Yesuli gwañgwañi 12 kenala eni-mupi, endikñe ti-semguk

⁷Timbi Yesuli gwañgwañi 12 eni-tiañeum biumbi, kena tineliñdok ama tipet tipet eni-mupi, yal kolan ep kle-semneliñdok gembu emguk. ⁸Timbi enguk, “Sindi ñanepi, nepek no nim tike-ñanekaliñ, toñanjingot. Nana ba lik win nim tike-ñanekaliñ, ba minem kwandai gimin no dasindasinji ginañ nim dasinekaliñ. ⁹Kesisilok gwilap winda tikenekaliñ, dasindasi tipet wi nim, noñgangot dasinekaliñ.” ¹⁰Windiñ embi enguk, “It kwet nolok tombimbi, ama noli sani-tiañeumbi, endok il ginañ londekamik, it kwet wolok patekamik tuop endok ilnangot dou-milat-ti-patekamik. ¹¹Tikap it kwet nolok tombimbi, winasili not nim ti-sambi, mandanji nim nandinekaliñda, yambimbi ñanekaliñ. Ñanepi, kesisiplon kwiliñ sapak wit-sapleum piukak. Windiñ timbimbi, kundit kolan tiñgiliñ win ka-nandi-tomnekaliñ.”

¹²Yesuli windiñ eumbi, gwañgwañiili ñambi, amatam ginanji tambaneneliñdok giñgit manda engiliñ. ¹³Tiñipi, yal kolan asup ep kle-kot-semgiliñ, ba jimbasat asup gwasap tulli saple-sembi, ep timbi kindem dañgiliñ.

Elotti Yesulok gembin nandi-tomguk

¹⁴Timbi Yesulok koi giñgit pindi dañgukta timbi, ama wapmañ Elot endi bo win nandiñguk. Ama diwisili Yesula ñindiñ eañgiliñ, “Yoane, tuk i-sem-i-sem ama en wakan bindambo kimnan nanin milakuk, wala timbi endi kena gembinat timbi kulak.” ¹⁵Ba diwindi Yesula “En Elia” eañgiliñ, ba diwindi “Endi plofet ama no, plofet ama damanin wandiñ nomik” eañgiliñ. ¹⁶Windiñ eumbi, Elotti

win nandimbi pa eñguk, “Yoane, ama win damañgan natna ewa bim dombum kimguk, en wakan milapi kulak.”

¹⁷⁻¹⁸Elot endi kusei ñindiñda windiñ eñguk: endi bo enlok kwayañ Filip endok tamin koi Elodia apma tikeumbi, Yoaneli giñgit win nandimbi niñguk, “Dik kwayañgalok tam matike-patañ win kimisip manda maklelañ.” Endi windiñ niliñgukta, Elotti bo tamin nandi-ñimbi, kena gwañgwañi eni-mulimbi ñambi, Yoane tikembi, it kwambiñ ginañ im kimilimbi pakuk.

¹⁹Timbi Elodiali Yoanela gimbit ginan ginañ tike-papi, wilektok nandiñguk. Gan endi tuop nim, ²⁰neta Elotti Yoane tike-kamaiñguk. Endi Yoanela nandum ama dindim sinik, Yambattok kena tindilok ama no timbimbi, enda ka-misimisi e-ti-ñimnguk. Timbi endi Yoane ni-tiañembi, mandan nandiliñguk. Nandiñipi, “Nitek timbet?” embi, ginañ tipet timbi nandi-bendi-tiliñguk. Gan endi Yoanelok mandan nandi-koñgom tiliñguk.

²¹Timbi Yoane wili kimbektok telak no Elodiala ñindiñ inda-ñimiñguk. Elotti indaindan nain indaumbi, amañi loloñ ba ama sañanjilok telak dama ba Galili kwettok ama biesi ep kimin titalembi, nana sina wopum ti-semguk. Timbi endi kimin timbi nana na-palimbi, ²²Elodia enlok wemban endi amaloñ ña tombi, dausinan kap tiñguk. Kap tiumbi, Elot git yokñi endi kañbi nandi-kindem dañgiliñ. Timbi Elotti wembe sim niñguk, “Dik nepek wala ba wala eumbi gametet.” ²³Embi e-kwambiñ dambi niñguk, “Nepek wala ba wala eumbi, kindem gametet. Nak kwet ñin ka-dikñelet wala bo eumbi, kindem tambipi, tambon gametet.”

²⁴Windiñ eumbi, wembeli meñloñ ñambi ni-nandimbi niñguk, “Nak nektok sinik eutet?” Eumbi, meñli

niñguk, “Yoane miti tuk i-sem-i-sem tiñguk endok kumbamla e!”²⁵ Eumbi, wolongan platik sinik ñambi, Elottoñ tombi niñguk, “Dik ñindiñgitañgan Yoanelok kumbam jawañ plon kimipi namiñ!”²⁶ Eumbi, Elotti nandum kola-sinik tañguk. Gan endi yokñiilok dausinan manda e-kwambiñ da-ñimiñgukta timbi, mandan win pi-piwiłtok tuop nim nandiñguk.²⁷ Nim nandi-ñimlok, gan joñgo nandi-ñimbi, wolongan enlok kamaikamai ama no Yoanelok kumbam tike-biuptok ni-mukuk. Ni-mulimbi, it kwambiñ ginañ ñambi, Yoanelok bim dombimbi,²⁸ kumbam jawañ ginañ kimipi tike-bi wembe miumbi, meñinli kauptok tike-ñam miñguk.

²⁹ Timbi Yoane gwañgwañiili giñgit win nandimbi, it kwambiñnan ñambi, Yoanelok dalandan tike-ñambi kindikiliñ.

Yesuli Juda ama 5000 nana ep towiñguk

³⁰ Timbi Yesuli gwañgwañiili 12 win kenala eni-mukuk endi undane-bimbi, enloñ kimin timbi, kena tiñgiliñ ba giñgit manda eni-daut ti-semgiliñ wolok kasat gitik ti-ñimgiliñ.³¹ Timbi amatam asup sinik wali yousiyousi ñañambit ti-palimbi, Yesu gita gwañgwañiili endi nana tuk naneliñdok nandiñgiliñ, gan nain no nim inda-semguk, wala timbi Yesuli enguk, “Biumbi, niniñgan kwet ama nimnatnan ñana! Nain duman wandiñ ña-kunambi, siñginji busukñanewin.”³² Windiñ eumbi, endi kikeñ plon lombi, nisiñgan tuk guañ dikñembi, kwet ama nimnat timbi dumalaneliñdok ñañgiliñ.³³ Ñañilimbi, amatam asupti yambimbi yambi-nandi-tomgiliñ. Timbi amatam it kwet tuop nanin biñgiliñ endi bo

kesiti woñep ñambi, Yesuli ñanepi nandiñguknan dama ña-tomgiliñ.

³⁴ Timbi Yesuli wolok ña-tombi, kikeñ plon nanin piñipi, amatam kimin wopum yambimbi, ginañli ñindiñ nandiñguk, “Sipsip yambi-dikñenji nimnat nomik tañ”. Windiñ yambi-nandimbi, blan ti-sembi, kusei kimipi, nepek asup eni-daut ti-semguk.³⁵ Eni-daut ti-semumbi, maim daut ip pi-sembeipi tiñgukta timbi, gwañgwañiili endoñ bimbi niñgiliñ, “Ñin kwet ama nimnatnan patnambi, maim daut ip piupi tilak.

³⁶ Wala dik amatam eni-mulimbi, it kwet ba it jala ñasiñgan pakañnan wolok ñambi, nananji tua nambit.”

³⁷ Eumbi tambane-enguk, “Singan nana ep towiut!” Eumbi nandi-piasat timbi niñgiliñ, “Dik nek elañ? Nindi ñambi, minem nek ñali nana tuam bimbi emneñ? Minem 200 wolok tuop nim!”³⁸ Eumbi enguk, “Sinlok nana nitek pat-samlak ña kawit!” Eumbi ña kañbi undane-bimbi niñgiliñ, “Plaua kit tambongot tim tuk gaut tipetgot pat-nimlak.”

³⁹⁻⁴⁰ Eumbi, Yesuli amatam kli kindem plon samba sambat pipatneliñdok enbimbi, diwindi 100, diwindi 50 windiñ pipakiliñ. Pipalimbi,⁴¹ Yesuli plaua kit tambon gita tuk gaut tipet win epmbi, kunum plon dei loumbi, Yambat we ñimnguk. We ñim-talembi, plaua ombimbi, gwañgwañiili em-ta-ñaumbi, endi bo tike-papusenembi, amatam emgiliñ. Timbi Yesuli tuk gaut tipet win windiñgot ep danbimbi, amatam gitikkan emumbi,⁴² gitikkandi nañbi na-tokñeñgiliñ.⁴³ Windiñ timbimbi, plaua ba gaut win na-tlatlap tim biñgiliñ win ep dasiumbi, sandiñ lik 12 tokñeñguk.⁴⁴ Amatam nana nañgiliñ

---

^{§6:37} Minem denali 200 win kena nain 200 wolok tuan.

endoñnan nanin amalok kunakunasi win 5000.

Yesuli tuk guaň plon ñaňguk

⁴⁵Timbi wolongan Yesuli gwaňgwaňi eni-giňginembi, kikeň plon lombi, tuk guaň dikñembi, Betsaida it kwelan damandama ñaneliñdok eni-mukuk. Eni-mulim ñañilimbi, Yesu en amatam isinan eni-mulepi pakuk. ⁴⁶Papi eni-mut-talembi, nimolo timbektok kwet jaňginnan loňguk.

⁴⁷Timbi kwet kilim eumbi, gwaňgwaňi lok kikeñdi tuk guaň boňgipnan ñañilimbi, Yesu en engan kwambiñnan papi, ⁴⁸yambiňguk win: sasaleli ñaňgiliñ kandañ biňgukta, kikeň plon papi tuk kindit-tlalimbi yambiňguk. Kwet gama nim salañilimbi, Yesuli tuk guaň plon kesiti ñambi ep timbi dumalambi, yapma kle-ñaupi nandiňguk.

⁴⁹⁻⁵⁰Timbi gwaňgwaňiili Yesu tuk guaň plon biumbi kañbi, “Walen tip no kamiñ” windiñ kimit-nandiňgiliñ. Endi gitikkandi en kañbi misimbi, gembinji piumbi, kwawa tiňgiliñ. Gan Yesuli manda embi enguk, “Ñin natna ya, simbasi busukñaneumbi nim misineliñ.” ⁵¹Windiñ embi, kikeň plon loumbi, sasaleli kilp eumbi, ka-silikñembi nanandinji nim nandi-dakleňgiliñ. ⁵²Ginañ kwambiñ kuňgiliñda timbi endi Yesuli plauali kundit engano tiňguk wolok kusei nim nandi-tomgiliñ.

Yesuli amatam nandi-kilik ti-ñimiňgiliñ ep timbi kindem daňguk

⁵³Tuk guaň dikñe-talembi, Genesalet kwelan tombi, kikeň tike-kwambinda-koli piňguk. ⁵⁴Timbi kikeň plon nanin piumbi, wolongan amatam Yesu ka-dakleňgiliñ endi ⁵⁵it kwet tuop woñep ñambi, kusei kimipi, jimbawat taňgo plon ep kimipi, Yesuli wandiñ ba wandiñ ñaňguk tuop nandimbi, endoñ ep biňgiliñ. ⁵⁶Endi

it kwet tip ba wopum ba it jala nolok ba nolok ñaumbi, amatamdi jimbawat endoñ ep bimbi, ini plon yapikiliñ. Yapipi ni-nandi-timbi, dasindasin kusipgot tike-kaneliñdok nandimbi ni-nandiňgiliñ. Timbi nandi-semum tike-kaňgiliñ tuop kindem daňgiliñ.

Yesuli nepek nek ñali Yambattok dainan ama timbi kolalak wala eni-dakleňguk

7 Timbi Falisi ama git endikñe manda nandi-tale ama diwin Jerusalem nanin biňgiliñ endi bi Yesuloñ kimin tiňgiliñ. Kimin timbi ²kaňgiliñ win: Yesulok gwaňgwaňi diwin endi sosilok telak nandi-kimmembi, kisi nim wilipi, nana silak ep nambimbi yambiňgiliñ. Yambimbi nandum tuop nim ti-semguk. ³Neta, Falisi ama git Juda ama dindim kunepi nandañ endi gitik sosilok ep tindinji ep kwambiñ dambi kuneliñdok eni-daut ti-semañ. Ep tindi no win endi kisi nim wilikañda, nana nim nañ. ⁴Tikap endi kimili tuannanan ñambi bañ, nain wolonda tuk nim iyañda, endi nana nim nañ. Endi Yambattok dainan kindem patneliñdok jawañ kambot gita nepenepek diwin no pat-wilikañ, ba sosilok ep tindi wandiňgot diwin asupgan kimit-klembi tañ.

⁵Windiñda Falisi ama gita endikñe manda nandi-tale ama endi Yesu ñindiñ ni-kaňgiliñ, “Nitekta timbi, gwaňgwaňgaili sosilok ep tindi nim kimit-klembi, kisi nim wilipi nana nañ?” ⁶Nikaumbi enguk, “Ama man manbenji tipelat! Eu inda manda no plofet Aisaiali youkuk win sindok juluñitsilok kusei inda-dakle-kiliñ elak. Yambattok manda win ñindiñ youyoulin patak, ‘Amatam ñali manjiliňgot kotna tike-loañ, gan ginañ nanandinjili mayaňgan sinik patak.

⁷Endi mandana nandi-kimmembi,

ama silanindok nandinandi eni-daut ti-semañ.

Windiñda endi kap nimolo timbi nani-kindem da-tañ win silanin.'

⁸Manda wolok tuop sindi Yambattok endikñe manda bimbi, amalok ep tindinji tike-kwambiñ dambi kleañ."

⁹Timbi Yesuli yousimbi enguk, "Sindi sosilok ep tindinji kimit-kleneliñdok nandimbi, Yambattok endikñe mandan wilambane-kokotok kundit ti-kindem dañ. ¹⁰Neta, Moseli manda ñindiñ embi youp biñguk patak, 'Dik meñga bekala nandum loloñ timbekak', ba 'No en meñ beula manda eni-suambat-tilakta, wili kimbekak.' Moseli windiñ eñguk, ¹¹gan sindok kandañ win ñindiñ sinik: ama no meñ ba beula ñindiñ nilak, 'Nepek nek pat-namlak win Yambat miuptok e-kwambiñ dañgut, wala timbi gep kimilettok tuop nim.' Endi windiñ nimbimbi, ¹²sindi kimisip ti-ñimbi ñindiñ niañ, 'Dik meñga ba beka bindambo nim tike-kimilekañ.' ¹³Windiñgangot sindi sosilok ep tindinjila yanañgip piñipi, Yambattok endikñe manda timbi lakatalak. Timbi sindi kundit kolan wandisi asupgan pat-tañ."

¹⁴Timbi Yesuli bindambo amatam kiti-sembi enguk, "Sindi gitikkan mandana ñin nandimbi nandi-kiliñ ewit. ¹⁵⁻¹⁶Nepek gitik nambimbi minjipsi ginañ pilak wali sep timbi kolaup tok tuop nim. Gan nepek ginanji ginañ papi lambi-lamitak wali mek sep timbi kolayañ."

¹⁷Timbi Yesuli amatam kimin gitik yambimbi, gwañgwañii gita it ginañ lo-pakuk. Palimbi, gwañgwañiili ey-out manda eñguk wala ni-kañgiliñ. ¹⁸Ni-kaumbi enguk, "Sindi windiñgot nanandinji nimnat bek? Nana walan kusei kusei nambimbi, minjipsi ginañ pilak wali sep timbi kolaup tok tuop nim. Win nim nandañ ba? ¹⁹Nepek wandiñ wali amalok ginanji ginañ sinik nim pilak.

Nim sinik. Wali tem meñ ginañ pimbi, temdok telak plon dindim gan ñambi, tem koñ ginañ pilak." (Yesuli windiñ embi, nana gitik Yambattok dainan kindem gitikgot embi eni-dakle-ti-semguk.)

²⁰Timbi Yesuli yousimbi enguk, "Nepek amalok ginanji ginañ papi lambi-lamitak wali biañgan ep timbim kolayañ. ²¹Nekta, win amalok ginanji ginañ nanin sinik nanandi kolan wali lambi-lamilimbi ñindiñ tañ: endi telak joñgo kuañ, ba kumbu tañ, ba ama yangip kim-tañ, ba tam ba wapat noloñ kumbu tañ, ²²ba ka-galkta tañ. Windiñ timbi, timipmile kusei kusei tañ. Timbi endi not juluniñ tañ, ba siñgi misi ba mayek nimnat sasaleañ, ba not ka-gimbit tañ, ba manda winjit eañ, ba nisila nandum loloñ tilak. Windiñ tiñipi, nandi-kamalambi kuañ. ²³Nepek kolan gitik wali amalok ginanji ginañ papi lambimbi lamitak wali biañgan Yambattok dainan ep timbi kolayañ."

Yesuli enlok kusei ama diwinda daut semguk

Yesuli Fonia tam no endok wembanlok ginañ yal kolan ni-kleñguk

²⁴Timbi Yesuli milapi, gwañgwañii git Juda amatamdok kwet bimbi, Tail it kwet kandañ ñañguk. Ñambi, silak pat-nandi-timbepi it nolok ginañ lombi, amali en wandiñ patak win nim nandi-ñimneliñdok nandiñguk, gan endi pat-sembektok tuop nim. ²⁵Nim sinik. Wembe no yal kolannat endok meñli 'Yesu wandiñ patak' nandimbi, wolongan endoñ bimbi, kesinan milelem timbi, ²⁶diñgunembi, wembanlok ginañ yal kolan kle-ñimektok ni-giñgineñguk. Tam win endi Juda tam nim. Endi Fonia nanin, Silia kwelan indañguk, ²⁷wala timbi Yesuli ñindiñ niñguk, "Gwañgwa bisat endi nana dama na-

tokñenekaliñ. Nim kañbi, endok nana win yapma tikembi, kamotta ep kotsemneñ.”²⁸ Eumbi, tamdi tambaneñguk, “Wopum, biañgan elañ. Gan gwañgwa bisat endi nana nambimbi dip kwelan pilak win kamotti naañ.”²⁹ Eumbi, Yesuli nanandi kiliktinlok kusei ka-nandi-tombi niñguk, “Dik windiñ elañ, wala timbi kindem a, ñau! Yal kolan endi wembañga ip kambimbi ñalak.”³⁰ Eumbi, ilan ñambi kañguk win: biañgan yal kolan wali wemban kak ñaumbi, ipal plon pat-nandi-tiñguk.

Yesuli ama kaman no timbi kindem dañguk

³¹ Timbi Yesuli gwañgwañii git Tail it kwet kandañ pi-ñambi, Saidon it kwet dikñembi, Dekapolis kandañ ñambi, Galili tuk guañnan tomguk.³² Tombimbi, ama no nañgip bimbi, Yesuli kii endok plon kimilektok ni-nandiñgiliñ. Ama wolok pawañ sipsipmin, timbi man manben milap, manda dindim ewiktok tuop nim.

³³ Timbi Yesuli amatam kimin gitik win yambimbi, ama win tike-nañgipi ña nisetkan pakimik. Paliñipi, Yesuli kii niñañ tipetti endok pawañ ginañ sua embi iwit suambi, man manben tikekañguk.³⁴ Tike-kañipi, kunum plon dei loubi yayakñembi, enlok mandan plon “Efata” eñguk, win “Dik tom!”³⁵ Eumbi, ama wolok pawañ tombimbi, man manben salaktaumbi, kusei kimipi, manda dindim nandimbi eñguk.

³⁶ Timbi Yesuli amatamda kasat win nim eu satawiktok enbi, kimisip kwambim ti-semguk. Nain asup kimisip wandiñgot ti-semliñguk, gan nim, endi giñginembi pa eu satañguk.³⁷ Timbi kasat win nandiñgiliñ endi biañgan nandi-silikñembi eñgiliñ, “Kundit gitik

ti-kulak win kindem gitikgot. Endi ep timbimbi, pawanji kaman endi bo nandi-tomañ, timbi manji galiñguk endi manda eañ.”

Yesuli amatam 4000 nana ep towiñguk

8 Timbi nain wolonda bindambo amatam kimin wopum noli Yesu gita papi, nananji taleumbi silak pakiliñ. Palimbi, Yesuli gwañgwañii ep kimin timbi enguk,² “Amatam nain tipet git no nakita papi, nananji taleumbi, blan ti-semlet.³ Tikap nak silak isinan eni-mulam ñanetañda, telak boñgipnan dausi diman timbimbi kim-katap tineliñ. Diwin noli kwet mayañgan nanin bimbin.”⁴ Eumbi tambane-ñiñgiliñ, “Kwet ñolok it kwet nimnat. Nindi nana tuop denanin tikembi ep towinetamiñ?”⁵ Eumbi eni-kañguk, “Sinlok nana nitek pat-samlak?” Eumbi niñgiliñ, “Plaua kit tambon tipetgot pat-nimlak.”

⁶ Timbi Yesuli amatam enbimbi, kwelan pi-pakiliñ. Pipalimbi, endi plaua kit tambon tipet ep papi, Yambat we ñimbi ep tambipi, gwañgwañiila emguk. Emi-ta-ñambi, dani-papusenembi emneliñdok enbimbi, wolok tuop timbi emgiliñ.⁷ Tiñipi, Yesuli tuk gaut tiptip tipet sinik pat-semguk wi epbi, Yambat we ñimbi, win bo dani-papusenembi emneliñdok enbimbi emi-ta-ñañgiliñ.

⁸ Timbi amatamdi nana win nañbi na-tokñeñgiliñ. Timbi nana na-tlatlap timbimbi dip pakuk win ep dasiumbi, sandiñ lik wopum kit tambon tipet tokñeñguk.⁹ Amatam nana nañgiliñ win 4000 netepep. Timbi Yesuli eni-mulim ñaumbi,¹⁰ wolongan endi gwañgwañii git kikeñ plon lombi, Dalmanuta kwet kandañ ñañgiliñ.

Yesuli gwañgwañii en Mesia timbi dakleñguk

Yesulok kusei gama nim nandi-tomgiliñ

¹¹ Timbi Falisi ama endi Yesu tue-kambi ti-ñimnepi endoñ bimbibi, en gita e-taña-tambit timbi giñginembi, Yambatti endok kusei timbi daklewiktok nandimbibi, kundit no timbim kaneliñdok niñgiliñ. ¹² Nimbimbibi, Yesuli ginañ kwambindanjila nandum milataumbi enguk, “Neta amatam ñali kundili kanepi eañ? Nak biañgan sanlet: kundit wandiñ no nim daut samum kanekaliñ. Nim sinik.” ¹³ Yesuli windiñ embi, Falisi ama yambimbibi, gwañgwañii gita bindambo kikeñ plon lombi, tuk guañ tambon kandañ ñanepi ñañgiliñ.

¹⁴ Ñañipi, gwañgwañiili kamalambi, nana no nim ep biñgiliñ, gan plaua noñ-gangot kikeñ plon pat-semguk. ¹⁵ Timbi Yesuli nandinandi moyendi gwañgwañi-iloc ginanji ginañ bendi-wopum dawik wala misimbibi, molo manda eyout plon kimipi enguk, “Sindi Falisi ama ba ama wapmañ Elot endok plaua kimili bendila ka-kiliñ enekaliñ!” ¹⁶ Eumbi, gwañgwañiili nisiñgan “Nana nim pat-nimlakta wala elak bek” embi e-nandi-tiñgiliñ.

¹⁷ Timbimbibi Yesuli win nandimbibi eni-kañbi eñguk, “Sindi nana nim win neta e-nandi-tañ? Sindi kusatna gama nim nandimbibi nandi-tomañ bek? Windiñ ginanji kwambiñ dañguk bek? ¹⁸ Sindi dausat, gan nim kañ, ba pawanjat, gan manda nim nandañ, ba sindi nandi-kamalayañ bek? ¹⁹ Nak plaua kit tambongot win tambipi, ama 5000 ep towiwambi, nambim dip pakuk win sindi sandiñ lik nitek dasium tokñeñguk?” Yesuli windiñ eni-kaumbi, “Lik 12 tina tokñeñguk” niñgiliñ. ²⁰ “Ba nak plaua kit tambon tipetgot wali amatam 4000 ep towiwambi, nambim

dip pakuk win sindi sandiñ lik wopum nitek dasium tokñeñguk?” Eumbi, “Lik kit tambon tipet tina tokñeñguk” niñgiliñ. Nimbimbibi, ²¹ ñindiñ enguk, “Sindi kusatna gamañgot nim nambi-nandi-dakleañ bek?”

Yesuli ama no dai kolan timbi kindem dañguk

²² Timbi Yesuli gwañgwañii gita Betsaida it kwelan ña-tomguk. Tombimbibi, ama dai kolan no endoñ nañgip bimbibi, tike-kauptok ni-nandiñgiliñ. ²³ Timbi Yesuli ama en kii plon tikembi nañgilimbi, it kwet pawañ piñgimik. Timbi Yesuli ama wolok dai plon iwit suambi, kiili endok plon kimipi ni-kañguk, “Dik nepek no kalañ ba nim?” ²⁴ Nimbimbibi deimbi eñguk, “E. Nak ama diwin yambilet. Gan nak yambiwambi, kombali ñañ nomik tilak.” ²⁵ Eumbi, nombo kii dai plon kimilimbi, dai gembinat deimbi, kindem dañguk. Kinde daumbi, nepenepek gitik win ka-dakleñguk. ²⁶ Timbi Yesuli ama win it kwelan nombo lauptok ni-kimisipbi, dindimgan ilnan ñauktok ni-mukuk.

Yesuli enlok kusei timbi dakleñguk

²⁷ Timbi Yesuli gwañgwañii gita pi-ñambi, it kwet tiptip Sisalia Filipai it kwet wopum kle-gimbupi pakiliñ wandiñ ñañguk. Telak plon ñañipi, gwañgwañii eni-kañbi eñguk, “Amatamdi naka nin sinik pa naniañ?” ²⁸ Eumbi niñgiliñ, “Diwindi dika Yoane amatam miti tuk i-sem-ta-kuñguk en ganiañ. Timbi diwindi dika Elia ganiañ, win plofet ama damanin endi bindambo indaup een ip wakan bek. Ba dika plofet damanin no pa ganiañ.” ²⁹ Eumbi, Yesuli eni-nandimbibi eñguk, “Gan sinla naka nin sinik naniañ?” Eumbi, Petloli manda ñindiñ tambane-niñguk, “Ditna Mesia wakan.” ³⁰ Eumbi, Yesuli kimisip

ti-sembi, gama enlok kusei ama nola nim enneliñdok enguk.

³¹Timbi wolongan Yesuli kusei kimipi, Yambattok nanandi kwambiñ Mesia enlok plon ñindiñ eni-daut ti-sembi enguk, “Amalok Niñan endi milap ba siñgi gawat kusei kusei inda-ñimektok. Ama biesi, tapma ama biesi git endikñe manda nandi-tale ama endi kusali kaumbi, tuop nim timbimbi, siñgi wilimiumbi wili kimbekak. Timbi sandap tipet git no timbimbi, bindambo kimnan nanin milalekak.”

³²Yesuli windiñ eñipi eni-dakle-tañguk. Eu dakleumbi, Petloli engan tiañem ñambi, kusei kimipi, manda wolok ni-ñombiñguk. ³³Gan Yesuli tambanembi, gwañgwañiilok dausinan Petlo ni-ñombimbi enguk, “Satañ, dik nambi ñau! Dik amalok nanandiñgot klelañ, Yambattoñ nim.”

Yesuli en kle-kuñgukok manda enguk

³⁴Timbi Yesuli amatam kimin wopum wakít gwañgwañi kiti-semum biumbi enguk, “Ama no endi nak nep kle-kuupi nandilakta endi enlok nanandin ba galk siñgi wipi, kloñbali tike-lo-bembi, nep kle-kuuktok elet. ³⁵Neta, no endi natnala ba giñgit manda kindem-nalok kuñgun bi-namlak, endi wakan kunumdok kuñguñ taletalen nimnat inda-ñimekak. Gan no endi kwelalok kuñguñ enlok tike-kimilep nandilakta, endi kunumdok kuñguñ kola-ñimekak. ³⁶Kola-ñimiumbi, kwelalok nepenepek kusei kusei gitik ep kasileñguk wali nitek timbi timbi londaukak? ³⁷Endi kuñgun kolañguk win nek ñali tuambi, bindambo kasileukak? Win tuop nim.

³⁸Man ñindiñgita Yambat siñgi wilimimbi, yomsiat kuañ, ba diwindi naka ba mandanala maetambi kuañ. Nain taletalenan Ama Sisinikti dindim añelo yanañgipi, Beulok gembí ba kolsalennat indangan indaukak

wolonda endi bo en maeta-ñimgiliñ win maeta-semekak.”

9 Yesuli windiñ embi enguk, “Nak biañgan sinik sanlet: Yambatti nain kimikuk win indaumbi kusei kimipi, amatam gitik ini plon gembinat yambidikñeukak. Timbi biañgan ñi pakañ sindoñnan nanin diwin endi gama kaik kuñilimbi indaumekek kanekaliñ.”

Yambat, Mose gita Elia endi Yesulok kusei timbi kwambiñ dañguk

²Kena nain kit tambon noñgan taleumbi, Yesuli gwañgwañi tipet git no, win Petlo, Yakobo git Yoane yanañgilibi, kwet jañgin ombap nolok lombi, wandiñ nisiñgan pakiliñ. Palimbi, gwañgwañiilok dausinan Yesulok siñgin walan tikileumbi, ³dasindasin salembi, walalan bien sinik indañguk. Kwelan ñolok ama noli sandum satnin wandiñ timbektok tuop nim.

⁴Timbi gwañgwañiili plofet ama damanin tipet, Elia git Mose, endi indambi, Yesu gita manda e-nandi-timbimbi yambiñgiliñ. ⁵⁻⁶Yambimbi, kolan misiumbi, Petlolok nanandin kamalaumbi, “Manda nitek ewit?” embi, Yesula ñindiñ niñguk, “Ninindaut! Ñi pakamiñ win kindem sinik. Wala timbi it jala tipet git no mana! Dikok no, Moselok no, Elialok no.”

⁷Timbi mulukua noli pimbi ep timilimbi, Yambatti mulukua ginañ nanin kitiu piumbi enguk, “Ñine nokoñ niñana noñgan sinik. Nak en ka-galkta ti-ñimlet. Sindi endok manda tike-kwambiñ dambi kunekaliñ!” ⁸Eumbi, gwañgwañiili wolongan deimbi kañgiliñ win: Mose git Elia endi ikan pailimbi, Yesu en noñgan palimbi kañgiliñ.

⁹Timbi endi kwet jañgin plon nanin piñipi, Yesuli nepek wi kañgiliñ

wolok manda kasat ama nola joŋgo nim enneliŋdok e-kimisip ti-semguk, kasat win Amalok Niŋan endi kimnan nanin milalekak wolondamek kindem eneliŋdok enguk. ¹⁰Eumbi, endi Yesulok manda win nandi-kwambiŋ dambi, nisiŋgan “Kimnan nanin milatmilat win nitek?” embi e-nandi-tiŋgiliŋ.

¹¹Timbi endi Yesu ni-kaŋbi eŋgiliŋ, “Kusei nektok endikŋe manda nandi-tale amali Elia Mesialok telak dama biup-tok pa eaŋ?” ¹²Eumbi, Yesuli Yoane miti tuk i-sem-ta-kuŋguk endok plon ŋindiŋ e-youpi enguk, “Elia endi biaŋgan Mesialok telak dama bimbi, amatam ginanji timbi kaitaneliŋdok biukak. Gan nitekta timbi, Ama Sisinikta bo ŋindiŋ youyoulin patak: endi siŋgin gawat kusei kusei bembimbi, amali ni-tike-pi sinik tanekaliŋ?” ¹³Gan nak Eliala ŋindiŋ sanba: endi bo ikan biumbi, amali nisilok nanandi klembi, manda endok plon youyoulin patak wolok tuopgan nep ek kusei kusei kolan ti-ŋimgiliŋ.”

Yesuli ama gwaŋgwa no yal kolannat timbi kindem daŋguk

¹⁴Timbi Yesu git gwaŋgwaŋii tipet git no endi kwet jaŋgin bimbi pi-ŋambi, gwaŋgwaŋii diwin pakiliŋnan tomgiliŋ. Tombi yambumbi, amatam kimin wop-umdi ep gimbupi pakiliŋ, timbi endikŋe manda nandi-tale ama diwindi gwaŋgwaŋii gita e-taŋan tiŋgiliŋ. ¹⁵Timbi ama kimin gitik endi Yesu biumbi kaŋipi, ka-silikŋembi, endoŋ woŋep ŋambi, we ŋimgiliŋ.

¹⁶Timbi Yesuli eni-nandimbi eŋguk, “Sindi neta e-taŋan taŋ?” ¹⁷⁻¹⁸Eumbi, amatamdok boŋgipsinan nanin ama noli Yesula ŋindiŋ tambane-ŋiŋguk, “Endaut. Nak niŋana yal kolan nat dik timbi kindem dawiktok naŋgipi bit, gan dik nim palaŋda gwaŋgwaŋgaili yal kolan win kleklelok enit, gan endi ti nim kaŋbi

biliŋ. Yal kolan wali endok man man-ben timbi galiumbi, manda nim pa elak. Nainŋin inda-ŋimlak tuop yalli niŋana timbi kolakolalok tike-kolimbi pa pilak. Timbi man payak lambumbi, man sigilim dambi, piŋgiu diŋdiŋ pat-tilak.”

¹⁹Yesuli manda win nandum milataumbi enguk, “Nak ginaŋ kwambindanjila kunjit tilet. Nain nitek sinik nak nombo sin gita palambi, nandi-kilikti ti-namnekalin? Gwaŋgwa win nokoŋ tikem biwit.” ²⁰Eumbi naŋgip biumbi, yal kolan wali Yesu kaŋbi, wolongan gembu kopi, kwelan koli piumbi, tikile-binjat timbimbi, man payak lambiŋguk.

²¹Timbi Yesuli beu ni-kambi eŋguk, “Nain nitek sinik kundit ŋindiŋ ti-ta-bilak?” Eumbi niŋguk, “Damaŋgan gwaŋgwa tip palimbi inda-ŋimiŋguk. ²²Nain asup yal kolan wali niŋana komba galk ginaŋ ba tuk ginaŋ tike-kolimbi pa piumbi, wili kimbektok tuop pat-tilak. Gan, tikap dik tuopta, ninda blan nandi-nimbi, nip kimilekaŋ.” ²³Windiŋ eumbi Yesuli niŋguk, “Netekta ‘tikap dik tuopta’ nanilaŋ? Dik nandi: no en nandi-kiliktinat kulakta Yambatti nek inda-ŋimektok nandilak wolok tuopgan ti-ŋimlak.” ²⁴Eumbi, wolongan gwaŋgwa beuli kitimbi niŋguk, “Nak nandi-kilik ti-gamlet. Gan nandi-kiliktina lakalakaen, wala timbi nep timbi paŋgitawa.”

²⁵Timbi Yesuli amatam asupti endok kandaŋ woŋep biŋgiliŋ win yambimbi, yal kolanli gwaŋgwa wolok man ba pawañ masip miŋguk wakan ni-ŋombimbi niŋguk, “Natna gani-sipbi ganlet: poŋambi, bindambo nim undane-bimbi piukaŋ.” ²⁶Eumbi, yal kolandi kwawa embi, gwaŋgwa timbi wop-umgan gembu kolimbi, yal kolan en bim poŋaŋguk. Poŋaumbi, kwelan pi wipi, dalandan nomik palimbi, amatam kaŋgiliŋ endoŋnan nanin asupti “Kim-

lak” eñgiliñ. ²⁷ Gan Yesuli gwañgwa kii plon tike-milalimbi milapi ikuk.

²⁸ Timbi Yesuli it ginañ lombi, gwañgwañii git nisiñgan papi ni-kañbi eñgiliñ, “Kusei neta nindi yal kolan win klenep ti pi kamiñ?” ²⁹ Eumbi enguk, “Yal kolan ñandisi endi nimololiñgot gumañ ep klelok, nepek noli nim.”

Yesuli kimbektok manda enbimbi, nain tipet tiñguk

³⁰⁻³¹ Timbi Yesu git gwañgwañii endi winanin ñambi, Galili kwet dikñembi ñañgiliñ. Ñañipi, Yesuli gwañgwañii eni-daut ti-semep nandiñgukta timbi amali en wandiñ patak win nim nandi-ñimneliñdok nandiñgukta. Ñañipi, ñandiñ eni-ta-ñañguk, “Amalok Niñan en kanjikñii endok kisi plon kimilimbi wili kimbekak. Timbi kena nain tipet git no timbimbi, kimnan nanin milalekak.” ³² Gan gwañgwañii endi manda eñguk wolok kusei nim nandi-daklembi, ni-kaneliñdok misimbi biñgiliñ.

Yesuli kuñgulok manda gwañgwañiila eni-daut ti-semguk

Kiupi kuñgulok manda

³³ Timbi ñakap, Kapaneam it kwelan tombi, it ginañ lo-taleumbi, Yesuli gwañgwañii eni-nandimbi eñguk, “Telak plon nekta e-tañan tiliñ?” ³⁴ Eni-nandumbi, endi telak plon “Gwañgwa nindok boñgipninan nindi sinik nip maklembi, dama tilak?” embi, e-kle-kot-tiñgiliñda timbi, manda nim embi gitakan pakiliñ.

³⁵ Timbi Yesuli pipapi, gwañgwañii 12 kiti-semum biumbi enguk, “Tikap ama noli telak dama kuupi nandilakta, en wakan enla nandum pimbiñ timbimbi, nolii gitik endok siñgi kle-kumbi, tiplaplainji kuukak.” ³⁶ Windiñ embi,

gwañgwa tip no nañgip bimbi, boñgip-sinan kimipi, kiili kamaipapi enguk, ³⁷ “No endi naka timbi gwañgwa ñandin-gan no not ti-ñimekta, endi nak not ti-namek. Timbi no endi nak not ti-namekta, nakgot nim a, nin nani-mukuk en not ti-ñimek.”

³⁸ Timbi Yoaneli Yesula “Ninindaut” embi niñguk, “Nain nola nindi ama noli dikok koka embi, yal kolan ep kle-kot-semum kañgimiñ. Gan endi nin-doñnan nanin nim, wala timbi nindi kimisip ti-ñimkap nim kañbi biñgimiñ.” ³⁹ Eumbi enguk, “No en kotna embi, kundit gembinat tilak, wandiñ wali nitek plon pañgitambi, plastik nani-kolauk? Windiñ tindilok tuop nim, wala timbi nim kimisip ti-ñimekaliñ. ⁴⁰ Neta, no en nindok kenanila kanjik nim ti-nimlakta endi nindok notni tilak.

⁴¹ Timbi no endi Mesialok sambatñii kuañda timbi tukgot gipi samek, enda nak biañgan sanlet: Yambatti plap kena kambakan wandiñ wolok tuan biañgan ombi-ñimekak. ⁴² Timbi no endi giñgitna koi nimnat ñandin no timbi pipimbi yom tilakta, en blangandok. Endi kundit kolan wandiñ gama nim tiñilimbi, noli kawat wopum no tikembi, bim plon tembi-ñimbi, tuk kimbiñ ginañ munjut-kolim pimbi kimbimda win kindem. Nim kañbi, kundit kolan wandiñ timbimbi, Yambatti kinjan milap wopum ombi-ñimekak.

⁴³⁻⁴⁴ Tikap kikali gep timbi pipimbi yom tilañda, kika win dombekañ. Windiñ timbi, kika tambongot kukapi, kuñgu taletalen nimnat ginañ ñaukañ. Nim kañbi, kika tipelatkan kukapi, jimbiñdok komba galk taletalen nimnat ginañ piwiñ. ⁴⁵⁻⁴⁶ Ba tikap kesikali gep timbi pipimbi yom tilañda, kesika win dombekañ. Windiñ timbi, kesika tambongot kukapi, kuñgu taletalen nimnat ginañ ñaukañ. Nim kañbi, kesika tipelatkan kukapi, jimbiñnan

gep koli piwiñ. ⁴⁷ Ba tikap daukali gep timbi pipimbi yom tilañda, dauka win gitnei kolekañ. Windiñ timbi, dauka tambongot kukapi, Yambattok kuñgu taletalen nimnat ginañ ñaukañ. Nim kañbi, dauka gitik kukapi, jimbiniñan gep koli piwiñ. ⁴⁸ Jimbiñ wandiñ siñgin gawat taletalen nimnat palekak: wandiñ binem amalok gaumji nañ endi nim kimnekaliñ, ba kombali papat kwambiñ dimbi ei-ta-ñaukak.”

⁴⁹ Yesuli windiñ embi enguk, “Siundilo tiñipi, simu tapma plon kimikañ wali Yambattok dainan tapma timbi kindem dalak. Windiñgangot Yambattok dainan kindem daneñdok komba dindinli amatam nindi gitik inda-nimlak. ⁵⁰ Simu win nepek kindem sinik. Gan, tikap simulok koñgom gembin pailekta, nombo kindem dawiktok nepek no tuop nim tineñ. Wala timbi sindi nosiilok boñgipsinan simu koñgom gembinnat nomik kumbi, ep kiupi busukñanengan kunekaliñ.”

Wapatam tambitambitok manda

10 Timbi Yesuli gwañgwañii git kwet winanin yousim ñambi, Judia kwelan ba Joldan tuk tambon kandañ ñaņguk. Nañilimbi, amatam kimin no kimin no bindambo endoñ bimbi kimin tiaņgiliñ. Timbi kena pat-tiliņguk windiñgangot bindambo eni-daut ti-sem-ta-kuņguk.

² Timbi Falisi ama diwindi bimbi, Yesu tue-kañbi ti-ñimnep nandiñipi nikañbi eņgiliñ, “Endikñe mandali ama noli kindem tamin kle-kolektok elak ba nitek?” ³ Eumbi manda tambane-enguk, “Moseli sosiila endikñe manda nitek kimit-semguk?” ⁴ Eumbi niņgiliñ, “Moseli ñindiñ nandi-semguk: ama no endi tamin biup nandimbi, endok kusei pepa plon youp mimbi, kindem nikleuk.” ⁵ Eumbi tambane-enguk, “Ginañ kwambindanjila Moseli endikñe manda

win youpi kimit-samguk. ⁶ Gan nain kusei kimikimilinan win windiñ nim pakuk. Moseli ñindiñ youkuk, ‘Yambatti ama ep timbi indaņguk wolonda endi ama git tam indaņgiliñ. ⁷ Kusei wala timbi amali meñ beu yambimbi, taminloñ gali-kwambiñ daumbi, ⁸ piņgip noņgan indayamik.’ Windiñ youyoulin patakta timbi, ama git tam endi nombo tipet nim tindemik. Endi wapatam timbi, piņgip noņgan patemik. ⁹ Wala timbi wapatam Yambatti ep kiukuk win amali nim tambilek.”

¹⁰ Timbi Yesuli gwañgwañii git bindambo ilan ña-paliñipi, wapatam tambo ka-misi-tañ wolok ni-nandumbi ¹¹ tambane-enguk, “No endi tamin ka-misimbi, tam kombilin tilakta, ama wali wakan tamin kolan ti-ñimbi, Yambattok dainan telak joņgo kulak wakan. ¹² Ba tam noli wapai ka-misimbi, ama kombilin tilakta, endi bo windiñgangot telak joņgo kulak wakan.”

Nindi Yambattok kuņgu kwambiñ kasileukak?

¹³ Timbi amatamdi wembe gwañgwa tiptip Yesuli ep kawiktok yanaņgip biņgiliñ. Biñilimbi, gwañgwañiili kimisip ti-sembi enombiņgiliñ. ¹⁴ Windiñ timbimbi, Yesuli yambim ginañ komba diumbi enguk, “Sindi wembe gwañgwa yambiumbi nokoñnan biwit! Yambatti ama ñandisi wakan enlok giņgit yambi-dikñelak, wala timbi nombo nim kimisip ti-semnekaliñ! ¹⁵ Nak biaņgan sanlet: no endi wembe gwañgalok tuop Yambattok kapmainan nim kulakta, endi wakan Yambattok giņgit nim.” ¹⁶ Windiñ embi, wembe gwañgwa noņgan noņgan ep ya-apbi, kiili kumbanji plon kimipi, ep gwilam ti-semguk.

¹⁷ Timbi Yesuli gwañgwañii git telak kusei kimip ñanep tiñilimbi, ama noli

endoñ woñep bimbi milele-ti-ñim ninandimbi eñguk, “Endaut kindem. Nak nitek timbi, kuñgu taletalen nimnat kasileutat?”¹⁸ Eumbi tambane-niñguk, “Kusei nekta naka kindem nanilañ? Ama noli kindem nim, Yambat en noñgandi kindem.¹⁹ Dik endikñe manda Yambatti kimit-nimiñguk wolok kusei ip nandilañ: ‘Dik ama wili kim nim timbekañ. Telak joñgo nim kuukañ. Kumbu nim timbekañ. Ama joñgo siñgin nim siukañ. Ama nolok nepek joñgo nim timbi pailim tike-ñimekañ. Dik nain tuop meñga bekala nandi-semum loloñ tindekamik.”²⁰ Yesuli windiñ eumbi niñguk, “Endaut. Nak gwañgwa sim papi kusei kimip, endikñe manda win gitik ikan tañgonembi kimit-kle-ta-bilet.”

²¹ Yesuli dindimangan kambi, wale kindemda nandi-ñimbi niñguk, “Dik nepek noñgan walañgot tipikalañ. Wala timbi dik ñam nepenepeka gitik tualok kimit-taleumbi, minem gamnekaliñ win epmbi, ama pimbiñesila emumek, tuan wopum kunum ginañ pat-gamekak. Windiñ timek bimbi, nak nep kle-kuukañ.”²² Ama wali mandan win nandum milataumbi, timan dai kolañguk. Endi il ba kenañ asup palimguk wi nim biuptok nandim ginañ milataumbi, kak bim ñañguk.

²³ Timbi Yesuli gwañgwañii tikile-yambimbi enguk, “Ama kwilikwilinjiat Yambattok giñgit indanep nandañda endi kena kwambiñ tinekaliñ.”²⁴ Windiñ eumbi nandim nandi-silikñeñgiliñ. Timbi Yesuli yousim “Niñanai” embi, nombo ñindiñ enguk, “No endi Yambattok giñgit indaup nandilakta endi kena kwambiñ timbekak.”²⁵ Kamel noli lik bem ginañ tip wolok ña tombepi nandiwiwinda, endi kena kwambiñ timbek. Timbi ama kwilikwililin wopum no endi Yambattok giñgit indaup nandilakta, endi windiñgot kena kwambiñ tilak,

gan endok kenañli kamellok kenañ maklembi milata-ñimekak.”²⁶ Eumbi, gwañgwañiili kolan silikñembi, nisiñgan e-nandi-timbi eñgiliñ, “Milap wandiñda, nindi kuñgu taletalen nimnat win tuop kasilewik?”²⁷ Timbi Yesuli dindimangan yambimbi enguk, “Ama endi nisilok gembinjila tuop nim, gan Yambatti kindem ep mek. En wakan nepenepek gitik tuop ti-taleuk.”

²⁸ Wolongan Petloli niñguk, “Yakñe! Nindok kandañ nitek? Nindi nepenepekni gitik bi-talem bimbi, dik gep kle-kuamiñ win.”²⁹ Eumbi enguk, “Nak biañgan sanba: no endi natnala ba giñgit manda kindemla timbi il ba dalii ba kwayañii ba dalañii ba wiwii ba meñ beu ba gwañgwa bisatñii ba nana kenañ gitik bi-taleñguk,³⁰ endi wakan il git dalii git kwayañii git dalañii git wiwii git meñii git gwañgwa bisatñii git nana kenañ inda-ñimbi, yousim nombo wopungan inda-ñimekak. Tiñipi, man kwelan ñolok naka timbi kena gim miumbi, kunumdok kuñgu kusei kimilekak wolonda kuñgu taletalen nimnat inda-ñimekak.”³¹ Nain wolonda ama man ñindiñgit amatamdok dausinan damandama tañ endoñnan nanin asupti siñgi patnekaliñ. Timbi siñgi sinik endok kandañ asupti dama patnekaliñ.”

**Yesuli kimbi milalekak wolok
bindambo enbimbi, gama
nim nandi-dakleñgiliñ**

³² Timbi endi Jerusalem it kwelan loneliñdok telak klem ñañgiliñ. Yesu endi telak dama ti-semumbi, gwañgwañiili endok kundit wi kañ nandi-bendi-timbimbi, amatam ep kle-ñañgiliñdi misimisi plon ñañgiliñ. Ñakap, Yesuli gwañgwañii 12 nisiñgan bindambo ep kimin timbi, enlok plon nepek inda-ñimekak wolok manda eni-dakle-semguk. Eni-dakle-semñipi,

³³ ñindiñ enguk, “Sindi nandañ. Nindi Jelusalem it kwelan loamiñ. Lo-tomnambi, Amalok Niñan win tapma ama biesi ba endikñe manda nandi-tale ama endok kisi plon kimilimbi, wili kimbektok manda eu talembi, Roma amalok kisi plon kimitnekalin. ³⁴ Kimilimbi ti-lakalaka e-ti-ñimbi, manji iwitti suambap bit wilap pisikñatti waipbi wili kimbekak. Timbi maim tipet git no timbimbi, kimnan nanin milalekak.”

³⁵ Timbi Sebedilok niñañiit tipet, Yakobo git Yoane, endi Yesuloñ bimbi niñgimik, “Ninindaut. Niti nepek nola ba nola endetamik win dik nandimbi ti-nimeñdok nandamik.” ³⁶ Eumbi enguk, “Nak sita nek ti-samettok nandamik?” Eni-kaumbi, ³⁷ ama wapmañ patep nandiñgimikta ñindiñ niñgimik, “Dik inda-daklembi, amatam indangan yambi-dikñeukañ, nain wolonda nandi-nimumbi, nitoñ nanin noli kika dindimnan, noli kika kepmanan pipatekamik.” ³⁸ Gan Yesuli enguk, “Siti manda eamik wolok kusei nim nandi-daklembi naniamik.”

Endi windiñ embi, yousim milap bemep tilak wolok ñindiñ enguk, “Nak tuk kimbiñ nambetat win siti gila nandekamik ba? Ba tuk iutat win siti gila indekamik ba?” Yesuli windiñ eni-kaumbi, ³⁹ “Niti tuop” eñgimik. Eumbi enguk, “Biañgan. Natna tuk nambetat win siti bo nandekamik, ba tuk iutat win siti bo indekamik. ⁴⁰ Gan nindi kitna sinik kandañ ba kitna kepma kandañ pipalekak win nak ewa taleuktok tuop nim. Pipapipat win Yambat en ikan ti-kiliñ embi eu tale-semguk.”

⁴¹ Timbi gwañgwañii kit tambon tambon endi manda win nandimbi, Yoane git Yakobo enda ginanji komba diñguk. ⁴² Timbi Yesuli eni-tiañeum biumbi enguk, “Sindi nandañ, kwet tuop yambi-dikñe ama

ba ama loloñ endi giñgitjii kindem nim pat-yambi-dikñeañ. Endi ama kunduwat, amatam endok kapmainan kuañda nandi-semum nisilok kena gwañgwa silanin sinik timbimbi, kena gim pat-emañ. ⁴³ Gan sindok boñgipsinan windiñ nim inda-samektok sanlet. No endi sindok boñgipsinan ama wopum indaup nandilakta, endi tiplaplapsi kuukak, ⁴⁴ ba telak damanji kuup nandilakta, amatam gitik endok kena gwañgwa silanin kuukak. ⁴⁵ Ama Sisinik endi bo windiñgangot kulak. Endi amatam tiplaplae ti-ñimneliñdok nim, endi tambon tiplaplae ti-sembi, amatam asup endok kinjan kimbi, yomsilok tuan ombi-tale-semektok indañguk.”

Yesulok kusei inda-dakleñguk

Ama dai kolan endi Yesulok kusei nandi-dakleumbi timbi kindem dañguk

⁴⁶ Timbi Yesuli gwañgwañii ba amatam kimin wopum gita Jeliko it kwelan bi tombi dikñem ñañguk. Winanin ñañilimbi, ama no dai kolan amatamda minem ba nanañla kitinat tikunñguk koi Batimaio, Timaiolok niñañ, endi telak pawañ pipakuk. ⁴⁷ Pipaliñilim nimbi eñgiliñ, “Yesu Nasalet nanin endi bilak.” Nimbi nandim kusei kimipi, Yesu Mesialok koi no plon kiti-ñimbi eñguk, “Yesu, Devittok Niñañ, dik blan tinamiñ!”

Gembinat kiti-palimbi, ⁴⁸ amatam asupti ni-ñombimbi niñgiliñ, “Gitakan pat!” Gan endi kwambiñgan kitimbi eñguk, “Devittok Niñañ-o, blan tinamiñ!” ⁴⁹ Windiñ eumbi, Yesuli bi ipi enguk, “Kiti-ñimim biwin.” Eumbi, ama dai kolan kiti-ñimbi niñgiliñ, “Nim misiwini. Endi kiti-gamlak. Milapi ñau!” ⁵⁰ Eumbi, sauloñ koli palimbi, dikop milapi, Yesuloñ ñañguk. ⁵¹ Naumbi,

Yesuli ni-nandim eñguk, “Nak nek ti-gamittok bilañ?” Eumbi niñguk, “Nandaut loloñ. Nak nombo deiup nandilet.”⁵² Eumbi niñguk, “Kindem a, ñau! Nanandi-kiliktiñgali gep timbim kindem dalañ.” Eumbi, wolongan ama wolok dai kindem daum deimbi, Yesu klem telak ñañguk tuop ñañguk .

Yesu Mesiali ama wapmañ nomik Jelusalem loñguk

11 Timbi Yesu gita gwañgwañii endi lo-ñakap, Jelusalem it kwet timbi dumalaumbi, kwet jañgin koi Oliv wolok loñgiliñ. Loñipi, it kwet tipet, Betfage git Betani, wandiñ lo-tombi, Yesuli gwañgwañiit tipet eni-mupi² enguk, “Siti it kwet da patak wolok ñandekamik! Ñam lombi, wolongan doñki niñañ toali top bimbim kandetamik. Doñki endok plon ama noli no nim pipapi ñañguk. Kañbi pisap nañgipi biwit! ³Tikap nimbek noli sambimbi, ‘Siti neta windiñ tamik?’ eumbi, ñindiñ ñandekamik, ‘Molomdi kena mimbi, plastik kimili undanem biutak.’”

⁴Yesuli windiñ eumbi ñam, doñki niñañ telak yamanan top bimbim kañbi pisakimik. ⁵Pisat-paliñilimbi, ama diwin wolok ikiliñ endi eni-kañbi eñgiliñ, “Siti nek tindepi, toa pisakamik?” ⁶Eni-kaumbi, Yesuli manda eñguk windiñgan tambane-engimik. Eumbi yambium, ⁷doñki niñañ Yesuloñ nañgipi ñañgimik. Ña-tombi, saulonji kiundip doñkilok plon kimilimbi, Yesuli wolok plon lo-pipapi ñañguk. ⁸Timbi amatam asupti Yesu koi giñgit tike-lonelindok saulonji telak plon samba eñgiliñ, diwindi kli sap kena ginañ nanin dombi mep bimbi, windiñgot telak plon ipaneñgiliñ.

⁹Timbi amatam Yesu telak plon siñgi dama tim kle-ñañgiliñ endi ñindiñ kitimbi ni-tike-loñgiliñ, “Yambattok koi tike-lowit!

Ama ñin Molomdok koi plon ni-mulimbi bi indalak en ni-kindekindem ewit!

¹⁰Sotni Devit endi giñgitñii kindem yambi-dikñeñguk, windiñgangot ama ñali ti-nimekak, wala timbi en ni-kindekindem ewit! Yambat kunum ginañ patak endok koi tike-lona!”

¹¹Yesuli Jelusalem it kwelan lo-tombi, tapma it sañ simba ginañ loñguk. Lombi, nepek gitiñgitik ka-nandi-ti-talembi, kwet kilim eumbi pim gwañgwañii 12 git Betani it kwelan lombi douñgiliñ.

Yesuli tapma it ti-dindim tiñguk

¹²Kwet salaumbi, Jelusalem ñaneliñ-dok Betani it kwet bimbi, telak plon ñañipi, Yesuli nanañ gawat tiñguk. ¹³Timbi deium ñaumbi, komba koi fik no sakñat kañbi, “Bien patak bek?” embi ñam lonjiñguk. Gan bien indainda nain nim indañgukta, sakgot pakuk. ¹⁴Wandin kañbi, komba wala niñguk, “Dikok nana bien win ama noli nombo nim nambekak.” Eumbi, yala manda win gwañgwañiili nandiñgiliñ.

¹⁵Ñakap, Jelusalem it kwelan lo-tomgiliñ. Tombi, Yesuli tapma it sañ simba ginañ lombi, nepenepeksi tapma tindilok tuañgiliñ yambiñguk. Yambimbi nandum pi-sinik taumbi, kusei kimip ep kleñguk. Ep klembi, ama minem tambo mi kena tiñgiliñ endok kimikimitsi ba ama mambaip pat-tuañgiliñ endok gembanji ep wili tombokuk. ¹⁶Tiñipi, tapma it sañ simba ginañ nepek no tike-ña-bit nim tineliñdok kimisip ti-semguk. ¹⁷Timbi amatam eni-daut ti-sembi eñguk, “Kwet ñolok plon Yambattok manda ñindiñ youyoulin patak, ‘Itna ñin kwet tuop amalok nimolo it timbekak.’ Gan sindi it ñin timbimbi, kumbu ama sañan endok kawat tombañ wandiñ tilak.”

¹⁸ Amatam kimin wopumdi Yesu manda eni-daut ti-semguk win nandimbi nandi-silikne-tiingiliñ. Tapma ama biesi git endikne manda nandi-tale ama endi windiñ nandimbi, Yesu nepek nek tiinguk ba enguk wolok giingit nandimbi, amatamdi Yesuloñ kandañ ña gali-talaneliñ wala misimbi, wili kimmeliñdok telak e-lonji-tiingiliñ.

¹⁹ Timbi Yesu git gwañgwañii endi kwet kilim eumbi tuop Jerusalem it kwet bimbi ñaangiliñ.

Yambatti nepenepek gitikkan tuop ti-taleuk

²⁰ Kwet salaumbi, Jerusalem undane-ñañipi, fik komba win pakuknan bindambo ña-tombi kañgiliñ: komba wali kakainan kusei kimipi yañeta-lo-talenguk. ²¹ Timbi Petloli wi kañbi, Yesuli komba ni-ñombiinguk win nandi-siwipi niinguk, “Ninindaut, ñi ka! Komba ni-suambakuñ win yañeta-talelak.” ²² Eumbi tambane-enguk, “Sindi Yambatti nepenepek gitikkan tuop ti-taleuk win nandi-kwambiñ dambi kunekaliñ. ²³ Nak biañgan sanlet: tikap ama noli kwet jañgin ñala ‘Milapi, tuk kimbini ginañ pi!’ embi, windiñ indauptok nandi-kwambiñ dambi, ginañ tipet nim tilakta, wolok tuopgan inda-ñimekak.

²⁴ Windiñda ñindiñ sanba nandiwit: sindi nimolo tiñipi, nepek wala ba wala Yambat ni-nandumbi nandi-samekak windiñ nandi-kwambiñ dambi kuañda, bien wolok tuopgan inda-samekak. ²⁵⁻²⁶ Besi kunum ginañ patak endi sindok ep tindinji kolan win bi-samektok sindi nain tuop nimolo tiñipi, dama nosi nola nandi-kola ti-ñimañ win bi-ñimnekaliñ.” **

Yesuli ama biesi gita manda e-kle-kot-tiinguk

Yesuli nindok manla kena pat-tiinguk wala e-nandiñgiliñ

²⁷ Timbi Yesuli bindambo gwañgwañii git Jerusalem it kwelan ña-tombi, tapma it sañ simba ginañ lom wandiñ ñañam-bit tiinguk. Tiñilimbi, tapma ama biesi ba endikne manda nandi-tale ama git ama biesi diwin endi endoñ bim ²⁸ nikañbi engiliñ, “Dik kundit ñandin tilañ win gembu ba nanandi denanin tikembi pat-tilañ? Ba nindok manla pat-tilañ?” ²⁹ Eumbi enguk, “Nak windiñgangot manda noñgan sinik sani-nandutet. Wi nanbimek, nak nindok manla kundit tilet win tambon sani-dakleutet. ³⁰ Yoane tuk i-sem-i-sem endi kena tiinguk win kunumdok ep tindin ba amalok ep tindin? Win nanimbimbi nandiwa.”

³¹ Windiñ eumbi, nisiñgan e-tañan timbi engiliñ, “Nindi ‘kunumdok ep tindin’ windiñ enambi eutak, ‘Timbi neta endok mandan nim nandi-kilikti ti-ñimngiliñ?’ ³² Gan nombo ‘amalok ep tindin’ windiñ enambi, amatamdi nitek ti-nimnetañ?” Windiñ embi misiñgiliñ. Nekta, amatam gitikti Yoanela nandum plofet biañgan tiingukta timbi. ³³ Windiñda endi Yesu ñindiñ tambane-ñiñgiliñ, “Yoaneli kena tiinguk win kunumdok ep tindin ba amalok ep tindin win nindi nim nandamiñ.” Eumbi enguk, “Ale, windiñda nak bo nindok mandala kundit pat-tilet win nim sanbetet.

Yesuli ama biesi Yambattok kena ka-dikñeñgiliñ endok ep tindinji kolan eu dakleñguk

12 Timbi Yesuli kusei kimipi, ey-out mandali manda enguk. Eñipi,

** 11:25-26 Nandi-tale ama diwindi manda kusip no patgot tilak eañ. Manda win ñindiñ, “Gan, tikap sindi nim bi-ñimnekaliñda, Besi kunum ginañ patak endi bo ep tindinji kolan nim bi-samekak.”

ñindiñ enguk, “Ama noli kwet nolok wain kap tipimbi, ðim kwambiñ tiñguk. Timbi wain tul wisi-dottok kwet no kindipi, kawatti it ombap kloñ no kena ka-dikñelok kindilim ikuk. Timbi endi wain bien diwin gama indaum epepok nandiñipi, ama diwin enbi taleumbi, kena gitik kisi plon kimikuk. Kimipi, ama en il kusei bimbi, kwet mayaňgan sinik ñaňguk.

²Ña-kuñilimbi, wain bien indaumbi, mepmepok nain indaňguk. Indaumbi, kena molomdi kena gwaňgwa no wain bien diwin ep bi-ñimektok ni-mulim ñambi, kena ka-dikñe amaloñ ñaňguk.

³Ña-tombimbi, ka-dikñe ama endi bien nim mimbi, endi gwaňgwa win tikem wipi, molomloñ silak ni-mulimbi ñaňguk.

⁴Undane-ñaumbi, molomdi kena gwaňgwa no bindambo ni-mulimbi ñaňguk. Ñaumbi, kumbam wili tawaumbi, kundit mayetan ti-ñimiumbi, molomloñ undane-ñaňguk.

⁵molomdi kena gwaňgwa no bindambo ni-mulimbi, ka-dikñe endok kandañ ña-tombimbi wili kimguk.

Gan molomdi wandiňgan embi, kena gwaňgwa asup bindambo eni-mulim ñaňgiliñ. Ñaumbi, endok plon windiňgangot ka-dikñeli kanjik ti-sembi, diwin silak yandipbi, diwin yandip kimgiliñ.

⁶Timbi molom enlok ama noňgan ku-ñimiňguk, win enlok niñañ noňgan sinik en wakan ginañli nandi-koňgom ti-ñimliňguk. Gan enda ñindiñ kimit-nandi-ñimbi eňguk, ‘Ka-dikñe amali natalok niñana sinik en kañbi, nandum loloñ timbim wain bien mimbi, nim wili kolaukak.’ Windiñ nandimbi, siňgi sinik niñañ engan ka-dikñe amaloñ ni-mulimbi ñaňguk. ⁷Gan ka-dikñe kolasi endi niñañ win kañbi, nisiňgan ñindiñ e-nandinandi timbi eňgiliñ, ‘Yakñesii, endi wakan kukapi, kena ñin kasileukak, wala timbi witnam kimbimbi, kena ñin nindok giňgit timbekak.’ ⁸Windiñ eñipi

tike-wili kimbimbi, kena pawañ joňgo kolim piňguk.”

⁹Yesuli eyout manda windiñ ti-sem-talembi eni-nandim eňguk, “Sindi nitek nandañ? Kena molom endi giňgit win nandimbi, nitek timbekak? Endi bi-tombi, ka-dikñe kolan yandip kimbi, ka-dikñe komblin bindambo ep indambi, wain kenañ endok kisi plon kimilekak.” ¹⁰Yesuli windiñ embi, yousim enla manda ñindiñ embi eni-nandiňguk, “Yambattok manda youyoulin patak ñin sindi gama nim pinat-nandiňgiliñ bek?

‘It ta no it tindi amali kenan nimnat embi siňgi wilimgiliñ wali ta diwin yapma klembi, it tike-kwambiñ dalak.

¹¹Win Wopumdi timbi indaum kanambi, kundit gitikñin tilak.”

¹²Yesuli windiñ eumbi, ama biesili “Eyout manda win ninla elak” nandi-daklembi, tikeneliñdok nandiňgiliñ, gan amatam kimin wopum endi mik ti-semneliñ wala misimbi, kak, kañbimbi ñaňgiliñ.

Yesu takisla tue-kambiňgiliñ

¹³Timbi Juda ama biesili Falisi ama diwin gita Elottok nolii diwin Yesu mandali sisoñ ti-ñimneliñdok eni-mukiliñ. ¹⁴Eni-mulimbi, Yesuloñ bim nimbi eňgiliñ, “Endaut. Nindi dikok kusaka nandamiñ: dik manda juluñit nim pa elañ. Dik loloñ ba pimbiñ gitikkan sinik Yambattok telak dindim nini-daut ti-nimbi, amali nitek nandi-ganneliñ wala nim misilañ. Ñala eumbi nandina: nindi Sisa, Roma kwettok ama wapmañ mayaňgan sinik patak, enda takis minem minambi wali tuop tilak ba nim? ¹⁵Win milok ba nim milok?” Windiñ eumbi, Yesuli juluñitsilok kusei nandi-daklembi enguk, “Sindi neta mandali sisoñ ti-namañ? Sindi minem kwandai satnin

no timbi indaumbi, daut namumbi kawa.”¹⁶ Eumbi, minem tike-bim mium kañbi eni-nandimbi eñguk, “Ama walan ba kot kundit win nindoñ?” Eumbi, endi “Sisaloñ” niñgiliñ. Windiñ nimbimbi¹⁷ enguk, “Sisalok giñgit win Sisa enla tambon minekaliñ, ba Yambattok giñgit win Yambat enla tambon minekaliñ.” Windiñ eñpi, ama biesilok sisoñ makleumbi, ka-piasat ti-ñimgiliñ.

Kimnan nanin milamilatok plon Yesu ni-nandiñgiliñ

¹⁸ Timbi Sadusi ama diwindi Yesuloñ biñgiliñ. Endi kimnan nanin milamilat win nim patak eñpi eni-daut ti-sem-ta-kuañ. Endi Yesuloñ bimbi ni-nandim eñgiliñ,¹⁹ “Endaut. Moseli Juda amatam ninda manda ñindiñ yout-nimguk, ‘Ama noli tam tikembi, yamin pap sembekta, kwayañli dallok kanjali tikembi, dallok gwañgwa bisat ep timbi indanekaliñ.’”

²⁰ Sadusi amali windiñ embi yousim niñgiliñ, “Damañgan dakwaya kit tambon tipet kuñgiliñ. Endoñnan nanin tua endi dama tam timbi, komblin nimnat, yamin papi sembiñguk.²¹ Sembumbi, monali dallok kanjali tikembi, windiñgangot yamin papi sembiñguk. Sembumbi, gwik endok plon windiñgangot inda-ñimiñguk.²² Dakwaya kit tambon tipet endi tam wakangot tikembi, yamin gitik papi sembi-taleñgiliñ. Timbi siñgi sinik kanjaksi wali windiñgot sembiñguk.²³ Ama kit tambon tipet gitikkandi tam wakangot tikeñgiliñda. Tikap, milamilat nain indaukak, nain wolonda tam win nindok sinik timbekak?”

²⁴ Sadusi amali windiñ eumbi, Yesuli enguk, “Sindi Yambattok manda wolok kusei ba Yambattok gembin nim nandi-kiliñ eañ bek, wala timbi kimnan nanin milamilata nandumbi kelam dalak?²⁵ Amatamdi kimnan nanin

milapi, wapatam nim indanekaliñ. Endi kunumdok añelo nomik silak kunekaliñ.

²⁶ Timbi Yambatti amatam kimnan nanin ep mim milatnekaliñ ba nim, wolok sindi Moseli kasat ñin youkuk win nim pinat-nandañ ba? Mose endi komba tip no wolok plon komba manben indaum kañbi ñañguk. Ñaumbi, Yambatti ama ikan sembiñgiliñ endok plon ñindiñ niñguk, ‘Nak Ablaamdok Yambat, Isakalok Yambat, Yakobolok Yambat, nak endok Yambatsi patet.’ Yambatti windiñ eñpi,²⁷ ñindiñ eu dakleñguk: endi sembisembindok Yambat nim a, endi kaik kuañ endok Yambat. Nekta, ama sembi-taleñgiliñ endi bo Yambattok dainan kaik kuañda timbi. Windiñda sindi milamilat nim patak eañda, biañgan nandum kamalalak.”

Ama noli endikñe manda dek wali dama sinik tilak wala Yesu ni-kañguk

²⁸ Timbi Yesu git Sadusi ama endi manda e-kle-kot-ti-paliñilimbi, endikñe manda nandi-tale ama no wolok bim yambiñguk. Yambimbi, Yesuli manda tambon kindemgot tambane-enbim nandiñgukta ni-kañbi eñguk, “Yambatti endikñe manda gitik kimit-nimiñguk, timbi nek ñali dama ti-sembi, diwin gitik yapma kle-talelak?”²⁹ Eumbi tambane-niñguk, “Endikñe manda ñali dama sinik tilak, ‘Israel amatam sindi manda ñin nandimbi tike-kiliñ enekaliñ: Molom en noñgan. Endi nindok Yambatni, diwin no nim pakañ.³⁰ Wala timbi dik ginañga git waleñga tip git nanandiñga git gembinañga gitik Yambat Molomga endokgot bi-ñimekañ.’³¹ Timbi endikñe manda wandiñgan no ñindiñ patak, ‘Dik ditnala ti-gamlañ, windiñgangot nokala ti-ñimekañ.’ Endikñe manda tipet wali endikñe manda diwin gitik yapma klembi pakamik.”

³² Yesuli windiñ eumbi, endikñe manda nandi-tale amali “Waak!” embi niñguk, “Endaut, dik manda biañgan sinik elañ. Yambat en noñgangot, diwin no nim pakañ. ³³ Tiñipi, nindi endok gaut tapma sina diumbi, nepek diwin windiñgot tapma ti-ñimneñ win kindem. Gan tikap nindi ginañni git nanandini git gembini gitik endokgot bi-ñimneñ, ba ninla ti-nimamiñ tuop windiñgangot notniila ti-semneñ, win tapma kusei kusei yapma klembi, endok dainan kindem bien sinik.” ³⁴ Ama endi manda tambon windiñ eumbi, Yesuli endok nanandin kindem kañbi niñguk, “Dik Yambattok giñgit kindem indawiñ.” Windiñ nimbimbi, Juda ama biesili en mandali sisoñ ti-ñimnepi misimbi, nepek nola bindambo nim ni-kañgiliñ.

**Yesuli endikñe manda nandi-tale
ama endok mandanji ba kunditsi
kolan eu dakleñguk**

³⁵ Timbi Yesuli tapma it sañ simba ginañ papi, amatam eni-daut ti-sem-tiñipi eni-kañbi eñguk, “Nitekta timbi, endikñe manda nandi-tale ama endi Mesia en Devittok komblingot eañ? ³⁶ Dindim Yalli Devittok ginañ timbi tikileumbi, Devit en Mesiala ñindiñ eñguk, ‘Yambat Wopumdi nokok Wopumnala ñindiñ niñguk: Dik bimbi, kitna sinik kandañ pipapi, nakita amatam yambi-dikñe-kundekamik. Kuñipi, kanjtgai ep pi-yaliwambi, dikok kapmainan patnekaliñ.’ ³⁷ Windiñda Devit en Mesiala ‘Wopumna’ kitiñguk, wala timbi Mesia endi Devittok kombilin silaningot ba? Nim a. Endi Devittok Wopum.” Timbi ama kimin wopum Yesulok manda nandimbi nandi-koñgom tiñgiliñ.

³⁸ Timbi Yesuli eni-daut ti-sem-tiñipi eñguk, “Sindi endikñe manda nandi-tale ama endok nandinandinji ba ep tindinji

ka-kiliñ enekaliñ! Diwin endi amatamdi yambum loloñ timbektok nandañ, wala timbi endi ama loloñ endok dasin-dasinji pat-dasimbi, ‘tina nimbis’ tañ. Timbi endi amatamdi kimin kwelan we semñipi, kosi tike-loneliñda nandañ. ³⁹ Tiñipi, it kiyau ginañ ba nana sina wopum ginañ endi ama loloñjilok pipapat plon patnepi nandañ. ⁴⁰ Endi tam kanjak juluñit ti-sembe, isi nepenepeksi yapma tikeañ, timbi amatamdok dausinan ti-kelakelamji kot-taplaneliñdok nimolo ombap tañ. Endi ep tindinji dindim walan tañ, wala timbi Yambatti tuan milap sinik ombi-semekak.”

**Yesuli tam kanjak nolok
kundit kindem eu dakleñguk**

⁴¹ Timbi Yesuli tapma it ginañ papi, minem Yambattok kimikiliñ wolok tambon kandañ pipakuk. Pipapi kañlimbi amatamdi bi, minem tapikot kawat diñgwinda ginañ dasiu piñguk. Amatam kwilikwiliñji wopum asupti bimbi, minem wopungan kimilimbi piñguk. ⁴² Tiñilimbi, tam kanjak pimbiñen noli bimbi, minem kwandai gimin tipet kimilimbi piñguk.

⁴³⁻⁴⁴ Timbi Yesuli win kañbi, gwañgwañii kiti-semum biumbi eñguk, “Nak biañgan sanba: amatam diwin endi minem wopungan kolimbi, wopum gama nisilok pat-semalak. Gan tam kanjak pimbiñen ñali minem nana tualok palimik win gitik koli taleumbi, ñam nimnat, silanin sinik patak, wala timbi minem kimilak win diwin gitikkandi kimilaliñ win yapma kle-talelak.

**Yesuli nain taletalenan
nepek nek indaukak
wolok eni-dakleñguk**

Milaplok kusei kimikimilin

13 Timbi Yesuli gwañgwañii git tapma it sañ simba ginañ nanin

pi-ñañipi, gwañgwañ noli tapma it kit youpi niñguk, “Ninindaut, ñi kawin! It gitik ñin engano kindem bien. Timbi kawat wopum wopumdiñgan tindin.”² Eumbi niñguk, “It wopum ñi yambilañ wala ganba: Juda amatamdok kanjiksiili bimbi, it gitik ñin wiapi, kawat no nim biumbi, kawat nolok plon palekak. Nim sinik.”

³ Yesuli windiñ embi, Jerusalem it kwet bimbi, Oliv kwet jañginnan loñguk. Lombi, tapma it tambon kandañ wolok pip palimbi, Petlo, Yakobo, Yoane gita Andlu endiñgot endoñ bim ni-kambi eñgiliñ, ⁴ “Dik ninbimbi nandina: nepek nek tapma ittok plon elañ win dawanda indaukak? Ba kundit nek ñali dama indaumbi ka-nandinekamiñ: milap kusei gitik ip inda-nimep tilak?”

⁵ Timbi Yesuli nepek indaukak wolok eni-dakleñipi eñguk, “Sindi ka-kiliñ embi kunekaliñ. Nim kañbi, ama noli tue-sambiumbi, juluñ mandan win nandi-ñimmeliñ. ⁶ Ama asupti nokok kotna plon bi-indambi, ‘Natna Mesia wakan’ embi, amatam asup tue-yambiumbi, juluñ mandanji nandi-kwambiñ danekaliñ. ⁷⁻⁸ Timbi ama sambat diwindi milapi, sambat diwinda mik ti-semnekaliñ, timbi ama wapmañ diwindok sambatti milapi, wapma diwindok sambatta mik ti-semnekaliñ, wala timbi sindi miktok giñgili nandinekaliñ, ba mik mayañgan indaumbi wolok giñgit nandinekaliñ. Windiñ nandiñipi, nim silikñembi misinekaliñ. Nepek win gitik biañgan indaukak, gan kwet nain taletalen wali gama nim. Timbi minjaminjat kwet nolok ba nolok timbekak, ba nana map inda-semekak.” Yesuli windiñ embi, e-yout manda enbi eñguk, “Nepek wi gitik indaukak win tamdi gwañgwa tikeup dama siñgin gawat lakalakat inda-ñimlak wandiñ indaukak. Gan

siñgi kandañ milap wopum sinik indaukak.

⁹ Nain wolonda sinila nitek kuañ win ka-kiliñ embi kunekaliñ. Kanjiksiili sepbi, mandala ama biesilok kisi plon sambiumbi, it kiyau ginañ sandipnekaliñ. Timbi sindi nokok giñgitnai kuañda timbi yambi-dikñe ama ba ama wapmañ endok dausinan ipi, kusatna e-dakle-semnekaliñ. ¹⁰ Timbi giñgit manda kindem win biañgan amatam gitikta dama eu pium ennekaliñ. Eni-taleumek, kwet nain taleukak.

¹¹ Timbi kwapme kwapme sepbi, mandala sanañip ñañilimbi, ‘Manda nitek enetamiñ?’ windiñ embi nandi-bendi-wopum itangan nim tinekaliñ. Nim a! Nain wolonda siniñgan manda win nim enekaliñ. Win Dindim Yalli ginanji tokñeumbi, Yambatti manda samekak win wakan enekaliñ. ¹² Wolonda naka timbi dalli kwayañ ba kwayañdi dal kanjiktok kisi plon kimilimbi, yandip kimnekaliñ. Ba bepti wembe gwañgwañii kanjiktok kisi plon kimilimbi, yandip kimnekaliñ. Timbi wembe gwañgwal meñji besila kanjik ti-sembi, windiñ-gangot timbimbi yandipmi-kimnekaliñ. ¹³ Kotnala timbi ama gitikti nandi-kola wopungan ti-sami-kunekaliñ. Gan amatam milap win ba win giñginembi bebimbi, kuañ tuop nep kwambiñ da-kuañda en wakan Yambatti ep mekak.”

Milap wopum sinik indaukak

¹⁴ Timbi Yesuli yousimbi enguk, “Nepek kolan papait no tapma it ginañ, kimisip tindinnan, wandiñ loukak. Loumbi, Yambatti win kañbi, nandum pi-sinik taumbi, enlok il siñgi wilimekak. (No endi manda ñin pinapi, wolok kusei nandi-kiliñ eukak.) Sindi nepek kolan wi kañbi, nain wolonda amatam Judia kwelan pakañ endi pimbi, kwet jañginnan lonekaliñ.

¹⁵Timbi no endi it pawan papi, nepek nola it ginañ nombo nim loukak, ¹⁶ba no endi kena ginañ papi, sauloñin tikeupi undane ilan nim ñaukak. ¹⁷O wem! Nain wolonda tam gwañgwa minjipsat, ba gwañgwa num emañ endi blasiñgandok. ¹⁸Timbi sindi milap win gwi sasali nainnan nim indauktok nimolo ti-kunekaliñ. ¹⁹Neta, nain wolonda milap wopum sinik indaukak. Yambatti kwet timbi indañguknan bikap man ñindiñgit milap wandiñ no nim indañguk, timbi bindambo nim indaukak. ²⁰Tikap Wopumdi nain win nim timbi dumalawimda, amatam gitikkan taleneliñ. Gan endi amatam ep danbi enlok giñgit kasileñguk enda wakan nandi-sembi, nain win ikan timbi dumalañguk.

²¹Nain wolonda ama noli ñindiñ bek sanbekta, ‘Yakñesii! Mesiali ñi patak’, ba ñindiñ sanbek, ‘Wi kawit! Endi da patak!’, sindi manda wala nandum tlal timbekak. ²²Neta, Mesia juluñgan ba plofet ama juluñgan indambi, nisilok kusasi timbi dakle-semnekaliñdok amatam kundit engano sinik ep daut semum ka-silikñenekaliñ. Tikap endi tuopta, ama wali amatam Yambatti enlok giñgit ep danguk win ep timbi kamalanekaliñ. ²³Gan sinila ka-kiliñ e-kunekaliñ. Nak nepek gitik indaukak wolok itangan sani-talelet.”

**Mesialok tomtom nain win
dawanda sinik indaukak win
nimbek noli nim nandilak**

²⁴Timbi Yesuli yousimbi enguk, “Gan milap wopum win taleumek ‘wolonda maim dautti bip miumbi, yakipti bo nim saleumbi,
²⁵kunum ginañ dimboñgipti pi-pinekaliñ.
Timbi nepek nek kwambiñ kunum ginañ pakañ ep minjalimbi kwesi binekaliñ.’

²⁶Timbi nain wolonda amatam gitikti kanekaliñ win: Amalok Niñan endi mulukua ginañ gembin wopum ba kol-salen walalannat pimbi inda-dakleukak. ²⁷Wolonda endi amatam dembek dembek kuañ enlok giñgit ep kasileñguk endi wakan enloñ ep kimin kolektok añelo eni-mulim ñambi, kunum kwet kimili taleñguknan nanin ep kiutnekaliñ.

²⁸Windiñ ñala sindi komba konelok plon nanandi ñin epnekaliñ: kii gayam tukñat timbi, sak kaik indaumek, maim nain indaup tilak windiñ nandañ. ²⁹Windiñgangot milap gitik sanit win indaum kañbi, sin ñindiñ nandinekaliñ: Ama Sisunik endi inda-dakleuptok nain ip dumala-ta-bilak. ³⁰Nak biañgan sanba nandiwit: amatam man ñindiñgit kuañ endoñnan nanin diwindi gama nim kimñilimbi, nepek win gitik indaukak. ³¹Kunum kwet taleukak, gan nokok mandana gitikti nim paipi, papat kwambiñ palekak.

³²Nepek gitik win nain wolonda sinik indaukak win ama nimbek noli nim nandilak. Añelo kunum ginañ pakañ ba Yambattok Niñañ en bo win nim nandañ. Nim. Bep Yambat en noñ-gandiñgot nandilak. ³³Sindi nain win dawanda sinik indaukak win nim nandañ, wala timbi ka-kiliñ embi mandim kunekaliñ! ³⁴Nain indaukak win ñindiñ: ama noli il bimbi, kwet mayañgan ñaup tilak. Endi kena gwañgwañii kena molom molom dani-sembi, telak yama mandimandi endi ka-mandi-kiliñ ewiktok endikñe manda ni-talembi ñalak. ³⁵Windiñda it molomdi nain dawanda sinik biukak win sindi nim nandañ. Endi kwet kilim eumbi, ba tim boñgip, ba puput noñgan kitiumbi, ba kwet salaup timbimbi, ba salasalanan tombekak win sindi nim nandiañda timbi ka-mandi-kiliñ e-kunekaliñ! ³⁶Nim kañbi, dou-palimbi, molomdi platik sinik bi tombi, sep timbi indawik.

³⁷ Endikñe manda ñin sanlet win giñgitnai gitikkan sindok: ka-mandi-kiliñ embi kunekali.”

Yesu wili kimbi bindambo milakuk

Yesu kimkimlok ti-pañgipañgile ti-ñimgiliñ

14 Timbi gwilat wopum tipetti ep timbi dumalañguk, win kamaikamai nain gita plaua wilimbendi nimnat wolok gwilat. (Wolonda Israel amatamdi Yambatti Isip kwelan nanin ep kimikuk wolok pat-nandi-pakañ.) Gwilat wali sandap tipet wolok siñgi kandañ ep timbi dumalañlimbi, tapma ama biesi ba endikñe manda nandi-tale ama endi Yesu telak gitak plon tikembi wili kimbektok telak yolonjimbi, ²ñindiñ eñgiliñ, “Gwilat ginañ windiñ tinambi, nim kindem daukuk. Nim kañbi, amatam kimin wopum endi mlapi, gimbit tim, kesi tapma timbi, mik tineliñ.”

³ Timbi Yesuli Betani it kwelan ñambi, ama no damañgan wanda kwambiñ inda-ñimiñguk koi Simon endok ilnan nana na-pakuk. Paliñlimbi, tam no endi pama tul mindiñ kindem tuan wopum sinik win tike-bimbi, kawat kanim bim ombi-gilombi, pama tul win Yesulok kumbam plon yalimukuk. Yalimulimbi, ⁴ama diwisi wolok pakiliñ endi tamda ginanji komba diumbi nisiin-gan eñgiliñ, “Neta sinik pama tul kindem ñin silak timbi kola-talelak? ⁵Tuktok tuan win wopum sinik, minem 300 netepeke. ††Endi tuk win tualok kimilimda, minem walinin tikembi, ama pimbiñenda emiwik.”

Windiñ embi, tam ni-ñombiñgiliñ, ⁶gan Yesuli enguk, “Biu palen! Sindi neta mlap mañ? Endi ti-kindekindem tinamlak. ⁷Ama pimbiñesi endi nain tuop

sin gita kuañ, wala timbi nain nola ba nola ep mi-pañgitanep nandañda kindem tineliñ. Gan natna nain tuop sin gita nim paletat, ⁸wala timbi tam ñali man ñindiñgit nepek nek tuop ti-namek wolok tuop tik. Endi pama tul i-namik, win nak kimbambi nep kinditnekaliñ wolok itangan piñgipna ti-pañgipañgile ti-namik. ⁹Nak biañgan sanlet: dembek dembek ñanekaliñ tuop giñgit manda kindem ñin eu sataumbi, tam ñali nepek nek ti-namik wolok kasat wakít kwet tuop ti-sembi, tam endok kasat eu kaik taukuk.”

¹⁰Nain wolonda Judas Iskaliot, Yesuloñ gwañgwañii 12 endoñnan nanin no, endi Yesu bola ti-ñimektok tapma ama biesiloñ ñañguk. ¹¹Ñambi, wolok tuop enbimbi nandim ginañji kindem daumbi, minem minepi ni-kwambiñ dañgiliñ. Timbi Judali kusei kimipi, “Yesu bola ti-ñimektok nain kindem delok indauk?” embi mandinguk.

Yesuli kimbepi, gwañgwañii ti-pañgipañgile ti-semguk

¹²Plaua wilimbendi nimnat sinjilok gwilat wolok kusei kimikimilinan Israel amatamdi sipsip niñañ wipi, tapma timbi, Yambatti Isip kwelan nanin ep kimikuk wolok kimit-nandim pakañgiliñ.

Gwilat win indaumbi, gwañgwañi-ili Yesu ni-kañbi eñgiliñ, “Nindi delok ñambi, gwilat ñolok nana ti-jumit ti-gamneñdok nandilañ?” ¹³Eumbi, Yesuli gwañgwañiit tipet eni-mupi enguk, “Siti Jelusalem it kwet ginañ lombi, ama noli tuk kambot bembí bi sep timbi indau-tak en kle ñandekamik. En kle ñaumbi, ¹⁴it nolok ña loutak wolok molomla ñindiñ nindekamik, ‘Ninindautti ñindiñ elak: nak gwañgwanai gita it ginañ delok gwilatlok nana nambetet?’ ¹⁵Eumbi,

††14:5 Minem denali 300 win kena nain 300 wolok tuan.

it ginañ wopum no ti-kiliñ e-bimbini win gwat patak daut sametak. Wolok ti-jumit ti-nimdekamik.”¹⁶ Eumbi, gwañg-wañiit tipet endi nandimbi, winanin ñam Jelusalem it kwelan loñgimik. Lo tombi, Yesuli eñguk wolok tuop inda-semumbi, gwilattok nana ti-jumit tiñgimik.

¹⁷Timbi kwet kilim eumbi, Yesuli gwañgwañi 12 gita bimbini, it ginañnan loñgiliñ.¹⁸ Lom nana na-paliñilimbi, Yesuli enguk, “Biañgan sanlet: sindoñnan nanin no nakita nana yakan nalak endi nak bola ti-nametak.”¹⁹ Windiñ eumbi, ginañji milataumbi, noñgan noñgandi ñindiñ niñgiliñ, “Nakta nim bek?”²⁰ Nimbimbi enguk, “Win gwañgwa 12 sindoñnan nanin no. Endi plaua dip tikembi, nakita tuk witna noñgan ginañ youpi nalak, en wakan.”²¹ Biañgan sinik. Manda youyoulin patak wolok tuop Ama Sisini win bola ti-ñimiumbi wili kimbekak. Gan ama nin bola ti-ñimetak en blangandok. Meñdi nim ap miunda, win kindem.”

²²Timbi nana na-paliñilimbi, Yesuli plaua no tikem gwilam timbi, ombim gwañgwañiila embi enguk, “Tike nambit; ñin nokok gaumna.”²³ Windiñ embi, wain witna no tikembi, gwilam ti-talem emumbi, gitikkandi witna noñgan wolok ginañ nañgiliñ.²⁴ Nambimbi enguk, “Ñin nokok wekatna. Nak amatam asup endok kinjan kimbi, wekatna yalimutet. Wali wakan toptop Yambatti amatamñi git tilak win timbi kwambiñ dalak.”²⁵ Nak biañgan sinik sanlet: nak wain tuk kwelan nombo nim nambetat. Yambatti giñgitñi indangan yambidikñeukak wolondamek nak en gita papi, wain tuk kombilin engano wi mek nambetat.”

²⁶Timbi Yambat ni-wit-ta-lo kap no tiu taleumbi, Oliv kwet jañgin timbi dumalanepi pi-ñañgiliñ.²⁷ Ñañipi, Yesuli gwañgwañiila embi eñguk, “Yambat-

tok manda no ñindiñ youyoulin patak, ‘Nak ka-dikñe ama wila kimbimbi, sip-sipti papusenenekaliñ.’ Wala timbi sindi gitikkan siñgi wit-nambi pi ñanetañ.²⁸ Gan Yambatti kimnan nanin nep miun milatmek, telak dama ti-sambi, Galili kwelan ñam wolok sambetat.”²⁹ Eumbi, Petloli niñguk, “Ama diwin gitikti gambimbi pi-ñanetañ bek, gan nakta nim sinik.”³⁰ Eumbi niñguk, “Nak biañgan ganba: man tim ñolondañgan puputti nain tipet nim kitumbi, dik nain tipet git no naka ‘En nim nandi-ñimlet’ eutañ.”³¹ Eumbi, Petloli giñginembi niñguk, “Kindem dikita nep nulimbi kimbetet, gan nak dika ‘Nim nandi-ñimlet’ nim eutet. Nim sinik.” Eumbi, gwañgwañi gitikkandi windiñgangot ni-taleñgiliñ.

Yesu en kimbepi ti-pañgipañgile tiñguk

³²Timbi Yesu git gwañgwañi endi ñambi, kwet no koi Getsemane wolok ña-tomgiliñ. Tombi, Yesuli gwañgwa diwinda embi eñguk, “Sindi ñolok pipalimbi, nak ñam nimolo timbi biutet.”³³ Windiñ embi, Petlo, Yakobo git Yoane yanañgipi ñañguk. Ñañipi, enlok plon nepek inda-ñimetak wala nandum milata-sinik taumbi, gembiñ piumbi³⁴ enguk, “Ginañna nandiwa kola-sinik talak, kimbettok tuop nandilet. Sindi ñolok papi, ka-kiliñ embi palit!”

³⁵Yesuli windiñ embi, lakat ñaña em kwelan pi-pimbi, telak no palekta, milap bembemdok nain wali en maklewik wala Yambat nimolo ti-ñimiñguk.³⁶ Endi enlok manda plon beula “Abba” kiti-ñimbi niñguk, “O Bep! Dik nepenepek gitik tuop ti-talewiñ, wala timbi dik milap ñin napma tike-namiñ. Gan dik nokok nanandi nim kimit-kleukañ. Nim sinik. Dik nitek nandiñ, wolok tuopgan indawin.”

³⁷Timbi Yesuli gwañgwañii tipet git no endoñ undane-bimbi, yabum dou-palimbi, Petlo ni-ñombim niñguk, “Simon, dik doulañ ba? Dik nain duman-gan kaik paleñdok tuop nim ba?” Windiñ embi enguk, ³⁸“Biañgan sinik: ginanjili nepek kindem timbepi nandilak, gan piñgipsili gembim nimnat, wala timbi kakiliñ embi, nimolo timbit. Nim kañbi, tue-kambi plon pi-pineliñ.”

³⁹Yesuli windiñ embi, nombo yabim ñambi, nimolo dama tiñguk windiñgangot nombo tiñguk. ⁴⁰Nimolo timbi taleumbi, nombo gwañgwañiiloñ undane-bim yambiñguk win: dausi milataumbi dou-pakiliñ. Dounan nanin milapi, manda nitek nineliñ wala nandum milatañguk. ⁴¹Timbi Yesuli nombo ña nimolo ti-talembi, gwañgwañiiloñ undane-biumbi, nain tipet git no timbimbi enguk, “Sindi gamañgot doumbi silak pat-nandi-tañ ba? Ip tuop. Nandañ: Ama Sisnik yom amalok kisi plon kimikimittok nain ip indalak. ⁴²Ñala milalimbi ñana. Wi kawit: bola ti-namlok ama ip nip timbi dumalalak.”

Yesu tikeñgiliñ

⁴³Windiñ e-paliñilimbi, wolongan Yesulok gwañgwañii 12 endoñnan nanin no, Judas Iskaliot, endi ama kimin wopum telak dama ti-semumbi biñgiliñ, win tapma ama biesi ba endikñe manda nandi-tale ama ba ama biesi diwin endi eni-mulimbi, kakit ba kwandi mep biñgiliñ. ⁴⁴Bola tindi ama endi damañgan sambat ñindiñ kimipi enguk, “Simumu ti-ñimambi, ama ip wakan embi, ña tike-kwambiñ dam tike-ñanekaliñ.” ⁴⁵Windiñ eñgukta kena ginañ tombi, dindimangan Yesuloñ bimbi, “Ninindaut, we!” embi, wopumgan simumu ti-ñimiñguk. ⁴⁶Windiñ ti-ñimium kañbi, gembinat ñam tike-kwambiñ dañgiliñ.

⁴⁷Timbi ama Yesu gita pakiliñ endoñnan nanin noli kakil tiañe lam-bimbi, tapma amalok telak damanjilok kena gwañgwa silanin wilepi, pawangot wilalim piñguk. ⁴⁸Timbi Yesuli enbi eñguk, “Sindi naka nandum kumbu ama sañan timbimbi, kakit ba kwandi mep bi-tombi, nep mañ ba? ⁴⁹Sandap tuop nak tapma it sañ simba ginañ lombi, sindok boñgipsinan papi, amatam enidaut ti-sem-ta-biñilambi, nim nepgiliñ. Gan manda youyoulin patak wolok tuop man inda-namiwin.” ⁵⁰Windiñ eumbi, gwañgwañii gitikti en bimbi pim ñañgiliñ.

⁵¹Timbi ama gwañgwa no sandum satningot tembi Yesu kle-ñañguk en wakit tikembi, ⁵²sandum tike-gilim dañgiliñ. Gan endi sandum pisapi, biatan pi ñañguk.

Yesu manda plon kimikiliñ

⁵³Timbi endi Yesu tikembi, tapma amalok telak damanjilok ilan nañgipi ñañgiliñ. (Wandiñ tapma ama biesi ba ama biesi diwin ba endikñe manda nandi-tale ama gitik endi bim kimin tiñgiliñ.) ⁵⁴Yesu tike-ñañilimbi, Petloli kambak mayañgan siñgi kandañ ep klembi ñañguk. Ñakapi, tapma amalok telak damanji endok sañ simba ginañ-nangan loñguk. Lombi, tapma amalok telak damanji endok tiplaplailii gita pipapi, komba seimbi pakuk.

⁵⁵Timbi tapma ama biesi en gita Juda amalok yambi-dikñenji gitik endi Yesu wili kimbektok nandiñipi, ama Yesulok siñgin sineliñdok yolonji-tlakiliñ. ⁵⁶Neta, ama asupti bimbi, joñgo siñgin simbi, julunit manda eñgiliñ. Gan endi mandanji walan noñgangot nim eñgiliñ, endi manda kusei kusei eñgiliñ. ⁵⁷Timbi ama diwindi bi indambi, joñgo siñgin simbi eñgiliñ, ⁵⁸“Nindi manda no ñindiñ eumbi nandiñgimiñ, ‘Nak tapma it kitti tindin ñin wiapi, sandap tipet

gít no wolok ginañnangan wolok kinjan kitti nim tindin no mamba ilekak.' Windiñ eumbi nandiñgimiñ" eñgiliñ.⁵⁹ Gan mandanjilok walan win bo noñgan nim.

⁶⁰Timbi tapma amalok telak damanji endi milapi indangan bi ipi, Yesu ni-nandimbi eñguk, "Dik manda tambon tuop nim ewiñ ba? Ama wali dikok manda eañ win nandum nitek tilak?"⁶¹ Eumbi, gitak papi, manda tambon no nim niñguk. Timbi wolongan tapma amalok telak damanji endi Yesu ñindiñ ni-nandimbi eñguk, "Ditna Mesia wakan, Yambat ni-kindekindem eamiñ endok Niñañ ba?"⁶² Ni-nandumbi Yesuli niñguk, "Natna en wakan. Gamanda kanekaliñ win: Ama Sisnik endi Gembí Molomdok kii dindimnan pipalimbi, yakan amatam yambi-dikñendekamik. Timbi en wakan kunum ginañ nanin mulukua plon undane-biumbi kanekaliñ."

⁶³Eumbi, tapma amalok telak damanji endi manda win nandum pi-sinik taumbi, kusali timbi daklewiktok dasindasin wilapbi enguk, "Neta amala nombo eni-nandimbi, ama ñolok kusalila yout-lonjinetamiñ?"⁶⁴ Sindi ip nandiliñ, endi enla Yambat eñipi, Yambat ni-tike-pi-yalilak. Wala nitek nandañ?" Eumbi, gitikkandi Yesu mandanlok kinjan tikewiktok nandiñgiliñ tuop wili kimbektok e-taleñgiliñ.⁶⁵ Timbi diwindi kusei kimipi, manji iwit sua-ñimbi, timan dai sandumdi masipbi, kisili wipi niñgiliñ, "Nindi gwítak ninimbim indaumbi nandina!" Timbi tiplaplaeli Yesu tikembi, kisi pindimdi wikiliñ.

Petloli Yesula "Nak en nim nandi-ñimlet" eñguk

⁶⁶Timbi Petloli tapma amalok telak damanjilok it pawan sañ simba ginañ palañilimbi, ama wolok kena wembe noli bimbi, ⁶⁷Petloli komba sei-palim

kañbi, ka-kiliñ embi niñguk, "Dik bo Yesu Nasalet nanin en gita kulañ gambilet."⁶⁸ Eumbi, Petloli niñguk, "Nim a. Dik nek elañ nak nim nandilet." Windiñ embi, sañ simba telak yamanan pi-ñaumbi, wolongan puputti kitiñguk.⁶⁹ Timbi kena wembe endi Petlo kañipi, manda dama eñguk windiñgangot nombo embi, ama wolok pakiliñda enbi eñguk, "Ama ñin Yesulok nol no ñakan."⁷⁰ Eumbi, Petloli nombo "Nak nim" embi giñgineñguk.

Timbi nain nim ombataumbi, nombo ama wolok ikiliñ endi niñgiliñ, "Dik Galili naninda timbi dik biañgan endok nol no."⁷¹ Nimbimbi, Petloli manda kwambiñgan nombo nombo embi ñindiñ enguk, "Biañgan sinik. Nak ama koi eañ win nim nandi-ñimlet. Manda juluiñit eletta, Yambatti kindem nep timbi kolawa."⁷² Eumbi, wolongan puputti kitiumbi, nain tipet timbimbi, Petloli Yesuli manda niñguk win nandi-siwikuk. Yesuli ñindiñ niñgukta, "Puputti gama nain tipet nim kitiñilimbi, dik dama nain tipet gít no naka 'En nim nandi-ñimlet' eutañ." Petloli manda win nandi-tombi, simbai kolaumbi, kolan sinik kukuk.

Yesuli yom amalok kinjan tikeñguk

15 Kwet salaup timbimbi, wolongan tapma ama biesi git ama biesi diwin ba endikñe manda nandi-tale ama, win endi Juda amatamdok yambi-dikñenji gitik endi kimin timbi, Yesu nek ti-ñimneliñdok manda e-topgiliñ. E-topbi, Yesu kii top nañgip ñambi, Judia kwettok yambi-dikñe ama Pilato endok kii plon kimikiliñ.² Timbi Pilatoli kañbi ni-nandim eñguk, "Ba dik Juda amatam endok ama wapmañ ba?" Eumbi tambane-niñguk, "Ditna elañ ip wakan."³ Timbi tapma ama biesi endi Yesulok siñgin si-sinik tañgiliñ.⁴ Windiñ timbimbi, Pilatoli Yesu nombo ni-nandiñipi eñguk, "Endi dikok manda asup embi,

siñgiñga siyañ win nandilañ. Dik manda tambon tuop nim ewiñ ba?” ⁵Eumbi, manda no nim tambane-eumbi, Pilatoli wala nandi-bendi-tiñguk.

⁶Gwilat tuop kamaikamai nain indaumbi, Pilatoli amatam nandi-sembi, ama nolok koi kitiañgiliñ en wakan it kwambiñ ginañ nanin pisapi emliñguk. ⁷Nain wolonda ama no koi Balabas it kwambiñ ginañ pakuk. Endi nolii gita Roma ama mik ti-sembi, diwin yandip kimgiliñ, wala timbi ep imbi, it kwambiñ ginañ yambiumbi pakiliñ. ⁸Timbi amatam kimin gitik endi Pilatoloñ lombi, kundit nek ti-semliñguk windiñgan-got nombo ti-semektok ni-nandiñgiliñ. ⁹⁻¹⁰Tapma ama biesi endi Yesu koi giñgitta ka-gimbit ti-ñimbi, kusei wala en Pilatolok kii plon kimikiliñda. Pilatoli win nandimbi, amatam tambane-enguk, “Juda sindok ama wapmañ win pisat-samettok nandañ ba?”

¹¹Gan tapma ama biesili amatam eni-munjupi eñgiliñ, “Sindi eumbi, endok kinjan Balabas pisat-sametak.” Timbi amatamdi ama biesili eñgiliñ tuopgan eumbi, ¹²Pilatoli nombo eni-nandimbi eñguk, “Windiñ eañda timbi, ama ñin Juda ama sindok ama wapmañ niañ en wakan nek ti-ñimettok nandañ?” ¹³Eumbi, nombo kitimbi niñgiliñ, “Kloñbat plon wili kimbin!” ¹⁴Eumbi enguk, “Neta windiñ ti-ñimet? Endi kundit kolan nek sinik tiñguk?” Eumbi, endi kwambiñgan kitimbi eñgiliñ, “Kloñbat plon wili kimbin!” ¹⁵Eumbi, wolongan Pilatoli nandi-sembi, ginanji busukñanewiktok Balabas pisat-semguk. Pisat-sembi, Yesu waipneliñdok enbimbi, bit gwilap pisikñatti waipgiliñ. Taleumbi, kloñbat plon witneliñdok ama sañasilok kisi plon kimikuk.

Yesu ti-lakalaka e-ti-ñimbi, kloñbat plon wikiliñ

¹⁶Timbi ama sañasili Yesu tikembi, nisilok sañ simba ginañ nañgipi ñañgiliñ. Ña-tombi, nosii gitik ep min timbi, ¹⁷Yesu ti-lakalaka e-ti-ñimneliñdok sauloñ gimin ama wapmañdok sauloñ nomik win dasi-ñimbi, toa pisikñat wali bondinem kumbam plon dasi-miumbi, ama wapmañdok bundi walan tiñguk. ¹⁸Dasi-ñim-taleumbi, ama noñgan noñgandi bimbi niñgiliñ, “We! Juda amalok ama wapma!” Windiñ embi, ¹⁹toñali kumbam plon wipi, iwit sua-ñimbi, juluñjuluñ milelem ti-ñimñipi ti-kindem da-ñimgiliñ. ²⁰Ti-lakalaka gitik ti-tale-ñimbi, sauloñ gimin win kiundiliñimbi, nombo enlok dasindasin dasi-ñimbi, kloñbat plon witnepi nañgip ñañgiliñ.

²¹Ñañipi, ama no telak plon timbi indañgiliñ koi Simon Sailini it kwelan nanin, Alesande git Rufus endok beset. Endi Jelusalem it kwelan lambum kañbi, kaikan Yesuloñ kloñbat bemektok ni-giñgineumbi bemum ñañgiliñ. ²²Ñambi, kwet no koi Golgota (ninilok manda plon Kumbam kwandat) wolok Yesu nañgipi ña-tomgiliñ. ²³Ña-tombi, siñgin gawat-tok gwasap wain tuk git tambaneñgiliñ win mi-kaumbi, nim nañguk. ²⁴Timbi kloñbat plon kimip wipi mambi ikuk. Windiñ ti-talembi, dasindasin danneliñdok satu sañala kolim ep indaumbi wolok tuop danbi epgiliñ.

²⁵Nain win 9 kilok timbimbi, kloñbat plon wikiliñ. ²⁶Timbi kusaliok manda ñindiñ palañ plon youpi, kumbam kusipnan wilim pakuk, “Juda ama endok ama wapma.” ²⁷⁻²⁸Tiñipi, kumbu ama sañan tipet Yesu gita kloñbat plon yandipgiliñ,

noli Yesulok kii dindimnan, noli kii kepmanan ep mambi ikimik. ††

²⁹Timbi amatam wolok ñañambit tiñgiliñ endi manda kusei kusei nimbi nilakalake eñipi, kumbanji diñgunembi niñgiliñ, “Yiii! Dik tapma it wiat-kopi, nain tipet git no wolok ginañnangan nombo mambi ilepi eñguñ win! Nitek?

³⁰Gwilaka tike-kimilepi, kloñbat plon nanin piwiñ!” ³¹Timbi tapma ama biesi git endikñe manda nandi-tale ama endi bo windiñgot Yesulok plon e-sasale manda nisiñgan embi eñgiliñ, “Nitek timbi, endi ama diwin ep kimikuk, gan enlok siñgin tuop nim tike-kimitak.

³²Tikap endi biañgan Mesia, Israel amatam endok ama wapmañ kulakta, man ñindiñgit kloñbat plon nanin piun. Windiñ timbekta, kusali ka-nandimbi nandi-kilikti ti-ñimnetamiñ.” Timbi ama tipet en gita yandipgiliñ endi bo nikolañgimik.

Yesu kimguk

³³Timbi maim boñgipnan palimbi, kwet tuop kilim indaumbi ñakap 3 kilok tikeñguk. ³⁴3 kilok timbimbi, Yesuli enlok manda plon gembinat kitimbi eñguk, “Eloi, Eloi, lama sabaktani?”, win ninilok manda plon “Yambatna Yambatna, nekta nambilañ?” ³⁵Timbi ama diwin kamañgan ikiliñ endi manda win nandimbi eñgiliñ, “Yakñesii! Plofet Elia kiti-ñimlak.” ³⁶Timbi ama noli woñep ñambi, diliñ tuk kimbiñ ginañ nanin no tike-bim wain tuk kiitan ginañ wisimbi, komba bem plon imbi, Yesuli nambektok sua eumbi loñguk. Loumbi eñguk, “Papa kana, Eliali bimbi tike-piutak ba nim.” ³⁷Timbi Yesuli wopumgan kitimbi kimguk.

³⁸Nain wolonda tapma ilan it ginañ delok Yambatti patak pa eañ wolok

sandum wopum no tembimbi, it ginañ masip bimbim pakuk. Timbi Yesuli kimbimbi, wolongan sandum win boñgipgan blañganembi, gwat nanin wilap pi lap taleñguk. ³⁹Timbi ama sañasilok telak damanji endi ama kloñbat plon yandipgiliñ yambi-pakuk. Yambi-papi, Yesuli kim walan engano kimguk win kañbi eñguk, “Biañgan sinik, ama ñin Yambattok niñañ sinik.”

⁴⁰⁻⁴¹Timbi tam asup Galili nanin Yesu git yakan Jelusalem biñgiliñ endi bo wolok pakiliñ. Diwindok kosi ñindiñ: Malia Makdala nanin waktu Salome, timbi Malia, Yakobolok ou ba endok kwayañ Joses endok menjet. Yesuli Galili kwelan kuliñguk nain wolonda tam tipet git no wali en gita kuñipi, tiplaplae kena ti-ñimi-kuliñgiliñ. Tam wali gitik giñgiñgan ipi ka-tuakiliñ.

Yesulok dalandan sumnan kimikiliñ

⁴²Timlala timbimbi, Sabat patnandi nain dumalaumbi, nepek gitik ti-jumit ba ti-dindim tindilok nain tipmin dañguk, wala timbi ⁴³Josep Alimatia nanin endi Yesulok dalandan platik sumnan kimilepi nandiñguk. Josep endi Juda amatamdok yambi-dikñe ama endoñnan nanin no, ep tindin kindem koi giñgilat. Timbi endi bo nain Yambatti giñgitñii indangan plon yambi-dikñeukak wala mandimandi kuñguk. Endi wakan misimisi wilambanembi, Pilatoloñ lombi, Yesulok dalandanla ni-nandiñguk. ⁴⁴Ni-nandumbi, Pilatoli “Yesu ip kimik” manda win nandi-silikñembi, ama sañasilok telak damanji ni-tiañeum biumbi, “Yesu biañgan kimik ba nim?” wolok ni-nandiñguk. ⁴⁵Ni-nandumbi, endi ni-dakle-ñimiumbi, Pilatoli Josep nandi-ñimguk.

††15:27-28 Nandi-tale ama diwindi manda kusip no patgot tilak eañ. Manda win ñindiñ, “Windiñ tiñgiliñda, manda no youyoulin patak wali inda-dakleñguk, win ‘Enda nandum kolan tindi ama no tiñguk’ wolok bien indañguk.”

⁴⁶Timbi Josepti ñambi, sandum satnin ombap no tuambi, Yesulok dalandan kloñbat plon nanin timbi bindilim piumbi tike-ñambi, sandumdi timipi imguk. Im-talembi, kawat ginañ enlok giñgit kulukiliñnan wolok ña kimikuk. Kimipi, kawat wopum no munjulimbi ña sum yama masipguk. ⁴⁷Endi windiñ tiñilimbi, Malia Makdala nanin gita Malia Joseslok meñ endi “Yesulok dalandan delok kimiletak?” windiñ kimitnandimbi ka-tuakimik.

Yesuli kimnan nanin milakuk

16 Sabat patnandi nain taleumbi, Malia Makdala nanin en gita Malia Yakobo meñ timbi Salome, endi salasalanan kandañ ñam, Yesulok dalandan saple-ñimneliñdok gwasap git pama tul tuambi ti-jumit tiñgiliñ.

²Kena nain kusei kimikimilinan sala mulum timbimbi, tam endi milapi isi bimbi, Yesulok sum telak win kle ñañilimbi, kwet salañguk. ³Endi telak plon ñañipi, nisiñgan nandi-milatambi eñgiliñ, “Nindi nip kimipi, kawat wopum sum yama masip patak win munjupi, dlitom nimetak?” ⁴Windiñ eñipi ña sumnan tombi, deium ñaumbi kañgiliñ win: kawatti sum yama kimisip pakuk win ikan munjulimbi, tambon kandañ ña pakuk. Kawat win wopum sinik.

⁵Timbi endi sum ginañ lombi, ama gwañgwa no kit dindim kandañ pipalim kañgiliñ, endok dasindasin ombap satnin sinik. Tamdi ama win kañbi silikñeñgiliñ. ⁶Timbi endi enguk, “Nim silikñeneliñ! Sindi Yesu Nasalet nanin kloñbat plon wikiliñ en kanepi bañ, gan endi ñi nim patak. Kwel kinjangot ñi kawit! En ip milalak. ⁷Kak, ñawit! Sindi gwañgwañii git Petlo endoñ ñambi, ñindiñ enbit, ‘Yesuli manda dama san-

guk wolok tuopgan endi telak dama ti-sambi, Galili kwelan ñaumbi, wolok kanekaliñ.” ⁸Eumbi, gembinji piim blañblañ timbi, sum bim pi ñañgiliñ. Pi ñañipi, misiñgiliñda timbi ama nola nepek nek indañguk wolok kasat nim ti-semgiliñ.

Yesuli noliiloñ indambi, kunum ginañ loñguk ⁹

⁹Kena nain kusei kimikimilinan Yesuli salasalanan kimnan nanin milapi, dama sinik Malia Makdala nanin endoñ indañguk. (Lap kandañ endi yal kolan kit tambon tipet tam endoñ ginañ ep klekokuk.) Yesuli tam endoñ indaum ¹⁰piñambi, ama Yesu gita kuñgiliñ endoñ ñañguk. Ña yambumbi, kut-blanbla epaliñilimbi, nepek nek indañguk wolok tuop kasat ti-sembi ¹¹eñguk, “Yesu kaik palimbi kat.” Gan amali manda win nandumbi tlal tiñguk.

¹²Wolok siñgi kandañ gwañgwañiit tipet endi Jelusalem it kwelan nanin piñañilimbi, Yesu siñgin walan tikileumbi inda-semguk. ¹³Inda-semum undaneñambi, nosiila kasat ti-semgimik. Gan endi nandumbi, win bo tlalgot tiñguk.

¹⁴Timbi gwañgwañii 11 endi nana na-paliñilimbi, Yesuli siñgi endoñ bo inda-semguk. Inda-sembi, amatam en milalimbi kañgiliñ endok mandanji nim nandi-kilik timbi, ginañ kwambi timbi, nandum tlal tiñguk wala enombiñguk.

¹⁵Timbi enguk, “Sindi kwet tuop ñambi, nokok giñgit manda kindem ñin amatam gitakta eu sapakñaneukak! ¹⁶No endi miti tuk i-talembi, giñgit manda kindem nandi-kwambiñ dalakta, en wakan Yambatti tike-kimilekak. Gan no endi nandum tlal tilakta, enlok kusei timbi dakleumbi, tambon ombitikeukak. ¹⁷Timbi Yambatti amatam giñgit manda kindem nandi-kwambiñ

⁹16:8 Nandi-tale ama diwindi ñindiñ eañ: Maleko en manda ñin nim youkuk.

dañ win ep timbi pañgitaumbi, kundit engano ñandin tinekaliñ: endi yal kolan nokok kotna plon ep kle-kopi, manda komblin kwet diwindoñ win enekaliñ.
¹⁸Tikap endi malet sañan upmat kisili tike-loneliñ ba tuk kolan upmat naneliñ, nepek wali nim ep timbi kolanekaliñ. Timbi endi wakan ama jimbasat endok plon kisi kimipi ep timbi kindem danekaliñ.”

¹⁹Wopum Yesuli manda win enitaleumbi, Yambatti kunum ginañ tike-

loñguk. Tike-loumbi, Yambat enlok kii dindimnan pip palimbi, yakan kunum kwet yambi-dikñeamik.

²⁰Timbi gwañgwañiili kwet tuop ñambi, giñgit manda kindem eu piñguk. Windiñ timbimbi, Wopumdi mandanji kwambiñ dawiktok ep timbi pañgitaumbi, kundit engano sinik tiñgiliñ.

LUKA

Ama Sisirik Yesu indaŋguk

Lukali giŋgit manda kindem ama loloŋ no koi Tiofilus endi pinalektok youkuk

1 Yambatti nepek gitik nindok boŋgipninan timbi indaŋguk wolok kasat ama asupti nanandinjilok tuop kiupi youkiliŋ, ²win kusei kimikimilinan nanin nepek indaŋguk win dausili kaŋbi, giŋgit manda e-daut kena tiŋgiliŋ endi kasat win ti-nimgiliŋ, wolok tuop endi windiŋgangot kiupi youkiliŋ. ³Timbi nak nepek gitik indaŋguk win nain ombapgan e-lonji kena ti-kiliŋ eŋgutta timbi ŋindiŋ timbettok nandilet: nak bo nepek indaŋguk wolok kasat sambat plon kimip youpi, lolona Tiofilus dika yout-gametat. ⁴Windiŋ timbambi, ŋindiŋ nandi-dakleukaŋ: nepek wolok kasat ti-gamgiliŋ wali biaŋgan windiŋgan indaŋgiliŋ.

Eŋaloli Yoane indauptok Sakalaiala niŋguk

⁵Elotti Judia kwettok ama wapmaŋji kuŋilimbi, tapma ama no kuŋguk koi Sakalaia. Endi telak dama no koi Abia endok sambat gita tapma it ginaŋ kena pa tiliŋguk. Tamin Elisabet endi bo Alondok^{§§} sambat. ⁶Wapatam tipet endi Yambattok dainan dindim sinik kumbi, Wopumdok endikŋe manda ba telak gitik kimit-kleŋgimikta yomjet no nim pat-semguk. ⁷Gan Elisabet endi yamin pakukta timbi endi gwaŋgwanjet bisat nimnat papi, gilik sinik tiŋgimik.

⁸Nain nola ŋindiŋ indaŋguk: Abialok sambat endi tapma ilan kena

tindilok nain inda-semumbi, Sakalaiala bo Yambattoŋ tapma tiŋmepi lom pakuk. ⁹Paliŋilimbi, tapma amali “Wopumdi pataknan nindi lombi, pama miliŋat si-ŋimetak?” embi, tapma ama nisilok ep tindinji klembi, timbi-inda saŋala kokiliŋ. Kolimbi, Sakalaia timbi indaumbi, it ginaŋnan loŋguk. ¹⁰Pama miliŋat sinjilok nain indaumbi, amatam asupti tapma it saŋ jimba ginaŋ kimin timbi, nimolo ti-pakiliŋ. ¹¹Timbi Wopumdok eŋalo noli Sakalaialoŋ inda-ŋimimbi, pama sinjilok sisuat wolok kit dindim kandaŋ ikuk. ¹²Ili kaŋbi ka-silikŋembi, kolan misiŋguk. ¹³Gan eŋaloli ŋindiŋ niŋguk, “Sakalaia, dik nim misiwiŋ. Yambatti ikan nimoloŋga nandiŋgukta ŋindiŋ ti-gamekak: tamga Elisabet endi niŋaŋga no apmiumbi, koi Yoane kitiukaŋ. ¹⁴Enda timbi simbaka kindem daumbi, silisili wopumdi ginaŋga tokŋeukak. Timbi endok indaindaŋila amatam asupti bo silisili ti-ŋiminekaliŋ. ¹⁵Kusei ŋindiŋda windiŋ tinekaliŋ: Wopumdi enda nandum loloŋ sinik tilak. Gwaŋgwa wali kuŋgun Wopum bi-ŋimekakta timbi wain ba tuk kimbiŋ nim nambekak. Timbi endi meŋ simbai ginaŋnan paliŋilimbi, Dindim Woŋdi tokŋe-ŋimumbi kuukak. ¹⁶Endi Israel amatam asup ginaŋji ep timbi tambanembi, Wopum Yambatsiloŋ undane ŋanekaliŋ. ¹⁷Yambattok gembu ba Woŋ plofet Elialoŋ palmiŋguk windiŋgangot niŋaŋgaloŋ bo palmimbi, Wopumdok telak dama timbekak. Endi bepsiilok ginaŋji tambaneumbi, gwaŋgwanji nombo wale kindem ti-semnekaliŋ, timbi ama Yambattok manda wikaŋ endok ginaŋji tambaneumbi, ama dindim kuaŋ endok nanandinji klenekaliŋ. Windiŋ tiŋipi,

§§1:5 Alon win tapma ama gitik endok bep paŋji.

endi Wopum bimbiñdok ti-pañgipañgile ti-semekak.”

¹⁸Timbi Sakalaiali eñalola nimbi eñguk, “Mandañgala nitek nandiwbami, biañgan timbek? Nak gilik sinik tiñgut, timbi tamna endi bo gwilat asupgan makleñguk win!” ¹⁹Eumbi niñguk, “Nak eñalo Gabriel, timbi nak Yambattok ñasiñgan kuñipi, kena pa tilet. Timbi nak dikita manda embi, giñgit manda kindem ñin ganganlok embi, nani-mulimbi bit. ²⁰Ale, dik nandi: giñgit manda ganit wolok tuop Yambatti nain kimikuknan indaukak. Gan dik mandana nim nanandi-kilik tilañda timbi nak mañga kimisip gamambi, slak mañga kwap em palimbi, nepek ganit wali bien indaukak wolok tuop.” Eñaloli windiñ eñguk.

²¹Sakalaiali nain ombap tapma it ginañ sakñelam pakukta timbi amatam mandi-pakiliñ endi nandi-bendi ti-ñimiñgiliñ. ²²Timbi endi sañ jimba ginañ piñguk nain wolonda endi manda enbektok tuop nim. Slak man kwap em papi, kittiñgot tiñgukta timbi amatamdi “Endi tapma it ginañ nepek engano sinik no kañak” windiñ nandiñgiliñ.

²³Tapma ilan kenan tindilok nainñin taleumbi, Sakalaiali ilnan undane ñam ²⁴pat-ta-ñaumbi, tamin Elisabet endi gwañgwa minjip tiñguk. Timbi yakip kit tombon endi ilnan gitakan patsembimbi, ñindiñ eñguk, ²⁵“Wopumdi nain ñindiñgit nandi-nambi, amatamdok dausinan maetna timbi tale-namektok ñindiñ timbi inda-namlak.”

Eñaloli Yesu indauptok Malia niñguk

²⁶Elisabetti yakip kit tombon noñgan gwañgwa minjip ti-paliñilimbi, Yambatti eñalo Gabriel Nasalet it kwelan Galili kandañ patak wandiñ ni-mulimbi, ²⁷tam sim no ama gita gama nim kuñgun koi Malia endoñ ñañguk. Ama wap-

mañ Devit damañgan kuñguk endok komblin koi Josep tam sim win endok giñgit wilimum pakuk. ²⁸Eñaloli Malialoñ tombi we ñimimbi niñguk, “Wopumdi ginañ siloñ kindem ti-gambi, dikita patak.” ²⁹Windiñ eu nandimbi, ginan milalimbi, nanandin nim dakleumbi, ginan ginañ “Manda wolok kusei win nek?” embi, nanandi kena tiñguk.

³⁰Timbi eñaloli nimbi eñguk, “Malia. Yambatti ginañ kindem ti-gambi nandi-gamlak, wala timbi nim misiwiñ! ³¹Nandilañ. Dik gwañgwa minjip timbi, gwañgwa tikeukañ endok koi Yesu kitiukañ. ³²Endi ama wopum palimbi, Yambat Loloñ Sinik endok niñañ ninekaliñ. Bep pañ Devit endi Isael amatamdok ama wapmañji kuñguk, windiñgangot Wopum Yambatti en ama wapmañji kimilim papi, ³³nain taletalen nimnat Jekoptok sambat, win Isael amatam, yambi-dikñembi, endok ama wapmañji kuukak.”

³⁴Timbi Maliali eñalo ni-nandimbi eñguk, “Nepek win nitek indaukak? Nak ama gita gama nim kuñgut, wala.”

³⁵Eumbi tambane niñguk, “Dindim Woñdi dikoñnan piumbi, Yambat Loloñ Sinik endok gembinli gep tapliukak, wala timbi gwañgwa apmekañ endi giñgi sinik, timbi Yambat enlok Niñañ ninekaliñ. ³⁶Dikok sambatka tam no Elisabet en nandi-ñimlañ. Endi gilik, timbi ‘En yamin’ windiñ niñgiliñ, gan man ñindiñgit endi bo gwañgwa minjipmat kuumbi, yakip kit tombon noñgan ñalak. ³⁷Nekta, Yambatti nepek no tuop nim timbek no nim patak.” ³⁸Eumbi, Maliali tambane niñguk, “Ale. Nak Wopumdok kena wembe silanin. Manda elañ, wolok tuop inda-namun.” Windiñ eumbi, eñaloli en kañ bimbi ñañguk.

Maliali Elisabettoñ ñaṅguk

³⁹ Wolonda Maliali ti-wili dikñe timbi, Galili kwet bimbi, Judia kwet piñilopilatnan platik sinik ñambi, it kwet nolok tomguk. Tombi, ⁴⁰ Sakalalalok ilnan lombi, endok tamin Elisabet we ñimiṅguk. ⁴¹ We ñimiumbi nandumbi, wolongan gwaṅwa Elisabettok simbai ginañ pakuk wali gembinatgan sasik tiṅguk. Timbi Dindim Woñdi endok ginañnan tokñeumbi, ⁴² wopungan kitimbi, ñindiñ eṅguk, “Tam nindok boṅgipniinan dik wakan gwilam gangamin, timbi gwaṅwa tikeukañ win windiṅgangot gwilam ikan mimin.” ⁴³ Elisabetti windiñ embi yousimbi niṅguk, “Gan nitek timbi dik Wopumnalok meñli tam pimbiniñen nak ñandin nokoñ bilañ? ⁴⁴ Nak Wopumnalok meñ ganlet win kusei ñindiñda: nak dik we nameñ win nandit nain wolondaṅgan gwaṅwa nokok simbatna ginañ patak endi silisili timbi, sasik tik. ⁴⁵ Timbi Wopumdi nek ganguk wolok tuop indaukak win nandi-kwambiñ dambi tike-kulañda, amatam diwin yapma kle-patañ.”

Maliali Wopum ni-kindem daṅguk

⁴⁶ Timbi Maliali ñindiñ eṅguk, “Walenali Wopum ni-loloñ elak, ⁴⁷ Yambat nep kimitak enda ginañna tipti nandi-koṅgom ti-ñimlak. ⁴⁸⁻⁴⁹ Nekta, nak endok kena wemben pimbiniñen, gan endi wandingan embi nandi-namguk, win Yambat Gembi Molom endi kundit wopuwopum asup ti-namguk, wala timbi amatam man ñindiṅgit kuañ ba siṅgi kunekaliñ endi naka ‘amatam diwin yapma kle-patak’ windiñ naninekaliñ. Endi Yambat dindim ba giṅgi sinik,

⁵⁰ amatam giṅgiṅgan ti-ñimañ busuk mamasa ti-sembi, ama sambat no ba no siṅgi indanekaliñ enda windiṅgangot ti-sem-ta-ñaukak.

⁵¹ Endi kundit gembinat pa tiñipi, ama ginañji ginañ nisila nandum loloñ tiṅguk win ep timbi papuseneṅgiliñ.

⁵² Endi ama wapmañ gembinijat pipap-atsi apma tike-sembi, amatam kosi nimnat enda kot giṅgit emguk.

⁵³ Endi amatam nepenepekta lonjiṅgiliñ enda ginañ siloñ ti-semumbi, nombo nim lonjiṅgiliñ,

gan amatam nepek asup pat-semguk win eni-mulimbi, slak pim ñaṅgiliñ.

⁵⁴⁻⁵⁵ Nindok bep pañniila eni-kwambiñ daṅguk

wolok tuop endi kena gwaṅgwañii Islael wakan epmi platambi,

Ablaam gita kombliniñ nandi-sembi, busuk mamasa nain taletalen nimnat ti-semektok nim nandi-kamalaṅguk.”

⁵⁶ Maliali windiñ eu taleumbi, yakip tipet git no ba nek Elisabet gita papi, undanem ilnan ñaṅguk.

Elisabetti Yoane apguk

⁵⁷ Elisabetti gwaṅwa tiketikelok nain indaumbi, niñañ apguk. ⁵⁸ Endok sambalii git ilnan nasiili Wopumdi ginañ busuk ti-ñimiṅguk giṅgit win nandimbi, en gita silisili timbi, ⁵⁹ sande noṅgan taleumbi, gwaṅgwa piṅgiu dip dombinepi biṅgiliñ. Bimbi, beulok koi Sakalalala win kitinepi eṅgiliñ, ⁶⁰ gan meñli “Win nim” eṅguk. Embi, “Koi Yoane kitikitilok” eṅguk. ⁶¹ Eumbi niṅgiliñ, “Sambatsettok boṅgipsinan ama no koi Yoane no nim patak.” Windiñ embi, ⁶² kittiṅgan beu ni-nandimbi eṅgiliñ, “Dik kot nek mimilok nandilañ?” Eumbi, ⁶³ kundit youyouttok nepenepela enbimbi, tike bi miumbi, “Koi Yoane” youkuk. Youlimbi,

win kañbi nandi-bendi tiñgiliñ. ⁶⁴Timbi wolongan Sakalaialok man mamben salaktaumbi, kusei kimipi, manda embi, Yambat ni-kindem dañguk.

⁶⁵Nepek windiñ inda-nimiumbi, il kwelnan nasili kundit win kañbi misiñgiliñ. Timbi nepek indañguk wolok giñgitti sapañanembi, Judia kwet jañginnan tuop ña-taleñguk. ⁶⁶Timbi kasat win nandiñgiliñ endi gitik nandi-kwinakwinalembi, Wopumdi gwañgwa win gembini kasopmilak win ka-nandi-tomgiliñda ñindiñ e-nandiñgiliñ, “Gwañgwa wali bendi wopum dambi, ama nitein sinik indaukak?”

Sakalaiali Wopum Yambat ni-kindem dañguk

⁶⁷Timbi Dindim Woñdi Yoanelok beu Sakalaialok ginan tokñeumbi, Yambatti manda eelok niñguk wolok tuop embi, ñindiñ eñguk,

⁶⁸“Ñindi Wopum, Isaellok Yambat, en kusei ñindiñda ni-kindekindem ti-ñimina:

endi amatamñii nandi-nimbi,
toptop kolan ginañ nanin nip tuambi,
nip kimikuk.

⁶⁹Endi enlok kena aman Devit endok kombliñii boñgipsinan nanin ama gembinat no nip kimilektok timbi inda-nimnguk,

⁷⁰win damañgan plofet amañiila en-bimbi eñgiliñ wolok tuop.

⁷¹Endi kanjikni ba ama gitik nandi-kola ti-nimañ endok kisinin nanin nipma tikeuktok windiñ tiñguk.

⁷²Endi bep pañni busuk mamasa ti-sembe,
en gita toptop tiñguk win nim nandi-kamalaukak.

⁷³Endi enlok koi plon sotni Ablaam ñindiñ ni-kwambiñ dañguk:

⁷⁴endi nandi-nimbi, kanjiknielok kisinin nanin nipma tikembi,

nip timbi pañgitaumbi,

misimisi nimnat ni-wowoñ tiñipi,

⁷⁵kuamiñ tuop endok dainan giñgitñiñ-got dindim ku-ta-lonekamiñ.

⁷⁶Timbi niñana dikok kandañ nak ñindiñ elet:

Yambat Loloñ Sinik endi dik enlok plofet aman ganbekak.

Nekta, dik Wopumdok telak dama timbi, telak ti-dindim e-ñimekañ,

⁷⁷win dik amatamñii ñindiñ eni-daut ti-semekañ:

‘Wopumdi sepmehtok nandilak, wolok tuop yomji bi-samekak.’

⁷⁸Ñindok Yambatni endi ginañ busuk molomda timbi windiñ tilak.

Endi ama win ni-mulimbi,
maim sonan wandin endi kunum ginañ nanin nindoñ pimbi,

⁷⁹ama yomjila timbi kilim ginañ kimdok giñgit kuañ koli sale-semalak,
endi busuktok telaknan ninañgilibi kunekamiñ.”

Sakalaiali plofet manda windiñ eñguk.

⁸⁰Timbi gwañgwa wali bendi wopum daumbi, ginan tipti windiñgot gem-bilañguk. Timbi endi kwet ama nim-natnan ña ku-ta-ñakap, nain win indaumbi, Isael amatamdok dausinan inda-dakleñguk.

Yesu gwañgwa indañguk

2 Nain wolonda Sisa Augustos Roma kwet gitik kiup ka-dikñeñguk endi kwet tuop kot sambat timbektok nandimbi, wolok tuop endikñe manda no kimilim ñañguk. ²(Kwiliñiusli Sisalok kapmainan Silia provinslok kandikñe ama kuñguk nain wolonda kot sambat wali indañguk. Damañgan wandin no nim tindin.) ³Windiñda amatam gitikti kosi kimitnepi bep pañ kasatsilok isi kuseinan ñañgiliñ.

⁴Josepti windiñgangot tiñguk. Endi ama wapmañ damañgan kuñguk koi Devit endok sambatta timbi, Nasalet it

kwet Galili kwelan patak win bimbi, Judia kwelan nambi, Devittok il kusei koi Betleem wolok ñaupi ñaṅguk. ⁵Ñambi, Malia giṅgit wilimium papi, gwaṅgwa minjip tiṅguk en naṅgilibi, yakan koset kimittepi ñaṅgimik. ⁶Ña tom paliñilimbi, gwaṅgwa tiketikelok nain indaumbi, ⁷Maliali gwaṅgwa telak dama tikeṅguk. Tikembi, sandumdi timip imbi, makauktok jawañ ginañ kimikuk. Win it kiyau tokneṅgukta timbi makauktok ilan lo pakimik.

⁸Timbi wandiñ kandañ sipsip kandikne ama diwin endi Betleem it kwet pawan pa kumbi, sipsip kauli-dikne kena tim ti-pakiliñ. Ti-paliñilimbi, ⁹Wopumdi eñalo no ni-mulim endoñ bi indaumbi, Wopumdok kolsalen walalan bien endok plon youlim kañbi, kolan misiṅgiliñ. ¹⁰Gan eñaloli enguk, “Sindi nim misineliñ! Nak giṅgit manda kindem no sindoñ tike bilet, timbi manda wali amatam gitik ginañji youlimbi, silisili tinekaliñ. Manda win ñindiñ: ¹¹ama nin Yambat en amatamñii sepmehtok ni-mutak, win Mesia Wopumni, endi man tim ñolondaṅgan Devittok il kwel Betleem wolok inda-samlak. ¹²Nak manda biaṅgan elet win sindi ñindiñ ka-nandinetañ: sindi gwaṅgwa gimín wakan timbi indaumbi, sandumdi timip imbi, makauktok jawañ ginañ kimilim palim kanetañ.” ¹³Eñaloli windiñ eumbi, platik sinik eñalo kimin wopumdi kunum ginañ nanin pi indambi, Yambat ni-kindem dambi, ñindiñ eṅgiliñ,

¹⁴“Kunum loloñen ginañ Yambattok koi ni-ta-lowit, timbi kwelan amatam ginañ kindem ti-semhlak endok kandañ busuk pat-semekak.”

¹⁵Timbi eñaloli yambimbi, kunum ginañ undane ña-taleumbi, sipsip

kandikne amali nisiṅgan e-nandi timbi eṅgiliñ, “Yakne! Nepek indalak win Wopum en nini-daklelak, wala timbi Betleem nambi kana!” ¹⁶Windiñ embi, platik sinik nambi, Malia git Josep ep timbi indaumbi, gwaṅgwa win wakan makauktok jawañ ginañ palim kaṅgiliñ. ¹⁷Kañbi, eñaloli gwaṅgwa wolok plon manda enguk win kasat ti-semgiliñ. ¹⁸Timbi amatam sipsip kandikne amalok kasat win nandiṅgiliñ endi gitik nanandi kena tiṅgiliñ. ¹⁹Gan Malia endila manda win gitikgan ginan ginañ dasimbi, nandi-kwinakwinalembi pa kuliṅguk.

²⁰Timbi sipsip kandikne amali undanem kenanjinan pi ñaṅgiliñ. Ñañipi, nepek gitik eñaloli enguk wolok tuop indaṅgukta timbi endi nepek gitik nandimbi kaṅgiliñ wolok Yambat ni-kindekindem embi, koi ni-ta-loṅgiliñ.

²¹Sande noṅgan taleñilimbi, gwaṅgwa gimín piṅgiu dip dombindomblok nain indaumbi, meñ beuli koi Yesu kitiṅgimik. Endi gama meñ simbai ginañ nim paliñilimbi, eñaloli koi wakan ikan kitiṅguk.

Simeon gita Anali tapma ilan Yesu gwaṅgwa Mesia en wakan ka-dakleṅgimik

²²Moseli endikne manda diwin kimikuk wali ñindiñ elak: tam gwaṅgwa ikan tiketiken endi nitek timbi, bindambo Yambattok dainan ti-jamilambi, gumañ enloñ ñauk. Endikne manda win kimit-klendemiktok nain indaumbi, Malia gita Josep endi gwaṅgwa tikembi, Wopum enlok bi-ñimindepi Jelusalem ñaṅgimik. ²³Endi Wopumdok endikne manda nin taṅgonendemiktok windiñ tiṅgimik, “Sindi ama ba ilalok gaut wapai telak dama indañ gitik Wopum enlok bi-ñiminekaliñ.” ²⁴Timbi Wopumdok endikne mandali elak wolok tuop

endi “mambaip sim tipet ba monik no mambaip wandin tipet” tapma tindemiktok nandim ñaṅgimik.¹¹

²⁵Nain wolonda ama no Jerusalem kuṅguk koi Simeon. Endi ama dindim, Yambattok endikṅe manda kimit-klembi, ama nin Yambatti ni-mulimbi Israel amatam eni-busuk ti-semekak en mandimbi kuṅguk. Timbi Dindim Woṅdi en gita papi,

²⁶ñindiñ ni-dakle-taleṅguk: endi gama kuṅipi, Wopumdi Mesia ni-mulektok e-kwambiñ daṅguk win kaukuk.

²⁷Timbi Dindim Woṅdi Simeon tapma it sañ jimba ginañ ni-mulimbi lo pakuk. Palimbi, Yesu meñ beuli endikṅe mandali elak wolok tuop ti-ñimindemiktok en wandiñ tike ñaumbi, ²⁸Simeondi gwaṅgwa win kañbi tike apmbi, Yambat we ñimimbi niṅguk, ²⁹“Molom, dik manda nanguñ wolok tuop inda-talelak, wala timbi man ñindiṅgit kena gwaṅgwaṅga nandi-namumbi, busukṅenengan semba. ³⁰Nak ama nindi gamanda amatamgai nipmekak en ip dautnali kalet. ³¹Dik en ikan nimbi taleumbi ni-mulim amatam gitikti en kanekaliñ.

³²Timbi Israel amatamgai ninda kot giṅgit nimekak, ba amatam diwindok telaka koli sale-semekak.”

³³Simeondi gwaṅgwala windiñ eumbi, meñ beuli win nandimbi, nanandi kena tiṅgimik. ³⁴Timbi Simeondi gwilam ti-sembi, Yesu meñ Maliala ñindiñ niṅguk, “Nandilañ. Yambatti gwaṅgwa ñin nimbi taleumbi, Israel amatam asup endi en kimit-kleañ ba nim wolok tuopgan Yambattok dainan pi pinekaliñ ba it-kwambiñ danekaliñ. Gwaṅgwa wali kimisalen

no wandin Yambat en kimikuk, gan amatam asupti siṅgi wilimnekaliñ.

³⁵Enda timbi amatam ginañ nanandinji sembin win timbi dakle-taleukak. Timbi nepek niñaṅgala inda-ñimekak kusei wala timbi simba gawatti kakit man pisikṅat nomik waleṅga bo youlekak.” Simeondi windiñ eṅguk.

³⁶Timbi plofet tam gilik no kuṅguk koi Ana endi bo tapma ilan pakuk. Endi Asellok sambat, Fanuellok wemban. Tam sim pakuk wolonda wapat timbimbi, gwilat kit tombon tipetgot yakan kuṅgimik. Kukap, ³⁷wapai sembumbi, slak tam kanjak pat-ta-bikap, gwilat 84 gitik ombiṅguk. Endi tapma ilan pat-kuṅipi, tim sandap Yambat ni-wowoñ tiṅipi, nanañ kimisipbi, nimolo pa tiliṅguk. ³⁸Nain wolondaṅgan endi Yesu meñ beu gita Simeon yambimbi, endoñ bimbi, wolongan gwaṅgwa wala timbi Yambat we ñimiṅguk. Timbi amatam gitik Mesia Jerusalem nasi mīlap ginañ nanin epmektok indaukak endok mandimandi kuṅgiliñ enda Anali gwaṅgwa wolok indaindanla giṅgit enita-ñaṅguk.*

³⁹Yesu meñ beuli Wopumdok endikṅe mandali elak wolok tuop ti-talembi, iset kwesetnan Nasalet Galili kwelan undane ñaṅgiliñ. ⁴⁰Timbi gwaṅgwa win nanandin kindemli ginan tokṅeumbi, bendi kwambiñ daumbi, Yambatti ginañ kindem ti-ñimiṅguk.

Yesu gwaṅgwali Beulok ilan palektok nandiṅguk

⁴¹Gwilat tuop kamaikamai nain† indaliṅgukta, Yesulok meñ beuli Jerusalem pa ñayaṅgimik. ⁴²Timbi

*2:38 Jerusalem win Israel amatam gitik endok plon e-yout tilak.

†2:41 Gwilat wolonda Israel amatamdi Yambatti Isip kwelan epmiṅguk win nandi-pakañ.

Yesulok gwilat 12[‡] timbimbi, tañgimik tuop klembi, Jerusalem londepi Yesu gita ñaṅgimik. ⁴³ Ña pakap, gwilat taleumbi, ilan undane ñandepi, Yesu gwaṅgwa en Jerusalem kandañ sakñelam pakuk win nim ka-nandimbi kañip ñaṅgimik. ⁴⁴ Endi “Tua en amatam asup telak ñañ endok boṅgipsinan ñalak” windiñ nandiñipi, sandap noṅgan nandi-bendi nimnat telak ñaṅgimik. Ñambi, kusei kimipi, sambatsettok ba nosettok boṅgipsinan lonjiṅgimik. ⁴⁵ Lonji nim kañibi, undane Jerusalem ñañipi lonjiṅgimik.

⁴⁶ Tim sandap tipet git no lonjilonji kena ti-ñambi, gwaṅgwa tapma it sañ jimba ginañ timbi indaumbi, kaṅgimik win: endi endaut ama endok boṅgipsinan pipapi, mandanji nandimbi, wolok kuseila eni-nandi pa tiṅguk. ⁴⁷ Endi mandanji nandi-daklembi, kindem tambane-semgukta timbi ama endok mandan nandiṅgiliñ endi gitikgandi nandi-silikñembi, nanandi kena tiṅgiliñ. ⁴⁸ Timbi meñ beuli en kañibi ka-silikñembi, meñli niṅguk, “Gwaṅgwa kambak, nekta ñindiñ sinik nilamitañ? Nandilañ, beka niti gep lonji kuñipi, nandi-bendi wopum ti-gamamik.”

⁴⁹ Eumbi enguk, “Nitek timbi nep lonjim kuamik? Nak Bepnalok ilnan ñolok palettok een win siti nim nandiṅgimik ba?” ⁵⁰ Windiñ eumbi, manda wolok kusei nim nandi-dakleṅgimik. ⁵¹ Timbi walinin meñ beu gita pimbi, Nasalet it kwelan undane ñambi, endok kapmainjetnan kuṅguk. Timbi meñli nepek gitik gwaṅgwalok plon indaṅguk win ginan ginañ nandi-dasimbi kimit-nandi-kuṅguk.

⁵² Timbi Yesulok piṅgiuli bendi wopum daumbi, nanandin bo

windiṅgangot tiṅgukta Yambat ba amali bo windiṅgot nandi-koṅgom ti-ñimiṅgiliñ.

Yoaneli Wopumdok telak ti-dindime kena tiṅguk

3 Timbi Sisa Taibelius endi Roma kwet tuop wolok ama wapmañji kuumbi, gwilat 15 timbi dumalaṅguk. Wolonda Pontius Pilatoli Sisalok kapmai kumbi, Judia distrik ka-dikñeumbi, Elotti Galili distrik ka-dikñeṅguk. Timbi Elottok konombal Filipti Itulia git Tlakonitis distrik ka-dikñeumbi, Lisanasli Abilene distrik ka-dikñeṅguk. ² Timbi Anas en gita Kaiafas endi tapma amalok telak damanji kuṅgimik. Nain wolonda Yoane Sakalalalok niñañ endi kwet ama nimnatnan kuṅguk. Kuumbi, Yambatti manda nimbimbi, ³ Jodan tuk baliliñ tuop kuñipi, manda eu piumbi, amatamda ñindiñ enguk, “Yambatti yomji bi-samektok sindi ginañ tambatambattok tuk inekaliñ.”

⁴ Yoaneli kena tiṅguk win plofet Aisaiali manda no youkuk wolok tuop indaṅguk. Endok mandan pepa kwasa ginañ ñindiñ youyoulin patak, “Ama noli kwet ama nimnatnan kuñipi, ñindiñ kitilak,

‘Wopumdok telak ti-dindim e-ñimit!

Telak kelam ti-dindim e-ñiminekaliñ!

⁵ Kwet wiliñ gitik taplium tokñeumbi, kwet jaṅgin ba kwet kimin gitik ti-jamilenekaliñ.

Timbi telak kelam ti-dindim embi, telak lopilat yout dindimembi timbi jamilaukak.

⁶ Timbi amatam gitikgandi Yambatti telak nitek plon epma tikeukak win ka-nandinekaliñ.”^v

[‡]2:42 Juda amatamdi ñindiñ nandiṅgiliñ: gwaṅgwa no gwilat 12 ombilak en ip amalok jimba plon tomlak.

Aisiali manda windiñ youkut wolok tuop Yoaneli tiñguk.

⁷Timbi nain tuop ama kimin wop-umgandi Yoaneloñ bimbi, ginañ tambattok tuk i-semektok nimbimbi, ñindiñ pa eniliñguk, “Malet sañandok komblinñii, sindi nokoñ bimbi, tukgot ineliñdok nandañ ba? Nindi sanbimbi, telak windiñ Yambattok gimbit inda-samekak win makleneliñ? Sindi kolanjilok kinjanli sapma kleuktok nandaña, ⁸ginañji tambanembi, wolok bien kuñgunjinar timbi indaumbi, ginañji ginañ ñindiñ nim nandinekaliñ, ‘Bep pañni Ablaam endok kindemla timbi Yambattok gimbit maklenekamiñ.’ Nak sanba nandiwit: Yambatti kindem kawat ñin ep tikileumbi, Ablaamdok komblinñii indaneliñ win! Wala timbi sindi bien kindem nim laliyaña, kilamek! ⁹Kapinoño komba kuseinan ikan kimikimilin patak. Komba bien kindem nim pa laliyañ gitik win jinbim gilo-taleumbi, komba ginañ koli pim diukak.”

¹⁰Timbi amatamdi ni-nandimbi eñgiliñ, “Windiña nitek tinekamiñ?” ¹¹Eumbi tambane enguk, “No endi kiupi tipet palmilakta, ama no kiupi nimnat enda no milok. Ba nanala windiñgangot tilok.” ¹²Timbi takis epep ama diwin endi windiñgot tuk i-semektok bimbi ni-nandimbi eñgiliñ, “Endaut, nindi nitek tinekamiñ?” ¹³Eumbi enguk, “Sindi gavmandi takis epneliñdok elak wolok tuopgot epbi, nim maklenekaliñ.” ¹⁴Timbi mik amali windiñgangot ni-nandimbi eñgiliñ, “Timbi nindila nitek tinekamiñ?” Eumbi enguk, “Sindi ama nolok minem kasileneliñdok ti-piñpiñe nim ti-ñimnekaliñ, ba manda plon siñgin joño nim sinekaliñ. Tambo sindi kenanjilok tuan samañ wala nandum tuop timbekak.”

¹⁵Timbi amatam Yoanelok mandan nandiñgiliñ endok ginanji milalimbi, ginañji ginañ ñindiñ eñgiliñ, ‘Mesia en wakan bek’. Windiñ nandi-kwinakwinalembi, nitek indawik wala mandiñgiliñ. ¹⁶Timbi Yoaneli amatam gitikta ñindiñ tambane enguk, “Nakta tukgot i-sam ti-kulet. Gan ama no indaup tilak endok gembini nak napma klelak. Endi wakan Dindim Woñ komanat i-samekak. Timbi nak pimbiñen ñandin ñali endok kesii gwilap kiundilimmettok tuop nim. ¹⁷Ama no plua minjip git gwilap ep danbi, minjip wisi-kopi, gwilap ba kilikilik siu dilak, windiñgangot ama indaup tilak endi amatam ep danbi, giñgitñii epbi, diwin komba taletalen nimnat ginañ ep siu dinekaliñ.”

¹⁸Yoaneli windiñ embi, molo manda diwin asup eñipi, giñgit manda kindem amatamda eni-ta-kuñguk. ¹⁹Timbi ama wapmañ Elotti konombal Filip endok tamin Elodias matikeñguk ba ti-bomoe kusei kusei diwin tiñgukta timbi Yoaneli pa ni-ñombiñguk. ²⁰Gan Elotti ti-bomboen win nim ka-daklembi, nombo yousimbi, Yoane tikembi, it kwambiñ ginañ kimilim piñguk.

²¹Yoaneli amatam gitik ginañji tambineñgiliñ win tuk i-semñipi, Yesu bo tuk i-ñimiñguk. Tuk i-ñimiumbi, nimolo tiñilimbi, kunum ginañ dili tombimbi, ²²Dindim Woñdi inda-daklembi, monik mambaip walan indambi, endok plon pi pipakuk. Timbi kunum ginañ nanin kitikiti no ñindiñ kituu piñguk, “Dik niñana noñgan sinik. Nak ginañnali gep kasilembi, dika walena kindem dalak.”

Yesu Mesialok bep pañniilok kot sabbat

²³Yesuli gwilat 30 nitepek ombimbi, kenan kusei kimikuk. Amatam enda nandiñgiliñ en Joseptok niñañ. Timbi Josep endi Elilok komblin, ²⁴Eli win

Matattok komblin, Matat win Livailok komblin, Livai win Melkilok komblin, Melki win Janailok komblin, Janai win Joseptok komblin, ²⁵ Josep win Matatiaslok komblin, Matatias win Amoslok komblin, Amos win Nahumlok komblin, Nahum win Eslilok komblin, Eslu win Nagailok komblin, ²⁶ Nagai win Maattok komblin, Maat win Matatiaslok komblin, Matatias win Semeindok komblin, Semein win Josektok komblin, Josek win Jodalok komblin, ²⁷ Joda win Joanandok komblin, Joanan win Resalok komblin, Resa win Selubabelok komblin, Selubabel win Sealtielok komblin, Sealtiel win Nelilok komblin, ²⁸ Neli win Melkilok komblin, Melki win Adilok komblin, Adi win Kosamlok komblin, Kosam win Elmadamdok komblin, Elmadam win Erlok komblin, ²⁹ Er win Josualok komblin, Josua win Eliesellok komblin, Eliesel win Jolimlok komblin, Jolim win Matattok komblin, Mattat win Livailok komblin, ³⁰ Livai win Simeondok komblin, Simeon win Judalok komblin, Juda win Joseptok komblin, Josep win Jonamlok komblin, Jonam win Eliakimlok komblin, ³¹ Eliakim win Melealok komblin, Melea win Menalok komblin, Mena win Matatalok komblin, Matata win Natandok komblin, Natan win Devittok komblin, ³² Devit win Jesilok komblin, Jesi win Obettok komblin, Obet win Boaslok komblin, Boas win Salmondok komblin, Salmon win Nasondok komblin, ³³ Nason win Aminadaptok komblin, Aminadap win Atmindok komblin, Atmin win Arnilok komblin, Arni win Heslonlok komblin, Heslon win Peleslok komblin, Peles win Judalok komblin, ³⁴ Juda win Jekoptok komblin, Jekop win Aisaktok komblin, Aisak win Ablaamdok komblin,

Ablaam win Telalok komblin, Tela win Nahollok komblin, ³⁵ Nahol win Seluktok komblin, Seluk win Reulok komblin, Reu win Pelektok komblin, Pelek win Ebellok komblin, Ebel win Selalok komblin, ³⁶ Sela win Kainandok komblin, Kainan win Alpaksattok komblin, Alpaksat win Semdok komblin, Sem win Noalok komblin, Noa win Lamettok komblin, ³⁷ Lamek win Metuselalok komblin, Metusela win Enoktok komblin, Enok win Jalettok komblin, Jalet win Maalalellok komblin, Maalalel win Kainandok komblin, ³⁸ Kainan win Enoslok komblin, Enos win Settok komblin, Set win Adamdok komblin, timbi Adam win Yambatti timbi indaŋguk.

Satandi Yesu ti-kuyuk ti-nimiŋguk

4 Timbi Yesuli tuk i-taleumbi, Dindim Woñdi ginan ginañ tokñe palimngukta nañgilibi, Jodan tuk bim kwet ama nimnatnan ña kuŋguk. ²Wandiñ tim sandap 40 dou milat ti-kuñilimbi, Satandi ti-kuyuk pa ti-nimiŋguk. Nain wolonda nanañ no nim nam, slak kuñilimbi, tim sandap wali taleumbi, nanañ gawat tiŋguk. ³Timbi Satandi ñindiñ niŋguk, “Dik Yambattok Niñan sinikta, kusaka timbi dakleuktok kawat ñin nimbimbi, nanañ indawin!” ⁴Eumbi tambane niŋguk, “Windiñ nim. Yambattok manda no ñindiñ youyoulin patak, ‘Ama nanañliŋgot kuŋgun miuktok tuop nim.’”^w

⁵Timbi Satandi kwet loloñen nolok nañgip lombi, kwet tuop amatam kusei kusei kuañ win gitikgan walawalan nomik nain dumangan daulimimbi ⁶niŋguk, “Kwet gitik wolok gembin ba paman win nokok kitnanan kimilim ka-dikñelet, wala timbi ama nola

ba nola mimilok nandimbi, kindem kiinan kimilet. Nepek gitik win dik gam-taletalelok nandilet, ⁷win tikap dik kesitnanan milelem ti-nameña, nepenepek gitik win dikok giñgit ti-taleutak.” ⁸Eumbi tambane niñguk, “Yambattok manda no ñindiñ youyoulin patak, ‘Dik Wopum Yambatka milelem ti-ñimimbi, en noñgangot kimit-klelok.’”^x

⁹Timbi Satandi Yesu nañgipi, Jelusalem tapma it pendim kusip plon lo kimipi ninguk, “Dik Yambattok Niñañ sinikta, ñinanin dikopi ma pi! ¹⁰Kusei ñindiña dik nim kolautañ: Yambatta manda no ñindiñ youyoulin patak, ‘Endi eñaloñiilok kisinin gapipi, gambi-dikñeneliñdok enbekak.’ ¹¹No win ñindiñ, ‘Endi kisili gep wit-ta-loumbi, kawatti kesika nim gaulek.’”^y ¹²Eumbi tambane niñguk, “Yambattok manda ñindiñ elak, ‘Dik Wopum Yambatka endok gembin inda-dakleuktok ti-kuyuk nim ti-ñimekañ.’”^z

¹³Satandi ti-kuyuk kusei kusei gitik ti-ñimum taleumbi, “Nain nolamek” embi kañ bimbi ñaṅguk.

Ama Sisirik Yesu endi enlok kuseiñin timbi dakleṅguk

Yesuli enlok kuseiñin Nasalet it kwelan eu dakleṅguk

¹⁴Timbi Yesuli Galili kwelan undane ñambi, Dindim Woñdok gembin plon kuliṅgukta endok giñgit wali kwet kle-gimbup pakañ tuop sapakñaneṅguk. ¹⁵Timbi endi kwet wolok kle-gimbut kuñipi, it kiyauñji ginañ giñgit manda eni-daut ti-sem pa timbimbi, amatam gitikti koi giñgit tike-loṅgiliñ.

¹⁶Timbi Nasalet it kwet kandañ pap bendiṅguknan bo ña tomguk. Tombi,

Sabat patnandi nain indaumbi, ep tindin klembi, it kiyau ginañ loṅguk. Lombi, manda pinat-semepi milalimbi, ¹⁷plofet Aisaiali manda youkuk win tikembi, enda miṅgiliñ. Miumbi pisapi, manda ñindiñ pakuk win timbi indaumbi pinat-semguk,

¹⁸“Wopumdi giñgit manda kindem ama pimbiñesila enbettok nanbi taleṅguk,

wala timbi endok Woñdi gembin namlak.

Endi manda ñindiñ ewa piuktok nani-mukuk:

toptop kolan plon pakañ win pisat-semnekaliñ,

ba dausi sipmisipmin endok dausi timbi tom-semnekaliñ.

Timbi endi ñindiñ timbettok nani-mukuk:

nak ama ep pi yaliumbi pimbiñen kuañ endok milapsi timba taleukak,

¹⁹ba Wopumdi amatamñii wale kindem ti-semsemlok nain indalak win ewa piukak.”^a

²⁰Manda windiñ pinat-talembi, pepa kwasa win kwanembi, it kiyau kena amala binda mimbi, amatam eni-daut ti-semektok pipakuk. Timbi it kiyau ginañ pakiliñ endi gitikgandi daut endañgot deiṅgiliñ.

²¹Timbi Yesuli kusei kimipi, manda ñindiñ enguk, “Giñgit manda pinalam nandañ wali man ñindiñgit bien inda-daklelak.” ²²Windiñ eumbi, amatam gitikti ni-kindem dambi, mandan nandum galkñat sinik tiṅgukta nanandi kena timbi eṅgiliñ, “Nitek timbi Joseptok niñgan wali manda wandin elak?” ²³Eumbi enguk, “Biañganak, sindi eyout manda ñindiñ naninetañ, ‘Timbi kindenda ama, dik ditnalok piñgipka timbi kindem damek’, win Kapaneam it kwelan kena tim-

bim giñgítka nandiñgimiñ, windiñgan-got ñolok ika kuseinan timbimbi kana!”

²⁴ Windiñ embi yousimbi enguk, “Nak biañgan sanba: plofet ama no enlok ilan nasiili not nim pa ti-ñimañ. ²⁵ Sindi plofet Elia nek tiñguk win nandi-ñimit: endi kuñilimbi, gwilat tipet git no git yakip kit tambon noñgan gwi no nim piumbi, kwet tuop nanañ map wopum indañguk. Nak biañgan sanlet: nain wolonda IsraeI kwelan Juda tam kanjak asupgan kuñgiliñ, ²⁶ gan Yambatti Elia win endoñ nim ni-mupi, endi Sidon kandañ tam kanjak no Salefat it kwelan kuñguk endoñnan ni-mulim ñambi tike kimikuk. ²⁷ Timbi plofet Elisali kuñilimbi, IsraeI kwelan Juda amatam asupti wanda kwambiñ yambo mawatsiat kuñgiliñ. Gan Elisali endoñnan nanin no nim timbi kindem dañguk, endi ama no koi Naman Silia kwelan nanin en noñgangot timbi kindem dañguk.”

²⁸ Timbi it kiyau ginañ pakiliñdi Yesulok manda win nandimbi, ginañji komba diumbi ²⁹ milapi, en it kwet pawan kle munjulim ñañguk. Isi kwesi win kwet kimin plon pakukta, jimbini malapnan tike nañgip ñambi, munjut koli piuktok ñañgiliñ. ³⁰ Gan endi undanembi, kimin gitik boñgipsi ginañ yapma klembi, walinin pi ñañguk. ³¹ Ñambi, it kwet no koi Kapaneam Galili kwelan patak wandiñ pi tombi pakuk. Papi, Sabat patnandi nainda giñgit manda eni-daut sem pa tiliñguk. ³² Endi ama biesili manda gembinat eañ windiñ eñgukta timbi nandi-gitiñgítik tiñgiliñ.

Yesuli amatam ep timbi kindem daumbi, giñgit manda eu piñguk

³³ Sabat patnandi nain nola ama no yal kolanli ginan ginañ piñguk endi it kiyau ginañ lom pakuk. Endi wopumgan kwawa tiñipi eñguk, ³⁴ “Ei, Yesu Nasalet nanin, dik nekta nindoñ bilañ?

Dik nip timbi kolaneñdok bilañ ba? Nak kusaka nandilet: dik Yambat enlok kena ama giñgi sinik win.” ³⁵ Windiñ eumbi, yal kolan win ni-ñombiñipi eñguk, “Dik mañga masipbi, amalok ginan nanin lambim po ñau.” Eumbi, yal kolandi ama win munjut kolimbi, ama pakiliñ endok boñgipsinan piñguk, gan yal endi ama win nim timbi kolaumbi, slak lambim po ñañguk. ³⁶ Timbi amatamdi kundit win kañbi ka-silikñembi, nanandi kena timbi, nisiñgan e-nandi timbi eñgiliñ, “Kai, ama ñali manda nitnein sinik elak? Ama yambalat nomik endi yal kolan manda gembinat enbumbi lambim po ñañ!” ³⁷ Yesuli kundit wandin timbimbi, endok giñgit wali kwet kle-gimbup pakañ tuop sapakñaneñguk.

³⁸ Yesuli it kiyau ginañ nanin pimbi, Simondok ilan loñguk. It wolok Simon yapman tam jimat timbi, piñgiu komba diumbi pakuk. Timbi Yesuli en timbi plap tauktok ni-nandumbi, ³⁹ tam pakuknan lombi mumuñembi, jimat ni-ñombiumbi, tam win kañ biñguk. Windiñ timbimbi, tam piñgiu nandum pañgitaumbi, plapkan milapi, Yesu git nolli yambi-dikñeñguk.

⁴⁰ Maim piumbi, Sabat patnandi nain taleumbi, amali nosii jimat kusei kusei inda-semguk win Yesuloñ yanañgip biumbi, kiili ama gitik noñgan noñgan ep kañbi, ep timbi kindem dañgiliñ. ⁴¹ Tiñipi, amatam asuptoñ yal kolanji wakít ep kle-semumbi, kwawa wopumgan tiñipi po ñambi, ñindiñ eñgiliñ, “Dik Yambattok Niñañ sinik.” Yal kolan endi Yesu en Mesia Yambatti ni-mukuk windiñ nandi-ñimiñgiliñ, wala timbi enombimbi, manda eelok e-kimisip ti-semguk.

⁴² Kwet salaup timbimbi, Yesuli it bimbi, pi ña kwet ama nimnatnan ñambi pakuk. Timbi amali lonji kukap timbi indaumbi, tike kimbi dambi, en gita papatok niñgiliñ, ⁴³ gan endi

ñindiñ enguk, “Yambatti amatam yambi-dikñembi, ama wapmañji kulak wolok giñgít manda kindem ewa piuktok endi nani-mukuk, wala timbi nak it kwet diwinnan bo ñauttok een.”⁴⁴ Windiñ embi yambik bimbi, ña Judia kwet tuop kumbi, it kiyauñji ginañ manda eu piñguk.

Petlo gít noliili Yesulok mandala mikbalak asup tiañegiliñ

5 Nain nola Yesuli Genesalet tuk guañ kinanjatnan ilimbi, amatam kimin wopumdi Yambattok manda nandinepi kle-gimbupi, ñasi ñasiñgan tiñgiliñ. ²Timbi Yesuli kinanjatnan kikeñ tipet palim kañbi, mikbalak epep amali kikeñji bimbi, liksi wilip pakiliñ yambiñguk. ³Yambim endoñ ñambi, kikeñ nolok plon lombi, kikeñ molom Simon enda kambak munjulim ñaña euktok niñguk. Eumbi, windiñ timbimbi, wolok pipapi, giñgít manda eni-daut kenan yousimbi ti-semguk.

⁴Ti-sem-talembi, Simon ñindiñ niñguk, “Dik tuk guañ boñgipnan ñambi, mikbalak epeplok liksi win mep kimilim ginañ ma piwit.” ⁵Eumbi tambane niñguk, “Endaut, nindi tim ombap kena gim slakan timiñ, timbi mikbalak bien no nim epmimiñ. Gan dikok mandala joñgo bindambo lik mep kimilam pinetañ.” ⁶Windiñ embi, endi liksi mep kimilim piumbi, mikbalak asup sinik melimbi, lik blañganenepi tiñgiliñ. Windiñ timbimbi, ⁷nosii diwin kikeñ nolok plon kuñgiliñ endi bi ep pañgítaneliñdok kit wayo kot-semum bimbi, ep pañgitañgiliñ. Timbi mikbalak kikeñ tipet wolok ginañ ep dasi tokñeumbi, kikeñ tipet tuk ginañ pindepi tiñgimik.

⁸Timbi Simon Petloli windiñ indaum kañbi, Yesu kesinan milelem timbi niñguk, “Wopum, nak ama yomnat, kak nambimbi ñau.” ⁹Kusei ñindiñda endi

windiñ tiñguk: en wakít ama gitik en gita kikeñ plon pakiliñ endi mikbalak asup epgiliñda timbi misimbi, nanandi kena tiñgiliñ. ¹⁰Timbi Sebedilok niñañiit tipet Yakobo gít Yoane Simon gita mikbalak epep kena pa tiñgimik endi windiñ-gangot tiñgimik. Timbi Yesuli Simon nimbi eñguk, “Nim misiwiañ. Dik mikbalak tiatia tilañdi gamanda amatam eni-tiatia kena timbi kuukañ.” Windiñ eumbi, ¹¹endi kikeñ ep tiañeumbi, kinanjat kwambiñnan loubi, nepenepek gitik bi-talembi, Yesulok gwañgwa indambi, en kle kuñgiliñ.

Yesuli ama jimbat yambo mawalat no timbi kindem dañguk

¹²Yesuli Juda amatamdok it kwet no pakuk wandiñ kuñilimbi, ama no piñgiu gwilap gitik yambo mawatti sipmiñguk endi bim Yesu kañbi, pi pim timan dai kwet plon kimip pindim papi, ni-kukulembi eñguk, “Wopum, tikap dik nep kimilep nandilañda, guma jimbatna timbi taleumbi, kindem dawa.” ¹³Eumbi, kii kot suapi, ama win tike-kañbi niñguk, “Nak nandi-gamlet. Dik kindem da!” Eumbi, wolongan wanda kwambiñ wali pailimbi, kindem dañguk. ¹⁴Timbi Yesuli manda kwambiñ nimbi eñguk, “Nepek inda-gamlak wolok kasat ama nola nim ti-semekañ. Nim sinik. Dik ñambi, gwilapka tapma amala daulimiumbi, jimbatka talelak win gambi-dakleutak. Timbi amatamdi wandañga biañgan ip talek win gambi-nandineñdok dik tapma timbekañ, win Moseli endikñe manda kimit-nimnguk wolok tuop.”

Yesuli windiñ eñguk, ¹⁵gan kena tiñguk wolok giñgitti sapakñane sinik taumbi, amatam asupgandi mandan nandinepi ba jimbatsi kle-semektok Yesuloñ bimbi, kimin pa tiañgiliñ. ¹⁶Gan Yesuli wandangan embi, yambik

bimbi, engan kwet ama nimnatnan ñam, nimolo pa tiliñguk.

Yesuli yom bimbilok gembu palmiñguk win daut semguk

¹⁷Nain nola Yesuli amatam eni-daut ti-semñilimbi, Falisi ama gita endikñe manda nandi-tale ama endi lo ñasiñgan pipakiliñ. Endi Jelusalem ba it kwet gitik Galili ba Judia kwelan pakañ walinin bimbun. Timbi Wopumdok gembun jimbatsiat ep timbi kindem dalok Yesuloñ palmiñguk. ¹⁸Nain wolonda ama diwindi nosi no kii kesii dalandan tañgo plon tañgonem bimbi, Yesuli it pakuknan lom dainan kimitiñelindok ti-tlakiliñ. ¹⁹Amatamdi it win tokñeñgiliñda timbi endi it ginañnan bem loneliñdok tuop nim, wala timbi endi it pendim bat wolok lombi, pendim wiap blanganembi, toali tañgo plon top gilim dambi, bium pi amatam boñgipsinan Yesulok kuañnan piñguk. ²⁰Windiñ timbimbi, Yesuli nanandi kiliktinjielok bien ka-nandimbi, ama wala ñindiñ niñguk, “Notna, yomga gitik win bi-gam-taletalen.” Windiñ eumbi, ²¹endikñe manda nandi-tale git Falisi ama endi kusei kimipi, nisiñgan ñindiñ e-nandi tiñgiliñ, “Yakii, ama manda winjit elak win en nin? Win Yambat en noñganliñgot yom bimbilok gembun palmilak yañ!” [¶]

²²Timbi Yesuli ginañ nanandinji ka-nandimbi eni-nandimbi eñguk, “Kusei nitakta sindi ginañji ginañ windiñ e-nandi tañ? ²³Gembi nim pat-namumda, nak ‘Yomga bi-gam-taletalen’ nimbambi, ba ‘Milapi ñau’ nimbambi, bien kindem indauk ba? Nim ya! ²⁴Gan nak Ama Sisinikti kwelan ñolok yom bimbilok gembun pat-namlak win

sindi nambi-dakleneliñdok nak ñindiñ timbetet.” Windiñ eñpi, ama kii kesii dalandanla nimbi eñguk, “Nak ganlet: dik milapi, ipatka tikembi, ikanan ñau.” Eumbi, ²⁵wolongan ama wali dausinangan milapi, ipal tikembi, ilnan ñañipi, Yambat ni-kindem dañguk. ²⁶Timbi amatam gitikti win ka silikñembi, nanandinji nim dakleumbi, nepek misimisin kañgiliñ wala Yambat ni-ta-loñipi, nisiñgan ñindiñ eñgiliñ, “Man nepek gitikñin indaumbi kamiñ.”

Yesuli yom ama ep tiañeupi indañguk

²⁷Wolok siñgi kandañ Yesuli walinin pim ñambi, takis epep ama no koi Livai en takis epep ilan palimbi kañbi, ñindiñ niñguk, “Dik bim nep kle ku.” Windiñ eumbi, ²⁸Livaili kenalok nepenepel gitik win bi-talembi milapi, Yesu kleñguk.

²⁹Timbi endi ilnan nanañ si-jumut wopungan Yesulok ti-ñimiumbi, wolongan takis epep ama ba ama diwin asupgan en gita nanañ yakan nañgiliñ. ³⁰Timbi Falisi ama git nosi diwin endikñe manda nandi-taleñgiliñ endi win kañbi nandum piumbi, e-balep timbi, Yesulok gwañgwañii ñindiñ eñgiliñ, “Sindi nekta takis epep ama ba ‘yom ama’ diwin en gita nanañ yakan nañ?” Eumbi, ³¹Yesuli tambanem enguk, “Kindemsi endi gwasap amaloñ nim ñañ, win jimbatsiat endiñgot gwasap amaloñ ñañ. ³²Ama nisila nandum dindim tilak nak en eni-tiañelok kwelan nim indañgut, tambo nak yom ama enbambi, ginañji tambaneneliñdok indañgut.”

Yesulok nanandin ba ep tindin win damanin wandin nim

³³Timbi ama diwindi Yesu ñindiñ niñgiliñ, “Yoanelok gwañgwañii endi

[¶]5:21 Juda amalok nanandinji win ñindiñ: no en Yambat esiesi-ñimlak endi tike pi yalilak.

nain asup nanañ kimisipbi, nimolo kena pa tañ, timbi Falisi amalok gwañgwanjii endi bo windiñgangot tañ, gan nitekta dikok gwañgwañgaili nanañ kimisip nain no nim kimipi, kimisip pa tañ?” Eumbi, ³⁴noliilok plon eyout manda ñindiñ enbi eñguk, “Ama no tamin tilakta timbi noli gita nasilisili tiñilimbi, sindi kindem noliilok nanañ kimisip ti-semneliñ ba? Nim ya! ³⁵Gan nain indaumbi, kanjikñiili ama win yapma tikenekaliñ. Tikeumek, noliili blan timbi, nanañ kimisip tinekaliñ.”

³⁶Windiñ embi yousimbi, nepek komblin ba damanin wala eyout manda ñindiñ bo enguk, “Ama noli dasindasin komblin blañganembi, kusip tikembi, dasindasin damanin mambupmeuk ba? Nim ya! Endi windiñ timbekta, dasindasin komblin win kola-ñimek, timbi dasindasin kusip komblin waktu dasindasin damanin endok tuopset noñgan nim timbek. ³⁷Timbi wain tul komblin win meme gwilap damanin ginañ nim wili gilolok. Windiñ timbekta, wain tulli bendi wopum dambi, meme gwilap damanin timbi tawa kolaumbi, wain kwelan poña pi-talewik. ³⁸Wala timbi wain tul komblin win gwilap komblin ginañ pa wili gilolok. ³⁹Timbi no en wain tuk damanin nañguk endi wala ‘Koñgom sinik’ embi, wain komblin win nambepi kunjit talak.”

Yesuli Sabat patnandi nainnan nek tindilok eu talelak

6 Sabat patnandi nain nola Yesuli plaua minjip kenanan dikñe ñañilimbi, gwañgwañii en gita ñañgiliñ endi plaua bien mep pañgipi, minjip kaik nañgiliñ. ²Timbi Falisi ama diwindi win kañbi, nandum tuop nim

timbimbi engiliñ, “Nitek timbi sindi Sabattok endikñe manda wipi, kena nim tindilok elak win tañ?”

³Timbi Yesuli tambane enguk, “Endikñe manda wiwittok kandañ sindi Devit gita noliili nanañ gawat paliñilimbi, nitek tiñguk wolok kasat win nim pinap nandañ ba? ⁴Endi Yambattok ilan lombi, plaua nanañ endok bi-ñimimin win mepi nañguk. Endikñe mandali elak wolok tuop nanañ win tapma ama endiñgot nanalok, gan Devitti win joñgo mep nambi, noliila bo emumbi nañgiliñ.”⁸ ⁵Windiñ embi yousimbi enguk, “Nak Ama Sisinikti Sabat patnandi naindok molomda timbi wolonda nek guma tindilok win ewa talelak.”

⁶Sabat patnandi nain no indaumbi, Yesuli it kiyau ginañ lombi, eni-daut ti-paliñilimbi, ama no kii dandim dalandañguk endi bo wolok bim pakuk. ⁷Timbi Falisi gita endikñe manda nandi-tale ama endi Yesu kit yout ti-ñimneliñdok kusei lonjiñgiliñ, windiñda endi Yesuli Sabat patnandi nainnan ama no timbi kindem dauk ba nim wolok ka-tuakiliñ. ⁸Gan Yesuli nanandinji win ka-nandimbi, ama kii dalandan win kiti-ñimimbi niñguk, “Milap bimbi, ñolok it!” Windiñ eumbi milapi, dausinan ikuk. ⁹Timbi Yesuli enbi eñguk, “Nak ñindiñ sani-nandutet: Sabattok endikñe mandali nek tineñdok nandi-nimlak - ama timbi kindem dalok ba ama timbi kolalok, kuñgun tike-kimittok ba timbi kimlok?” Windiñ embi, ¹⁰amatam wolok pakiliñ yambi-ta-ña-talembi, ama kii dalandan ñindiñ niñguk, “Kika kot suat” nimbimbi, windiñ timbimbi, kiili salaptambi, kindem dañguk.

^{§6:4} Devitti endikñe manda wikuk, gañgan Yambatti gimbit nim ti-ñimiñgukta timbi Yesuli Falisi amali enlok gwañgwañiila gimbit nim ti-semneliñdok eñguk.

¹¹Timbi gimbit wopumdi ama biesilok ginañji tokñeumbi, Yesu nitek timbi kolaneliñdok wala nisiñgan e-nandi tiñgiliñ.

**Ama Sisnik Yesu endi
ama nin en kle-kuñgiliñ
eni-daut ti-semguk**

Yesuli gwañgwa 12 ep danguk

¹²Nain wolonda Yesuli nimolo timbepi kwet jañginnan lombi, tim ombap Yambat nimolo ti-ñimiñguk.

¹³Kwet salaumbi, ama asup en kleañgiliñ kiti-semum biumbi, endok boñgipsinan nanin ama 12got ep danbi, ‘enimumulin’ kot emguk. ¹⁴Ama ep danguk endok kosi ñindiñ: Simon (koi no Petlo kitiñguk), tim kwayañ Andlu, Yakobo, Yoane, Filip, tim Batlomio, ¹⁵Matayo, Tomas, tim Yakobo Alifaielok niñañ, tim Simon koi win ‘Selot ama’ kitiñgiliñ, ¹⁶tim Judas Yakobo niñañ, gita Judas Iskaliot, ama nin siñgi Yesu bola ti-ñimiñguk.

**Amatam nitein endi
diwin yapma kle-pakañ?**

¹⁷Timbi Yesuli gwañgwañii ep danguk en gita kwet jañginnan nanin pimbi, kwet kimbati nolok tombimbi, gwañgwañii asupgan diwindi en gita wandiñ pakiliñ. Timbi endiñgot nim, win amatam kimin wopum Judia kwet tuop nanin ba Jelusalem nanin, ba Tilo Sidon it kwet tipet tuk kimbiñ baliliñ pakamikan nanin ¹⁸endi Yesuli manda eumbi nandinelidok ba jimbatsi ep kle-kot ti-semektok bi palimbi nandi-sembi, ama diwin yal kolandi milap emguk win bo ep timbi kindem dañguk. ¹⁹Timbi amatam kimin wopum endi Yambatti Yesu gembu miumbi, amatam gitik ep timbi kindem daumbi kañgiliñ, wala timbi endi tike-ka tineliñdok bañak lonjiñgiliñ.

²⁰Timbi Yesuli gwañgwañiiloñ dei yambimbi, ñindiñ enguk, “Amatam nisila nandum pimbiñen tilak sindi wakan Yambattok giñgitñii indambi kuañ,

wala timbi sindi amatam diwin yapma kle-pakañ.

²¹Man ñindiñgit nepenepekta lonji kuañ sindi wakan Yambatti sep timbi tokñenekaliñ,

wala timbi sindi amatam diwin yapma kle-pakañ.

Man ñindiñgit simba blan plon kuañ sindi wakan simba sasat plon kunekaliñ, wala timbi sindi amatam diwin yapma kle-pakañ.

²²Sindi nak Ama Sisnik nep kle-kuañda timbi

amatamdi nandi-kola ti-samañ, ba nisilok boñgipsinan nanin sep kle-kotnelidok

sani-suambapi, kosi timbi kolalak, nain wolonda sindi amatam diwin yapma kle-pakañ.

²³Windiñ inda-samekaknan walenji kindem daumbi,

silisili wopum inda-samumbi, kusei ñindiñda dikondikot tinekaliñ: bep pañjii endi plofet ama damañgan kuñgiliñ

enda windiñgangot pa ti-semumbi, tuanji wopum kunum ginañ kasileñgiliñ, timbi sindi windiñgangot kasilenekaliñ.

²⁴Gan minem kwilikwilinji wopum sindi blasiñgan,

win sindi ikan nepenepesi kindem gitik win kasile-taleañ.

²⁵Man ñindiñgit nim ti-blamblaem kuañ sindi blasiñgan,

win sindi lonji ti-kunekaliñ.

Man ñindiñgit simba sasat kindem plon kuañ sindi blasiñgan, win sindi kukulembi, simba blan plon kunekaliñ.

²⁶Amatam gitikti sindok kosi tike-lonekaliñ

wolonda sindi blasiñgan!

Neta, bep pañjiili plofet ama juluñgan endok kosi pa tike-loñgiliñ, gan Yambatti plofet ama wandin win yalamikuk.”

Ep tindin kindem amatam tambon nimnat ti-sem ti-kunekaliñ

²⁷ Yesuli yousimbi enguk, “Mandana tikembi kuañ sinda ñindiñ sanlet: sindi kanjiksii ginañ kindem ti-sem-ta-kunekaliñ, win nandi-kola ti-samañ enda ti-kindekindem ti-sem-ta-kunekaliñ, ²⁸ yala ti-samañ enda gwilam ti-sem-ta-kunekaliñ, kolan ti-samañ enda nimolo ti-sem-ta-kunekaliñ.

²⁹ Ama noli bumga tambon witakta, tambon bo wilektok tambane-ñimekañ. Ba noli sauloñga galom tike-gamlakta, kiupiñga bo bi-ñimiumbi tikeukak.

³⁰ Dik nepek nola gani-nandi tañ enda emekañ, ba noli nepenepeka galom mep gamlak ombi-gamektok nim ni-giñgineukañ. ³¹ Ep tindin gitik dik nandi-galk tamba, amatamdi dika windiñ ti-gamneliñdok nandi-semñañ, dik bo windiñgan ti-sem-ta-kuukañ.

³² Tikap dik amali ginañ kindem ti-gamañ endañgot ginañ kindem ti-semiñda, nekta Yambatti gani-kindem dawik? Yom ama endi bo windiñgangot pa tañ, win endi ama nin ginañ kindem ti-sem lak enda ginañ kindem ti-ñimañ. ³³ Ba tikap dik amali kindem ti-gamañ endañgot kindem ti-semiñda, nekta Yambatti gani-kindem dawik? Yom ama endi bo windiñgangot pa tañ.

³⁴ Ba tikap dik ama nindi tambon ombi-gamneliñdok tuop win nandi-kwambiñ dalañ endañgot emiñda, nekta Yambatti gani-kindem dawik? Yom ama endi bo yom amala nepek emañ, win tambon wolok tuopgan ombi-semneliñdok windiñ pa tañ.

³⁵ Nim, windiñ nim tilok. Tambo sindi kanjiksi ginañ kindem git kundit kindem ti-sem bi, nepek tambon nimnat embi, ombi-samneliñdok nim pa mandinekaliñ. Sindi windiñ tinekaliñda, tuanji wopum pat-samekak, timbi sindi Besi Yambat Loloñ Sinik endok ep tindin klembi, wembe gwañgwañii kuañ win inda-dakleukak. Neta, endi wakan ama kolan pa tañ ba simba kindem manda nim pa eañ enda kindem pa ti-sem lak. ³⁶ Bepsili amatam ginañ busuk ti-sem lakta, windiñgangot sindi ginañ busuk ti-sem nekaliñ.

³⁷ Sindi amatam eni-pi nim ti-kunekaliñ, timbi Yambatti windiñgangot sani-pi nim timbekak. Sindi amatam yom plon nim ep kimit ti-kunekaliñ, timbi Yambatti windiñgangot yom plon nim sep kimilekak. Sindi amatamdok yomji bi-sem ti-kunekaliñ, timbi Yambatti bo yomji bi-samekak. ³⁸ Sindi amatam plap ti-sem ti-kunekaliñ, timbi Yambatti windiñgangot plap ti-samekak. Sindi plap tañ wolok tuop endi plap ti-sambi, nombo yousimbi, sam tokñe sinik taumbi, diwin lamip piukak. Nekta, sindi amala nitek ti-semañ, wolok tuopgan Yambatti sinda bo ti-samekak.”

Ama man mambenji tipet endok telak nim klenekaliñ

³⁹ Timbi Yesuli yousimbi, eyout manda ñindiñ enguk, “Ama dai sipmisipmin endi nol no dai sipmisipmin gumañ nañgilek ba? Nim ya! Win niset tipelat ban ginañ pindemik bek. ⁴⁰ Gwañgwa no endi nindaulin nim maklelak, gan endi nandinandi kena timbi taleumek, endi nindauliñdok tuop indauk bek.

⁴¹ Nitek timbi, dik nokalok dai ginañ kilikilik win kalañ, gan ditnalok dauka ginañ komba bem patak win nim kadaklelañ? ⁴² Dik komba bem dauka gi-

nañ patak win nim kañbi, nitek nokala ñindiñ nimbeñ, ‘Notna, nak dauka ginañ kilikilik patak win klewa lambi-gamiñ.’ Ama man mamben tipelat, dama ditnalok dauka ginañ komba bem patak win kle kopmek, siñgi kandañ ka-dindim embi, nokaloñ dai ginañ kilikilik patak win kindem kleu lambi-ñimek.

⁴³ Komba kindem no endi bien kolan nim pa lalilak, windiñgangot komba kolan no endi bien kindem nim pa lalilak. ⁴⁴ Komba wali nitein win bienli mek timbi daklelak. Kuañgimdi bien mandañ sinik indaumbi tikelok ba? Ba ginjatti bien gip indaumbi tikelok ba? Nim ya! ⁴⁵ Amalok kandañ win windiñgot: nepek endok ginan tokñe patak wali wakan man ginañ lambumbi elak. Wolok tuop nepek kindem ama kindemli ginan ginañ dasi-miñguk wali wakan bien kindem timbi indalak, timbi windiñgangot nepek kolan ama kolandi ginan ginañ dasi-miñguk wali wakan bien kolan timbi indalak.

⁴⁶ Nekta slakan ‘Wopumni’ manjiliñgot pa nanañ, gan manda sanlet win nim tañgoneañ? ⁴⁷ Ama no nokoñ bimbi, mandana tike kulak endi ama nitein win sani-daut ti-sametet. ⁴⁸ Endi ama it kwambiñ tiñguk wandin. Endi it kindiliñipi, ban ombap kindilim piumbi, ita mambi ilimbi, kawat ta kusei ginañ meli piumbi, gembinatgan youli gilim da-taleñguk. Timbi tuk gwam wopum indambi, it plon suañguk, gan endi ti-kindem dañgukta timbi minjulim, sasik nim tiñguk. ⁴⁹ Timbi ama no mandana nandi-kimkimnelak endi ama it joñgonjoñgo kindikuk wandin. Endi it kindiliñipi, ta plongan kimipi, joñgonjoñgo kindikuk. Timbi tuk gwam wopumdi it wolok plon suambi minjulimbi, platik sinik gilom pimbi lilime-taleñguk.”

Ama Sisirik Yesu endi ginañ busuk daut semguk

Yesuli mik ama telak damanjilok kena gwañgwa jimbalat timbi kindem dañguk

7 Yesuli manda gitik win amatam enbi taleumbi, Kapaneam it kwelan lo ña pakuk. ² Wandiñ kandañ mik ama telak damanji no pakuk endok kena gwañgwa jimbata wopum timbi, kimkimlok tuop tiñguk. Endi kena gwañgwa wala nandum loloñ sinik tiñgukta timbi, ³ Yesulok giñgit nandimbi, Judalok ama biesi diwin Yesuloñ eni-mukuk, win endi Yesu ni-tiañeum bimbi, kena gwañgwa jimbalat timbi kindem daupok windiñ tiñguk. ⁴ Timbi ama wali Yesuloñ ña tombi, mik ama telak damanjilok kasat ti-ñimimbi ni-giñginembi eñgiliñ, “Telak damanji win kindem tike-kimileñdok tuop. ⁵ Nekta, endi Juda nindok sambat nim, ganmek ninda ginañ kindem pa ti-nimlak. Tiñipi, it kiyauni win endiñgan nip timbi plap taumbi indañguk.” ⁶ Wandiñ eumbi nandi-sembi, en gita ñañguk.

Ñambi, telak damanjilok il timbi dumalaumbi, telak damanjili nolli Yesuloñ eni-mupi, manda ñindiñ kimilimiñguk, “Wopum, slakan kesik gawat nim biwiñ. Nak kambak ñandin ñolok nekta nokok itnanangan bi nambeñ? ⁷ Nak bo daukanan bimbila nandiwam milatalak. Dik slak mandañgot eumbi, kena gwañgwana kindem dawin. ⁸ Natna bo ama lolonailok kapmai kulet, timbi nokok pimbimñennai diwin kuañ. Nak mik ama nola ‘Ñau!’ nimbambi ñalak, ba nola ‘Bo!’ nimbambi pa bilak. Timbi kena gwañgwana ‘Kena ñin ti!’ nimbambi, kena win pa tilak.”

⁹ Timbi Yesuli telak damanjilok manda wala nandi-gitiñgitik embi,

undane amatam kimin wopum en kle biñgiliñ yambimbi, ñindiñ enguk, “Nak ñindiñ sanlet: Israel sindok boñgipsinan bo nak ama nanandi-kiliktinat ñandin no nim kañgut.” Windiñ eumbi, ¹⁰telak damanjili nolii eni-mukuk endi bindambo undanem ilan ña lombi, kena gwañgwa kindem dambi palimbi kañgiliñ.

Yesuli ama sim no kimnan nanin timbi milakuk

¹¹Nain nim ombataumbi, Yesuli it kwet no koi Nain wandiñ ñaumbi, gwañgwañi git amatam kimin wopumdi en gita yakan ñañgiliñ. ¹²Ñambi, it kwet sañ yama timbi dumalaumbi, ama dalandan no tañgonem piñgiliñ. Win tam kanjak nolok niñañ noñgan sinik endi sembiñguk. Timbi it kwet winasi asupti dalandan ba meñ ep klembi piñgiliñ. ¹³Timbi Wopumdi tam kanjak win kañbi, blan ti-ñimimbi niñguk, “Nim kuleñ.” ¹⁴Windiñ eñipi, ña tañgo tikekaumbi, ama tañgoneñgiliñdi kak wiñgan ilimbi, dalandanla niñguk, “Ama sim, nak ‘Milat!’ ganlet.” ¹⁵Windiñ eumbi, gwañgwa wali binda milap pipapi, kusei kimipi manda eñguk. Timbi Yesuli meñla niñguk, “Niñañga ñin nañgipi ñau!” Eumbi nañgipi ñañguk.

¹⁶Timbi amatam wi kañgiliñ endi gitik misimbi, Yambat ni-kindem dambi, nisiñgan ñindiñ eñgiliñ, “Plofet wopum no boñgipni ginañ indañguk kulak” ba “Yambatti amatamñi nip kimilektok bi inda-nimlak.” ¹⁷Timbi nek indañguk wolok giñgit wali sapakñanembi, Judia kwelan ba kwet kle-gimbup pakañ tuop eu sataumbi ña-taleñguk.

Yesu git Yoane endi nin win nim nandi-dakle-semgiliñ

¹⁸Yoane tuk ii-sem endok gwañgwañiili Yesuli kundit kusei kusei tiñguk wolok kasat gitik enla

ti-ñimi-taleñgiliñ. ¹⁹Timbi endi gwañgwa tipet kiti-semum biumbi, Yesula ñindiñ ni-nandindemiktok eni-mukuk, “Mesia biwiktok een win dik wakan ba? Ba ama nola mandineñ?” Windiñ embi eni-mulimbi, ²⁰Yesuloñ ña tombi niñgimik, “Yoane tuk ii-sem endi ñindiñ gani-nandinda embi nini-mulimbi bamik, ‘Mesia biwiktok een win dik wakan ba? Ba ama nola mandineñ?’” ²¹Nain wolonda Yesuli amatam jimbatsiat ba piñgip gawatsiat asup win ep timbi kindem dambi, yal kolanji win ep kle kot-sembi, ama asup dausi sipsipmin timbi tom-semguk. ²²Timbi endi Yoanelok manda tambon ñindiñ tambane enguk, “Siti ñambi, nepek dautsetti kamik ba pawanjetti nandamik wolok kasat ti-ñimdekamik: dausi sipsipmin dausi tombim kañ, timbi kesit nim kuañdi kesit kuañ. Amatam jimbat yambo mawatsiat endok wandanji win ep timbi gilita-semalak, pawanji kamen pawanji tombim nandañ. Ama sembisembin bindambo kaitambi milakañ, timbi ama pimbiniñsila giñgit manda kindem enbum nandañ. ²³Timbi no en kusatna nambi-nandimbi, nandi-kolan nim ti-namlakta endi amatam diwin yapma kle-patak.”

²⁴Yoane gwañgwa tipet eni-mukuk endi undane pi ñaumbi, Yesuli kusei kimipi, ama kimin wopumda Yoanelok plon ñindiñ enguk, “Kwet silaninnan ñañgiliñ win sindi nek kanepi ñañgiliñ? Win sindi sasaleli pinjim pendilim ñabi tilak win kanepi ñañgiliñ ba? ²⁵Tikap nimda, nek kanepi ñañgiliñ? Ama dasin-dasin pamanat no kanepi ñañgiliñ ba? Nandañ: ama dasindasinji pamanjiat ba pipapatsi kindem sinik endi ama wapmañdok isinan pa kuañ. ²⁶Windiñda sindi nek sinik kanepi ñañgiliñ? Plofet ama no kanepi ñañgiliñ ba? I wakanak. Timbi Yoanelok kandañ nak ñindiñ san-

let: endi pofet diwin yapma kle-talelak. ²⁷ Win enda wakan Yambattok mandan n̄indiñ youyoulin patak, ‘Nak giñgit ee amana no ni-mulam n̄ambi, telak dama ti-gambi, telak ti-dindim e-gamekak.’^b Windiñ youyoulin patak, ²⁸ timbi nak n̄indiñ sanlet: ama gitik kwelan dama indaṅgiliñ endi Yoane nim makleañ, ganmek no en Yambattok giñgitñiilok boṅgipsinan pimbiñen sinik kulakta endi Yoane makle patak.”

²⁹ Takis epep ama git amatam diwin endi manda win nandi-talembi, Yoanelok kii plon tuk iñgiliñda timbi Yambattok telak win dindim sinik timbi dakleṅgiliñ. ³⁰ Gan Falisi git endikñe manda nandi-tale ama endi ginañ tambatambattok tuk nim iñgiliñda timbi Yambatti nek tineliñdok nandiñguk wala nandum tlal tiñguk.

³¹ Timbi Yesuli yousimbi enguk, “Windiñda timbi amatam man n̄indiñgit kuañ endi nitein? Nak endok kususila eyout manda nek ewit? ³² Win endi gwaṅwa bisatti sañalala ipakanan pipapi, nosila kiti-sembi, n̄indiñ eniañ, ‘Nindi pakñuak penditnambi, sindi kap nim tiliñ, ba kap mano tiñitnambi, sindi ku-blamblae nim tiliñ.’ ³³ Kusei n̄indiñda nak sindok plon windiñ sanlet: Yoane tuk ii-sem endi indambi, nanañ kimisip pa tiñguk, tiñipi wain nim pa naliñguk wala sindi nandum tuop nim timbimbi, enda n̄indiñ pa eañ, ‘Yal kolan endok ginañnan patak.’ ³⁴ Timbi nak Ama Sisinikti indambi, nanañ ba wain nañipi, kimisip nim pa tilet, wala sindi nandum tuop nim timbimbi, n̄indiñ pa eañ, ‘Ama n̄in kawit! Timbi namba! Endi nanañ ba wain asup sinik pa nalak, ba takis epep ama ba yom

ama not ti-semtrak!’ ³⁵ Sindi windiñ pa eañ, gan amatam Yambattok nanandin kimit-klem kuañ endi nanandi win dindim sinik wakan daut nimañ.”

Yom tam noli Yesulok kesii wililimbi, yomin bi-n̄imiñguk

³⁶ Falisi ama noli Yesu nanañ en gita nambektok ni-tiañeumbi, endok ilnan lombi, nanañ naneliñdok pi pakuk. ³⁷ Timbi yom tam no it kwet wolok kuñguk endi Yesula “Falisi amalok ilnan nanañ na patak” giñgit win nandiñgukta, piñgip sapple miliñ kindem kanim kawat satnindi tindin no tikembi, it ginañ loṅguk. ³⁸ Lombi, Yesulok kesiinan kandañ n̄am papi kulimbi, dai tullu pi Yesulok kesii youli gautaumbi, kumban sakti timbi kalandaumbi, kesii nain ombapgan simumuñ embi, piñgip sapple miliñn̄atti sapple-n̄imiñguk. ³⁹ Timbi Falisi ama Yesu ni-tiañeñguk endi win kañbi, ginan ginañ n̄indiñ eṅguk, “Tam n̄in endi yom tam no. Ama wali biañgan pofet ama kuumda, tam tike-kalak ñolok kusei ka-nandi-taleuk.”

⁴⁰ Timbi Yesuli Falisi ama endok nanandin win nandimbi niñguk, “Simon, nak manda no ganba nandi.” Eumbi niñguk, “Endaut, eumbi nandiwa.” ⁴¹ Eumbi niñguk, “Ama noli minem tambonlok ama tipetta emguk, nolok minem kwandai 500, timbi nolok minem kwandai 50.”^{**} ⁴² Endi ombindemiktok tuop nimda, blan ti-sembi, kak tambon wiat-semguk. Windiñda endoñnan nanin nindi nol maklembi, minem molomda simba kindem ti-n̄imekak?” ⁴³ Eumbi niñguk, “Minem kwandai 500 wialimiñguk endi bek.” Eumbi, “Win dindim elañ” nimbi,

^{**}7:41 Minem kwandai noṅgan win kena nain noṅgan wolok tuan. Ama wali minem kiulim palmiñguk win wopum dauptok kena miliñguk. Endok minem kena win wakan.

^b7:27 Malakai 3:1, Kisim Bek 23:20

⁴⁴ undanem tam kañbi, Simon niñguk, “Tam ñin kalañ ba? Nak dikok ika ginañ lambiwambi, dik ep tindini nim klembi, not nim ti-namiñ, win dik kesitna wiliwilittok tuk no nim git-namiñ, gan endi kesitna dai tulli wilipi, kumbam sakti sapleum kalandalak. ⁴⁵ Dik kitna ba bumna no nim simumuñ ti-namiñ, gan nak it ginañ lambit wolondañgan endi kusei kimipi, nim tindin win, kesitna simumuñ ti-namumbi, nain ñin bi tomlak. ⁴⁶ Dik kumbana tuk galk silanindi nim saple-namiñ, gan endi piñgip saple miliñ kindem bien wali kesitna saple-namik. ⁴⁷ Windiñda ñindiñ ganlet: tam ñali simbai kindem da-sinik talakta timbi windiñ ti-namlak. Wali ñindiñ daut nimplak: endok yomin asupgan bimbin. Gan no endok yomin lakatgan bimbinda endi lakat wolok tuop simbai kindem dalak.”

⁴⁸ Timbi tamda niñguk, “Yomga gitik bi-gam-taletalen.” Windiñ eumbi, ⁴⁹ ama gitik en gita nanañ nam pakiliñ endi kusei kimipi, ginañji ginañ ñindiñ nandiñgiliñ, “Endi ama nin sinik, ñala yom bimbi bo pa tilak?” ⁵⁰ Timbi Yesuli tam niñguk, “Nanandi-kiliktiñgala timbi Yambatti kolan ginañ nanin gepma tikek, wala timbi busukñenengan ñaukañ.”

Tam diwindi bo Yesu klembi kuñgiliñ

8 Wolok siñgi kandañ Yesuli kle-gimbut ñañipi, it kwet tip ba wopum wandiñ manda eu piumbi, Yambatti amatamñii yambi-dikñelak wolok giñgit manda kindem eni-ta-kuñguk. Timbi gwañgwañii 12 endi en gita yakan kuñgiliñ. ² Timbi dama Yesuli tam jimbatsiat diwin ep timbi kindem dañgiliñ ba yal kolanji ep kle kot-semguk endi bo en kle-kuñgiliñ. Tam no win Malia Makdala nanin (damañgan Yesuli yal kolan kit tambon

tipet ep kle kolimiñguk). ³ Timbi Yoana (endok wapai Kusa endi ama wapmañ Elottok it kauli-dikñeñguk) gita Susana wakit tam asup diwin Yesu gita yakan ñañgiliñ. Tam wali Yesu git gwañgwañii plap ti-sembi, minemjili ep kasop ti-semmañgiliñ.

Ama Sisinik Yesu endi mandan nandim tike-kiliñ eneliñdok eñguk

Giñgit manda kindem win nanañ minjip ama noli kena ginañ kokuk wandin

⁴ Amatam it kwet nolok ba nolok endi Yesuloñ bi kimin wopum tiñilimbi, eyout manda no ñindiñ enguk, ⁵ “Ama noli plaua nanañ minjip kot-tikitiki timbektok kenan ginañ ñañguk. Ña tom kolinilimbi, minjip diwindi telak plon piumbi, amali yali-ña-bi timbimbi, monikti bi na-taleñgiliñ. ⁶ Timbi minjip diwin kwet kawakawalatnan pimbi, tawam lambimbi, tuk nimnatta timbi yañetambi kim-taleñgiliñ. ⁷ Timbi minjip diwindi koselek minjipnan pimbi, wakit yakan tawa lambiñgiliñda koselekti ep tapliumbi kimgiliñ. ⁸ Minjip diwin kwet kindem plon pimbi, tawa lambimbi, bien asup laliñgiliñ, win bien 100 100 windiñ laliñgiliñ.” Yesuli windiñ embi yousimbi, ñindiñ kitñguk, “No en pawañnat endi pawañ kimipi, nandi-tike-kiliñ eukak.”

⁹ Timbi Yesu gwañgwañiili eyout manda eñguk wolok kusei nandinepi ni-kaumbi ¹⁰ enguk, “Yambatti nandi-sambi, amatamñii nitek yambi-dikñelak win sani-siwilimbi nandi-dakleañ. Gan nanandin sembin win nak amatam diwin endila eyout mandaliñgot enba nandiañ. Win endi kañbi nim ka-nandi-tomneliñdok ba

nandimbi nim nandi-dakleneliñdok^c windiñ pa tilet.

¹¹ Timbi eyout manda et wolok kusei win ñindiñ: plaua minjip win Yambattok manda. ¹² Minjip telak plon piñgiliñ win amatamdi Yambattok manda nandi dasiumbi, Satandi bimbi, ginañji ginañ manda patak win yolom tike-semalak. Nim kañbi, endi manda win tike-papi, Yambattok giñgit indaneliñda, Satandi windiñ ti-semalak. ¹³ Minjip kwet kawakawatnan piñgiliñ wandin wali manda nandimbi silisilinat kasileañ. Gan endi win plaua minjiptok kakai kwet ginañnan nim pilak wandin, wala timbi endi nain dumangan nanandi-kilikti tañ, gan ti-kuyuk no inda-semumbi, nanandi-kiliktinji pipilak. ¹⁴ Minjip koselek boñgipsinan piñgiliñ wandin wali Yambattok manda nandim kuñlimbi, kwelalok milap ba minem kwilikwili ba nepenepek silisili pa emlak wali nanandi-kiliktinji makleumbi, bukaiñgot pakañ. ¹⁵ Timbi minjip kwet kindem ginañ piñgiliñ wandin wali ama ginañ nanandinji win kindem ba dindim sinik, timbi endi manda win nandi-dasimbi, tike-kwambiñ dambi giñginem kuñipi, bienjiat tañ.”

Sindi Yambattok manda telak nitek plon nandi-dakleañ win ka-kiliñ enekaliñ

¹⁶ Timbi Yesuli yousimbi enguk, “Ama noli kolsalen pindopi, kambotti nim tapliwik ba doundoulok palapalat kapmainan nim kimilek. Tambo endi kolsalen indañgan kimilimbi, ama it ginañ loañ koli sale-semek. Yambattok mandan windiñgangot kusei ñindiñda indañgan timbi daklelok: ¹⁷ endi amatam nitek yambi-dikñelak wandiñ kandañ nepek pat-sembin pakañ gitik ep timbi indañ-

gan indanekaliñ, timbi nanandi sembin gitik win bo eu tawaukak. ¹⁸ Wala timbi sindi Yambattok mandan telak nitek nandimbi nandi-dakleañ win kailiñ enekaliñ. No en endok mandan nandimbi tike kulakta, Yambatti yousi mimbi, nanandin timbi pañgitaumbi nandi-dakleukak. Gan no en mandan win nim tike kulakta, nanandin palmektok nandilak win apma tike-ñimumbi, slak palekak.”

Yambattok manda kimit-kleañdi Yesulok meñ kwayañi sinik tañ

¹⁹ Timbi Yesulok meñ kwayañi endi Yesu kanepi biñgiliñ, gan amatam kimin wopumdi masip pakiliñda timbi ñasiñgan bimbilok tuop nim. ²⁰ Timbi amali Yesu ñindiñ niñgiliñ, “Meñga kwayañgaili gambinep nandimbi biliñ, pawan ikañ.” ²¹ Eumbi tambane enguk, “Amatam Yambattok manda nandimbi kimit-kleañ endila mek nokok mena kwayanai tañ.”

Ama Sisinik Yesu endi gembin daut semguk

Sasale gita tuk guañdi Yesulok man tañgoneñgimik

²² Nain nola Yesuli gwañgwañi gita kikeñ plon lombi enguk, “Tuk guañ dikñembi, tambon kandañ ñana” eumbi, wolok ñanepi ñañgiliñ. ²³ Ñañipi, douli timbi gwaseim dounguk. Dou palimbi, kwet jañginnan nanin sasale wopumgan tuk guañnan pim pendilimbi, tuk kimin gitik milap tawambi, kikeñ ginañ pim tokñeumbi, milap wopum ginañ pakiliñ. ²⁴ Timbi gwañgwañi dounan nanin timbi silikñembi niñgiliñ, “Bep bep, nindi ip kimnepi tamiñ!” Eumbi milapi, sasale wakit tuk kimin wopumgan lopilat sinik win enombiumbi,

sasaleli kilp eumbi, tukti busukñenengan pakuk. ²⁵Timbi gwañgwañiila ñindiñ enguk, “Nekta nim nandi-kilikti tañ?”

Windiñ eumbi misimbi, nanandi kena timbi, nisi waliñgan ñindiñ e-nandi tiñgiliñ, “Ama ñin en nin sinik, ñala sasale git tukta bo manda kwambiñ en-bumbi, man tañgoneamik?”

Yesuli yal kolan asup ama nolok ginan ginañ nanin ep kleñguk

²⁶Yesu git gwañgwañi endi tuk guañ dikñembi, Gelasa amatamdok kwet Galili distrik dat kandañ patak wandiñ ña suañgiliñ. ²⁷Timbi Yesuli kwet kwambiñnan loumbi, ama walinin no yal kolannat endi endoñ biñguk. Ama wali nain ombapgan it ba dasindasin ka-misimbi, biatan ama sumnan dou-milat timbi kuliñguk. ²⁸Endi Yesu kañbi, kesiinan pi pim papi, kwawa timbimbi, yal kolandi Yesu ka-nandi-tomgukta amalok man plon wopumgan ñindiñ kitimbi niñguk, “O Yesu, Yambat Loloñ Sinik endok Niñañ, dik nek ti-namepi bilañ? Dik nandi-nambi, kena gim nim namiñ.” ²⁹Yesuli yal kolan ama win bim poñauktok manda kwambiñ niñgukta yal wali windiñ eñguk.

Yal kolan ama wolok ginan ginañnan pakiliñ endi ni-giñgineumbi, ti-kelakelam pa tiliñguk, wala timbi amali nain asup sen kwambiñli kii kesii topbi, nim pi ñauktok ka-dikñeañgiliñ, gan endi sen timbi dikñeumbi, yal kolandi ni-kleumbi, kwet ama nimnatnan ña kuliñguk. ³⁰Timbi Yesuli ni-nandimbi eñguk, “Koka nin?” Eumbi, yal kolan asupti endok ginan pi-ñimiñgiliñda timbi “Kotna Kimin Gitik” niñguk. ³¹Timbi yal kolandi ñindiñ nimbi eñgiliñ, “Dik jimbini ñaneñdok nim nini-muleñ” windiñ embi ni-giñgine tiñgiliñ.

³²Kwet klokloñen wandiñ bit asupti mina-pakiliñda timbi yalli Yesu ñindiñ ni-giñgineñgiliñ, “Dik nandi-nimumbi, bit endok ginañjinan pineñ.” Eumbi nandi-semguk. ³³Nandi-semumbi, ama ginan nanin poñambi, bittok ginañjinan piumbi, bit kimin wopumdi kwet kloñnan wolok woñep pi ñambi, tuk guañnan pimbi, tuk nambi kim-taleñgiliñ. ³⁴Windiñ timbimbi, bit yambindikñe amali nek indañguk win kañbi pi ñambi, wolok kasat amatam it kwelan ba kanda ilan ña ti-semgiliñ.

³⁵Timbi amatamdi nepek indañguk win kanepi Yesuloñ bimbi kañgiliñ win: ama dama yal kolannat kuliñguk endok nanandin dakleumbi, dasindasi dasimbi, Yesulok kesiinan pipalim kañbi misiñgiliñ. ³⁶Timbi nepek nek indañguk win dausili kañgiliñ endi ama yal kolannat kuliñguk nitek kindem dañguk wolok kasat amatam diwinda ti-semgiliñ. ³⁷Windiñ timbimbi, Gelasa nasi gitikgandi Yesu kundit tiñguk wala kolan misimbi, kwesi biuktok ni-nandiñgiliñ. Ni-nandumbi nandi-sembi, yambim ñauktok kikeñ plon loñguk. ³⁸Timbi ama yal kolannat kuliñguk endi Yesu gita kuuktok ni-nandi tiñguk, gan Yesuli ilan ni-mupi, ñindiñ niñguk, ³⁹“Dik ikanan undanem ñambi, Yambatti kundit engano sinik ti-gamik wolok kasat amatamda ti-semekañ.” Eumbi, walinin pimbi, it kwelan undanem ñambi, Yesuli nepek ti-ñimiñguk win amatam gitikta kasat ti-semguk.

Yesuli tam jimbilat no timbi kindem daumbi, wembe no kimnan nanin timbi milakuk

⁴⁰Yesuli bindambo tuk guañ tam-bon kandañ ña suaumbi, amatam en mandi pakiliñ gitik endi silisili timbi, not ti-ñimiñgiliñ. ⁴¹Timbi it kiyaulok kandikñe ama no koi Jailus endi Yesu-

loñ bĩmbi, kesiinan pi pĩndĩm dou papi, kakukulembi, enlok ilnan nañgip ñauktok niñguk, ⁴²win wemban noñgan sinik gwilali 12 en kimbepi tiñgukta timbi windiñ tiñguk. Timbi Yesuli nandi-ñimĩmbi, en gita ñañilĩmbi, amatam kle ñañgiliñ endi kle-gimbupi ñasiñgan ñasiñgan tiñgiliñ.

⁴³Timbi tam no tam jimbat indañimĩmbi, ama noli en timbi kindem dauktok tuop nimda ti-tlalĩmbi, gwilat 12 ombiñguk.^{††} ⁴⁴Endi Yesu siñgin kandañgan timbi dumalaumbi, dasindasinlok bleblem tike-kaumbi, wolongan wekaili kalandañguk. ⁴⁵Timbi Yesuli enguk, “Nindi neplak?” eumbi, amatam gitikti “Nim nim” eumbi, Petloli niñguk, “Bep, dik amatam kimin wopumdi gep kle gimgim embi, ñasiñgan ñasiñgan tañ win!” ⁴⁶Gan Yesuli giñginembimbenguk, “Nimbek ñali kindem dauktok nepmiumbi, gembinali kena timbim nandilet win!” ⁴⁷Windiñ eumbi, tam endi pat-sembektok tuop nim win nandi-daklembi, blañblañem bĩmbi, Yesu kesiinan pi papi, amatam dausinan kusei nekta tike-kañbi, wolongan kindem dañguk wolok kasat ti-ñimĩmbi ni-siwikuk. ⁴⁸Timbi Yesuli niñguk, “Wembana, nanandi-kiliktiñgali gep timbi kindem dalañ, ñala busukñeñgan ñau.”

⁴⁹Yesuli manda windiñ eñilĩmbi, ama noli it kiyau kandikñelok ilnan nanin manda tikembi, Jailusloñ bĩmbi niñguk, “Wembañga ip sembik, wala timbi endaut nimbĩmbi, slakan wandiñ kesik gawat nim ñau.” ⁵⁰Gan Yesuli mandan win tikembi, Jailus ñindiñ niñguk, “Nim misiwĩñ, nandi-kiliktiñgot ti-namiñ. Timbi wembañga kindem dautak.” ⁵¹Windiñ embi, ña Jailuslok ilnan tombi, it ginañnan ama diwin nim

loneliñdok e-kimisip ti-sembi, Petlo, Yoane, Yakobo tim wembelok meñ beu endiñgot yanañgilim loñgiliñ.

⁵²Timbi amatam it ginañnan pakiliñ endi gitik wembela kut-blambla embi mano ti pakiliñ, gan Yesuli enda ñindiñ enguk, “Wembe ñin nim sembik, endi slak dou patak, wala timbi mano nim timbit.” ⁵³Windiñ eumbi, wolok pakiliñdi wembe win ikan sembiñguk win ka-nandiñgiliñda timbi Yesulok mandala nandum tlal timbimbimbenguk, tikile manda niñgiliñ. ⁵⁴Gan Yesuli wembe kii plon tikembi kiti-ñimĩmbi niñguk, “Wembe, dik milat!” Eumbi, ⁵⁵wembe wolok ginañ tipti undane bi piumbi, wolongan milakuk. Milalĩmbi, Yesuli nanañ no miumbi nambektok enguk. ⁵⁶Timbi wembe meñ beuli kundit win kañbi ka-silikñembi, nanandiñjet nim dakleñguk. Gan Yesuli eni-kimisip ti-sembi, nepek indañguk win ama nola nim enineliñdok enguk.

Ama Sisunik Yesu endi gwañgwañii kena embi, en nin win dausinan timbi kwambiñ dañguk

Yesuli gwañgwañii 12 kenala eni-mukuk

9 Timbi Yesuli gwañgwañii 12 kiti-semum biumbi, yal kolan gitik ep kleklelok ba jimbat kusei kusei ep timbi kindem dalok gembimbimbenguk, ²amatam ep timbi kindem daneliñdok ba Yambatti yambi-dikñelak wolok giñgit eu piuktok eni-mukuk. ³Eni-mupi enguk, “Telak ñanepi nepek no nim mep ñanekaliñ, win toñanji ba liksi ba nanañ ba minem ba kiupi diwin nim epbi ñanekaliñ. ⁴It kwet nolok tombimbimbenguk, it molom noli sani-tiañeumbi,

^{††}8:43 Nandi-tale ama diwindi manda kusip no gamañgot patak eañ. Win ñindiñ, “Endi minem kwilikwilili gitik gwasap amala em-taleñguk.”

endok ilnan lonekaliñ tuop, it wolok-got dou-milat timbi, walinin pim it kwet nolok ñanekaliñ. ⁵Ba it kwet noli not nim ti-samnekaliñda, it kwet win binekaliñ wolonda sindi Yambatti enda nandum pi-sinik talak win daut semneliñdok winasilok dausinan kesisi plon kilikilik wiñgan wip mamañeum piumbi ñanekaliñ.” ⁶Timbi gwañgwañiili Yesu bimbi, it kwet kle-gimbut ñambi, kwet tuop giñgit manda kindem eu piumbi, amatam ep timbi kindem dañgiliñ.

Elotti Yesu win nin sinik win nim nandi-dakleñguk

⁷Timbi Galili kwettok kandikñe ama Elot endi Yesu git gwañgwañiili nepek engano sinik gitik tiñgiliñ wolok kasat nandimbi, kusei ñindiñda endok nanandin nim dakleñguk: ama diwindi “Yoane tuk ii-sem endi kimnan nanin milakuk” windiñ pa eñgiliñ, ⁸diwindi “Elia bindambo indauktok mandinñgimiñ endi wakan indañguk” windiñ pa eñgiliñ, timbi diwindi “Plofet ama damañgan sembiñguk no kimnan nanin milakuk” windiñ pa eñgiliñ. ⁹Timbi Elotti eñguk, “Yoane win nak ewambi, bim wili dikñeñguk. Windiñda timbi ama ñin endok koi giñgitti nokok pawaña ginañ piñguk win nin sinik?” Windiñ embi, Yesu kaup tok telak pa lonjiñguk.

Yesuli ama 5,000 nanañ emguk

¹⁰Timbi enimumulin endi Yesuloñ undanem bimbi, kena nek tiñgiliñ wolok kasat ti-ñimiumbi yanañgimbi, nisiñgot it kwet no koi Betsaida kandañ ñañgiliñ. ¹¹Timbi amatam kimin wopumdi giñgit win nandiñgiliñda endi Yesu klembi, ñañguknan ñañgiliñ. Ña tombimbi, Yesuli yambimbi not ti-sembi, Yambatti amatamñi yambi-dikñelak wolok plon manda enbi, amatam ep timbi kindem daneliñdok

ni-nandiñgiliñ win ep timbi kindem dañguk.

¹²Timbi timplala timbimbi, gwañgwañiili Yesuloñ bimbi niñgiliñ, “Ñin kwet silaninnan pakamiñ, wala dik amatam eni-mulimbi, it kwet ba kanda it ñasiñgan pakañnan ñambi, nanañ tuk ba doundou it timbi indawin.” ¹³Eumbi enguk, “Sin ep towiwit!” Eumbi niñgiliñ, “Nindi plaua nanañ kit tambon git mikbalak tipetgot pat-nimlak. Ba dik nindi ñambi, amatam gitik ñolok nanañ tuaneñdok windiñ nandi-ninilañ ba?” ¹⁴Amatam asup kimin ti-pakiliñ, gan amalok kwina kwina watsi win 5,000 ba nek. Kusei wala timbi gwañgwañiili windiñ eñgiliñ. Eumbi, Yesuli tambane enguk, “Amatam ep danbimbi, kimin no 50 no 50 windiñ pipalit.” ¹⁵Windiñ eumbi, wolok tuop ep danbimbi pi pakiliñ. ¹⁶Timbi Yesuli plaua kit tombon gita mikbalak tipet win epbi, kunum plon deium loumbi, Yambat we ñimimbi, nanañ win ombimbi, amatam dani-semneliñdok gwañgwañiila emguk. Emumbi, ¹⁷gitikgandi nañgiliñ. Na tokñe-taleumbi, nanañ na tla biñgiliñ win gamap dasiumbi, sandiñ lik 12 tokñeñgiliñ.

Petloli Yesulok kusei e-dakleñguk

¹⁸Nain nola Yesuli engan nimolo kena ti-pap bimbi, gwañgwañiili en gita pakiliñ enda eni-nandimbi eñguk, “Amatamdi naka nin pa nanañ?” ¹⁹Eumbi tambane niñgiliñ, “Asupti dika Yoane tuk ii-sem pa ganañ, ba diwindi Elia bindambo indañguk windiñ pa eañ. Timbi diwindi plofet damanin no milapi kulak windiñ pa eañ.” ²⁰Windiñ eumbi, nisila eni-nandimbi eñguk, “Gan sinla naka nin pa nanañ?” Eumbi, Petloli “Dik Mesia Yambatti ganbi taleñguk” windiñ niñguk, ²¹gan Yesuli enla Mesia sinik win ama nola nim enineliñdok kimisip kwambiñ ti-sembi ²²yousimbi enguk, “Nak Ama

Sisinik nepek ñindiñ inda-namektok een: Juda nindok ama biesi, tapma ama biesi gita endikñe manda nandi-tale ama endi nambum tuop nim timbimbi, siñgi wit-nambi, piñgip gawat asupgan nambi, nuli kimbambi, sandap tipet git no timbimbi, Yambatti nep timbim milaletat.”

²³ Timbi Yesuli ama gitikta ñindiñ enguk, “No en nokok giñgit indam kupi nandilakta, endi enlok nanandin siñgi wilimbi, sandap noñgan noñgan kloñbali tike bembu, nak nep kle kuuktok elet. ²⁴ Nekta, no en windiñ nim timbi, kwelalok kuñgun enlok tike kamaiupi nandilakta, kuñgu kwambiñ wali pailimekak. Timbi no en naka timbi kwelalok kuñgun biuktok ti-pañgitam patakta, kuñgu kwambiñ wali palmekak.

²⁵ Tikap amali kwelalok nepenepek kusei kusei gitik ep kasileñilipi, kuñgun kolalak ba pailimlak, nepenepek wali en nitek timbi londauk? Win tuop nim.

²⁶ Tikap kwelan ñolok ama noli naka ba mandanala mayektalakta, endi kilamek! Neta, nain taletalenan nak Ama Sisinikti undane bi tombi, nakit Bepna ba kunumdok eñalo nindok nulinulin wali nep gimbulimbi, wolonda nak ama wala mayekta-ñimimbi, siñgi wilmetat. ²⁷ Gan nak biañgan sanlet: ñi ikañ sindoñnan nanin diwin endi gama kaik kuñipi, Yambatti amatam indañgan yambi-dikñelak win kanekaliñ.”

Yesulok piñgiu walan engano tikileñguk

²⁸ Yesuli windiñ eu taleumbi, sande noñgan ñaumbi, Petlo, Yoane git Yakobo yanañgipi, nimolo timbepi kwet jañgin nolok loñguk. ²⁹ Lombi, nimolo tiñilimbi, mam dai walan engano sinik tikileumbi, dasindasinli bo satnin sinik koli saleñguk. ³⁰ Timbi platik sinik ama tipet, Mose git Elia, endi Yesu gita manda embi ikimik. ³¹ Kunum nulinulinli ep gimbulimbi, Yesuli kwet

bimbi ñaukak wolok plon manda eñgimik, win endi Yambattok nanandin kimit-kleñipi, Jerusalem kimbektok tiñguk. ³² Eñilimbi, Petlo git noliit endi douli ep timbi gwaseimbi dou pakiliñ.

Pakap silikñembi, Yesulok nulinulin wakit ama tipet en gita ikimik yambiñgiliñ. ³³ Timbi ama tipet endi Yesu bim ñañilimbi, Petloli Yesu niñguk, “Bep, ñi pakamiñ win kindem sinik. Ñala it jala tipet git no kinditna, dikok no, Elialok no, Moselok no.” Petloli manda eñguk wolok kusei nim nandidakleñipi, joñgo eñguk. ³⁴ Eñilimbi, mulukuali indambi ep timilimbi, gwañg-wali misiñgiliñ. ³⁵ Timbi mulukua gi-nañnan kitikiti noli kitimbi enguk, “Ñin nokok niñana. Nak en kenana timbektok kasileñgut; sindi endok mandan tike-kiliñ e-kunekaliñ.” ³⁶ Manda eu taleumbi, gwañg-wali Yesu engan ilimbi kañgiliñ. Timbi nepek kañgiliñ wala manji galiumbi, nain wolonda ama nola kasat nim ti-ñimiñgiliñ.

Yesuli gwañgwa nolok yal kolan no kle kolimiñguk

³⁷ Kwet salaumbi, Yesu git gwañg-wañii tipet git no endi kwet jañginan nanin pi-taleumbi, amatam kimin wopum en mandi-pakiliñ endi kanepi biñgiliñ. ³⁸ Timbi ama no boñgipsinan pakuk endi kiti-ñimimbi eñguk, “Endaut, nak dik niñana noñgan sinik win nandi-ñimeñdok gani-kukulelet. ³⁹ Nain nain yal kolan noli tike-kwambiñ dam ti-lamilimbi, platik sinik kwawa wopum timbi, gembu kolimbi, man payak pa lambilak. Tiñipi, nain noñgan noñgangot kañbiumbi, kindem pa patak. ⁴⁰ Windiñda timbi nak gwañg-wañgaili yal kolan win kleneliñdok eni-kukulet, gan endi yal kolan win klenepi ti nim kambi biliñ.”

⁴¹ Timbi Yesuli tambane eñguk, “Amatam man ñindiñgit kuañ sindi ama

kelakelamesi, timbi nanandi-kiliktinji nim pat-samlak. Nak sin gita kuñgula kunjit tilet. Nain nitek sinik gamañgot sin gitañgan kuwambi, nanandi-kilikti inda-samekak?" Windiñ embi, gwañgwa beula nimbi eñguk, "Niñañga nañgip ñolok bo." ⁴² Nañgip biñilimbi, yal kolanli tike kolimbi, kwelan pimbi, gembu kokuk. Gan Yesuli yal ni-ñombimbi kle kolim ñaumbi, gwañgwa timbi kindem daumbi, bindambo beulok kiinan kimikuk. ⁴³ Timbi amatam gitik endi Yambattok gembu wopum wandin kañbi ka-gitiñgitik embi, nanandinji nim dakleñguk.

Yesuli en ba gwañgwañiilok kusasi eni-kaik tañguk

Amatamdi nepenepek gitik tiñguk wala nanandi kena tiñilimbi, Yesuli gwañgwañiila enbi eñguk, ⁴⁴ "Sindi pawanji kimipi, manda ñin sanbep tilet win nim nandi-kamalanekaliñ. Nak Ama Sisinik kanjiknailok kisinin napitneliñdok een." ⁴⁵ Gan gwañgwañiili Yesu nek eñguk win nim nandi-dakleñgiliñ. Manda wolok kusei kimisembi-seminda timbi nim nandi-kiliñ embi, Yesu ni-nandinepi misiñgiliñ.

⁴⁶ Timbi endi kusei kimipi, nisilok boñgipsinan nindi loloñ sinik tilak wala e-ka-lamit tiñgiliñ. ⁴⁷ Timbi Yesuli ginañ nanandinji ka-nandi-daklembi, gwañgwa minam no tike tiañe bimbi, en gita kimili ilimbi, ⁴⁸ ñindiñ enguk, "No en sindok boñgipsinan pimbiñen sinik kulakta wali wakan loloñ sinik, wala timbi no en nak nandi-nambi, gwañgwa ñandin nola not ti-ñimlakta, endi naka not ti-namlak, timbi no en naka not ti-namlakta endi Yambatta not ti-ñimlak, win Yambat nin nak nani-mukuk enda not ti-ñimlak."

⁴⁹ Timbi Yoaneli niñguk, "Bep, ama noli dikok koka kitimbi, yal kolan ep kleumbi kañgimiñ, gan endi nin gita nim kuñipi, nim gep klelak, wala timbi nindi ni-kimisip ti nim kañ biñgimiñ." ⁵⁰ Windiñ eumbi, Yesuli niñguk, "No en kanjik nim ti-samlakta endi not ti-samlak, wala timbi sindi slakan ni-kimisip nim ti-ñimnekaliñ."

Yesu kle-kuñgu wali milapmat

⁵¹ Yesu kunum ginañ nañgip lololok nain timbi dumalañilimbi, nandi-gembilañipi, Jerusalem ñauktok ñañguk. ⁵² Ñañipi, ama diwin eni-mulimbi, telak dama ñañgiliñ. Win Yesu git noliilok ti-jumut ti-semneliñdok ñambi, Samalia it kwet nolok ñam tomgiliñ. ⁵³ Gan Yesuli Jerusalem ñaup tiñgukta timbi winasili enda nim ni-tiañeneliñdok nandiñgiliñ. Windiñ timbimbi, ⁵⁴ Yesulok gwañgwañiit Yakobo git Yoane endi win nandimbi, ni-nandimbi eñgimik, "Wopum, niti kiti ni-nandindambi, komba kunum ginan nanin pimbi, ep dium taleneliñdok nandilañ ba?" ⁵⁵ Eumbi tikile yambimbi, gwañgwa tipet win enombiumbi ⁵⁶ yousimbi, it kwet nolok ñañgiliñ.

⁵⁷ Telaknan ñañipi, ama noli Yesula ñindiñ niñguk, "Dik wandiñ ba wandiñ ñaupi, ñaukañ tuop gep kle kuutat." ⁵⁸ Eumbi niñguk, "Klinalok toñgaut endi tombañjiat, ba monik kunum plon kuañ endi bo isiat, gan nak Ama Sisinikgan it nim pat-namlak."

⁵⁹ Timbi Yesuli ama nola ñindiñ niñguk, "Bi nak nep kle ku!" Gan ama wali ñindiñ tambane niñguk, "Wopum, dik nandi-namumbi, dama ñambi, betna kindiletat." ⁶⁰ Eumbi

niŋguk, “Yambiumbi, kimikimin^{‡‡} nisi nosii ep kinditnekaliñ. Gan dikta ñambi, Yambatti amatam indaŋgan yambi-dikñeukak wolok giŋgit eu piukak.”

⁶¹Timbi ama noli bo Yesula nimbi eŋguk, “Wopum, nak gep kle-kuuttok nandilet, gan nandi-namum dama ilan ñambi, sambatnai enba nandumek bi gep kleutat.” ⁶²Eumbi niŋguk, “No en kena kusei kimipi, glimona pa tilak endi Yambattok kapmainan kena tindilok tuop nim.”

Ama Sisirik Yesulok gwaŋgwañiili nitek kuŋgulok

Gwaŋgwañiili kenanji nitek tindilok elak

10 Siŋgi Yesuli bindambo gwaŋgwa ⁷⁰enbi taleumbi, endi it kwelan ba kwet ñaup eŋguk tuop wandiñ gwaŋgwañiili tipet tipet telak dama ñaneliñdok eni-mupi, ²ñindiñ enguk, “Bien mepmeptok win asup, gan kena tindilok ama win lakat, wala timbi sindi kena molom nimolo ti-ñimiumbi, kena ama diwin ep timbi indaumbi, kenan ginañ eni-mulimbi ñanekaliñ. ³Ñawit! Ñambi, ñindiñ nandinekaliñ: sindi sip-sip niñañ wandin kamot moyen sañan endok boŋgipsinan nak sani-mulambi ña kunekaliñ. ⁴Sindi ñanepi, minem wakit lik ba kesisi gwilap win nim mep ñanekaliñ. Timbi telak plon ama yambimbi, manda manda nim ti-semnekaliñ.

⁵It nolok ba nolok lonepi, dama it wolok pakañ enda we sembi, ñindiñ eninekaliñ, ‘Busuk pat-samun.’ ⁶Tikap busuk molom noli it wolok

kulakta, busuk mandanjili enda gwilam ti-ñimekak. Tikap nimda, busuk mandanji wali sinloñ undane biukak. ⁷Sindi it pimbiñ nim kunekaliñ. Kena tindin ama enda tuan ombi-milok, wala timbi it lonekaliñ wolokgot pipat-milat timbi, nanañ tuk sep towiumbi nanekaliñ wali wakan tuanji tilak.

⁸It kwet nolok ña tombimbi sep tiañembi, nanañ samumbi nanekaliñ. ⁹Timbi wandiñ ama jimbatsiat ep timbi kindem dambi, winasila ñindiñ eni-ti-kunekaliñ, ‘Yambatti indaŋgan sambi-dikñeuktok nainñin dumala-talelak.’ ¹⁰Timbi nain nola it kwet nolok ña tomñilimbi, sep tiañem not nim ti-samumbi, wolonda sindi ipakanan ñambi, ñindiñ eninekaliñ, ¹¹‘Niti sindok plap no nim tike ñamik, win sindok kilikiliksili kesitnetnan galilak win bo wip mamañendambi piumbi, sinlok pat-samekak. Ganmek sindi ñindiñ nandiwit: Yambatti indaŋgan sambi-dikñeuktok nainñin dumala-talelak.’ Sindi winasila windiñ eninekaliñ.” ¹²Nak ñindiñ sanlet: tombon ombi-tiketikelok nainnan amatam siŋgi wit-samsamin endok tombonjili kolan tindin Sodom it kwelan kuŋgiliñ endok tombonji maklelak.

¹³Kolasin git Betsaida nasi sindi kilañmet! Yambatti salamilekak! Nak kundit gembinat asup sindok kandañ tiŋgut wali Tilo ba Sidon it kwelan indaumda, platik sinik winasili ginanji tambanembi, blandok dasindasin dasimbi, kwiliñ plon pipatneliñ.” ^{§§}Gan sindi ginañji nim tambaneŋgiliñ, ¹⁴wala timbi Yambatti amatam

^{‡‡}9:60 Yesuli kimikiminla eŋguk endi ama Yambattok dainan kuŋgunji nimnat enda eŋguk.

^{¶¶}10:11 Windiñ tineliñda, winasila ñindiñ daut semneliñ: no en gwaŋgwalok mandanji siŋgi wit-semañ endi Yambatta siŋgi wilmañ.

^{§§}10:13 Kolasin git Betsaida nasi endi Juda amatam, Tilo git Sidon nasi endi Judalok sambat nim.

yambi-danbekak wolonda sindi tombon ombi-tikenekaliñ wali Tilo git Sidon nasi tombonji makleukak. ¹⁵Timbi Kapaneam nasi, sindi ‘Yambatti kunum ginañ nip loukak’ windiñ nim nandinekaliñ! Nim sinik, sindi jimbiñ sep koli pinekaliñ.”*

¹⁶Timbi Yesuli yousimbi, gwañgwañi-ila enguk, “No en mandanji nandi-tike-kiliñ eukak endi nokok mandana nandi-tike-kiliñ eukak. Timbi no en siñgi wit-samekak endi naka siñgi wit-namekak. Gan no en naka siñgi wit-namekak endi Yambatta siñgi wilimekak, win Yambat nindi nak nani-mukuk enda siñgi wilimekak.”

¹⁷Timbi gwañgwa 70 Yesuli kena tindilok eni-mukuk endi silisili plon undane bimbi nimbi eñgiliñ, “Wopum, nindi ñambi, dikok koka plon kena tinambi, yali kolan endi bo mandani pa tañgoneañ yañ!” ¹⁸Eumbi enguk, “Nak Satandi piumbi ka-tuakut win pisapisatti kunum ginañ nanin pilak wandin. ¹⁹Nandañ: sindi malet ba kauñ ep yalinelindok ba kanjikni Satan endok gembin gitik tike-pi yalinelindok nak ikan gembu sam-taleñgut pat-samlak, wala timbi nepek noli sep timbi kolauktok tuop nim. ²⁰Gañgan sindi yal kolandi manji tañgoneañ wala silisili nim tinekaliñ. Nim. Sindok kosi kunumdok kot sambat ginañ youyoulin patak wala mek nandi-koñgom tinekaliñ.”

²¹Nain wolonda Dindim Woñdi Yesulok ginannan silisili wopum timbi tokñe-ñimumbi, ñindiñ eñguk, “Bep, kunum kwet molom, nak ñindiñda gani-kindem dalet: dik nanandiñga ama nanandinjiat ba nandi-daklenjiat enda kimisembiñguñ, wandingan embi win amatam nanandinji nimnat enda

timbi dakle-semguñ. Biañgan sinik, Bep, dik windiñ timbepi nandiñguñ tuop tiñguñ.” ²²Timbi amatamda ñindiñ enguk, “Bepnali gembin ba nanandin gitik win naka nam-taleñguk. En noñganliñgot nak Niñañ nitein win nandi-namlak. Timbi nak wakit ama nin nak ep kasilembi, Bep daut semlet nindiñgot Bep en nitein win nandi-ñimamiñ.”

²³Yesuli gwañgwañii gita nisiñgan paliñlimbi, ñindiñ enguk, “Amatam nindi nepek sindi kañ wolok tuop dausili kañ endi amatam diwin yapma klepakañ. ²⁴Kusei ñindiñda windiñ sanlet: plofet ama gita ama wapmañ damañgan kuñgiliñ asupti nepek sindi kañ win kanepi nandi-koñgom tiñgiliñ, gan endi nim kañgiliñ, ba manda sindi nandañ win nandinepi nandi-koñgom tiñgiliñ, gan endi nim nandiñgiliñ.”

Samalia amali ama no not ti-ñimiñguk windiñgan ginañ busuk ti-kulok

²⁵Nain nola endikñe manda nanditale ama noli Yesuloñ bi indambi, Yesulok nanandin ka-nanduktok e-ka timbi niñguk, “Endaut, nak nitek timbi, kuñgu taletalen nimnat win kasilewit?”

²⁶Eumbi ni-nandiñbi eñguk, “Endikñe manda nitek youyoulin patak? Win ninimbim nandina.” ²⁷Eumbi, ñin tambane niñguk, “Dik ginañga ba ginañga tip, gembinañga ba nanandiñga win Wopum Yambatka endok gitik bi-ñim-taleumbi palmekak. Timbi ditnala nandilañ, windiñgangot nokala nandi-ñimekañ.”^d ²⁸Windiñ eumbi, Yesuli niñguk, “Manda win tambane elañ win dindim sinik. Dik windiñgan ti-takulañda, kuñgu kwambiñ pakamekak.”

*10:15 Yesuli Kapaneam it kwelan kuñipi dou-milat tiñguk, gan winasi asupti nanandi-kilikti nim ti-ñimiñgiliñ.

^d10:27 Lo 6:5, Wok Pris 19:18

²⁹Timbi ama wali ‘Endikñe manda kimit-kle-taleñgut’ windiñ inda-dakleuktok Yesula ñindiñ ni-nandimbi eñguk, “Timbi ninda nandiwambi, notna timbekak?”

³⁰Eumbi, Yesuli tambane eyout manda no ñindiñ eñguk, “Ama noli Jelusalem nanin Jeliko it kwelan pim ñaupi, telaknan ñañipi, ama piñdasi endok kisinin loñguk. Loumbi wipi, dasindasin git kwilikwili gitikan lom tike-ñim talembi, ama en kak bim ñaumbi, kimbepi ti pakuk. ³¹Paliñilimbi, ñindiñ indañguk: tapma ama noli telak wolokgan pim ñambi ka-kimnemi, giñgiñgan ñambi, makle ñañguk.

³²Ñaumbi, tapma ittok kena ama noli bo wolok bi tomguk endi windiñgangot ka-kimnemi, giñgiñgan ñambi, makle ñañguk. ³³Gan ama Samalia nanin no telak wolokgan ñañguk endi ama win pakuknan bi sua kañbi, blan ti-ñimbi, ³⁴endoñnan ñambi, wandan win tuk galkñat wakít wain tukti wipi timilimiñguk. Ti-talembi, enlok doñki plon kimilim loumbi nañgip ñambi, patnandi ilan kimipi ka-dikñeñguk. ³⁵Salaumbi kañip ñaupi, kena nain tipet wolok tuan minem jimbi, patnandi it molom mimbi, ñindiñ niñguk, ‘Dik ama ñin ka-dikñeukañ, timbi minem gamlet wali nain nitepektok tuop. Makleukakta, siñgi undane bimbi, yousimbi gametat.’”

³⁶Yesuli windiñ embi, endikñe manda nandi-tale ama ni-nandimbi eñguk, “Ama tipet git no endi ama nin piñdasilok kisinin loñguk win kañgiliñ. Dik nitek nandilañ, endoñnan nanin ama nin endi ama wolok nol sinik indalak?” ³⁷Eumbi niñguk, “Ginañ busuk ti-ñimiñguk en.” Timbi Yesuli niñguk, “Dik bo ñambi, windiñgangot ti-kuukañ.”

Maliali Wopumdok mandan nandiñguk windiñ tilok

³⁸Timbi Yesuli gwañgwañii git Jelusalem ñanepi, telaknan ñañipi, it kwet nolok tombimbi, tam no koi Mata endi ilnan ni-tiañeumbi loñguk.

³⁹Loumbi, Matalok dalañ koi Malia endi Wopumdok kesiinan bi pipapi, mandan nandi-pakuk. ⁴⁰Gan Mata endila nanañ neknek ti-jumupi, glimona timbi, Yesuloñ indambi ni-ñombimbi niñguk, “Wopum. Dalana nambiumbi, natnañgan nanañ ti-jumut kena tilet. Dik wala nim nandilañ ba? Nimbim bim, nep kimilin.” ⁴¹Eumbi, Wopumdi tambane niñguk, “Mata Mata. Dik nepek asuptok nandi-bendi wopum timbi, ginañga milatalak, ⁴²gan dik nepek noñgangotta tipikalañ. Malia endila win ep tindi kindem kasilelak win nim apma tikelok.

Bep Yambatta nitek nimolo ti-ñimlok

11 Timbi nain nola Yesuli kwet nolok nimolo tiñguk. Timbi taleumbi, gwañgwañiilok nanin noli nimbi eñguk, “Wopum, Yoaneli gwañgwañiila nimololok sambat daut semguk, windiñgangot dik bo daut nimiñ.” ²Eumbi enguk, “Sindi nimolo tiñipi, ñindiñ enekaliñ, ‘Bep, dikok koka win giñgiñgan ti-gamlok.

Dik amatam gitik nip timbi giñgitkai indaneñ.

³Dik sandap noñgan noñgan wolok nanañ nimiñ.

⁴Nindi amatamdi yom ti-nimañ win gitik bi-semamiñ,

wala timbi dik bo yomni bi-nimiñ.

Dik ti-kuyuk plon nim nimbiwiñ.”

⁵⁻⁶Windiñ embi yousimbi enguk, “Tikap dik tim boñgipnan noka noloñ ñambi, kituu silikñeumbi, ñindiñ nimbeñ, ‘Nokok notna noli telak

bikap itnanan biumbi, nanañ towiupi yolonjilet, wala timbi dik nanañ tipet git no namiñ, timbi siñgimek tambon ombi-gametat.’⁷ Windiñ eumbi, noka it ginañgan dou patak endi ñindiñ tambane ganbek bek, ‘Dik nekta douñatnan nanin nep silikñelañ? It yama wesak ip kekakñet, timbi wembe gwañgwanaili bo ip dou-taleliñ, wala timbi nitek milapi gametet?’⁸ Nak ñindiñ ganba: endi windiñ ganbi, dik endok nolla timbi nim nandi-gamek bek, gañgan giñgineñgala timbi endi joñgo milapi, nepek nekta tipikalañ win dika gamekak.⁹ Windiñda nak sinla ñindiñ sanba nandiwit: Yambatta nimolo ti-ñimñipi, nepek nola ni ti-kunekaliñda win kasilenekaliñ, nepek nola lonji ti-kunekaliñda win kanekaliñ, timbi yama wesak wit ti-kunekaliñda pisat-samekak.¹⁰ Nekta, ama Yambattok plapta ni-nandañ endok kandañ win ñindiñ: ni-nandi tañdi kasileañ, lonjilonji tañdi kañ, ba yama wesak wikañ enda pisat-semalak.

¹¹ Ba sindoñ nanin bep nindi niñañli mikbalakta ni-nandumbi, malet miwik ba? ¹² Ba puput minjipta ni-nandumbi, kauñ miwik ba? ¹³ Sindi kolan tindi ama, gañgan nepenepek kindem wembe gwañgwanjiila pa emañ. Windiñda nitek timbi kunum Bepsi endi ama nindi Dindim Woñ kasileneliñdok ni-nandañ enda nim emek? Nim ya, endi sapma klembi, e-nandañ tuop emekak.”

Yesu gembinlok kusai win ka-daklelok

¹⁴ Nain nola Yesuli ama nolok gi-nañnan yal kolan pi-ñimimbi man sip-miñguk win ni-kle-kolimbi po ñañguk. Ñaumbi, ama wali manda eumbi, amatamdi kundit win kañgiliñ endi ka pi-asat timbi, nanandi kena tiñgiliñ.¹⁵ Gan

diwindi ñindiñ eñgiliñ, “Endi yal kolan pa ep klelak win yal kolandok telak damanji Belsebul endok gembin plon tilak.”¹⁶ Timbi diwindi ti-kuyuk ti-ñimbi, Yambattok gembin palmilak win timbi dakle-semektok jimba kundit no timbektok niñgiliñ.

¹⁷ Gan Yesuli ginañ nanandinji win ka-nandi-daklembi enguk, “Ama wapmañ nolok giñgitñiili tambipi, nisiñgan mineliñda endi biañgan kola-talenekaliñ. Timbi sambat noli bo windiñgangot tineliñda endi bo tawam papusenembi kolanekaliñ.¹⁸ Windiñgangot tikap Belsebul, win Satan, endok sambaliili tambipi, nisiñgan miañda, kenanjili nitek kwambiñ dauk? Win tuop nim. Windiñda tikap nak mandanjilok tuop klembi, Belsebullok gembinli yal kolan pa ep klewamda, nak endok kenan timba kolauk.

¹⁹ Timbi nepek no win ñindiñ: tikap Belsebulli gembu namumbi, yal kolan ep kle-semamda, nindi nosii gembu emumbi, endi yal kolan pa ep kle-semañ? Belsebul ba? Nim bek. Windiñda nitek timbi nokok plon windiñ eañ? Sindi naka manda juluñit nanañ win nosiili wakan timbi dakle-samnekaliñ.²⁰ Gan tikap nak biañgan Yambattok gembinli yal kolan pa ep kleletta, ñindiñ inda-daklelak: sindi Yambatti sambidikñelak endok gembin win ikan boñgip-siinan ka-nandañ.

²¹ Ama gembinat noli miktok nepenepek gitik tiwili dikñembi, ili ka-dikñe-kiliñ elakta, giñgitñiili ep timbi kolaneliñdok tuop nim.²² Endi miktok nepenepel wali tike kamaiuktok nandilak, gan ama no noli wolok gembin maklelak endi ama woloñ bimbi, mik ti-ñimimbi maklelakta, endi

miktok nepenepel wakít giñgítñii gitik apma ep danbi, enlok noliila emlak.[†]

²³Timbi miktok kandañ win ñindiñ: no en not nim ti-namlakta endi kanjik ti-namlak, timbi nindi nakita kena nim timbi, giñgítñai ep kimin tilakta endi ep kleum papuseneañ.”

²⁴Yesuli windiñ embi yousimbi enguk, “Tikap yal kolan noli ama ginan ginañ nanin lambi poñaukta, endi yal pa kuañnan ñambi, pipapat lonjimbi kuwik. Lonji tilapbi, ñindiñ ewik, ‘Nak bindambo undane ñambi, pakutnan lowa.’²⁵Windiñ embi, ña kawik win: it win ikan jamimbi ti-dindim em bimbipalek.²⁶Windiñ kañbi ñambi, yal kolan en makleañ kit tombon tipet yanañgìlim bimbipalek, it wandiñ lombi, wolok kuneliñ.[‡]Windiñ timbimbipalek, ama blangan. Nekta, dama yal kolan noñgandi ama win timbi kolaumbi, siñgi yal kolan asupti timbi kola sinik tauk.”

**Yambattok mandan nandimbi
tike kuañdi amatam
diwin yapma kle pakañ**

²⁷Yesuli manda windiñ eumbi, tam no amatam kimin ti-pakiliñ endok boñgipsinan pakuk endi kitimbi, ñindiñ niñguk, “Tam gapbi, num gamguk endi amatam diwin yapma klembi patak.”²⁸Gan Yesuli tamdok mannan tikembi, ñindiñ eñguk, “Win amatam Yambattok mandan nandimbi tañgoneañ endi wakan amatam diwin yapma kle pakañ.”

²⁹Amatamdi yousiyousi pa biñilimbi, kimin wopumgan indaumbi, Yesuli kusei kimipi, ñindiñ enguk, “Amatam man ñindiñgit kuañ sindi kolasi. Sindi kusatna kañbi nambi-dakleneliñdok jimba kundit no kaneliñdok embi giñgineañ, gan jimba kundit no nim

daut samum kanekaliñ. Nim sinik. Win Yonalok jimba kunditgot kanekaliñ.³⁰Nepek nek Yonala inda-ñimiñguk win Ninive nasila ñindiñ daut semguk: win Yambatti ni-mulimbi biñguk. Windiñgangot nak Ama Sisunik nepek nek inda-namekak win amatam man ñindiñgit kuañ sinda ñindiñ daut samekak: win Yambatti nani-mulimbi indañgut.

³¹Kwet no koi Siba wolok tam wapmali manda plon lololok nainnan amatam man ñindiñgit kuañ sin gita milapi, kusasi timbi dakleukak. Endi ama wapmañ Solomonda nandumbi, manda nandi-daklelok molom timbimbipalek, endok mandan nanduktok kwet mayañgan sinik nanin endoñ ñañguk. Gañgan sindi ama Solomon maklelak endok mandan nandi-kimkimneañ, wala timbi kinjan tikenekaliñ.³²Timbi Ninive nasili manda plon lololok nainnan amatam man ñindiñgit kuañ sin gita milapi, kusasi timbi dakleukak. Endi Yonalok mandala ginañji tambaneñgiliñ, gañgan sindi ama Yona maklelak endok mandala windiñ nim tañ, wala timbi kinjan tikenekaliñ.

³³Ama noli kolsalen pindopi, kambotti nim tapliwik ba kwet sembin nolok nim kimilek. Tambo endi indañgan kimipi, ama it ginañ loañ kolia sale-semlok windiñ timbek.³⁴Daukali piñgipkalok kolsale wandin. Daukali kindemda, Yambatti kolsalen gamlak wala ka-dakleumbi, ginañga gitik kolia salelak. Daukali kolanda, ginañga ginañ kilim mulumgot pakamlak.³⁵Wala timbi kilañmek! Nim kañbi, kolsalen kasileup nandiñguñ, gan kilim ikan kasileum pakamlak.³⁶Windiñda tikap kolsalendi ginañga gitik tokñeumbi,

[†]11:22 Yesuli eyout manda miktok plon eñguk win enla wakít Satandok plon eñguk; Satan en ama gembinat wandin, gan Yesulok gembini endok gembin maklelak.

[‡]11:26 It win ama ginanlok walan.

kilim no nim pakamlakta, sipalakti koli sale-gamlak windiñgan dik bo koli salelañ.”

Ama biesilok juluñitsilok telak nim kle-kulok

³⁷ Yesuli manda eu taleumbi, Falisi ama noli nanañ yakan nandemiktok ni-tiañeumbi, ñam ilan lombi, nanañ nanalok pipakuk. ³⁸ Gan endi dama kii nim wilikukta timbi^f Falisi ama wali nandi-bendi timbimbi, ³⁹ Wopumdi niñguk, “Falisi sindi jawañ ba tuk witna win pawangot pa wilikañ wandin, gan sindi ginañji ginañ kolan ba ti-piñpiñeli tokñem patak. ⁴⁰ Sindi ama kamas! Yambatti nepek pawan timbi indañguk, windiñgangot endi ginañ nim timbi indañguk ba? ⁴¹ Pawandok nepek wala nandi-bendi wopum nim tinekaliñ. Tambo sindi ginañji win pimbiñesila bi-sembe, ep kimitnekaliñ. Windiñ tneliñda, ginañji git ep tindinji tipet wali Yambattok dainan jamilan indaukak.

⁴² Falisi sindi nanañ kena ginañ nanin gitik win tambipi, gwasap ba yaya win bo kit tambon tambon tambipi, Yambattok tambon pa mañ, gan ginañjili en nim kasileañ, ba ep tindin dindim nim pa tañ, wala timbi sindi kilañmek! Yambat en mek sambekak. Sindi Yambatta tambon miñipi, enda ba amatamda ginañji emneliñ ñak! ⁴³ Falisi sindi it kiyau ginañ pitit damañgot pitneliñdok nandañ, timbi kimili tuanan amatamdi we sambi, giñgiñgan ti-samneliñdok nandañ, wala timbi kilañmet! ⁴⁴ Amatamdi sum sembin no nim ka-nandidaklembi, wolok plon joñgo yalimbi kolayañ.[§] Sindi sum sembin wandin,

gan amatamdi nepenepek kolanli sindok ginañji tokñelak win nim ka-nandidakleañ, wala timbi kilañmet!”

⁴⁵ Timbi endikñe manda nandi-tale ama noli Yesula niñguk, “Endaut, dik Falisi amala windiñ enlañda, ninda bo giñgiñgan nim ti-nimlañ.” ⁴⁶ Eumbi enguk, “Endikñe nandi-tale ama sindi amatam nepek milap** tañgoneliñdok pa emum milataumbi, ep timbi pañgitaneliñdok kit kimit no nim pa ti-semañ, wala timbi kilañmet! Yambatti sindi bo sambekak.

⁴⁷ Sindi kilañmet! Plofet ama nin bep pañjiili yandip kingiliñ endok sum gwatnam win sindi timbi kaik talak. ⁴⁸ Endi yandip kingiliñ, timbi sindi sum gwatnamji timbi kaik tañ, wala timbi bep pañjiili plofet amala nek ti-semgiliñ win sindi ka nandum kindem sinik tilakta sin inda-dakleañ. ⁴⁹ Kusei windiñda Yambat nanandi-tale molom endi ñindiñ enguk, ‘Nak plofet ba giñgit ee ama Isael amatamdoñ eni-mulam ñaumbi, endoñnan nanin diwin ep timbi kolaneliñdok kle-gimgim embi, diwin yandip kimnekaliñ.’ ⁵⁰ Wala timbi plofet ama gitik kwet kusei kimikimilinan nanin bikap man ñindiñgit yandip kingiliñ endok wekatsilok tuan kolan win amatam man ñindiñgit kuañ sindi ombi-tikenekaliñ. ⁵¹ Win Abellok plon kusei kimipi, Sakalalaia ama nin sisuat git tapma it wolok boñgipsetnan wili kinguk endok plon talelak endok kimkimjilok tuan kolanla nak biañgan ñindiñ sanlet: amatam man ñindiñgit kuañ sindi win ombi-tikenekaliñ.

⁵² Yambatta nanandilok telak wali it wandin. No en wolok ginañ lolakta endi Yambattok kusei ka-nandi-

^f11:38 Falisi amali Yambattok dainan jamilan indaneliñdok kisi pa wilikañgiliñ.

§11:44 Namba 19:11-22 ñindiñ elak: no en ama dalandan en ba nepenepele tikekalakta endi Yambattok dainan jamilan nim indalak.

**11:46 Nepek milap win endikñe manda milap wolok walan.

daklembi nandi-ñimlak. Endikñe manda nandi-tale ama sindi it wolok yama ki win kimit kimbiñ dañ, gan ginañ nim loñgiliñ, timbi amatamdi bo lonep nandiñgiliñ win kimisip ti-semgiliñ, wala timbi kilañmet!”⁵³ Yesuli windiñ eu taleumbi, walinin pi ñaumbi, Falisi git endikñe nandi-tale ama endi kusei kimipi, kanjik kolan sinik ti-ñimbi, ni-nandi kusei kusei tiñipi,⁵⁴ kit yout tineliñdok enlok mandanli sisoñ ti-ñimnep nandimbi, mandimandi ti-ñimgiliñ.

12 Nain wolonda amatam asup kwinakwinattok tuop nim endi bo Yesuloñ kimin timbi kle-gimbupi, tambo yali tiñgiliñ. Timbi Yesuli kusei kimipi, dama gwañgwañiila ñindiñ enguk, “Sindi Falisi amalok plaua kimilimbendinjila ka-kiliñ embi kunekaliñ. Win endi manji mambenji tipelat, timbi ep tindinji juluñit tañ wala elet. Nim kañbi, sindi bo windiñgangot tineliñ.² Biañgan sinik, nepek kimisembin gitik win Yambatti timbi indañgan indaumbi, nanandi sembin gitik win timbi dakleukak.³ Windiñda sindi manda kilim ginañ eñgiliñ win maim plon eu indaukak, timbi sindi nepek no it ginañnan manda janjak eñgiliñ win ipakanan wopungan eu piukak.”

Yambat endañgot misi-ñimlok

⁴ Yesuli yousimbi enguk, “Notnai, nak ñindiñ sanba: amali piñgipsiñgot wili kimmeliñ, gan siñgi kandañ sep timbi kolaneliñdok gembì no nim pat-semhlak enda nim misinekaliñ.⁵ Tambo ninda misi-ñimlok win daut sametet: Yambatti ama wili kimbi, siñgi kandañ jimbiñ koli piuktok gembin palmilak enda misimisi ti-ñimlok. Biañgan sinik sanlet: endañgot mek misinekaliñ.⁶ Monik tiptip kit tombongot win minem gimìn tipetti tutatuan, gañgan Yambatti noñgan no nim

kamala-ñimlak.⁷ Sindi endok dainan loloñ sinik, monik asup yapma kleañ, timbi endi kumbanji saktok kwinakwinatsi win bo nandi-talelak, wala timbi amala nombo nim misi-semnekaliñ.

⁸ Sanba nandiwit. No en amalok dausinan ‘Nak Yesulok giñgit’ windiñ e-daklelakta, nak Ama Sisinikti Yambat-tok eñaloñiilok dausinan enda wakan ‘Endi nokok giñgit’ windiñ e-dakleutat.⁹ Gan no en amalok dausinan naka ‘En nim nandi-ñimlet’ elakta, nak Yambat-tok eñaloñiilok dausinan enda wakan ‘En nim nandi-ñimlet’ eutat.¹⁰ Timbi no en Ama Sisinik nani-kolalakta, endok yomin win kindem bi-ñimlok, gan no en Dindim Woñ ni-lakalakae tilakta, endok yomin win kimilim palmekak.

¹¹⁻¹² Amali manda plon sepmbi, it kiyau ginañ ba gavmandok dainan ba lolonjiilok dausinan sapitnekaliñ. Nain wolongan sinik Dindim Woñdi manda nek eelok win daut samekak, wala timbi wolonda sindi nandi-bendi wopum timbi, ñindiñ nim enekaliñ, ‘Ñindi manda nek enetamiñ?’ Ba ‘Nek tambane eninetamiñ?’”

Minem kwilikwilila ka-galkta nim tilok

¹³ Timbi ama kimin wopum boñgipsinan ama noli Yesu nimbi eñguk, “Endaut, datnali betnettok kii bimbìn win en noñganliñgot ep kulak, wala timbi dik nimbimbi, nokok tambon danbi namìn.”¹⁴ Eumbi niñguk, “Notna, ba ama noli nak sambì-danbettok ba nepenepeset dani-samettok nanbi taleñguk ba? Nim ya, win nokok kena nim.”¹⁵ Windiñ embi yousimbi, amatamda enguk, “Nepek tokñetokñen wali kuñgu kindem nim samlak, wala timbi sindi ka-kiliñ embi, kuñgunji ka-dikñe-kiliñ enekaliñ. Nim kañbi, kwilikwili ba nepek nola ka-galkta tineliñ.”

¹⁶ Windiñ embi, eyout manda no ñindiñ embi enguk, “Ama minem kwilikwili asupmat endok nanañ kenan bien lali kindem daumbi, ¹⁷ nanandin ginañ ñindiñ nandi-kwinakwinaleñguk, ‘Nitek tilok? Nanañ bien asup ñali it kawai wolok ginañjinan wisi-kolettok tuop nim!’ Windiñ nandimbi ¹⁸ eñguk, ‘Kombikmek nandilet: nak wisi-kot it kawai gitik win wiapi, komblin wopum asupgan kindipi, nanañ ba kwilikwili gitik pat-namlak win wolok wisi-kolettat. ¹⁹ Tiñipi, natnala ñindiñ eutat: Ip ñak! Nak nepenepek kindem gwilat asup-tok kimip kiulambi pat-namlakta timbi kindem pat-nandimbi, na silisili timbetat!’ ²⁰ Gan Yambatti tambon ñindiñ niñguk, ‘Dik kamen, man tim ñolondañgan kuñguñga gapma tikelok. Timbi nepek ti-jumut tiñguñ wali nindok timbekak?’” ²¹ Yesuli eyout manda windiñ embi, yousimbi enguk, “No en kwelan ñolok kwilikwili asup palmektok ep kiutak, gan nepek Yambattok dainan tuannat no nim palmilakta, endi ama kamen wandin.”

Piñgip ka-dikñela nandi-bendi wopum nim tilok

²²⁻²³ Timbi Yesuli yousimbi, gwañgwañiila ñindiñ enguk, “Nepek tokñetokñen wali kuñgu kindem nim samlakta timbi nak kuñgunjilok ba piñgip-silok kandañ ñindiñ sanlet: win kuñgu ba piñgip wali bien tilak, nanañ ba dasindasin wali nim, wala timbi sindi nanañ nek nanekaliñ ba dasindasi nek dasinekaliñ wala nandi-bendi wopum nim tinekaliñ.

²⁴ Sindi monik ooeo yambim nandiwit: endi nanañ tipi-bimbi met nañ windiñ nim pa tañ, timbi endi wisi-kot it bo nim pat-semllak, gañgan Yambatti tuopkan ep towilak. Sindila endok dainan monik yapma kleañda, nitek timbi nim sep towiuk? ²⁵ Timbi sindoñnan nanin no

endi nandi-bendi wopumli kuñgun lakat yousum ombatawik ba? Nim ya! ²⁶ Sindi nepek tip kambak wandin tindilok tuop nim, windiñda kusei nekta nepek diwin wala nandi-bendi wopum pa tañ?

²⁷ Pama klinan indañ win yambim nandiwit! Nak ñindiñ sanba: endi kena meñ nim tañ, ba dasindasinji bo nim pa youkañ, gañgan endok pamanjili ama wapmañ Solomondi dasindasin kindem sinik pa dasiliñguk endok paman win maklelak. ²⁸ Kli nepek pamanat kena ginañ man lambi indaumbi, desa dom-bimbi ep siu ñinekaliñ wandin win bo Yambatti dasindasinji kindem emlak, nitekta timbi endi sindok dasindasinji nim timbi inda-samek? Win nim nandañda, sindok nanandi-kilikinji win lakat sinik pat-samlak!

²⁹⁻³⁰ Amatam Yambat nim nandi-kilikti mañ endok nanandinjili nanañ tuk nepek wandindokgot pat-semllak. Bepsili ikan ñindiñ nandi-talelak: nepek gitik win nim pat-samekta sindi kuneliñdok tuop nim, wala timbi sindi amatam diwindi tañ windiñ nim tinekaliñ, ba nandi-bendi wopum nim tinekaliñ. ³¹ Tambo sindok nanandinjili Ama Wapmañjilok giñgit kuñgulokgot pat-samekak, timbi nepek wandin wali bo kuñgunjilok inda-samekak.”

Ama Sisunik endok tomtomlok ti-pañgitam kulok

³² Timbi Yesuli gwañgwañiila enbi eñguk, “Kikesmin tip, sindok Bepsili ñindiñ tindila nandum kindem dañguk: en ama wapmañji kumbi, sindi en gita kandikñe kena tineliñdok nandimbi, wolok tuop tiñguk, wala timbi sindi misimisi nimnat kunekaliñ. ³³ Sindi nepenepesi pat-samlak win tuatualok kimipi, minem walinin tikembi, pimbiñesila emnekaliñ. Windiñ tinekaliñda, tuanji nim taleukak

win kunum ginañ pat-samekak. Kumbu amali win kumbu tineliñdok tuop nim, ba kwinakamdi win nim timbi kolaukakta timbi wali minem liksi nim kolawik wandin. Sindi kwelalok nepenepek wala galk nim nandinekaliñ. Tambo sindi nepek nek Yambattok dainan loloñ sinik wala galk nandinekaliñ. ³⁴ Kusei ñindiñda: nepek ginañjili kasileum pataknan kandañ ginañ nanandinjili bo wandiñ pat-samekak.

³⁵⁻³⁶ Kena gwañgwali molomjili nanañ si-jumut tindinnan nanin undane ilan bimbi, wesak wilimbi, plastik sinik pisolimneliñdok mandimandi pa tañ, windiñgangot sindi kolsalenji pindolim diumbi, kena tindilok ti-pañgitam kunekaliñ. ³⁷ Kena gwañgwali wandiñ ti-kuñilimbi, molomjili undane bimbi kalak win: kena gwañgwañiili gama kaik papi, mandi pakañ. Kena gwañgwa wandin wali gwañgwa diwin yapma kle pakañ. Nak biañgan sanba: molomjili kena tindilok ti-pañgipañgi timbi, nanañ naneliñdok eni-tiañembi, nananji kle-semekak. ³⁸ Win tim bomup ba puputti kusei kimipi kitilaknan undane bimbi, kena gwañgwali gama kaik paliñilimbi ep timbi indaukta, gwañgwa wali wakan diwin yapma kle pakañ.

³⁹ Timbi sindi nepek ñin nim nandi-kamalanekaliñ: it molomdi kumbu amali nain nekta sinik biwik win nim nandilak. Nandiwimda! endi kaik kuñipi, il wiapi, ginañ loup timbimbi kimisip ti-ñimek. ⁴⁰ Windiñgangot sindi ‘Ama Sisinikti man nim tombek bek’ wandiñ nandiñilimbi, wolongan kaikan bi tombekak. Wandiñda timbi sindi tomtomnalok ti-pañgitam kunekaliñ.”

⁴¹ Timbi Petloli niñguk, “Wopum, eyout manda elañ win nindokgot ba amatam gitiktok?” ⁴² Eumbi tambane

eñguk, “Manda win kandikñe ama matañgotañgolat nanandin kindem palmilak wandin wala elet. Win en wakan molomñiili kena gwañgwañi diwin yambi-dikñelok nimbi taleumbi, nanañ mepmettok nain dindim sinik dani-semektok nilak. Molomñiili kena manda wandiñ nimbi, ⁴³ ña kukap undane bimbi kalak win: kena gwañgwali nek timbektok niñguk wolok tuopkan tiñgukta endi gwañgwa diwin yapma kle patak. ⁴⁴ Nak biañgan kena gwañgwa enda ñindiñ sanlet: molomñiili nepenepek gitik win endi ka-dikñeuktok nimbi taleukak.

⁴⁵ Gan tikap kena gwañgwa wali ginan ginañ ñindiñ nanduk, ‘Molomnali ña sakñelambi, plastik nim biukak’ wandiñ nandimbi, kusei kimipi, kena wembe gwañgwa diwin joñgo yandiñbi, nanañ ba tuk kwambiñ wopum nañbi, kamakama timbekta, nek inda-ñimek? ⁴⁶ Kena gwañgwa molomñiili kena nain nekta ba nain nekta sinik biukak win nim nandilakta timbi endi nim mandi palimbi, nain wolondañgan molomñiili undane biukak. Bimbi, ep tindin kolan win kañbi, wolok kinjan ti-lamipi, amatam Molom nim kimit-kleañ en gita tu-anji kolan ombi-semekak.

⁴⁷ Tikap kena gwañgwa wali molomñilok mandan nandiñguk, gan nim tañgoneñguk ba nim ti-pañgipañgile tiñgukta, en nain ombapgan waipmilok. ⁴⁸ Gan tikap endi molomñilok mandan win nim nandiñgukta makleumbi, nain dumangan waipmilok. Wandiñgangot tikap Yambatti ama nola gwilam asup miminda endi wolok tuopkan tambon ombi-milok nandilak, ba endok kiinan kena wopum kimikimilinda, endi wolok tuopkan kenalok bien indauktok nandilak.”

Yesuli amatam ep tambilektok indaŋguk

⁴⁹ Yesuli yousimbi enguk, “Nak komba kwelan kimilam diuktok indaŋgutta ñindiñ nandilet: komba wali ikan du-alimda, win kindem sinik. ⁵⁰ Gan nak dama tuk walan no^{††} iilok nanbi tale-talen. Tuk win gama nim iŋgutta timbi milap wali ginaña timbi milatalak. ⁵¹ Sindi nak amatam kwelan ep timba busukñenengan kuneliñdok indaŋgut windiñ nandañ ba? Windiñ nim. Nak ñindiñ sanba nandiwit: tambo nak amatam ep tambilettok indaŋgut. Naka timbi ⁵² man ñindiñgitta kusei kimipi, kundit ñindiñ inda-ta-ñaukak: sambat kit meñ noŋgan yakan pa kuañ endi tambipi, kimin tipet indambi, tipetti tambon, tipet git noli tambon windiñ ipi, nisiŋgan tambon tambon kanjik tikunekaliñ. ⁵³ Windiñ tambipi, bep niñan endi nisetkan tambon tambon ipi, kanjik tindekamik, timbi me wemba endi bo nisetkan tambon tambon ipi, kanjik tindekamik, timbi nambin tam git yapman tam endi nisetkan tambon tambon ipi, kanjik tindekamik.”

Yambattok manda dindimgan nandilok

⁵⁴ Yesuli amatam kimin wopumda yousim ñindiñ bo enguk, “Sindi mulukuali tuk kimbiñ kandañ indam biumbi kañbi, wolongan ñindiñ pa eañ, ‘Gwi biutak’ windiñ eumbi, wolok tuop indalak. ⁵⁵ Timbi sindi sasaleli klinan kandañ nanin pendip biumbi kañbi, ñindiñ pa eañ, ‘Maim kunduwat diutak’ windiñ eumbi, wolok tuopkan indalak. ⁵⁶ Ama manji mambenji tipelat! Sindi kunum git kwettok plon nek indalak win kañbi, maim iletak ba gwi piutak win ka-kiliñ eañ. Gan nitekta timbi

sindi man ñindiñgit nepek nek indalak win kañbi, kenanalok kusei nim ka-nandi-dakleañ? ⁵⁷ Ba kusei nekta sinlok ep tindiñji plon nek ñali dindim sinik win bo nim ka-danbi, wolok tuop tañ?

⁵⁸ Tikap ama noli manda plon gapilep timbimbi, siti telaknan yakan ñañipi, mandanjet e-salendemiktok nika timbekañ. Nim kañbi endi giŋginembi, gep tiañembi, manda kandanloñ gapilimbi, endi bo tem dumandok kiinan gapilimbi, endi gepmbi, it kwambiñnan gapilek. ⁵⁹ Biaŋgan ganlet, dik it kwambiñ ginañ papi, minem nitek ombi-ñimlok een win gitik ombi-mi-taleuñ wolok tuop.”

Ginanji nim tambanenekaliñda kolanekaliñ

13 Nain wolondaŋgan amatam wolok bi pakiliñ endoñnan nanin diwindi Yesula kasat ñindiñ ti-ñimgiliñ: Galili ama diwindi tapma ilan tapma tiñilimbi, Pilatoli eum yandipmium kimbimbi, wekatsili pimbi, tapma gauttok wekatsili wakit kiukuk. Kasat windiñ ti-ñimiumbi ² tambane enguk, “Milap wandin inda-semgukta, ama wolok yomjili Galili ama diwisilok yom makleŋguk, sindi windiñ nandañ ba? ³ Nak ñindiñ sanba: nanandiñji win dindim nim. Gan sindok kandañ, tikap sindi ginañji nim tambanem kunekaliñda, windiñgangot sindi gitik kola-talenekaliñ. ⁴ Timbi amatam 18 Siloam kandañ kimgiliñ win endok kandañ nitek? It ombap jiŋginli gilombi, ep kot tapliŋguk. Endok kolanjili amatam diwin gitik Jelusalem kuañ endok kolanji makleŋguk, sindi windiñ nandañ ba? ⁵ Nak ñindiñ sanba: nanandiñji win dindim nim. Gan sindok kandañ, tikap sindi ginanji nim

^{††}12:50 Tuk win milap ba piŋgip gawat Yesuli bembektok tiŋguk wala elak.

tambanenekaliñda, windiñgangot sindi gitik kola-talenekaliñ.”

⁶Timbi Yesuli eyout manda no ñindiñ enguk, “Ama nolok wain kenan ginañ fik komba no tipium pakuk. Timbi kena molomdi komba win ka-nandi timbepi biñguk, gan endi bien no nim lali palimbi kañguk. Bien nimnat kañbi, ⁷kena kandikñe amala nimbi eñguk, ‘Kalañ: gwilat tipet git no gitik wolok ginañnan nak ñañambi timbi, komba bienda yolonjilet, gan endi bien no nim lalilak. Neta slakan sinik kwetok galk tiañe-talelak? Kak, dombi kot!’ ⁸Eumbi niñguk, ‘Molomna. Biumbi, gwilat noñgangot nombo yousi-mium palin. Palimbi, nak kwet tambipi, kuseinan makauttok tem kimipi kautat. ⁹Gwilat no wolondamek bien laliukak bek. Tikap nimda, komba win kindem dombi kolekañ.”

Yambatti amatam nitek yambi-dikñelak

Yambattok kandikñe win nitein?

¹⁰Sabat patnandi nain nola Yesuli it kiyau nolok ginañnan amatam enidaut ti-sem pakuk. ¹¹Timbi tam no yal kolandi pi-ñimimbi, jibat siñgin sait ginañ timbi inda-ñimiumbi, en dindim ilektok tuop nim, wala timbi gwilat 18 wolok tuop plindambi pa kuliñguk, endi bo wolok bi pakuk. ¹²Palimbi, Yesuli tam win kañbi kitiñimium biumbi niñguk, “Tam, jibat gep top-kiliñ eñguk wali ip taleumbi, siñgiña pañeun.” Windiñ eñipi, ¹³kii endok plon kimilimbi, wolongan siñgin sait ti-dindim embi, kusei kimipi, Yambat ni-kindem dañguk.

¹⁴Yesuli Sabat patnandi nainnan tam win timbi kindem dañgukta timbi it kiyaulok telak dama endi ginañ komba diumbi, amatam enombimbi, ñindiñ eñguk, “Sandap kit tambon noñgan win

kena tindilok pat-samlak, wolonda endi sep timbi kindem daneliñdok binekaliñ, Sabat patnandi nainnan nim.” ¹⁵Windiñ eumbi, Wopundi tambane ñindiñ niñguk, “Ama manji mambenji tipelat! Sindi gitik makauk ba doñkinji win Sabat patnandi nainnan isinan ep pisapi, tuk naneliñdok pa yanañgikañ. ¹⁶Gan tam ñin Ablaamdok komblin endok kandañ win nitek? Satandi gwilat 18 gitik topmiumbi ku-ta-bilak, timbi sindi en Sabat patnandi nainnan nim pisalimlok nandañ ba?” ¹⁷Windiñ eumbi, kanjikñi gitikti mayek tam palimbi, amatam gitik endi kundit kindem sisinik tiliñguk gitik wala silisili tiñgiliñ.

¹⁸Timbi Yesuli yousimbi enguk, “Yambattok kandikñe win nitein? Kandikñe wali nitek bendilak nak wolok plon eyout manda nek eut? ¹⁹Win mastat minjip ama noli tikembi, kenan ginañ kokuk wandin. Minjip tipnam wali lambi bendi wopum dambi, komba wopum timbimbi, monikti isi kii gayam plon tiñgiliñ.”

²⁰Windiñ embi, bindambo ñindiñ enguk, “Nak Yambattok kandikñe win nitein eut? ²¹Win plaua kimilimbendi tam noli tikembi, plaua kwilan wopumgan wakit kiupi tambaneñguk wandin. Papalem kaumbi, kimilimbendi lakatgot wali plaua gitik win timbi bendi lambiñguk.”

Kunumdok yama gik sinik wolok lololok

²²Yesuli Jerusalem ñaupi, it kwet wopum ba tip wandiñ ñañipi, amatam enidaut ti-semguk. ²³Timbi ama noli ni-kañbi eñguk, “Wopum, win ama lakat endiñgot Yambatti kolanjilok tuan wiat-semumbi, kunum ginañ lonekaliñ ba nitek?” Eumbi enguk, ²⁴“Nak ñindiñ sanlet: amatam asupti Yambattok kandañ ñanepi wit

nim kanekaliñ, wala timbi sindi yama gik sinik wolok loneliñdok gembu kot-nekaliñ. ²⁵ It molom endi milapi, yama sip taleumek, sindi bi it pawan ipi, wesak wipi ninekaliñ, ‘Wopum, yama pisat-nimiñ.’ Eumbi, tambon ñindiñ sanbekak, ‘Nak nim nandi-samlet. Sindi denasi?’ Sanbi nandimbi, ²⁶ kusei kimipi, manda tombon ñindiñ ninekaliñ, ‘Nindi dikita yakan nanañ tuk nañgimiñ, timbi dik nindok ipakanan giñgit manda e-daut tiñguñ.’ ²⁷ Gan endi ñindiñ sanbekak, ‘Nak ñindiñ sanlet: sindi denasi win nak nim nandi-samlet. Kolan tindi gitik sindi nambim ña-talewit!’

²⁸ Timbi kimisip ti-samgukta timbi sindi kunum pawan papi, Ablaam, Aisak, Jekop git plofet gitik endi Yambat gita kuñilimbi yambinekaliñ, wolondamek sindi wandiñ kukulembi, manji si-gilim danekaliñ. ²⁹ Tiñilimbi, Yambattok giñgitñiili kwet tambon tambon taletalenan nanin en gita kuneliñdok bimbi, nanañ si-jumut tindinnan pipapi nanekaliñ. ³⁰ Nandañ: wolonda ñindiñ indaukak: ama nin enda nandum siñgi kuañ endoñnan nanin diwisili dama tinekaliñ, timbi damandaman kuañ endoñnan nanin diwisili siñgi tinekaliñ.”

Yesuli Jelusalem it kwetta blan ti-ñimiñguk

³¹ Nain wolongan Falisi ama diwindi Yesuloñ bimbi niñgiliñ, “Elotti gwili kimbeñdok nandilak, wala timbi dik ñalinin pi ñau.” ³² Eumbi enguk, “Sindi ñambi, kamot moyen wala ñindiñ nimbit, ‘Nandilañ, nak man git desa jimbatsiat ep timba kindem dambi, yal kolan ep kle-sembe, siñgi nombo yousi ñambi, kenana timba taleukak.’ Sindi ña windiñ nimbi nandiwin. ³³ Biañganak, plofet

ama Jelusalemgot yandip kimkimlok, kwet nolok nim, wala timbi nak man ba desa ba sisa telaknan yousi ñañalok een.

³⁴ O Jelusalem nasi, sindi blasiñgandok. Sindi plofet ama pa yandip kimañ, timbi ama sindoñ eni-mumulun bañ win kawatti yandipmium kimañ. Puputti niñañii ep kimin timbi, papauli ep kamailak, windiñgangot nain asupgan nataloñ sep kimin timbettok nandiñgutan sindi nim nandi-namgiliñ. ³⁵ Nandañ! Wopumdi sindok kwesi bimbi, nombo nim sep kamaiukak. Timbi nak ñindiñ sanba: sindi nombo nim nambinekaliñ. Nim sinik. Sindi nokok plon ñindiñ enekaliñ, ‘Wopumdi ama nimulim nindoñ bilak en gwilam milok!’^e wolondamek nombo nambinekaliñ.”

Plap kenali Sabbatok endikñe manda kimit-klekle win maklelak

14 Sabat patnandi nain nola Falisi ama loloñ noli Yesu nanañ nanalok ni-tiañeumbi ña lo palimbi, nanañ beulok noliili ka-tuakiliñ. ² Timbi ama no kii kesii bendimbendinat endi Yesulok dainan bi indaumbi ³ kañbi, endikñe manda nandi-tale ama git Falisi ama eni-nandimbi eñguk, “Endikñe mandali nek tineñdok nandi-nimlak - Sabat nainnan ama kindem timbi kindem dalok ba nim?” ⁴ Windiñ eumbi, manda no nim tambane nimbimbi, ama win tikembi, timbi kindem dambi ni-mulim ñañguk. ⁵ Timbi Yesuli eni-nandimbi eñguk, “Sabat patnandi nainnan niñañji ba makauksi noli tuk ban ginañ piukta, sindoñnan nanin nin endi platikan nim tiañeum lambek?” ⁶ Windiñ eumbi, manda tambon tambane nineliñdok lonjiñgiliñ.

Kayombineañ ba plap tañdi tuan tikenekaliñ

⁷Timbi ama eni-tiatiañen endi ama lolondok pitit plon pipatneliñdok pilimbi, Yesuli win kañbi, eyout manda no ñindiñ enguk, ⁸“Ama noli nanañ sina tilaknan gep tiañeumbi, dik ditnalok nanandiñgala ama lolondok pitit plon nim pipaleñ. Nim kañbi, ama loloñga no nanañ molomdi ni-tiañeñguk endi biumbi, ⁹sitet tipelat sep tiañeñguk endi gambimbi, ñindiñ ganbek, ‘Endok pitit win, bi-ñimimbi, nolok pit.’ Windiñ gambimbi, dik siñgi mayek timbimbi, gani-mulim siñgi sinik ña pipaleñ. ¹⁰Windiñda timbi, tambo gep tiañenekaliñ wolonda dik pitit siñgi sinik wolok pilekañ. Windiñ timbeñda, nanañ molomdi gambimbi ñindiñ ganbek, ‘Notna, dik lo, pitit dama tike.’ Windiñ gambimbi, dik ama diwin no gita yakan nanañ nalañ endok dausinan kot giñgit tikeukañ. ¹¹Nekta, ama gitik nisilok kosi giñgit tike-loañda endok kosi giñgit tike-piukak, timbi no en kayombinem kulakta en tike-loukak.”

¹²Timbi Yesuli yousimbi, ama ni-tiañeñguk enda ñindiñ niñguk, “Dik nanañ sina tip ba wopum tiñipi, nokai ba dat kwayañgai ba sambakai ba dikok kwekanan nasi minem kwilik-wilinjiat wandisi win nim pa eni-tiañeukañ. Nim kañbi, endi bo tombon gep tiañembi, nepek nek tiñguñ wolok tombon kwelan ñolok ombi-gamum tike-taleuñ. ¹³Tambo dik nanañ sina tiñipi, ama pimbiniñesi waktu ama kisi ba kesisi ba dausi kolan wandisi eni-tiañeukañ. ¹⁴Endi tombon ombi-gamneliñdok tuop nim, gan ama dindim endi kimnan nanin milatnekaliñ wolondamek Yambatti tuañga kindem ombi-gamumbi, amatam diwin yapma kle palekañ.”

Yambattok ni-tiañela e-tembi manda nim elok

¹⁵Timbi ama Yesu gita yakan nanañ nañgiliñ endoñnan nanin noli manda win nandimbi, ñindiñ niñguk, “No en Yambatti nanañ sina wopum giñgitñiilok ti-semekak win nambekakta endi amatam diwin yapma kle patak.” Windiñ eumbi, ¹⁶Yesuli niñguk, “Nain nola ama noli nanañ sina wopum timbepi, amatam asup sinik eni-tiañeñguk. ¹⁷Nanañ nanalok nain indaumbi, kena gwañgwa no ni-mulimbi, eni-tiatiañen endoñ ñambi enguk, ‘Nepenepek gitik ip tiwili dikñemiñda timbi sindi biwit!’ ¹⁸Gan endi noñgan noñgandi kusei kimipi, e-tembi manda nimbi eñgiliñ. Ama dama ña kañguk endi ñindiñ niñguk, ‘Nak kwet sanoñgat no tuañgut win ña kaultok een, kusei wala timbi nak nim bimbilok dik nokok blan mandana molomgala nimbekañ.’ ¹⁹Timbi ama noloñ ñaumbi, endi ñindiñ niñguk, ‘Nak makauk wapai kit tombon tombon kena emettok ep tuañgut win yanañgipi tikatika timbepi ñaupi tilet, kusei wala timbi nak nim bimbilok dik nokok blan mandana molomgala nimbekañ.’ ²⁰Timbi noli bo ñindiñ niñguk, ‘Nak tam kombikan tiñgutta timbi ñañalok tuop nim.’

²¹Timbi kena gwañgwali undane bimbi, eni-tiatiañen endi nek eñgiliñ wolok kasat gitik win molomñila ti-ñimiñguk. Timbi nanañ beuli ginañ komba diumbi, kena gwañgwan ñindiñ niñguk, ‘Dik platik sinik it kwettok telak tip ba wopum wandiñ ñambi, ama pimbiniñesi waktu ama kisi ba kesisi kolan ba dausi sipsipmin yambimbi yanañgilim biwit.’ Windiñ eumbi, wolok tuopgan timbi, undanem bimbi ²²niñguk, ‘Molomna, mandañga ip biennat tilak, gan it ginañ gama nim tokñek.’ ²³Windiñ eumbi niñguk,

‘Bindambo ñambi, it kwet pawan telak tip ba wopum tuop kuñipi, amatam yambetañ win eni-giñgineumbi, itna ginañ tokñeneliñdok biwit. ²⁴Nak ñindiñ sanlet: ama dama eni-tiatiañen endoñnan nanin noli nanañ ti-jumut ti-semiñ win lakat no nim nanekaliñ.’”

Yesu julunjuluñ nim kle-kulok

²⁵Timbi amatam kimin wopum asupti Yesu ñañguknan kle ñañilimbi undane yambimbi, ñindiñ enguk, ²⁶“No en nakita kuupi nandilak, gan naka timbi meñ beu wakít tamin ba wembe gwañg-wañii ba dal kwayañii ba wiwii ba enlok kuñgun win bo siñgi nim wit-semilakta, endi nokok gwañgwana sinik kuuktok tuop nim. ²⁷Timbi no en enlok kloñbal nim tike bembí, nak nep kle kulakta, endi nokok gwañgwana sinik kuuktok tuop nim.

²⁸Tikap sindoñnan nanin noli it wopumgan kindilep nandiwikta, endi dama pipapi, ittok tuanla nandimbi, minem palmilak wali it win timbi taleuktok tuop ba nim win ka-nandiwik. ²⁹Nim kañ, yop tambí, it kusei kimilek, gan endi it timbi taleuktok tuop nim, timbi ama it win ka-nandañ endi gitikti kusei kimipi ni-lakalaka embi, ³⁰ñindiñ eneliñ, ‘Ama ñali it plapkan kusei kimipi kindikuk, gan nitekta nim timbi talelak?’ ³¹Ba tikap ama wapmañ no endi ama wapmañ nol nola mik ti-ñimepi ñauk, endi nitek timbek? Endi dama pipapi nandi-kiliñ embi, endok ama lakatgot endi diwindok ama asupgan mik ti-semneliñdok tuop ba nim. ³²Tikap nimda, kanjikñili gama mayañgan paliñilimbi, ama wapmañ wali kanjikñiloñ manda kimilim ñaumbi nimbek, ‘Busuk inda-nimektok nitek timbet?’

³³Windiñgangot sindi giñgitsii ba nepenepesi gitik pat-samlak win

siñgi wilmineliñdok nim ti-pañgitam pakañda, sindi nokok gwañgwana sinik kuneliñdok tuop nim. ³⁴Palañ win nepek koñgom sinik. Gan wolok koñgomli talewikta, nitek tinambi, nombo koñgom dawik? Windiñ tindilok tuop nim! ³⁵Palañ wandin win nana kena ginañ ba gwilañgwilam ginañ kena nimnat, slak kolim ñalok.††

No en pawañnat endi pawañ kimipi, mandana nandi-kiliñ eukak.”

Yom amali ginañ tambanelak enda timbi silisili wopum indalak

15 Timbi takis epep ama ba yom ama asupgandi Yesulok mandan nandinepi pa baañgiliñ. Windiñ timbimbi, ²Falisi ama git endikñe manda nandi-tale ama endi yambimbi nandum piumbi, Yesula ni-wolwolk embi eñgiliñ, “Ama wali yom ama not ti-sembi, en gita pipat-milat timbi, nanañ yakan pa nalak.” ³Windiñ eumbi, Yesuli eyout manda no ñindiñ enguk, ⁴“Tikap sindoñ nanin ama noli sipsip 100 yambidikñeñilimbi, noñgan noli pailekta, biwik ba? Nim ya! Endi 99 diwin win kwet kli pataknan yambium kli na-palimbi, noñgan pailak win lonji ñakap timbi indauk wolok tuop. ⁵Timbi indambi, walen kindem daumbi, bupum mimbí undane ñauk. Ña ⁶ilnan tombi, nolii ba il kwelnan nasii kiti-semum biumbi enbek, ‘Sipsip pailak win ip timba indakta timbi, bi nakita silisili timbit!’ ⁷Nak sanba nandiwit: ama wali sipsip pait-palimbi timbi indañguk wala silisili wopum tiñguk, windiñgangot yom ama noñgan no endi ginañ tambanelak enda timbi kunum ginañ silisili wopum sinik indaukak. Gan ama 99 endi ikan dindim kuañda timbi ginañ tambatambatta nim nandañ enda timbi silisili lakatgot indaukak.”

††14:35 No en Yesu julunjuluñ klelak endi palañ koñgom nimnat wandin.

⁸Yesuli windiñ embi yousimbi enguk, “Tikap tam nolok minem kwandai satnin[¶] kit tambon tambon palmek, timbi noñgan no pailekta, kak biwik ba? Nim ya. Endi kolsalen pindopi, it jamimbi, lonji-kiliñ embi, timbi indauk wolok tuop. ⁹Timbi indaumbi, nolii ba il kwelnan nasii kiti-semum biumbi enbek, ‘Minemna pailak win ip timba indakta timbi bi nakita silisili timbit!’ ¹⁰Nak ñindiñ sanba nandiwit: tam wali minem kwandai pailimimbi timbi indaŋguk wala silisili tiŋguk, windiñgan-got yom ama noñgan no endi ginañ tambanelak enda timbi Yambattok eñaloñi-
ilok boŋgipsinan silisili indalak.”

¹¹Timbi Yesuli yousimbi enguk, “Ama no endok niñañiit tipet pakimik. ¹²Pakap, monali beula ñindiñ niŋguk, ‘Bep, dik minem kwilikwili ba kwet pakamlak win itañgan danbi, nokok tambon namiñ.’ Eumbi, nepek gitik win danbi emguk. ¹³Monali nain nim ombataumbi, beuli nepenepek miŋguk win tualok kimit-talembi, minem gitik epmbi, kwet mayaŋgan ñambi pat-ti-kuŋguk. Kumbi, nandi-kamala-kuñipi, minem epguk win gitik kot-taleŋguk. ¹⁴Kot-taleumbi, kwet pakuknan wandiñ nanañ map wopum indaŋguk. Indaumbi, gwaŋgwa wali nanaña lonji nim kañbi, ¹⁵ama winanin noloñ ña pa galiumbi, bil^{§§} yambi-dikñeuktok kena ginañ ni-mulim ñaŋguk. ¹⁶Ña kena ti-kuñipi, nanañ gawat tiliŋgukta timbi bittok nanañ win bo ep nanalok galk nandiliŋguk, gan enlok nanañ nepek no nim pa maaŋgiliñ.

¹⁷Windiñ ti-kukap, ginañ nanandin tombimbi, ñindiñ nandiŋguk, ‘Ama betnalok minem kena ti-ñimañ gitik en-

dok nanañ tuk win milapkan pat-sem-lak, gan nak endok niñañli ñolok nanañ-nala kimbepe pa tilet. ¹⁸Windiñda nak kwet ñin bimbi, bindambo betnaloñ ña tombi, ñindiñ nimbetat: Bep, nak Kunum Molom git dik sita yom ti-samgut, ¹⁹wala timbi nak ñandin ñali nombo niñaŋga sinik kuuftok tuop nim, slak nandi-namumbi, minem kena ti-gambi kuutat.’ ²⁰Windiñ nandimbi milapi, wolongan beuloñ ñauktok ñaŋguk.

Ñakap, kambak mayaŋgan il timbi dumalaum biumbi, beuli kaŋguk. Kañbi ka-daklembi, blan ti-ñimbi, woñep ñam apbi, simumuñ ti-ñimiŋguk. ²¹Timbi niñañli ñindiñ niŋguk, ‘Bep, nak Kunum Molom git dik sita yom ti-samgut, wala timbi nak ñandin ñali nombo dikok niñaŋga sinik kuuftok tuop nim.’ ²²Gan beuli nandi-kimnembu, kena gwaŋgwañiila ñindiñ enguk, ‘Sindi platik sinik ñambi, dasindasi engano pamanat win tike bimbi dasi-ñimit, timbi besa pamanat kii niñañ plon dasi-ñimimbi, kesi gwilap wakit dasi-ñimit. ²³Timbi makauk niñañ kitti towium bendi wopum da-kiliñe patak win tike bim wip, sina wopum timbi, silisili tina. ²⁴Neta, niñana ñin endi kimguk ba paikuknan nanin nombo bi indambi, kaik patak.’ Windiñ eumbi, kusei kimipi, silisili wopum tiŋgiliñ.

²⁵Tiñilimbi, tuanli kena ginañ pakuk wali ilan undane bim, it timbi dumalaumbi, amatamdi kap tiumbi nandiŋguk. ²⁶Nandimbi, kena gwaŋgwa no kiti-ñimium biumbi, ni-nandi asup timbi, ñindiñ ni-kaŋguk, ‘Wi nek indalak?’ ²⁷Eumbi niŋguk, ‘Kwayaŋga mona ip bik patak. Timbi piŋgiu gwilap no nim kolaŋgukta besetti eumbi, makauk niñañ kitti towium bendi

[¶]15:8 Minem kwandai satnin wali kena nain noŋgandok tuan.

^{§§}15:15 Juda amali bitta nandum nepek kolan papait timbimbi, nim nayaŋgiliñ ba tikekaŋgiliñ ba ep towiyaŋgiliñ.

wopum dañguk win wipi, nanañ si-na tamiñ.’ Windiñ eumbi, ²⁸tuali wala nandu piumbi, ginañ komba diumbi, it ginañnan nim lololok giñgineñguk.

Timbi beuli pimbi, tualoñ ñambi, nibusumbusuk ti-ñimbi, it ginañ louktok ni-nandiñipi ni-giñgineñguk. ²⁹Gan tuali tambane niñguk, ‘Nandilañ. Gwilat asupgan ñin nak kena gwañgwa silanin nomik kena ti-gam-ta-bimbi, mandaña no nim wikut, ganmek dik notnai git silisili tineñdok meme niñañ kambak no nim namguñ. ³⁰Gan niñaña mona ñali tam telak joñgo kuañ en gita kumbi, minemga na-taleñguk en wandin wali biumbi, dik eumbi, makauk niñañ kitti towium bendi wopum dañguk win dom-bimbi si-ñimañ.’ ³¹Eumbi, beuli niñguk, ‘Niñana, dik nepek nola nim lonjilañ. Nain tuop dik noñganli nakita kulañ, timbi nepenepek gitik pat-namlak win dikok giñgit. ³²Kwayaña ñin endi kimguk ba paikuknan nanin nombo bi indambi kaik patak. Nitekta waleni nim kindem daumbi, na silisili nim tineñ?’”

Minem kwilikwili nandi-daklenat ka-dikñelok

16 Timbi Yesuli gwañgwañiila eyout manda no ñindiñ enguk, “Ama kwilikwili wopummat noli minem kwilikwili kena aman nolok kiinan ka-dikñeuktok kimit-talembi kuñguk. Kuumbi, nain nola ama diwindi kandikñelok plon kit yout manda ñindiñ niñgiliñ, ‘Endi nepenepeka ep timbi pailektok tilak.’ Windiñ eumbi, ²kandikñe kiti-ñimium biumbi niñguk, ‘Dikok plon manda eum nandit win nitek? Dik kandikñe kena nombo ti-nameñdok tuop nim, wala timbi yout sambat timbimbi, minem kwilikwililok kusei dakleun.’

³Timbi kandikñeli ginan ginañ ñindiñ nandiñguk, ‘Molomnali kandikñe kena napma tikelak, wala timbi nak nitek timbetat? Neta, nak kwet diplindiplilok gembu no nim pat-namlakta, timbi minem kwilikwili kitinatta maetalet. ⁴O, kombikmek nandilet! Tikap nak man windiñ windiñ timbetta, molomnali kenala nep kleukak, wolondamek amali not ti-nambi, isinan gumañ nani-tiañeneliñ bek.’

⁵Windiñ embi, molomñilok tombon tike-kuñgiliñ noñgan noñgan kiti-semum biumbi, nola ni-kañbi eñguk, ‘Molomnalok tombon dikok kandañ nitek patak?’ ⁶Eumbi niñguk, ‘Oliv komba tul win wili gilo tindin win kwet kambot* 100 wolok tuop.’ Eumbi ñindiñ niñguk, ‘Ale, dik tambon ombeñdok kundit youkuñ ñin tikembi, platik sinik pipapi, tambon 50 ombeñdok yout.’ ⁷Windiñ embi, no ni-nandiñbi eñguk, ‘Molomnalok tombon dikok kandañ nitek patak?’ Eumbi niñguk, ‘Plaua minjip kimika tindin win lik 100 wolok tuop.’ Eumbi niñguk, ‘Ale, dik tambon ombeñdok kundit youkuñ ñin tikembi, tambon 80 ombeñdok yout.’ Kandikñeli windiñ eñguk. ⁸Kwelalok nepektok kandañ ama kwet ñolok giñgit kuañ endi siñginji tike-kimitneliñdok kundit ti-kindem dambi, ama Yambattok kolsalen ginañ kuañ win yapma kleañ, wala timbi molomli kandikñe kelamdi nitek tiñguk win nandi-tombi, ñindiñ eñguk, ‘Ama wali enlok siñgin tike-kimilektok kundit ti-kindem dañguk.’”

⁹Yesuli eyout manda windiñ embi yousimbi enguk, “Nak ñindiñ sanba: sindi windiñgangot kwelalok minem kwilikwili pat-samlak wali amatam not ti-sembi, ep kimitnekaliiñ. Windiñ

*16:6 Kwet kambot wandin no win 37 lita ba nek.

tinekaliñda, kwelalok nepenepek gitik kena mi-taleumek, kuñgu taletalen nimmnatnan sani-tiañeum lonekaliñ. ¹⁰No en nepek silanin kiinan kimilim patak win ka-dikñe-kiliñ elak wali wakan nepek bien wopum windiñgangot ka-dikñe-kiliñ elak. Ba no en nepek silanin kiinan kimilim patak win dindimngan nim ka-dikñelak wali wakan nepek bien wopum windiñgangot dindimngan nim ka-dikñe-kiliñ elak. ¹¹Windiñda tikap sindi kwelalok minem kwilikwili silanin win nim ka-dikñe-kiliñ eñgiliñda, nindi nepek Yambattok dainan biennat win sindok kisinin ka-dikñeneliñdok kimilekak? No nim. ¹²Ba tikap sindi ama nolok nepek kisinin kimikuk win nim ka-dikñe-kiliñ eñgiliñda, nindi nepek no sinlok pat-samektok samekak? Win bo nim.

¹³Kena gwañgwa silanin endi molomñit tipet endok kena ti-semektok tuop nim. Windiñ timbekta, endi molomñin nola nandum pimbiniñ timbimbi, nandi-kunjit ti-nimek, timbi molomñin no win ginañli kasilembi, tike-kwambiñ dauk. Windiñgangot sindi Yambat ba minem kwilikwililok kena tipelatkan ti-kuneliñdok tuop nim.”

Yambattok dainan matañgotañgoli minem kwilikwili maklelak

¹⁴Falisi ama minem kwilikwililok nandi-koñgom tiañgiliñ endi Yesuli manda wolok plon eu piumbi nandiñipi, tima giak ti-nimimbi, ni-sasale manda eñgiliñ. ¹⁵Timbi Yesuli enguk, “Sindi amatamdok dausinan dindim walan pa tañ, gan Yambatti ginañ nanandinji nitein win sambidakle-talembi, kusei nindiñda nandum tuop nim ti-samlak: nepek amali nandum loloñ sinik tilak

wali Yambattok dainan kolan papait sinik pa tilak.

¹⁶Yoane tuk ii-sem endi gama nim indañilimbi, Moselok endikñe manda gita plofet amali manda youkiliñ win eu piumbi, amatamdi kimit-kleñgiliñ. Timbi Yoaneli indañguk wolok siñgi kandañ Yambatti amatam nitek yambi-dikñelak wolok giñgit manda kindem eu piumbi, amatamdi endok giñgit indaneliñdok gembikokañ. ¹⁷Gan endikñe manda gitikti gama papat kwambiñ pakañ. Kunum kwet endi kindem paitekamik, gan endikñe manda endila lakat sinik no nim paitnekaliñ. Nim sinik. ¹⁸Windiñda no en tamin kle-kopi, komblin tikelak, endi Yambattok dainan telak joñgo kulak, timbi no en tam kle-kokolin no tikelak, endi windiñgangot telak joñgo kulak.”

Minem kwilikwilili kunumdok yama nim pisalekak

¹⁹Timbi Yesuli kasat no nindiñ ti-semguk, “Ama minem kwilikwilili wopumnat no kuñguk. Endi dasindasin pamanat tuan wopum pa dasimbi, sandap tuop nanañ sina wopum pa tiliñguk. ²⁰Endok telak yamanan ama pimbiniñ no kimilim pakuk, koi Lasalos.† Wandali endok piñgiu gwilap gitik timbi kolaumbi, ²¹nanañla papi, ama kwilikwilinattok ili ginañ nanañ na-tlapi, ti na gilam ginañ mep kokañ win nambepi nandiliñguk. Timbi windiñgot nim. Kamotti bo bimbi, wandan bindaañgiliñ.

²²Timbi winañña ama pimbiniñ endi sembumbi, eñaloli ginan tip nañgit-lombi, endok pañin Ablaam gita kimilim pakuk. Timbi ama kwilikwilinat endi bo sembumbi kindit tapliñgiliñ. Kindit taplimbi, ²³kolandok giñgit timbi, piñgip gawat wopum nandi pakuk. Papi, deium loubi,

†16:20 Kot Lasalos wolok walan win “Yambatti tike-kimitak en”.

Ablaamdi Lasalos gita yakan mayaŋgan sinik palimbi yambiŋguk. ²⁴Yambimbi, kitiu loubi niŋguk, ‘Bep pañ Ablaam! Nak komba galk ñolok ginañ papi, piŋgip gawat wopum nandilet. Dik blan nandi-nambi, Lasalos ni-mulimbi, kii niñañ kusipti tuk ginañ youp bimbi, mambena plon kimilim busukñenewin.’ ²⁵Gan Ablaamdi tambane niŋguk, ‘Niñana, dik nim nandi-kamalaukañ: siti dama kaik pakimiknan dik pipapat kindem kasile-taleŋguñ, timbi Lasalosli nepek kolan kusei kusei inda-ñimiumbi, blan plon pakuk. Gan man ñin endi ñolok busuk plon patak, timbi dik piŋgip gawat wopum nandilañ. ²⁶Timbi wingot nim. Masimasip no kimikimilin, win kwet jambilan nindok ba sindok boŋgipninan patak, timbi nindoñnan ba sindoñnan nanin noli win dikñembi, tambo ñaneñdok tuop nim.’

²⁷Ablaamdi windiñ eumbi, ama wali nombo kiti-nandimbi niŋguk, ‘Bep. Windiñda dik kindem Lasalos ni-mulimbi, bepnalok ilan ñambi, ²⁸kwayanai kit tambon pakañ win molo manda enbimbi, endi kuŋgunji ti-dindim ewit. Nim kañbi, endi bo kwet kolan ñolokgan pimbi, piŋgip gawat wopum nandineliñ a!’ ²⁹Eumbi niŋguk, ‘Neta Lasalosli ñauktok elañ? Kwayaŋgaili Mose git plofet amali manda youyoulin win gitik pat-semalak. Manda win wakan nandimbi kimit-klenekaliñ.’ ³⁰Eumbi, ama wali Ablaamda nimbi eŋguk, ‘Bep. Win tuop nim. Gan ama sembisembin noli endoñ ñaukta, ginañji kindem tambanekaliñ.’ ³¹Eumbi niŋguk, ‘Tikap endi Mose git plofet ama endok mandanji nandi-kimneyañda, ama noli kimnan nanin milapi, molo manda enbim, wali bo nim dakle-semek.’”

Kuŋgu nitek kuamiñ win ka-kiliñ elok

17 Timbi Yesuli gwaŋgwañiila ñindiñ enguk, “Nepek kusei kuseili mek amatamda inda-sembi, ep tiañeum yom tañ. Gan ama kusei nindi ti-kuyuk plon eni-tiañelak endi blangan. ²Kawat wopum no ama wolok bim plon tembimbi, tuk kimbiñ ginañ youp munjup kolim piwik wali milap, gan tikap endi giŋgitna koi nimnat ñandin no timbim yom plon pipilakta, Yambatti kinjan milap wopum ombi-miumbi, milata-sinik taukak. ³Wala timbi kuŋgunji ka-kiliñ enekaliñ.

Tikap noka noli yom tilakta, ep tindin kolan win biuktok manda kwambiñ nimbekañ, timbi yominla nandum blalaumbi, siŋgi witakta, yomin bi-ñimekañ. ⁴Timbi endi sandap noŋgan ginañ nain asup yom ti-gamek, timbi nombo nain nitek yom ti-gamguk tuop ñindiñ ganbek, ‘Nak yomnala nandiwam blalaumbi, siŋgi witet’ eumbi, dik yomin bi-ñimekañ.”

⁵Timbi ama eni-mumulin endi Wopumda ñindiñ niŋgiliñ, “Dik nanandi-kiliktini timbi wopum da-nimin.” ⁶Eumbi tambane enguk, “Tikap nanandi-kiliktinji lakat mastat minjip nomik pat-samekta, kindem komba kakai sakñen ñala ñindiñ nineliñ, ‘Dik kakatka tamapi ñam, tuk kimbiñ ginañ pimbi, tipi kwambiñ da!’ Windiñ nimbimbi, komba wali wolongan mandanji taŋgonewik.”

⁷Timbi Yesuli yousimbi enguk, “Tikap kena gwaŋgwa silanin no nanañ kena ba sipsip yambi-dikñe kena ti-samekta, kena ginañ nanin undane ilan biumbi, sindoñnan nanin noli ‘Platik sinik bimbi, nanañga ñin na!’ windiñ nimbek ba? ⁸Nim ya. Tambo endi ñindiñ nimbek, ‘Dik nanañ ti-jumut ti-nambi, dasin-dasiŋga ti-dindim timbi, nanañ tuk mep bi kle-namum nambamek, ditnalok

siñgimek kle na.' ⁹Timbi kena gwañg-wali molomdok mandan tañgoneumbi, molomdi ni-kindem dawik ba? Nim ya. ¹⁰Wala timbi sindi windiñgangot nepek Molomjili manda sanguk win gitik tañgone-taleaŋda, ñindiñ enekaliñ, 'Nindi kena gwañgwa ñandin ñali kenaniñgot tiñgimiñ, ninda nini-kindem dalok tuop nim.'"

Yambatta kot giñgit milok

¹¹Timbi Yesuli gwañgwañii git Jelusalem ñaupi, kwet tipet, Samalia git Galili, wolok baliliñjetnan klembi ñañguk. ¹²Ñambi, it kwet nolok loup tiñlimbi, ama kit tambon tambon endi ña Yesu timbi dumalañgiliñ. Endi jibat yambo mawatsiat, amatamdi yambi-misimisi taañgiliñda timbi mayaŋgan ipi ¹³kiti-ñimimbi niñgiliñ, "Yesu, ama wopum, dik blan ti-nimbi nandi-nimiñ." ¹⁴Windiñ kitiumbi yambimbi, Moselok endikñe manda kleneliñdok embi enguk, "Sindi gwilapsi tapma amala daut semnepi ñawit!" Windiñ eumbi ñañilimbi, wolongan wandanji gilitañguk.

¹⁵Timbi gwilapsi kaum kindem daumbi, endoñnan nanin noli nolii yambimbi, Yambat wopumgan ni-ta-lo tiñipi, Yesuloñ undane biñguk. ¹⁶Ama win endi Juda ama nim, endi Samalia nanin. Endi Yesulok kesiinan bi pi pimbi, kwet plon pindim papi, simba kindemda manda niñguk. ¹⁷Eumbi, Yesuli amatam en gita pakiliñ ñindiñ enguk, "Nak ama kit tambon tambon ep timba kindem daliñ bek, gañgan ama kit tambon tipet tipet endi delok pakañ? ¹⁸Nitekta timbi ama sambat nolok ñali engangot undane bimbi, Yambat koi giñgit milak?" ¹⁹Windiñ embi niñguk, "Nanandi-kiliktiñgali gep timbi kindem dalañ. Kindem a, milapi ñau!"

Yambatti indañgan nimbi-dikñeukak wolok ti-pañgipañgilelok

Ama Sisinikti indañgan bi inda-dakleukak

²⁰⁻²¹Yambatti dawanda kusei kimipi, amatam indañgan yambi-dikñeukak wala Falisi amali Yesu ni-nandumbi, ñindiñ tambane enguk, "Endi ikan boñgipsinan papi sambi-dikñelak, wala timbi sindi nepek wolok kusei kimikimit win dausili kaneliñdok tuop nim, ba amali nosiila ñindiñ nim eninekaliñ, 'Yakñesi, endi ñolok patak' ba 'Da patak'."

²²Windiñ embi yousimbi, gwañg-wañiila enguk, "Milap nain indaukak wolonda sindi Ama Sisinik nak nain dumangangot nambinepi nandi-koñgom tinekaliñ, gan nim nambinekaliñ. ²³Timbi diwindi naka 'En ñandiñ patak' ba 'Wandiñ patak' windiñ saninekaliñ, gan sindi nandi-kimmembi, nim woñepi ep klenekaliñ. ²⁴Kusei ñindiñda: pisapisatti bayak eumbi, kunum kwet kusei kimikimilinan nanin ñam taleñguknan sale-talelak, windiñgangot Ama Sisinik nokok nainna indaumbi, indañgan tombetat. ²⁵Gan dama nak piñgip gawat ba milap kusei kusei bemambi, amatam man ñindiñgit kuañ endi siñgi wit-namnekaliñ. Windiñ inda-namektok een.

²⁶Amatamdi Noalok nainnan tuk gwam wopum gama nim indañilimbi nitek kuñgiliñ, windiñgangot endi nak Ama Sisinik gama nim tomñilambi kunekaliñ. ²⁷Endi nanañ tuk nambi, wapatam tiñilimbi, Noali kikeñ ginañ loñguk wolok tuop. Timbi tuk gwam wopumdi suam ep walaimbi, yandip kim-taleñguk. ²⁸Lotilok nainnan windiñgangot indañguk: amatamdi nanañ tuk nayañgiliñ, ba nepenepek

tuatua kena ba nanañ kena ba it kindikindit kena pa taañgiliñ, ²⁹ gan Lotili Sodom it kwet biñguk sandap wolonda komba git kawat kombanat kunum ginañ nanin gwi nomik pim yandipbi, ep diumbi kim-taleñgiliñ.

³⁰ Noa ba Lotilok nainnan milapti amatam kaikan inda-semguk, windiñgangot nak Ama Sisinikti tombi inda-dakleutatnan milapti inda-semekak. ³¹ Sandap wolonda isi pawan ba kenanji ginañ pakañ enda ñindiñ tineliñdok nak elet: endi nepenepesi mep ñaneliñdok isi ginañ nim lonekaliñ ba undane isinan nim ñanekaliñ. ³² Loti taminloñ milap inda-ñimiñguk win sindi nim nandi-kamalanekaliñ. ³³ No en kwelalok kuñgun enlok tike kamaiuktok gembu kotakta, kunumdok kuñgun pailimekak. Timbi no en naka timbi kwelalok kuñgun bilakta, kunumdok kuñgun wali palmekak. ³⁴ Nak ñindiñ sanlet: nain wolonda amatam tipetti tim ipat noñgan plon dou palimbi, no matikembi, no bium palekak. ³⁵⁻³⁶ Timbi tam tipet endi yakan nanañ mindi paliñilimbi, no matikembi, no bium palekak.”[‡]

³⁷ Timbi gwañgwañiili ni-nandimbi eñgiliñ, “Wopum, win dendiñ indaukak?” Eumbi, eyout manda no ñindiñ enbi eñguk, “Nepek kimikimin pataknan monik oeoli kimin timbimbi, nepek delok patak win inda-daklelak.”

Nimolo ti-ta-kuumbi, Ama Sisinik en bi tombekak

18 Timbi gwañgwañiili nain tuop nimolo timbi giñginembi, nim nandi-milataneliñdok Yesuli eyout manda no ñindiñ enbi ² eñguk, “It kwet nolok manda kandan ama no kuñguk. Endi amala nim

nandi-semliñguk, ba Yambatta bo giñgiñgan nim ti-ñimliñguk. ³ Timbi it kwet wolok tam kanjak no kuñguk endi manda kandanloñ nain nain bimbi, ñindiñ niliñguk, ‘Dik nandi-nambi, kanjikna ni-giñgineumbi, tambonna endok kandañ patak win ombi-namekak.’ ⁴ Windiñ eumbi, kandanli nandi-kimmembi kuliñguk. Kukapi, siñgimek enla ñindiñ eñguk, ‘Nak ama nim nandi-semlet, ba Yambatta bo giñgiñgan nim ti-ñimlet. ⁵ Gan wandingan embi, tam kanjak ñali nain nain milap ñin pa namlakta timbi nak joñgo tike-kimilambi, tambon kak tikeukak. Nim kañbi, nain tuop giñgine biumbi jiklotaut.”

⁶ Wopumdi eyout manda windiñ ti-sembi, gwañgwañiila enguk, “Sindi kandan ama kelamdi nek eñguk win nandañ ba? Endi tam giñginen win tike-kimilepi eñguk. ⁷ Timbi Yambatti amatam enlok ep kasileñguk win nek ti-semekak? Endi giñgitñiili tim sandap kiti-ñimañ win nain ombapgan nandi-kimmembi, nim ep kimilek ba? Nim ya. ⁸ Nak ñindiñ sanlet: nain nim ombataumbi, platik sinik ep kimilekak. Gan nak Ama Sisinikti bi tommeke, nak wolonda amatam nanandikilikinjiat diwin kwelan ep timba indanekaliñ ba nim?”

Kayombinembi kuañ endi Yambattok dainan dindim indañ

⁹ Timbi Yesuli yousimbi, eyout manda no eñguk, win ama endi dindim windiñ nandi-kwambiñ dambi, diwinda nandum pimbiñen tilak ama wandisi wala ñindiñ enguk, ¹⁰ “Nain nola ama tipet, win Falisi ama no, timbi takis epep ama no, endi nimolo tindepipi tapma it ginañ loñgimik. ¹¹ Falisi ama endi lom ipi, ginan ginañ enla ñindiñ nimolo

[‡]17:35-36 Nandi-tale ama diwindi manda kusip no gamañgot patak eañ. Win ñindiñ, “Nain wolonda ama tipet endi kena ginañ yakan paliñilimbi, no matikembi, no bium palekak.”

timbi eñguk, ‘Yambat. Ama diwin gitik endi minem tiatia telak juluñgan kimitkleañ, ba kundit kelam tañ, ba telak joñgo pa kuañ. Gan nak endi wandin nim, ba takis epep ama da patak en wandin bo nim, wala timbi simba kindemda manda ganlet.’¹² Sande noñgan ginañ nak sandap tipet endikñe manda klembi, nanañ gitik kimisipbi patet, ba nepenepek gitik epmilet win kit tambon tambon tambipi, noñgan win dikok pa gamlet.’¹³ Gan takis epep ama endi mayañgan sinik ipi, kunum ginañ deium lolola misimbi, yominlok simba gawat tiñipi, kuañ wipi, ñindiñ niñguk, ‘Yambat. Nak ama yomat, dik mamasa ti-namiñ.’”

¹⁴ Yesuli eyout manda win ti-sem-talembi enguk, “Nak ñindiñ sanlet: ama ñali Yambattok dainan dindim indambi, ilan ñañguk, Falisi ama endila nim. Neta, ama gitik nisilok kosi giñgit tike-loañda Yambatti ep tike-pilak, gan no en kayombinelakta en Yambatti tike-lolak.”

Ama nitnein endi Kunum Molomdok giñgit indaukak?

¹⁵ Timbi amatamdi Yesuli ñakñak bo ep kauptok nandimbi, endoñ yanañgipi biñgiliñ. Biumbi, gwañgwañiili yambimbi enombimbi eni-kimisip ti-semgiliñ,¹⁶ gan Yesuli kiti-semum biumbi, gwañgwañiila enbi eñguk, “Win ama ñandisi ñala wakan Yambatti enlok giñgitñii yambi-dikñelak, wala timbi gwañga bisat yambiumbi nokoñ biwit. Telak masip nim ti-semneliñ.¹⁷ Nak biañgan sanlet: no en Yambattok kapmainan gwañga bisat nomik nim kuup nandilakta, endi endok giñgit nim indaukak. Nim sinik.”

¹⁸ Timbi Judalok telak dama noli Yesula ñindiñ niñguk, “Endaut kindem, nak kuñgu taletalen nimnat kasileut-tok ep tindin nitek kleut?”¹⁹ Eumbi niñguk, “Nekta naka kindem nanlañ? Yambat en noñganliñgot kindem sinik.²⁰ Dik endikñe manda ip nandi-talelañ: dik ama nolok tamin gita joñgo nim kundedamik, dik ama wili kim nim timbekañ, ba kumbu nim timbekañ, ba ama nolok siñgin joñgo nim siukañ, timbi meñga bekala giñgiñgan ti-sem-ta-kuukañ.”^f ²¹ Windiñ eumbi niñguk, “Manda elañ win gitik nak ikan tip plongan kusei kimipi, tañgonem ti-ta-bilet.”

²² Yesuli manda win nandimbi, ñindiñ niñguk, “Kindem, gan nepek noñgangot gama timbeñdok patak win ñindiñ: dik nepenepek gitik pakamlak win tualok kimilim tua-taleumbi, minem win danbi, ama pimbiniñesila emekañ. Windiñ timbeñda, tambon tuañga wopum kunum ginañ pakamekak. Ale, windiñ timbi taleumbi, bim nak nep kle-kuukañ.”²³ Windiñ eu nandimbi, minem kwilikwilin asup sinik palmiñgukta timbi ginan milatañguk.

²⁴ Yesuli win kañbi enguk, “Ama minem kwilikwilinjiat Yambattok giñgit indaneliñdok nandañ endi gliñgliñnat.²⁵ Kamel noli lik bemdok ginañ minam wolok ña tombep nandumda endi gliñgliñ timbek. Gan ama kwilikwili wopumnat noli Yambattok giñgit indambi, endok kapmainan kuup nandilakta endi gliñgliñ wopum sinik timbek.”²⁶ Windiñ eumbi, manda nandiñgiliñ endi ñindiñ eñgiliñ, “Ei, tikap windiñda, ama noli kuñgu taletalen nimnat kasileuptok tuop no nim patak!”^g ²⁷ Timbi Yesuli enguk,

^g18:26 Juda amalok nanandinjì no win ñindiñ: tikap minem kwilikwili asup pat-sem-lakta, ñindiñ inda-daklelak: Yambattok gwilamdi endok plon patak.

^f18:20 Kisim Bek 20:12-16

“Nepek no amali timbektok tuop nim win Yambatti tuop ti-talewik.”

²⁸Timbi Petloli niŋguk, “Nindok kandañ bo nitek? Nindi nepenepet ba giŋgitiŋi gitik pat-nimañ win yambi-talembi, dik gep kle-kuamiñ win!”
²⁹Eumbi enguk, “Nak biañgan sinik sanba nandiwit: ama gitik Yambattok giŋgit indam kuneliñdok isi ba tamjii ba dasi kwayañjii ba menji bepsi ba gwañgwanji bisat yambi-taleañ endok kandañ win nindiñ: ³⁰endi giŋgitsii yambiñgiliñ wolok kinjan kwelangan yousi-semum kasilenekaliñ, timbi giŋgitsii komblin wali giŋgitsii damanin win yapma klelak. Timbi nain gamañda indaukakan endi kuñgu taletalen nimnat kasilenekaliñ.”

Yesu en kimbi milalekak wala gwañgwañiila eni-kaik taŋguk

³¹Yesuli gwañgwañiili 12 wali nisiñgan patneliñdok yanañgipi, niñdiñ enguk, “Nandañ: nindi Jelusalem naneñdok niamiñ, timbi wolok plofet amali Ama Sisiniñ nokok plon manda gitik youyoulin wolok tuopkan indaukak. ³²Juda amali ama sambat nolok kisinin napilimbi, endi nani-lakalaka embi, kolan ti-nambi, iwitti nep suambi, ³³kolan sinik nep waipbi, nulim kimbetat. Timbi maim tipet git no ñaumbi, bindambo kimnan nanin kaitambi milaletat.” ³⁴Yesuli windiñ eñguk, gan gwañgwañiili nek inda-ñimekak win nim nandi-dakleñgiliñ. Manda wolok kusei kimisembi-semum pakukta timbi endi win nim nandi-kiliñ eñgiliñ.

Ama dai sisipmin noli Yesu en Mesia win nandi-dakleñguk

³⁵Yesuli Jeliko it kwet timbi dumalaumbi, ama dai sisipmin no telak pawan pipapi, kitinat ti pakuk.
³⁶Papi, amatam asup makleum

nandiñbi, eni-nandiñbi eñguk, “Ñin nek tañ?” ³⁷Eumbi niñgiliñ, “Yesu Nasalet nanin endi bilak.” Windiñ eumbi ³⁸kiti-ñimimbi eñguk, “Yesu, Devittok Komblin, dik naka ginañ busuk ti-namiñ!” Windiñ kitiumbi, ³⁹telak dama tiñgiliñdi ni-ñombimbi eñgiliñ, “Ei, gitak pat!”, gan ama wali wopungan kitimbi eñguk, “Devittok Komblin-o, dik naka ginañ busuk ti-namiñ!”

⁴⁰Timbi Yesuli wiñgan bi ipi, ama win nañgipi endoñ bineliñdok eumbi, nañgip ñasiñgan biumbi ni-nandiñbi eñguk, ⁴¹“Nak nek ti-gamettok nandiñ?” Eumbi niñguk, “Wopum, nak bindambo daut deiuptok nandiñlet.” ⁴²Windiñ eumbi, Yesuli niñguk, “Windiñda bindambo dei! Nanandi-kilikitiñgali gep timbi kindem dalañ.” ⁴³Windiñ eumbi, wolongan dai tombim deimbi, Yesu klembi, Yambatta kot giŋgit miñguk. Timbi amatamdi kundit win kañgiliñ endi bo Yambat ni-ta-lo tiñgili ñ.

Ama Sisiniñ endi ama pait-papal ep lonjimbi epmehtok indañguk

19 Timbi Yesuli Jeliko it kwelan tombi, dikñe ñaupi ñaŋguk.
²It kwet wandiñ ama no kuñguk, koi Sakius. Endi takis epep amalok telak damanji no, en minem kwilikwili wopum palmiñguk. ³Endi Yesu kauptok nandi-koñgom tiñguk, gan endi ama dumanda timbi ama kimin gitikti masimasip ti-ñimiumbi, kauktok tuop nim. ⁴Windiñda endi yapma klembi, dama woñep ñambi, komba endi lololok tuop nolok plon lombi, “Yesuli telak ñolok biutak” windiñ nandiñbi, kauktok mandi pakuk.

⁵Timbi Yesuli kwet wolok ña tombi, deium loumbi, Sakius kañbi niñguk, “Sakius. Platit pi! Nak man ñin dikok ilan ñam palettok elet.”

⁶Eumbi nandimbi, platit sinik p̄mbi, Yesu silisilinat ilan ni-tiañeumbi loṅguk. ⁷Timbi amatam wi kaṅgiliñ endi gitik kusei kimipi, e-balep timbi eṅgiliñ, “Endi yom amalok ilan pap dowepi loṅak.” ⁸Gan Sakiusli milap ipi, Wopum ñindiñ niṅguk, “Wopum, nak ñindiñ timbep nandilet: nak nepenepetna tambipi, tambon ama pimbiñesila emetat. Ba nak nimbek nolok nepenesi juluñ timbi epgutta, nak bindambo nain tipet tipet ombi-semetat.” ⁹Yesuli manda win nandimbi niṅguk, “Ama ñali bo Ablaamdok kombliñ[§] kulakta timbi Yambatti sandap ñolonda it ñolok kuañ en kolandok kiinan nanin sepma tikeumbi, kindem pakañ. ¹⁰Nak Ama Sisinikti amatam pait-papal enda wakan ep lonjimbi epmektok indaṅgut.”

Ama Wapmañli undanem bimbi, giṅgitñiilok tuanji ombi-semekak

¹¹Yesuli Jerusalem timbi dumalaṅgukta timbi amatamdi ñindiñ nandiṅgiliñ, ‘Yambatti kusei kimipi, indaṅgan nimbi-dikñeupi tilak.’ Kusei windiñda timbi Yesuli yousimbi, eyout manda no amatam mandan nandi pakiliñ enda ñindiñ enbi ¹²eṅguk, “Ama loloñ noli kwet kuliṅguknan wolok ama wapmañ indauktok nandiṅguk. Kusei wala timbi endi ama wapmañji nimbi taleuktok kwet mayaṅgan ñambi, nombo undane biuktok eṅguk. ¹³Embi, kena gwaṅgwañii endoñnan nanin kit tambon tambon kiti-semum biumbi, ama noṅgan noṅgan minem lik noṅgan** embi enguk, ‘Sindi minem ñin tikembi, kena miñilimbi, nak ñam undane biutat wolok tuop.’ Windiñ embi ñaṅguk. ¹⁴Timbi endok giṅgitñii

nandi-kunjita ti-ñimiṅgiliñ endi ama diwin ep danbi, en kle ñambi, ñindiñ eneliñdok eni-mukiliñ, ‘Nindi ama ñin endi ama wapmañni kuuptok nim nandamiñ.’

¹⁵Timbi ama win ama wapmañji nimbi taleumbi, ilan undanem biṅguk. Bimbi, kena gwaṅgwa minem emiem endi minem win nitek ka-dikñeum bendiṅguk win ka-nanduktok endi kiti-semum bineliñdok eṅguk. ¹⁶Eumbi, dama biṅgukti ñindiñ niṅguk, ‘Molom, dik minem lik noṅgan namguñ, gan nak kenanewambi, minem lik kit tambon tambon ikan yousimbi indaṅguk.’ ¹⁷Windiñ eumbi niṅguk, ‘Kena gwaṅgwa kindem dik kundit kindem sinik tiṅguñ. Dik nepek tip minam win ka-dikñe-kiliñ eṅguñda timbi it kwet kit tambon tambon yambi-dikñeuiñdok ganba talelak.’ ¹⁸Timbi ama noli bimbi niṅguk, ‘Molom, dik minem lik noṅgan namguñ, gan nak kenanewambi, minem lik kit tambon ikan yousimbi indaṅguk.’ ¹⁹Windiñ eumbi niṅguk, ‘Ale, dik it kwet kit tombogot yambi-dikñeukañ.’ ²⁰Timbi ama noli bo bimbi niṅguk, ‘Minemga ñin. Nak win sandumdi timipi biwam pakuk. ²¹Nekta, dik ama kunduwat, dik kena nim tiṅguñdi ama nolok kena meñdok bien epep pa tilañ, wala timbi nandi-misi-gambi, windiñ tiṅgut.’ ²²Windiñ eumbi niṅguk, ‘Kena gwaṅgwa kolan dik, ditnalok mandaṅga waliṅgan manda plon gapiletak. Dik naka nandum nak ama kunduwat, kena nim tiṅgutti ama nolok kena meñdok bien epep pa tilet windiñ nandi-namlañ ba? ²³Tikap windiñda, kusei nekta dik minemna tikembi, minem ilan nim kimikuñ? Kimilimda, minem wali kenaneumbi, bien indaumbi bimbi epmet

[§]19:9 Sambat ñolok ginañ ‘Ablaamdok kombliñ’ manda wolok walan tipet: Sakius endi Juda ama, timbi Ablaamdi Yambat nandi-kilikti ti-ñimiṅguk windiṅgangot tiṅguk.

**19:13 Minem lik noṅgan ginañ kena nain 100 wolok tuan dasium pakuk.

ñak.’²⁴ Windiñ embi, ama wolok ikiliñ enda ñindiñ enguk, ‘Minem miñgut win lom tikembi, ama nin minem lik kit tambon tambon palmilak enda miwit.’²⁵ Eumbi niñgiliñ, ‘Wopum, endi ikan kit tambon tambon palmilak win!’²⁶ Windiñ eumbi enguk, ‘Nak ñindiñ sanba: no en nepek ka-dikñelok mimin win tike kulakta, enda nombo yousimbi milok, timbi no en win nim tike kulakta, endok nepek palmilak win apma tike-ñimlok.’²⁷ Timbi kanjiknai yambi-dikñeuttok nim nandi-namgiliñ win sindi ñolok yanañgip bimbi, daut-nanangan yandipmi kimbit.”

Ama Sisirik Yesu endi Jelusalem ginañnan ama wapmañ wandin kena tiñguk

Yesuli ama wapmañ nomik Jelusalem loñguk

²⁸ Yesuli windiñ eu taleumbi, Jelusalem it kwet timbi dumalauktok yousimbi ñañguk. ²⁹ Ñakap, kwet kimin koi Oliv wolok lombi, Betfage git Betani it kwet ep timbi dumalaumbi, gwañgwañiit tipet eni-mupi ³⁰ enguk, “Siti it kwet da wolok ñawit. Ña tombi, doñki niñañ no toali toptopmin palimbi kandetamik. Doñki niñañ win gitikñin, win ama noli wolok plon no nim pipakiliñ. Win timbi indaumbi pisapi nañgip biwit.” ³¹ Tikap ama noli ‘Nekta pisakamik?’ sani-nandumbi, ñindiñ nindekamik, ‘Wopumdi wala elak.”

³² Timbi ama tipet eni-mukuk endi ñambi, enguk wolok tuop timbi indañgimik. ³³ Timbi doñki niñañ pisaliñilipi, molomñiili engiliñ, “Siti nekta ñin pisakamik?” ³⁴ Eumbi, “Wopumdi ñala elak” eñgimik. Eum

nandi-semumbi, ³⁵ Yesuloñ nañgip ña tombi, sauloñjet doñki niñañlok plon kimipi, Yesu timbi plaptaumbi, wolok plon lo pipakuk. ³⁶ Pipalim nañgip ñaumbi, koi tike-loneliñdok amatamdi sauloñji telak ñañguknan sambat plon ipane-ta-ñañgiliñ.

³⁷ Timbi Yesuli Jelusalem timbi dumalaumbi, Oliv kwet kimin klokloñenan piñilimbi, amatam kimin wopum en kle kuñgiliñ endi kusei kimipi kot timbi, e-silisili tiñgiliñ. Endi kundili gembinat gitik timbim kañgiliñ wala timbi Yambat wopungan ni-kindekindem embi, ³⁸ ñindiñ eñgiliñ,

“Wopumdi ama wapmañ ni-mulim nindoñ bilak

enda gwilam milok!”⁸

Kunum Molom Loloñ sinik busuk nimlak endok koi ni-ta-lona!”

Windiñ kiti-kolimbi, ³⁹ Falisi ama nindi amatam kimin wopumdok boñgipsinan ñañgiliñ endoñnan nasi diwin endi manda wala nandum piumbi, Yesula niñgiliñ, “Endaut, gwañgwañgai enombiumbi biwit!” ⁴⁰ Eumbi tambane enguk, “Nak ñindiñ sanba: tikap endi binetañda, kawatti gitik ñali kitinetañ.”

⁴¹ Timbi Yesuli Jelusalem timbi dumalaumbi, it kwet win kañbi, kut-blambla embi, ⁴² ñindiñ eñguk, “Jelusalem nasi, man ñindiñgit telak nek ñali busuk timbi inda-samek win nandineliñ ñak!”^{††} Gan wali dausinan sembin palimbi, nim ka-dakleañ. ⁴³ Kusei ñindiñda windiñ sanlet: nain inda-samumbi, kanjiksiili bimbi, kwet tuop masip samneliñdok sañ wandin sep gimbu embi, dim pawan kwet kimili loumbi, dim makleumbi, mikñat sindoñ lonekaliñ. ⁴⁴ Lombi, isi kwesi wakit wembe gwañgwanjii wolok kuañ sindi

^{††}19:42 Yambatti epma tikeuktok Yesu ni-mukuk win nandi-kwambiñ daumda, Yambat gita busuk inda-semek.

sandipbi, sep timbi kola-talenekaliñ. Timbi isi wialimbi, kawat noli nolok plon nim gali kwambiñ dambi palekak. Yambatti sep plaptauktok sindoñ biñguk, gan sindi kilanji win nim ka-nandi-dakleñgiliñda timbi kanjiksiili windiñ ti-samnekaliñ.”

**Yesuli nindi manda
nimbimbi kena tiñguk wala
Juda ama biesili ni-kañgiliñ**

⁴⁵Timbi Yesuli tapma it sañ jimba ginañ lombi, ama nepenepek tuatualok kimikiliñ yambimbi, ginañ komba diumbi, kusei kimipi, walinin ep kle koliñipi ⁴⁶enguk, “Tapma it ñolok plon Yambattok manda ñindiñ youyoulin patak, ‘Nokok itnali nimolo ti-namnamlok it palekak’,^h gan sindi win timbimbi, kumbu ama piñdasi endok pat-sembi it nomik tilak.”

⁴⁷Timbi Yesuli sandap tuop tapma ilan ñambi, amatam eni-daut ti-semñilimbi, tapma ama biesi git endikñe manda nandi-tale ama ba Judalok telak damanji endi en wili kinneliñdok telak lonjiñgiliñ, ⁴⁸gan amatamdi endok mandan nandineliñdok en gita galiñgiliñda timbi ama biesili en witneliñdok telak no nim kañgili ñ.

20 Nain nola Yesuli tapma ilan amatam eni-daut ti-sembi, giñgit manda kindem eniñilimbi, tapma ama biesi wakit endikñe manda nandi-tale ama ba ama biesi diwin endi kanep bimbi, ²ñindiñ ni-nandiñgiliñ, “Dik tapma ilan ñolok kundit kusei kusei pa tilañ win nindi windiñ tindilok gembu gamguk ba ganbi taleñguk win ninbim nandina.” ³Eumbi tambane enguk, “Nak bo ekaeka no sani-nandiwambi nanbi nandiwa: ⁴nindi Yoane nimbi taleumbi, tuk ii-sem kena tiñguk? Win

Kunum Molomdi ba ama noli?” ⁵Eumbi, nisiñgan manda e-kle-kot timbi eñgiliñ, “‘Kunum Molomdi’ windiñ ninam, ñindiñ ninbetak, ‘Windiñda sindi kusei neka mandan nim nandi-kwambiñ dañgiliñ?’ ⁶Ba ‘Ama noli Yoane nimbi taleñguk’ windiñ ninam, amatam nin Yoane win plofet ama nandi-kwambiñ dañ endi kawatti nindip kimnetañ.” Windiñ embi, ⁷ñindiñ tambane niñgiliñ, “Win nindi nimbi taleñguk win nim nandamiñ.” Eumbi ⁸enguk, “Ale, nak bo nindi nanbi taleumbi, kundit ñin pa tilet win bo nim sanbetet.”

**Yesuli ama biesi endi wain kena
kandikñe ama kolan wandin eñguk**

⁹Timbi Yesuli kusei kimipi, amatamda eyout manda no ñindiñ enguk, “Ama noli wain kena tiñguk. Wain tipi-talembi, kenan win kandikñe amalok kisinin kimipi, nain ombapgan kwet mayañgan nolok ña kuptok ñañguk. ¹⁰Bien epeplok nain indaumbi, kena gwañgwa silanin no bien diwin epmektok kandikñe amaloni ni-mulim ñañguk. Ña tombimbi, kandikñe amali waipbi, slak undane ñauktok ni-mukiliñ. Ni-mulim ñaumbi, ¹¹molomli nombo kena gwañgwa silanin no ni-mulim ña tombimbi, en bo waipbi, siñgi mayek ti-lamipi, slak undane ñauktok ni-mukiliñ. ¹²Timbi molomdi nombo kena gwañgwa silanin no ni-mukuk win endi wit wekat mimbi kle kokiliñ.

¹³Winaña wain kena molomdi enla embi eñguk, ‘Nitek tilok? Ip nandilet: nak niñana noñgangot wale kindem ti-ñimlet en ni-mulam ñaumeke, giñgiñgan ti-ñimbi, bien nandi-ñimumbi epmek bek.’ Windiñ embi, niñañ ni-mulim ñaumbi, ¹⁴kandikñeli niñañ win kañbi, nisiñgan e-nandi timbi eñgiliñ, ‘Ñaliñgan beulok kii gwatnam bimbun kasile-

^h19:46 Aisaia 56:7

upi bilak bek. Witnam kimbimbi, kena ñali nindok giñgit timbekak.' Windiñ embi,¹⁵ wain kena pawan munjimunjit ti pimbi, wili kimguk.

Sindi nitek nandañ, kandikñeli windiñ tiñgiliñda timbi wain kena molomdi nitek ti-semekak?¹⁶ Endi bimbi, kandikñe win gitik yandipmi kim-taleumbi, kenan win kandikñe ama diwin nolok kisanan kimilekak win!" Timbi amatamdi manda wala nandum piumbi eñgiliñ, "E e, win nim! Windiñ nim tindilok!"¹⁷ Gan Yesuli dai gembinatgan yambimbi enguk, "Tikap windiñda, manda youyoulin ñali nek plon e-yout tilak?

'It kindikindit amali ta kawatti tindin win siñgi wilimgiliñ wali wakan ta bien sinik, ta diwin gitik yapma klelak. **

¹⁸Timbi ta wolok kandañ win ñindiñ: no en ta wolok plon pi wilekta, endi lilimeukak, timbi ta wali ama nolok plon pi wilekta, wili gakñeukak."

¹⁹Timbi endikñe manda nandi-tale ama git tapma ama biesi endi Yesuli eyout manda win nisila eñguk win nandi-daklembi, nain wolondañgan tikenep nandiñgiliñ, gan endi amatamda misimbi, kak biñgiliñ.

Takis minem kimikimittok Yesu ni-nandiñgiliñ

²⁰Endikñe manda nandi-tale ama git tapma ama biesi endi Yesu Roma ama Judia kwet ka-dikñeñguk endok kiinan kimitneliñdok telak lonjiñgiliñ, wala timbi endi Yesuli nek tiñguk ba manda nek eñguk wala ka-tuapi, ama pawanjene deimbi, manda tike ku tañ win eni-mulimbi, Yesuloñ ñañgiliñ. Ñambi, mandali sisoñ ti-ñimineliñdok dindim walan juluñgan

tiñipi,²¹ nimbi eñgiliñ, "Endaut, nindi nandi-gamamiñ, dik manda elañ ba e-daut tilañ win dindim sinik, timbi ama loloñ ba pimbiñen gitik manda telal noñgan plon enbi, Yambat nitek kimit-kleneliñdok biañgan eni-daut pa ti-semļa. ²²Windiñda dik ninbi nandina: endikñe mandali takis minem Sisala mimilok nandi-nimlak ba nim?"²³Eumbi, ti-kuyuksi ka-daklembi enguk, ²⁴"Minem kwandai satnin no daut namit!" Eumbi daulimium kañbi eni-kañguk, "Ama walan git koi kundit wolok patak win nindoñ?" Eumbi tambane "Sisaloñ" niñgiliñ. ²⁵Eumbi enguk, "Windiñda Sisalok giñgit win Sisala tambane minekaliñ, timbi Yambattok giñgit win Yambatta tambane minekaliñ." ²⁶Windiñ eumbi, amatamdok dausinan mandali sisoñ ti-ñimineliñdok tuop nim endi Yesulok mandala nanandi kena timbi, kwap em pakiliñ.

Kimnan nanin milamilattok Yesu ni-nandiñgiliñ

²⁷Sadusi amali "Ama sembisembin endi nim milamilattok" windiñ pa eañ endoñnan nanin diwindi Yesuloñ bimbi ²⁸ni-nandiñbi eñgiliñ, "Endaut, Moseli endikñe manda yout-nimguk wali ñindiñ tineñdok elak: tikap ama noli taminat yamin papi sembekta, endok dal ba kwayañli endok tam kanjak win tikembi, endok gwañgwa bisat ep timbi inda-ñiminekaliñ.¹ ²⁹Ale, nain nola dakwaya kit tambon tipet kuñgiliñ. Kuñipi, tualit tam tikembi, yamin papi sembiñguk. Sembumbi, ³⁰⁻³¹mona git gwik endi bo tam wakangot tikembi sembiñgimik. Win dakwaya kit tambon tipet endi gitik tam win tikembi, yamin papi sembi-taleñgiliñ. ³²Timbi siñgi tam endi bo

**20:17 Kap 118:22, wain kena molomdok niñañ wakıt it ta wali Yesulok walan.

lakat papalembi sembiñguk. ³³ Ale, ama dakwaya kit tambon tipet endi tam noñgangot win tikeñgiliñda timbi, ama sembisembin kimnan nanin kaitambi milatnekalin nain wolonda tam win endi nindok tam sinik timbekak?”

³⁴ Timbi Yesuli enguk, “Amatam kwe-lan kuañ endi wapatam pa tañ, ³⁵ gan Yambatti amatam nandum tuop ti-semumbi, jimba nolok nainnan kuneliñdok kimnan nanin ep timbi milatnekalin endi wapatam nim tinekalin, ³⁶ endi eñaloli kuañ windiñgangot kunekalin. Timbi Yambatti kimnan nanin ep timbi milakiliñda timbi endi enlok wembe gwañgwañii kumbi, bindambo sembineliñdok tuop nim. ³⁷ Timbi Moseli bo ñindiñ nini-daklelak: ama sembisembin endi kimnan nanin pa milakañ. Neta, komba mambenli komba nolok plon duat-pakuk wolok kasat tiñipi, Wopumda ñindiñ elak, en ‘Ablaam-dok Yambat ba Aisaktok Yambat ba Jekoptok Yambat’.^j ³⁸ Windiñda timbi endi gitik Yambattok dainan kuñgunjiat, wala timbi Yambat endi ama kaik kuañ endok Yambat, ama sembisembin endok Yambat nim.”^{¶¶}

³⁹ Timbi endikñe manda nandi-tale ama diwindi ñindiñ tambane niñgiliñ, “Endaut, dik manda kindem bien elañ.”

⁴⁰ Timbi bindambo ni-nandineliñdok misimbi, kak biñgiliñ.

Yesuli enlok kuseiñila eni-nandiñguk

⁴¹ Timbi Yesuli ñindiñ eni-nandiñguk, “Nitekta timbi Mesia endi Devittok Komblin sinik windiñ pa eañ? ⁴² Kusei ñindiñda windiñ sani-kalet: Yambatti

Mesiala manda no niñguk win Devit en Kap ginañ ñindiñ youkuk, ‘Molomdi nokok Wopumna ñindiñ niñguk,

Dik kitna dindim kandañ pipalimbi,

⁴³ kanjikai win ep pimbi,

kesika kapmai yapiletat wolok tuop.”^{§§}

⁴⁴ Devitti Mesia ‘Wopumna’ niñgukta, Mesia endi nitek Devittok komblin?”

Kuñgu nitein wali Yambattok dainan tuop tilak

⁴⁵ Amatam gitik nandi paliñlimbi, Yesuli gwañgwañiila ñindiñ enguk, ⁴⁶ “Sindi endikñe manda nandi-tale ama yambi-nandi-kilin embi kunekalin. Endi ama loloñ nisilok dasindasin ombap dasimbi ña-bi tinep nandañ, ba amatam ipakanan kimin kokañ endi giñgiñgan ti-semneliñdok nandañ. Timbi nanañ sina wopumnan ba it kiyau ginañ endi pitit kindem damandama patakngot pitnepi nandañ. ⁴⁷ Timbi endi tam kanjak julungan ti-sembi, isi ba nepenepesi yolom ep semañ, timbi dindim walan tineliñdok nimolo ombap pa tañ. Juluñitsila timbi kinjan yousi-semum ombi-tikenekali.”

21 Timbi Yesuli deium loubi, amatam minem kwilikwilinjiat tapikot minem diñgwinda ginañ kimilim piumbi yambiñguk. ² Timbi tam kanjak pimbiñen no endi bo bimbi, minem gimin tipet kimilim piumbi kañbi ³ enguk, “Nak biañgan sanlet: tam kanjak pimbiñen ñali minem kimilak wali amatam diwin gitikti minem kimilalin win yapma klelak. ⁴ Neta, diwin gitik endi nepek tokñetokñengan pat-semhlaknan nanin tikembi, lakatgot

^{¶¶}20:38 Yambat endi ama piñgipsi sembisembin, gan ginañji tip gama kaik pakañ endok Yambat, timbi endi nain taletalenan piñgipsi bo timbi kaik taumbi kunekalin.

^{§§}20:43 Kap 110:1. No en ama wapmañdok kii dindim kandañ pipatak endi koi giñgilat ba gembu wopumnat.

tapikot kimilaliñ, gan tam pimbiñen endi nimininnan nanin nepek kuñgun ka-dikñelok tuop palmik win gitik kimilak.”

Nain taletalenan nek indaukak?

Nain taleup tiñilimbi nitek indaukak?

⁵Timbi ama diwindi tapma it kañbi, wala ñindiñ eñgiliñ: it win kawat kin-demli tindin, ba nepenepek tuan loloñ tapma mimin pakuk wala timbi pama walalan indaṅguk. Timbi Yesuli enguk, ⁶“Sindi nepek neta daukaṅga tañ wolok nak ñindiñ sanba: nain indaumbi, kawat gitik ñin mep kolim kwelan piumbi, kawat noli nolok plon no nim gali pat-nekaliñ.” ⁷Windiñ eumbi ni-nandimbi eñgiliñ, “Endaut, nepek win nain nekta sinik indaukak, ba jimba kundit nek ñali indaumbi kañbi, nepek wali indaupi tilak win nandinekamiñ?”

⁸Timbi enguk, “Sindi ka-kiliñ embi kunekaliñ! Nim kañbi, juluñ amali juluñ ti-samneliñ. Ama asupti nokok kotna plon bimbi, ñindiñ enekaliñ, ‘Nak Mesia wakan’, ba ‘Nain ip dumalalak’. Sindi ama windiñ pa eañ win nim ep kle-kunekaliñ. ⁹Timbi kantri nolok ginañ ba kantri diwindok boṅgipsinan mik indaumbi, wolok giñgit nandinekaliñ, wolonda sindi nim misi-kolanekaliñ. Nepek wandisi wali damandama indauktok een, gan nain taletalen wali wolongan nim indaukak.”

¹⁰Timbi yousimbi enguk, “Kantri noli kantri nola mik ti-semumbi, ama wapmañjilok sambaliili nisiñgan minekaliñ. ¹¹Timbi nain wolonda kwet kwet kenin wopum ba nanañ map ba jibat kusei kusei indaumbi, kim tambat indaukak, ba kunum plon jimba kundit ba nepek ka-misimisin wopum indanekaliñ.

¹²Nepek gitik wali gamañ nim indañilimbi, endi naka timbi sep timbi kolaneliñdok sep kle-gim gim embi sepbi, it kiyaunji ginañ manda plon sapipi, it kwambiñji ginañ sep kimilimbi, ama wapmañ ba kandikñe ama endoñ sanaṅgilim ñambi, mandala dausinan itnekaliñ. ¹³Nain wolonda giñgit manda kindem ama wala enineliñdok kilanji indaukak. ¹⁴⁻¹⁵Nain wolonda natna nanandi sambi, manji timba londaumbi, kanjiksii gitik endi sindok mandanji nandimbi, mandanji witneliñdok ba manda wali juluñgan win timbi indauktok telal lonjinekaliñ. Kusei wala timbi sindi ginañji ginañ ñindiñ nandi-kwambiñ danekaliñ, ‘Nindi manda nek enambi, nip kasopmeukak wala itañgan nandi-kwinakwinale nim tinekamiñ’.

¹⁶Menji besi ba dasii kwayañjii ba wekat dipsi ba nosii endi bo bola ti-samumbi, kanjiksiili sindoñnan nanin diwin sandip kinnekaliñ. ¹⁷Kwet tuop amatamdi naka timbi nandi-kunjat pa ti-samnekaliñ, ¹⁸gañgan Yambattok dainan kumbanji sak noñgan no nim pailekak.* ¹⁹Sindi gilim dambi kunekaliñda, kuñgu kwambiñji kasilenekaliñ.

²⁰Sindi kanekaliñ win: mik amali bimbi, Jelusalem kle-gimbutnekaliñ. Nain wolonda it kwet win timbi kolauktok nain dumalalak windiñ ka-nandinekaliñ. ²¹Ka-nandimbi, ñindiñ tinekaliñ: Judia kwelan pakañ endi kwet janginann pi ñanekaliñ, timbi Jelusalem pakañ endi bo walinin pi ñanekaliñ, timbi kwet nolok pakañ endi Jelusalem nim lonekaliñ. Kusei ñindiñda windiñ tinekaliñ: ²²manda gitik it kwet wolok plon youyoulin patak wolok bien indauktok Jelusalem

***21:18** Manda wolok kusei win ñindiñ: Yambatti amali nek ti-samnekaliñ win nanditalelak.

nasili nain wolonda kolanjilok kinjan tikenekaliñ. ²³Nain win kolan sinikta timbi tam gwañgwa minjipsiat ba tam ñakñakta num emañ endi blasiñgandok. Milap wopum sinik kwelan indaumbi, Yambattok gimbit wopum bien amatamdoñ inda-semumbi, ²⁴diwin kakitti yandipmium kimmekaliñ, diwin ep topbi yanañgilibi, kwet kwet ña-talenekaliñ. Timbi kwet nolok nasili Jerusalem it kwet ma tikembi, ep pi-yali-ta-ñaumbi, Yambatti nain kimit-semguk win taleukak wolok tuop.”

Ama Sisinik endok tomtom nain

²⁵Timbi Yesuli yousimbi enguk, “Timbi nepek gitikñin kusei kusei maim, yakip ba domboñgip plon indaukak, ba kwelan tuk kimbiñdi tawambi, giñgili wopum kituukak. Kusei wala timbi kwet kwet kuañdi ginañji milataumbi, nanandinji nim dakleukak. ²⁶Timbi nepek kwambiñ kunum plon pakañ, win maim, yakip, domboñgip nek, ep minjalimbi jilopbi, kwesi binekaliñ, wala timbi nepek kolan nek kwetta inda-ñimekak wala amatamdi misimisiniipi mandi-ta-kuñipi, kim katap tinekaliñ. ²⁷Winaña kanekaliñ win: nak Ama Sisinikti mulukua ginañ pi tombi, gembu ba nulinulin wopumna timba dakleukak. ²⁸Nepek milap wandisi wakan kusei kimip indaumbi, Yambatti sapma tikeukak wolok nain timbi dumalaukak wala timbi sindi deium loubi nandi-pañgitanekaliñ.”

²⁹Timbi Yesuli eyout manda no ñindiñ embi enguk, “Sindi komba fik[†] ba komba diwin nandi-siwitnekaliñ. ³⁰Endi mindinji tawa lambi dapmumbi, maim nain indaup tilak win sindi dausili kañbi nandi-dakleyañ. ³¹Windiñgangot milap

wali indaumbi kañbi, ñindiñ nandi-daklenekaliñ, ‘Nain nim ombataumbi, Yambatti amatamñi indağan yambidikñeukak’. ³²Nak biağan sanba: ama sambat man ñindiñgit kuañ endi gama nim kim-taleñilimbi, nepek gitik ñali inda-taleukak. ³³Kunum kwet endi tal-endekamik, gan nokok mandanali nim taleukak. Nim sinik.

³⁴Sinla kuñgunji ka-dikñe-kiliñ enekaliñ. Nim kañbi, nanandinjili tuk kimbiñ ba nana sinat ba kwelalok milap wolokgot pat-samumbi, Ama Sisinik nokok tomtomnala nandi-kamala-kuumbi, kaikan inda-samek. ³⁵Sisoñli gaut gembinat kaikan tikelak, windiñgangot nain wopum wali amatam gitik kwet tuop kuañ kaikan inda-semekak. ³⁶Wala timbi sindi nain tuop ka-kiliñ embi, gembu pat-samektok nimolo ti-kuñipi, nepek inda-samekak win gumañ maklembi, Ama Sisinik nokok dautnanan siñgi misi nimnat indambi itnekaliñ.”

³⁷Yesuli sandap tuop tapma ilan lombi, amatam eni-daut pa ti-semguk, timbi kilim eliñguk tuop endi pi Oliv kwet jañgin kandañ ñambi douliñguk. ³⁸Kwet salaumbi, amatam gitik endi tapma ilan lombi, Yesulok mandan nandineliñdok endoñ pa biañgiliñ.

Ama Sisinik Yesu wili kimbimbi, kimnan nanin milakuk

Yesu kimkimlok

ti-pañgipañgile ti-ñimiñgiliñ

22 Plaua nanañ kimilimbendi nimnat nanalok gwilat, koi no ka-maikamai nain, win timbi dumalañguk. ²Timbi tapma ama biesi git endikñe manda nandi-tale ama endi amatam

[†]21:29 Plofet amali komba fik plon manda youkiliñ endi nain asupgan Juda amatamdok plon e-yout tiñgiliñ.

yambi-misimisi ti-semñipi, Yesu wili kimbektok telak gitak no lonjiñgiliñ.

³Yesulok gwañgwañii 12 endoñnan nanin no win Judas, koi no Iskaliot kitiañgiliñ. Satandi endok ginan ginañ pimbi nañgilibi, ⁴nolii yambimbi, tapma ama biesi ba ama tapma it kamaikamai tiñgiliñ endok telak damanji endoñnan ñambi, telak nitek timbi, Yesu bola ti-ñimiumbi tikeneliñdok en gita e-nandi tiñguk. ⁵Timbim simbasi kindem daumbi, bolalok tuan win minem minepi e-kwambiñ daumbi, ⁶Judasli ginañ noñgan timbi nandi-tale-sembi, “Kindem” eñguk. Embi, amatam kimin gitiktok dausinan yambi-sembimbi, bola ti-ñimektok nain kindem no lonjiñguk.

Yesuli kimbepi, gwañgwañii ti-pañgipañgile ti-semguk

⁷Plaua nanañ kimilibendi nimnat nanalok gwilat wolok kusei kimikimilinan kamaikamai gwilat pa indalak. Nain wolonda endikñe mandali sipsip niñañ noñgan noñgan tapma amalok dausinan wili kimneliñdok elak. Sandap win indaumbi, ⁸Yesuli Petlo git Yoane eni-mupi enguk, “Siti ñambi, gwilat ñolok nanañ ti-jumut ti-nimumbi nanetamiñ.” ⁹Eumbi ni-nandimbi eñgimik, “Dik delok ti-jumut tindendok nandilañ?” ¹⁰Eumbi tambane enguk, “Nandamik. Siti Jerusalem it kwelan ña tombi, ama no tuk kambot bem ñautak en timbi indaumbi, en klembi, it delok loutak wolok lombi, ¹¹it beula ñindiñ nindekamik, ‘Ninindautti ñindiñ gani-nandik: it ginañ win delok patak nakit gwañgwani gwilatlok nanañ naneñdok nandilañ?’ Windiñ eumbi, ¹²endi it ginañ wopum no plon patak ti-kiliñ e-bimbin win daut sametak. Wolok nanañ tuk ti-jumut tindekamik!” ¹³Yesuli windiñ eumbi, gwañgwañiitti ñambi kañgimik win: nepek gitik Yesuli enguk wolok tuopgan indañguk.

Windiñ kañbi, gwilatlok nanañ ti-jumut tiñgimik.

¹⁴Timbi nanañ nanalok nain indaumbi, Yesu en gita gwañgwañii kena tindilok eni-mumulin endi it ginañ wandiñ lombi, nanañ naneliñdok pi pakiliñ. ¹⁵Pi paliñipi, Yesuli enguk, “Nak gamañ milap wopum bembetat. Gan dama nak kamaikamai gwilat ñolok nanañ sin gita nambepi nain ombapgan nandi-koñgom ti-ta-biñgut. ¹⁶Kusei ñindiñda windiñ sanlet: nak gwilat ñandin ñolok nanañ kwelan nombo nim nambetat. Win nain taletalenan Yambatti amatam indañgan yambi-dikñeumbi, nanañ ñolok bien inda-dakleukak, wolondamek nak nombo giñgitnai git yakan nanañ ñandin nambetat.”

¹⁷Timbi endi witna no tikembi, Yambat we ñimimbi, gwañgwañiila enguk, “Sindi wain tuk ñin tikembi, sin tambo miñ timbi nambit! ¹⁸Kusei ñindiñda windiñ sanlet: sandap ñin taleumbi, nak wain tuk nombo nim nambetat. Win Yambatti amatam indañgan yambi-dikñeukak wolondamek nak wain tuk nombo nambetat.” ¹⁹Windiñ embi, plaua no tikembi, Yambat we-ñimbi, ombi embi enguk, “Ñine nokok piñgipna nak tapma ti-samlet. Sindi nandi-siwit-naneliñdok plaua tike ombimbi, na ti-kunekaliñ.” ²⁰Nambi taleumbi, Yesuli windiñgangot wain witna no tikembi enguk, “Wain tuk ñali toptop komblin Yambatti amatamñii gita tilak wolok walan. Nak wekatnali tapma timbi yalimit-samñipi, toptop win timba kwambiñ dalak.”

²¹Yesuli windiñ embi yousimbi enguk, “Yakñesi! Ama bola ti-nam-ti-namlak endi nakita papi, yakan nanañ namik. ²²Nak Ama Sisinikti telak kimit-namnamin win klembi, kim plon loutat. Gan ama bola ti-namlak en blan-

gandok, Yambatti kinjan ombi-mekak.”
²³ Windiñ eumbi, wolongan gwañgwalì
 “Nindoñnan nanin nindi kolan wandin
 timbek?” embi, nisiñgan manda e-nandi
 tiñgiliñ.

²⁴ Tiñipi endoñnan nanin nindi
 sinik amatamdok dausinan loloñ
 sinik wala bo nisiñgan e-dombi-tañan
 tiñgiliñ. ²⁵ Timbi Yesuli enguk,
 “Kwelan kuañ endok ama wapmanjii
 ba yambindikñenji endi giñgitsii
 gembinatgan joñgo joñgo pa
 yambi-dikñeañ, gañgan endi amatamdi
 ‘Kindem ti-nimañ’ windiñ enineliñdok
 nandañ. ²⁶ Gan sindok kandañ windiñ
 nim tilok. Nim sinik. Tambo sindok
 boñgipsinan lolonjili ama pimbiniñ
 nomik kuukak, timbi telak damanjili
 tiplaplape nomik kuuftok elet. ²⁷ Sindi
 nitek nandañ? Amatamdok dausinan
 nindi loloñ sinik, win ama slak pipapi
 nanañ nalak endi loloñ, ba ama
 tiplaplap ti-nimlak endi loloñ? Win
 slak pipapi nalak wali mek loloñ sinik,
 gañgan natna sindok boñgipsinan
 tiplaplapsi nomik kulet.

²⁸ Nak milap plon kuñilambi, sindi
 wakan nakita gali-kwambiñ dambi
 ku-ta-bañ. ²⁹ Timbi Bepnali amatamñii
 yambi-dikñeuttok nanbi taleñguk,
 windiñgangot natna sindi bo windiñ
 tineliñdok sanba talelak. ³⁰ Win nak
 amatam indañgan yambi-dikñewamek,
 sindi kindem nakita yakan nanañ
 nambi, ama wapmañdok piti
 plon pipapi, Islaellok sambat 12
 yambi-danineliñdok windiñ tilet.”

³¹ Timbi Yesuli eñguk, “Simon,
 Simon, dik nandi: plaua minjip
 kilikiliknat amali bien epmektok ep
 papesenelak, windiñgangot Satandi
 nanandi-kiliktinji pi piuktok ti-kuyuk
 ti-samep nandimbi, sindok Yambatta
 ni-nandimbi, nandi-nim-taleñguk.
³² Gan nak nanandi-kiliktiñgali nim

pi piuktok nimolo ikan ti-gam-talet.
 Timbi dik undane bimbi, nombo
 nakit gali-kwambiñ damek, nokai
 ep gembilaukañ.” ³³ Eumbi niñguk,
 “Wopum, nak dikita it kwambiñ ginañ
 ba kimnan lololok ti-pañgitam patet.”
³⁴ Eumbi tambane niñguk, “Petlo, nak
 ganba nandi: puputti man tim gama
 nim kitiñilimbi, dik naka ‘Nak en nim
 nandi-nimlet’ embi, nain tiptet git no
 e-sembi ti-nametañ.”

³⁵ Windiñ embi yousimbi
 eni-nandimbi eñguk, “Nak kena
 tindilok sani-mupi, minem wakít lik
 ba kesisi gwilap nim mep ñaneliñdok
 sani-mulam ñañgiliñ, nain wolonda
 sindi nepek nola tipikañgiliñ ba nim?”
 Eumbi, tambane niñgiliñ, “Nepek no
 nim.” ³⁶ Timbi yousimbi enguk, “Gan
 nain ñindiñgitta no en minemñin
 palmilakta win ti-ke-kuukak, timbi
 lil windiñgot. Timbi no en kakit
 ombap nim palmilakta, wolok tambon
 sauloñin tuatualok kimipi, kinjan kakit
 no ti-keukak. ³⁷ Kusei ñindiñda timbi
 windiñ elet: manda no ñindiñ youyoulin
 patak, ‘Enda nandum kolan tindi
 ama tilak’, timbi manda wolok tuop
 inda-namektok een. Biañganak: manda
 nokok plon youyoulin patak wolok
 bien indaupi tilak.” ³⁸ Eumbi niñgiliñ,
 “Wopum, kakit ombap tiptet pat-nimlak
 ñi ka.” Eumbi enguk, “Ip tuop.”

Yesulok kimkimlok naindi dumalaumbi, ti-pañgipañgile tiñguk

³⁹ Timbi Yesuli walinin pi ñambi, tim
 tuop tiliñguk wolok tuop Oliv kwet
 jañginnan ñaumbi, gwañgwañiili kle
 ñañgiliñ. ⁴⁰ Ña kwet wolok tombi en-
 guk, “Sindi ti-kuyuk nim inda-samektok
 nimolo ti-kunekaliñ.” ⁴¹ Windiñ embi
 yambik bimbi, kawat kolim ñalak wolok
 tuop ñambi, milelem timbi, nimolo
 ñindiñ tiñguk, ⁴² “Bep, dik nandum kin-

dem dalakta, witna[‡] ñin napma tike. Gan wandingan embi, nokok nanandi nim klewiñ, win ditna nittek indanamektok nandilañ wolok tuop indanamin.”⁴³ Timbi kunum ginañ nanin eñalo noli endoñ pi indambi, gembimiñguk.⁴⁴ Timbi simba gawatti makleumbi diñgunembi, nimolo gembinatgan ti-palimbi, kokopti wekat nomik kwelan pitop pitop timbi piñguk.[¶]

⁴⁵ Nimolo tikap milapi, gwañgwañi-iloñ ñambi yambiñguk win: endi blandi ep timbi gwasaeumbi dou pakiliñ.⁴⁶ Dou palimbi enguk, “Sindi nekta dou pakañ? Milapi, ti-kuyuk nim inda-samektok nimolo timbit.”

Yesu bola ti-ñimiumbi tikeñgiliñ

⁴⁷ Yesuli windiñ eñilimbi, ama kimin no endoñ bi inda-semgiliñ. Endok gwañgwañi 12 endoñnan nanin no koi Judas endi damandama ti-sembi, simumuñ ti-ñimektok endoñ biñguk.⁴⁸ Gan Yesuli niñguk, “Judas, dik simumuñdañgan Ama Sisnik bola ti-nametañ ba?”⁴⁹ Timbi endok noliili nepek indaup tiñguk win kañipi niñgiliñ, “Wopum, kakitti yandipnemiñ ba?”⁵⁰ Windiñ eñipi, endoñnan nanin noli tapma amalok telak damanji endok kena gwañgwan kakitti wilepi, pawan kii dindim kandañ nanin wilalim dikñe piñguk.⁵¹ Timbi Yesuli wi kañbi enguk, “Biwit!” Windiñ embi, ama wolok pawanlok kinjannan kiili tike-kaumbi, kindem dañguk.

⁵² Windiñ timbi, tapma ama biesi wakıt ama tapma it kamaikamai tiañgiliñ ba ama biesi diwin no en tikenepi biñgiliñ enda ñindiñ enguk, “Sindi naka nandumbi, nak ama piñpiñen timbambi, kakit ba dimba nek mepi, nepneliñdok bañ ba?”⁵³ Nak nain

nain tapma ilan sin gitañgan kuñilambi, no nim nep kañgiliñ. Gan man tim ñin kilim mulum molomdi gembinat kuñilimbi, nepneliñdok sindok nain inda-samlak.”

Petloli Yesula ‘Nak en nim nandi-ñimlet’ eñguk

⁵⁴ Timbi endi Yesu tikembi ña, tapma amalok telak damanjilok ilan loneliñdok nañgip ñañgiliñ. Telaknan ñañilimbi, Petloli kambak mayañgan ep klembi ñañguk.⁵⁵ Timbi ama diwisili sañ jimba boñgipnan komba no simbi, pipap seipaliñilimbi, Petloli wolokgan pimbi, en gita pipakuk.⁵⁶ Pipaliñilimbi, kena wembe noli kombalok kolsalen duakuk ginañ pipalim kañbi, daut kwambiñ kañbi eñguk, “Ama ñali bo en gitañgan pa kulak.”⁵⁷ Eumbi, Petloli esembi timbi, tamda niñguk, “Nak en nim nandi-ñimlet.”⁵⁸ Windiñ embi, nain gama nim ombataumbi, ama noli kañbi niñguk, “Dik bo endok nosi no wakan.” Eumbi, Petloli niñguk, “Nak nim.”

⁵⁹ Lakat papaleumbi, ama noli bo giñginembi eñguk, “Biañgan sinik: ama ñali en gita pa kulak. Neta, endi bo Galili nanin!”⁶⁰ Gan Petloli ñindiñ tambane niñguk, “Dik nek elañ nak nim nandilet.” Eñilimbi, wolongan puputti kitiñguk.⁶¹ Kitiumbi, Wopumdi undanembi, Petlo dindim gan kaumbi, Wopumdi manda niñguk win nandi-tomguk. Manda win ñindiñ, “Man tim puputti gama nim kitiñilimbi, dik nain tiptet git no naka ‘Nak en nim nandi-ñimlet’ eutañ.” Manda win nandi-siwipi,⁶² simbai kimbimbi, walinin pi ñambi, mano kwilim tiñguk.

⁶³ Timbi ama Yesu ka-dikñe pakiliñ endi kusei kimipi, ni-suambapi waipbi,⁶⁴ timan dai bo masipbi niñgiliñ,

[‡]22:42 Witna win milap ba piñgiu gawat Yesu inda-ñimiuktok tiñguk wolok walan.

[¶]22:44 Nandi-tale ama diwindi Luka en manda ñin nim youkuk windiñ eañ.

“Dik plofet manda embi, nindi gutak win ninbi nandina!” ⁶⁵ Windiñ embi, manda winjit kusei kusei nimbi, koi ni-kolañgiliñ.

Yesu manda plon kimikiliñ

⁶⁶ Kwet salaumbi, Juda amatamdok ama biesi en gita tapma ama biesi git endikñe manda nandi-tale ama endi kimin ti-palimbi, Yesu nañgipi dausinan loubi, nikañbi eñgiliñ, ⁶⁷ “Dik Mesia sinik kulañda, ninbim nandina.” Eumbi enguk, “Nak windiñ sanbetta, sindi mandana nim nandi-kwambiñ danetañ. ⁶⁸ Ba nepek nola sani-nandutta, tambon nim tambane naninetañ. ⁶⁹ Gan nain nim ombataumbi, nak Ama Sisinikti Yambat Gembi Molom kii dindimnan pipaletat.”^k ⁷⁰ Eu nandimbi, gitikgandi ñindiñ niñgiliñ, “Windiñda dik Yambatok Niñañ windiñ elañ ba?” Eumbi enguk, “Nak nim, win sin eañ wakan.” ⁷¹ Eumbi, nisiñgan e-nandi timbi eñgiliñ, “Nindila ama ñolok kusei enlok man plon nanin eu piumbi nandamiñ, wala timbi win inda-dakleuktok ama nola nombo nim lonjinetamiñ.”

23 Timbi kimin ti-pakiliñ gitikgandi milapi, Yesu Pilatoloñ nañgipi, ² kusei kimipi, kit yout timbi, ñindiñ eñgiliñ, “Nindi ama ñolok kusei ñindiñ ka-nandamiñ: endi amatamni ep timbi kamalalak. Timbi takis minem Roma ama wapmañ Sisala mimilok win endi nini-kimisip pa ti-nimlak, tiñipi bo enla ñindiñ pa elak, ‘Natna Mesia, ama wapma.’” ³ Timbi Pilatoli Yesu nandimbi eñguk, “Dik Juda amalok ama wapmañji ba?” Eumbi niñguk, “Ditna elañ i wakan.” ⁴ Eumbi, Pilatoli tapma ama biesila ba ama kimin wopum enda enbi eñguk, “Nak ama ñolok endikñe manda wiwit bien no nim kalet.” ⁵ Gan endi giñginembi niñgiliñ,

“Endi Judia kwet tuop amatam eni-daut ti-semñipi, Galili kwelan kusei kimipi bim Jelusalem ñolok amatam ginanji ep timbi mlatak.”

⁶ Pilatoli manda win nandiñgukta eni-nandimbi eñguk, “Ama ñin Galili nanin ba?” ⁷ Eumbi, “Oñ” eñgiliñ. Eumbi, Pilatoli nandi-tomguk win: Yesu win kwet Elotti ka-dikñeñguk walinin. Timbi Elotti bo nain wolonda Jelusalem pakukta timbi Pilatoli Yesu endoñ nañgip ñaneliñdok eñguk. Eumbi nañgip ñam tombimbi, ⁸ Elotti en kañbi, kusei ñindiñda simbai kindem dañguk: Yesulok giñgitti nain asup pawan ginañ piumbi, endok dainan kundit engano timbektok nandiñgukta timbi endi nain ombapgan en kauktok mandañguk. ⁹ Wala timbi endi manda kusei kusei ni-nandiñguk, gan Yesuli Elottok mandan nandi-kimkimneñipi, tambon no nim tambanem niñguk. ¹⁰ Tiñipi, tapma ama biesi ba endikñe manda nandi-tale ama endi ñasiñgan ipi, siñgin gembinatgan siñgiliñ. ¹¹ Timbi Elot git mik amañii endi ni-tike-pi-yalimbi, manda sañala ti-ñimiñgiliñ. Windiñ timbi Elotti eumbi, Yesula dasindasi pamanat dasi-ñimimbi, nombo nañgipi, Pilatoloñ undane ñañgiliñ. ¹² Pilato git Elot endi dama nisetkan kanjik tiñipi kuñgimik, gan sandap wolondañgan endi not tiñgimik.

¹³ Timbi Pilatoli tapma ama biesi wakiti Juda amalok kandikñenji ba amatam kimin gitik kiti-semum biumbi ¹⁴ enguk, “Sindi ama ñin nokoñnan nañgip bimbi, endi amatam ep timbi kamalalak windiñ naniliñ, gan nak sindok dausinan endok kusei timba dakletaleumbi, ñindiñ sanlet: manda gitik endok plon e-yout tañ wolo bien no nim kalet. ¹⁵ Elotti windiñgangot tik. Neta, endi eumbi, ama ñin bindambo nindoñ

nañgip bañ. Win ñindiñ: endi kimkimlok kolan no nim tiñguk,¹⁶⁻¹⁷ wala timbi nak nanandilokgot ti-lamipi, kak biwa ñautak.”⁸

¹⁸ Gan amatam gitikgandi ka-kwawañganembi eñgiliñ, “Barabas pisat-nimbi, ama ñin wili kimbin.”¹⁹ (Barabas endila nolii gita Jerusalem it kwelan papi, gavman mik ti-sembi, ama no wili kimgukta timbi it kwambiñ ginañ kimilim pakuk.)²⁰ Timbi Pilatoli Yesu pisalimektok nandimbi, amatamda nombo enguk.²¹ Gan endi ñindiñ kitikitipi niñgiliñ, “Kloñbat plon wili kimbin!”²² Timbi Pilatoli mandanji makleumbi, nain tipet git no timbimbi, ñindiñ enguk, “Nekta sinik? Endi kolan nek sinik tiñguk? Nak timba dakleumbi, endi kimbektok bien no nim kalet, wala timbi nak nanandilokgot ti-lamipi, kak biwa ñautak.”²³ Gan amatamdi giñginembi, Yesu kloñbat plon wili kimkimlok embi, kwambiñgan kitimbi, manda sala wopum timbi, Pilatolok mandan wili piñguk.²⁴ Wala timbi Pilatoli nandi-sembi, manda eñgiliñ wolok bien indauptok eñguk.²⁵ Endi e-giñginenjila mandanji tañgonembi, Barabas en nin gavman mik ti-sembi, ama wili kimgukta timbi it kwambiñ ginañ kimikiliñ en wakan amatamda pisapi emguk. Gan Yesu endila win amatamdok mandanjila Pilatoli en mik amalok kisinin wili kimneliñdok kimikuk.

Yesu kloñbat plon wikiliñ

²⁶ Endi Yesu walinin nañgip piñipi, ama no koi Simon Sairini nanin telak plon timbi indañgiliñ. Endi kena ginañ nanin biumbi tikembi, Yesulok kloñbat bembektok kii klup plon kimipi, en klem ñañalok ni-giñgineñgiliñ.

²⁷ Timbi amatam kimin wopum en kleñgiliñ endok boñgipsinan tam diwindi kut-blambla embi, mano ti-ñimiñgiliñ.²⁸ Windiñ timbimbi, Yesuli undanem yambimbi enguk, “Jerusalem tam, sindi naka blan nim timbi kutneliñ. Tambo sindi kusei ñindiñda sinla ba wembe gwañgwanjiila kulit: ²⁹ milap nain no indaumbi, amatamdi ñindiñ enekaliñ, ‘Tamdi yamin papi, gwañgwa nim apgiliñ ba num nim emgiliñ endi tam diwin yapma kle pakañ.’³⁰ Wolongan endi kwet jañginla ñindiñ eninekaliñ, ‘Sindi gilombi, nindok plon piwit!’, ba kwet kiminda ñindiñ eninekaliñ, ‘Sindi nindip tapliwit!’³¹ Komba kaikta amali nepek ñandin ti-ñimañda, kimkiminla nitek inda-ñimekak?”^{**}

³² Timbi ama tipet, endi kolan tindin ama, endi bo Yesu gita yandipneliñdok yanañgipi ñañgiliñ.³³ Nakap, kwet no koi Kumban Kwandat wandiñ ña tombi, Yesu kloñbat plon wipi, kolan tindin tombon tombon yakan en gita yandipbi ep tembiñgiliñ.³⁴ Timbi Yesuli nimolo nombo nombo timbi, ñindiñ eñguk, “Bep, endi nek tañ wolok kusei nim nandi-dakleañda timbi yomji bi-semiñ.” Timbi mik amali Yesulok dasin-

§23:16-17 Nandi-tale ama diwindi manda kusip no patak eañ. Manda win ñindiñ, “Kamaikamai gwilat tuop kandikñenjili ama no it kwambiñ ginañ nanin pisat-semsemlok een.”

**23:31 Yesuli eyout manda win enla eñguk. Manda wilok walan win ñindiñ, “Amatamdi nepek ñandin ama yom nimnatta ti-ñimañda, ama yomjiat ginañji nim tam-baneñgiliñ enda Yambatti nitek ti-semekak?”

¹23:30 Hosea 10:8

dasin ep danneliñdok nisiñgan timbi-inda sañala tiñgiliñ.

³⁵ Kloñbat plon ep tembim biu palimbi, amatamdi ipi, daukañga tiñgiliñ, Juda ama biesili bo e-lakalake timbi eñgiliñ, “Endi amatam ep kimikuk. Endi biañgan Mesia win Yambatti nimbi taleñguk en sinikta, kindem kusei timbi dakleumbi, enlok siñgin tike-kimilin.” ³⁶ Timbi mik amali windiñgot manda sañala ti-niingiliñ, win endi endoñ bimbi, wain tuk kimbiñ mi-wet tiñipi, ³⁷ niñgiliñ, “Tikap dik Juda amalok ama wapmañjila, kindem siñgiñga tike-kimit!” ³⁸ Timbi Yesulok kusal kumbam mindiñnan komba plon ñindiñ youp wip bium pakuk, “Ñin Juda amalok ama wapmañji.”

³⁹ Timbi kolan tindin ama tipet Yesu gita kloñbat plon ep tembum pakimik endoñnan nanin noli Yesu ni-kolambi eñguk, “Dik Mesia wakan ba? Windiñda ditnalok siñgiñga tike-kimiliñipi, niti wakít nip kimit!”

⁴⁰ Gan noli ni-ñombimbi niñguk, “En wili kimkimlok eu taleliñ, windiñgangot dik ti-gamañ, wala timbi dik Yambatti nek ti-gamekak wala nim misilañ ba?”

⁴¹ Niti kundit kolan tiñgimikta timbi tuan dindiñgan ñakan ombi-tikeamik, gan ama ñali kolan no nim tiñguk.”

⁴² Windiñ embi, Yesula niñguk, “Yesu, dik kusei kimipi, amatamgai yambi-dikñeñipi, nak nandi-namekañ.”

⁴³ Eumbi niñguk, “Nak biañgan ganlet: dik man sandap ñolondañgan nakita kunum walalan ginañ paletañ.”

Yesu kloñbat plon kimguk

⁴⁴⁻⁴⁵ Timbi kwet boñgip taumbi, maim bipmumbi, kwet tuop kilim e paliñilimbi, 3 kilok tiñguk. Nain wolonda tapma ilan sandum masimasip wopum boñgip plon wilapmumbi,

pan tipet indañguk. ⁴⁶ Timbi Yesuli wopungan kitimbi eñguk, “Bep, nak ginaña tip kika plon kimitet.”^m Windiñ eu taleumbi kimguk. ⁴⁷ Timbimbi, mik amalok telak damanjili nepek indañguk win ka-nandi-talembi, Yambat ni-ta-lombi eñguk, “Biañgan ama ñin ama dindiñ no.” ⁴⁸ Timbi ama kimin gitik nepek win kaneliñdok biñgiliñ endi nek indañguk win gitik ka-nandimbi, simba gawat tiñgiliñda timbi kuanji wiwilembi, isinan undane ñañgiliñ. ⁴⁹ Gan Yesulok nolii git tam nin Galili nanin en klem biñgiliñ endi kambak mayañgan ipi, nepek indañguk win ka-nandi tiñgiliñ.

Yesu tapliñgiliñ

⁵⁰ Ama no kuñguk koi Josep, ama kindem ba dindiñ no Arimatia it kwet Judia kwelan nanin. Endi ama biesi Juda amatam yambi-dikñeñgiliñ endok sambat, ⁵¹ gan nolili Yesulok plon manda nek e-topgiliñ ba kundit nek ti-ñimiñgiliñ endi en gita ginañ noñgan nim tiñguk. Endi Yambatti amatam indañgan yambi-dikñeukak wala nandi-koñgomnatgan mandi pa tiliñguk. ⁵² Ama wali Pilatoloñ ñambi, Yesulok dalandanla ni-nandumbi nandi-ñimiñguk. ⁵³ Nandi-ñimiumbi ñambi, kloñbat plon nanin tamat tike-pimbi, sandum satninli timip imbi, tike ñambi, sum no kawat ginañ kulukululinan kimikuk. Sum win ama no gama nim kimikiliñ.

⁵⁴ Win Sabat patnandi nain indaup timbimbi, tiwilindiñkñe nain dumalañgukta endi windiñ tiñguk.

⁵⁵ Timbi tam Yesu gita Galili nanin bimbin endi Josep klembi, sum ba Josepti telak nitek plon Yesulok dalandan kimikuk win ka-talembi, ⁵⁶ ilan undane ñañgiliñ. Ñambi, gwasap

ba piŋgip siple miliñ kindem Yesulok dalandanlok ti-jumupi, endikñe manda taŋgonembi, Sabatta pat-nandi tiŋgiliñ.

Yesuli kimnan nanin milalak

24 Kena nain kusei kimikimilinan kwet salaup timbimbi, tamdi gwasap miliñ kindem ti-jumut tiŋgiliñ win epbi, Yesulok sumnan ñaŋgiliñ. ²Ñam tombi kaŋgiliñ win: kawat sum dai masipmimin win manjaneum tambon kandañ ña pakuk. ³Timbi endi sum tombañ ginañ loŋgiliñ, gan Wopum Yesulok dalandan nim palim kaŋgiliñ. ⁴Nim kañbi, nek indaŋguk wala nanandinji nim dakleñlimbi, platik sinik ama tipet dasindasinjet kolsalennat endi endoñ indambi ikimik. ⁵Timbi tamdi yambi-silikñembi, kolan misiñipi, milelem ti-sembe, dausi kwelan deiumbi, tipetti engimik, “Sindi ama kaik patak enda neka sembisembin endok boŋgipsinan bi lonjañ? ⁶Endi ñolok nim patak, ikan milalak. Endi dama Galili kwelan gama paliñipi, manda ñin sanguk win nandi-tombit, ⁷‘Nak Ama Sisinik nepbi, yom amalok kisinin napilimbi, kloñbat plon nuli kimbambi, sandap tipet git no ñaumbi, kimnan nanin bindambo milalettok een.”

Eñaloli windiñ eumbi, ⁸tamdi Yesuli manda eŋguk win nandi-tombi, ⁹sumnan nanin undane pi ñambi, Yesulok gwaŋgwañii 11 gita nosii diwin yambimbi, nepek gitik inda-semguk wolok kasat ti-semgiliñ. ¹⁰Win Malia Makdala nanin, Yoana, Yakobolok meñ Malia, wakıt tam diwin en gita pakiliñ wali wakan ama nin Yesuli kenalok enimumulın endoñ ñambi, kasat ti-sem pa tiŋgiliñ, ¹¹gan enimumulın endi tamdok mandala nandum tlal timbimbi, nim nandi-kwambiñ daŋgiliñ. ¹²Petloli wandingan embi milapi, sumnan woñep ñambi mumuñem paunjinem, gi-

nañ deium loumbi kaŋguk win: sandum Yesulok dalandan timip imimin waliŋgot pakuk. Windiñ kañbi, ilan undane ñambi, nepek win indaŋguk wolok nanandi kena tiŋguk.

Yesulok noliit tipet Emaus telaknan ñañilimbi, en inda-semguk

¹³Timbi sandap wolondaŋgan Yesulok noliit tipet endi Jelusalem bimbi, Emaus ñandepi ñaŋgimik. It kwet win 11 kilomita wolok tuop Jelusalem timbi dumalaum patak. ¹⁴Tim ñañipi, nisetakan nepek gitik indaŋguk wolok manda enandi tiŋgimik. ¹⁵Manda eu ñañambi timbi, e-kle-kot tim pa ñañilimbi, Yesu en wakan siŋginjetnan ep timbi dumalaumbi, en gita yakan ñaŋguk. ¹⁶Gan nepek noli daset masipmiumbi, nim kanandi-tomgimik.

¹⁷Timbi endi eni-nandimbi eŋguk, “Siti manda nektok e-kle-kot tiñipi ñamik?” Eumbi, gitakan sinik ipi, dei-blambla embi pakimik. ¹⁸Timbi endoñnan nanin no koi Kleopas endi Yesu ni-kañbi eŋguk, “Ama yok asupgan Jelusalem bi pakañ. Endoñnan nanin dik noŋganli kena nain lap kandañ wandiñ nepek indaŋguk win nim nandilañ ba?” ¹⁹Eumbi, “Win nek indaŋguk?” windiñ eni-kaŋguk. Eni-kaumbi, tambane niŋgimik, “Nepek Yesu Nasalet nanin enda inda-ñimiŋguk wala eamik. Endi plofet ama no, timbi manda gembinat eŋguk ba kundit engano tiŋguk wali amatamda ñindiñ daut semguk: Yambatti enda nandum loloñ sinik. ²⁰⁻²¹Nindi ñindiñ nandi-kwambiñ dambi mandiŋgimiñ: Yambatti Yesu en wakan Isael amatam nindi kolan ginañ nanin nipma tikeuktok nimbi taleŋguk, gan nindok tapma ama biesi ba nimbindikñenili en Roma amalok kisinin kimilimbi, wili kimbektok manda embi, kloñbat plon wilim kimguk.

Nepek win ikan sisaŋgan inda-ñimiombi, biaŋgan kim-sinik taŋguk. ²²Timbi wakangot nim. Nindoŋnan nanin tam diwin endi nip timbi silikŋenembi, nanandini nim daklelak. Man salasalanan sinik endi sumnan ñaliñ, ²³gan Yesulok dalandan nim kañbi undane bimbi, ñindiñ niniliñ, ‘Nindi nepek engano kamiñ, win eñaloli Yesu kaik patak ninimbim yambimiñ.’ Tamdi windiñ eumbi, ²⁴nindoŋnan nanin ama diwin endi bo sumnan ñambi kaliñ win, nepek tamdi sumda niniliñ wolok tuop palak. Gan Yesu en nim kaliñ.”

²⁵Timbi Yesuli enguk, “Sindi ama kamasi, plofet amalok mandanji gitik ginañji ginañ baiŋgan baiŋgan pa nandiasiañ. ²⁶Endi Mesiali amatam epmektok milap wakan bembimbi, Yambatti koi giŋgit wopum miuktok youkiliñ.” ²⁷Yesuli windiñ embi, Moselok plon kusei kimipi, Mose en wakıt plofet ama diwindi Yesu enlok plon manda youkiliñ gitik win eni-dakleŋguk. Eni-dakleñilimbi ñakap, ²⁸it kwet ama tipetti ñandep nandiŋgimik win timbi dumalaŋguk. Timbi endi kaum Yesuli gamaŋgot yousim ñauktok timbimbi, ²⁹tike-kimbi dambi niŋgimik, “Kak, nikita pat! Maim ip piombi kilim elak.” Windiñ ni-giŋgineumbi, en gita palep it ginañ loŋguk.

³⁰Timbi nanañ nanep tiñilimbi, Yesuli plaua nanañ no tikembi, Yambat we-ñimimbi ombimbi emum tikeŋgimik. ³¹Tikeñipi, dauset tombimbi ka-nandi-tombimbi, dausetnangan paikuk. ³²Timbi endi nisetkan e-nandi timbi eŋgimik, “Biaŋgan sinik. Endi telaknan nikita biñipi, manda embi, Yambattok manda wolok bien nini-dakleñilimbi, walenet biaŋgan milalak!” ³³Windiñ eñipi, wolongan milapi, Jerusalem undane ñaŋgimik. Ña tombi, Yesulok

gwaŋgwañii 11 git amatam diwin en gita kimin ti pakiliñ ep timbi indaŋgiliñ. ³⁴Timbi amatam wali ama tipetta ñindiñ engiliñ, “Wopumdi biaŋgan kimnan nanin milapi, Simondoñ indaŋak!” ³⁵Windiñ eumbi, ama tipet endi telaknan nek indaŋguk wolok kasat ti-sembi engimik, “Endi plaua nanañ no ombimbi nimumek, niti ka-nandi-tommik.”

Yesuli gwaŋgwañiiloñ inda-semguk

³⁶Gwaŋgwañiilo gamaŋgot endaŋgan manda e-paliñilimbi, Yesu en wakan boŋgipsinan bi indam ipi enguk, “Busuk pat-samun.” ³⁷Windiñ eumbi, ka piasat timbi, kolan misiñipi, “Ama wale kamiñ” embi nandiŋgiliñ. ³⁸Timbi endi enguk, “Neta ginañji milataumbi, ginañ tipet tañ? ³⁹Kitna kesitna kawit, ñin natna sinik yañ! Gwilatna tike-kañbi, ñindiñ nambi-daklewit: nak gaumna git kwandatna nat, gan wale tip endi gaum ba kwandatsi nim nat.” ⁴⁰Eu taleumbi, kii kesii daut semumbi kaŋgiliñ. ⁴¹Kañbi, silisili git nandi-bendili ginañji tokŋeŋgukta timbi gama nim nandi-kwambiñ daŋgiliñ. Timbi endi eni-kañbi eŋguk, “Sindok nanañ no patak ba?” ⁴²Eumbi, mikbalak sinjin pan no miombi ⁴³tikembi, dausinangan naŋguk.

⁴⁴Timbi gwaŋgwañiila enbi eŋguk, “Nak dama sin gita kuñipi, ñindiñ sangut: Mose wakıt plofet ama ba ama diwin gitik endi nokok plon e-yout timbi, manda youkiliñ patak manda gitik wolok bien indauptok een.” ⁴⁵Windiñ embi, Yambattok manda youyoulin patak wolok kusei nandi-kiliñ eneliñdok nanandinji timbi paŋgitaumbi ⁴⁶enguk, “Nepek ñindiñ indauktok youyoulin patak: Mesiali piŋgip gawat bemi kimbi, sandap tipet git no timbimbi, kimnan nanin milalakak. ⁴⁷Timbi nolili

Jelusalem it kwelan kusei kimipi, endok koi plon amatam gitik kwet tuop kuañ enda ñindiñ eu piukak, ‘Sindi ginañji tambanenekaliñda, Yambatti yomji bi-samekak.’ Windiñ indauktok youyoulin. ⁴⁸Sindi mek nepek gitik win indaᅅguk ba indaukak wolok gembì ipi e-daklenekaliñ. ⁴⁹Nandiwit! Bepnali nek samektok e-kwambiñ daᅅguk win natna ni-mulambi, sindoñ piukak. Gan sindi Jelusalem ñiᅅgan papi mandiiñlimbi, Yambattok gembì kunum ginañ nanin win dasindasin nomik dasi-samekak wolok tuop.” ††

Yesuli kunum ginañ loᅅguk

⁵⁰Timbi Yesuli gwaᅅgwaᅅii yanaᅅgipi, Betani it kwet kandañ ñam tombi, kii tike-lombi, ep gwilam ti-semguk. ⁵¹Ep gwilam ti-semᅅipi yambik biumbi, Yambatti kunum ginañ tike-lombi loᅅguk. ⁵²Loñilimbi, gwaᅅgwaᅅiili milelem ti-ñimbi, silisili wopum tiᅅipi, Jelusalem it kwelan undane ñaᅅgiliñ. ⁵³Ñambi, sandap tuop tapma it sañ jimba ginañ lombi, wolok Yambat ni-kindem dambi kuᅅgiliñ.

---

††24:49 Manda ñolok walan win ñindiñ, “Yambattok gembì, win Dindim Woñ, kunum ginañ nanin inda-sembi pat-semekak.”

Giñgit manda kindem Yoaneli youkuk Eundakle manda

Yoane giñgit manda youkuk endi Yesulok gwañgwañii endoñnan nanin no, gan enlok koi tike-louptok nim nandimbi, kimit-semibimbi, enlok plon ñindiñ e-yout tiñguk, “gwañgwa nin Yesuli ginañli kasileñguk” (13:23, 19:26, 21:7,20) ba “gwañgwa no” (18:15-16, 20:2-8).

Matayo waktu Maleko ba Lukali giñgit manda kasatsi win ikan youkiliñ, wala timbi Yesuli kundit engano tiñguk asup win Yoaneli lapipi, diwin no biennat sinik wingot youpi, ñindiñ eñguk, “kundit youyoulin patak wali kusei ñindiñda youyoulin: sindi manda ñin pinat nandi timbi, Yesu en Mesia, Kunum Yambattok Niñañ, win nandi-kwambiñ danekaliñ, timbi nandi-kwambiñ dañipi, endok giñgitñii kuañda timbi kuñgu sisinik win kasilenekaliñ.” (20:31)

Yesuli e-yout manda asup eñguk win Yoaneli windiñgangot lapipi, tipetgot youkuk. Gan endi Yesulok kusal waktu kuñgu sisinik ba nandi-kiliktilok plon manda asup ñindiñ youkuk: Yesuli Kunum Yambattok Man Mandan sisinik, timbi nepek gititgitik ep timbi indañguk. Endi Kunum Yambattoñ lololok yama wakan; endi telaktok kusei, manda biañgan sisiniktok kusei, ba kuñgu sisiniktok kusei; endi kuñgulok nanañ tuk biañgan sisinik ba kolsalen kuñgu emlak en wakan; endi milamilat ba kuñgu molom; timbi endi sipsiplok kandikñenji kindem ba wain komba sisinik en wakan. Nin endi Yesu nandikilikti tiñmilak, endi kuñgu sisinik kasilembi, papat kwambiñgan kulak,

gan nin endi Yesu siñgi wilmilak, endi kimlok giñgit kulak, timbi kolandok tambon ombi-tikeukak.

Yoaneli kasat youkuk wolok sambat

Yesuli ama sinik indambi, kena kusei kimikuk (1)

Yesulok mandan ba kundil wali endi Kunum Yambattok Niñañ win timbi inda-dakleñguk (2-12)

Yesuli kimbepi, gwañgwañii ti-pañgipañgile ti-semguk (13-17)

Yesuli enlok kusal timbi inda-dakleuktok kim milapi, gwañgwañiiloñ inda-semguk (18-21)

Yesuli ama sinik indambi, kena kusei kimikuk

Yesu, win Kunum Yambattok Man Mandan en wakan, ama sinik indañguk

1 Kwet nain kusei kimikimilinan Man Mandan endi ikan pakuk. Endi Kunum Yambat git yakan kuñgimik, en bo Yambat. ²En wakan kusei kimikimilinan Kunum Yambat gita yakan kuñguk, ³timbi endok mandanla nepek gititgitik ep timbi inda-taleñguk, win telak nolok plon nepek no nim timbi indaindan. ⁴Man Mandan en wakan kuñgu biañgan sisinik wolok kusei, timbi kuñgu wali amatamdok kolsalen sisinik. ⁵Timbi kolsalen wali kilim ginañ koli sale-tañambi, kilimdi en makleuktok tuop nim.

⁶⁻⁷Kolsalen wolok gembin ilimektok Kunum Yambatti ama no koi Yoane ^{††}ni-mulim bi indambi, kolsalen wolok kusei eni-daklembi, amatam gititgandi endok mandan nandimbi, kolsalen win nandi-

^{††}**1:6-7** Yoane giñgit manda kindem youkukti ñolok Yoane tuk i-sem-i-sem endok plon elak.

kilikti tiñmineliñdok windiñ tiñguk. ⁸Kolsalen win Yoane en nim, tambo endi kolsalen wolok kusei eu inda-dakleuktok indaŋguk. ⁹Kolsalen sisinik, nindi am-
 atam gitik koli sale-semalak, endi kwelan indaupi tiñguk.

¹⁰Man Mandanli kwet ñin timbi indaŋguk, timbi en wakan kwelan ama indambi, kwelan kuñguk, ganmek kwelalok amatamdi en win nin sinik win nim ka-nandi-tomgiliñ.

¹¹Win endi enlok kwelnan wingan pi indambi kuñguk, gañgan enlok amatamñiili siñgi wilmiñgiliñ. ¹²Gan ama en not tiñmiñgiliñ, win endok koi tike-kwambiñ dañgiliñ, endi gitik Man Mandanli ep timbi pañgitaumbi, Kunum Yambattok gwañgwa bisalii indaŋgiliñ. ¹³Win endi meñ beptok wekat sinik nim indaŋgiliñ, ba amalok ka-galksila ba nanandinjila nim, tambo Kunum Yambat engan ep timbimbi, enlok gwañgwa bisalii indaŋgiliñ.

¹⁴Man Mandanli kwelan ama gwilap ba gaummat indambi, nindok boñgipni-
 nan dou milat tiñguk. Timbi nindi daut-
 nili kañitnambi, endi enlok kusal engano win timbi inda-dakleumbi kañgimiñ, win endi Bep Yambattok Niñañ engano sinik. Bep en ni-mulim pim indambi, yousiyousiñgan Beulok ginan siloñ ba kusal sisinik win timbi inda-dakleŋguk.

¹⁵Endok plon Yoaneli ñindiñ e-daklembi kitimbi eñguk, “Win ama wala wakan nak ñindiñ sangut, ‘Ama nokok siñgi kandañ indalak endi nak gama nim indañilambi ikan pakuk, wala timbi endi nak napma klelak.’” ¹⁶Timbi Man Mandanli ginañ siloñ molom sinikta timbi bisik kusei kuseili nindi gitiktok nain nain inda-nimguk. ¹⁷Win

Moseli Kunum Yambattok endikñe mandan Juda nindok bep pañniila emguk, timbi Yesu Klistoli Kunum Yambattok ginan siloñ ba kusal sisinik win timbi inda-dakleŋguk. ¹⁸Nimbek noli Bep Yambat nain nola no nim kañgiliñ. Win enlok Niñañ engano sinik en wakan Bep Yambattok kusal timbi inda-dakleŋguk. Neta, endi bo Yambat sinik, timbi Beu gita ñasiñgan sinik patak.

Yoane tuk i-sem-i-semli Yesulok telak ti-dindim eñguk

(Matayo 3:1-12, Maleko 1:2-8, Luka 3:15-17)

¹⁹Juda ama biesi Jelusalem pakiliñ endi Yoanelok kusal, win endi Mesia indaindalok een en wakan ba no, win nandi-dakleneliñdok nandiñgiliñ, wala timbi endi tapma ama git Livai ama “¹⁹diwin Yoaneloñ eni-mulim ña tombi, “Dik nin sinik?” ni-nandiñgiliñ. Timbi Yoaneli ñindiñ tambane enguk: ²⁰endi enlok kusal nim kimit-semimbimbi, endi e-daklembi enguk, “Natna win Mesia nim.” ²¹Windiñ eumbi, ni-nandimbi eñgiliñ, “Tikap dik Mesia nimda, dik nin sinik? Ba dik plofet Elia bindambo indauktok een en ba?” Eumbi enguk, “Nak en nim.” Eumbi niñgiliñ, “Windiñda dik plofet Mose nomik win indauktok een en ba?” ²²Eumbi, “Nak en bo nimgot” enguk. ²²Windiñ eñgukta, bindambo ni-nandimbi eñgiliñ, “Dik nin sinik? Nindi ama nini-mukiliñ enda manda tambon enineñdok dik kusaka ninbim nandina. Dik ditnala nitek elañ?” ²³Eumbi, Yoaneli manda no plofet Aisiali youyoulin win kimit-klembi, ñindiñ enguk, “Ama no kwet ama nimnatnan

¹⁹1:19 Ablaamdok lan Jekop endok niñañiiloñnan nanin nolok koi Livai. Endok sambalii tapma ilan tiplapape kena kusei kusei tiañgiliñ endok kosi “Livai ama” kitikitin. (Namba 3:17-37)

²¹1:21 Malakai 4:5, Lo 18:15

papi, Wopumdok telal ti-dindim ewit! windiñ kitilak' °win natna wakan."

²⁴Timbi Falisi amali ama eni-mulimbi biñgiliñ wali ²⁵Yoane ñindiñ ni-nandiñgiliñ, "Tikap dik Mesia en nim, ba Elia ba plofet win bo nim, windiñda dik nekta amatam tuk pa i-semļañ?" ²⁶Eumbi tambane enguk, "Nak win tukgot pa i-semlet, gan ama no sindok boñgipsinan kulak - sin endok kusal nim ka-nandi-dakleñ - ²⁷endi wakan nokok singi kandañ indaupi tilak, timbi nak pimbiñen ñandin ñali endok kesii gwilaplok toan pisolimettok tuop nim."

²⁸Win Yoaneli Betani it kwet, Jodan tuk maim lambilambin kandañ papi, tuk i-semliñguk kwet wolok windiñ indañguk.

Yoaneli Yesula Kunum Yambattok Sipsip Niñan sinik windiñ e-dakleñguk

²⁹Kwet salaumbi, Yoaneli Yesu biim kañbi, noliila ñindiñ enguk, "Wi kawit: en Kunum Yambattok Sipsip Niñan, nin endi kwelalok amatam gitik endok yomjilok milap win apma tike-taleukak! ^{§§30}Win ama walañgan nak ñindiñ eñgut, 'Ama nindi nokok singi kandañ indalak, endi nak gama nim indañilambi ikan pakuk, wala timbi endi nak napma klelak.' ³¹Dama natna bo en nin sinik win nim ka-dakleñgut, gan endok kusal Israel amatamda timba indakleuktok nak ñolok bimbi, tuk i-sem-i-sem kena kusei kimikut."

³²Timbi Yoaneli yousimbi, Yesulok plon ñindiñ e-dakleñguk, "Dindim Woñdi mambaip wandin kunum

ginañ nanin pimbi, endok plon pi palim kañgut. ³³Damañgan nak bo en Mesia win nim nandiñmiñgut, gan tuk i-sem-i-semlok nani-mukukti ñindiñ nanguk, 'Ama nindok plon nokok Woñnali pi palimbi kaukañ en wakandi amatam Dindim Woñli i-semekak.' ³⁴Eumbi, natna dautnali windiñ indaumbi ka-taleletta timbi ñindiñ pa e-daklelet: ñin Kunum Yambattok Niñan sinik."

³⁵Salaunda Yoaneli kwet pakuknan wolok bindambo ñam ikuk. Timbi gwañgwa en kle-ta-kuñgiliñ endoñnan nanin tipetti en gita ikimik. Iliñilimbi, ³⁶Yoaneli Yesu yapma kle ñaum kañbi, gwañgwañiitta ñindiñ enguk, "Win kandemik! Kunum Yambattok Sipsip Niñan wakan ñak!" ³⁷Eumbi, endi manda win nandimbi, Yesu kle ñañgimik. ³⁸Timbi Yesuli tambanembi, ama tipet en kle biumbi yambimbi, eni-nandimbi eñguk, "Siti nekta bamik?" Eumbi niñgimik, "Rabai" (win nindok mandani plon 'endaut'), "dik it delok dou milat pa tilañ?" ³⁹Eumbi enguk, "Bimbi kandemik!" Yesuli windiñ eumbi, endi en kle ña it win kañgimik. 4 kilok timbimbi, en gita palimbi, tim tiñguk.

⁴⁰Ama tipet Yoanelok mandan nandimbi, Yesu kle ñañgimik, endoñnan nanin no win Simon Petlolok kwayañ koi Andlu. ⁴¹Endi Yesu gita pakap kañbimbi, dindimangan ñam dal Simon lonji-ta-ña kañbi niñguk, "Niti Mesia ip kamik." (Mesia win Glik manda plon Klisto kitiañ.) ⁴²Windiñ embi nañgimbi, Yesuloñ ña tomgimik. Ña tombimbi, Yesuli Simon daut kwambiñ

---

^{§§1:29} Kunum Yambatti yomji bi-semektok Juda amali sipsip ba gaut diwin no yandiñpi, tapma tiñmañgiliñ. Gan gauttok wekaili amalok yom wilit-semum taleuktok tuop nim, wala timbi Kunum Yambatti enlok niñan Yesu amatam kolanjilok tuan apma tikeuktok ni-mulim pim indambi, sipsip niñan wandin kim-semguk.

kañbi niñguk, “Dik Simon Yoanelok niñañ. Koka komblin Sifas kitinekaliñ.” (Kot ‘Sifas’ win Grik manda plon Petlo.)
*

**Filip git Natanaelli Yesu en
Mesia, Kunum Yambattok
Niñañ, win ka-nandi-tomgimik**

⁴³Salaumbi, Yesuli Galili kwelan ñaupi nandimbi ñañguk. Ñañipi, Filip timbi indaumbi niñguk, “Dik bi nak nep kle kuukañ.” ⁴⁴(Filiptok it kwet win Betsaida, win Andlu git Petlo endok iset kweset.) ⁴⁵Timbi Filipti ña Natanael timbi indaumbi niñguk, “Ama waliñgan Moseli endikñe manda ginañ ba plofet amali bo indauktok youyoulin, win Mesia en nindi ip kamiñ. En Joseptoñ niñañ koi Yesu Nasalet it kwelan nanin.” ⁴⁶Eumbi ni-nandimbi eñguk, “Akai! Ba nepek kindem no it kwet koi giñgil nimnat wandinnan indauktok tuop ba?” Eumbi, Filipti niñguk, “Ditna bimek ka!”

⁴⁷Timbi Yesuli Natanael bium kañbi, endok plon ñindiñ eñguk, “Yakñe! Ama ñin endi Israel ama sisinik. Juluñit endok plon no nim palmilak.” ⁴⁸Windiñ eumbi ni-nandimbi eñguk, “Nitek timbi dik nokok kusatna wandin nandi-namlañ?” Eumbi niñguk, “Filipti gama nim kiti-gamñilimbi, dik komba fik kapmainan pipalimbi gambit.” ⁴⁹Natanaelli manda win nandimbi niñguk, “Endaut. Dik Kunum Yambattok Niñañ sinik, Israel nindok Ama Wapmañni mandi pakamiñ win dik wakan!” ⁵⁰Eumbi, Yesuli tambane niñguk, “Ba nak komba fik kapmainan pipalim gambit windiñ ganitta timbi, dik windiñ nandi-kwambiñ dalañ ba? Dik nepek gitikñin diwin siñgimek

indaumbi kaukañ wali man nek indalak win makleukak.” ⁵¹Timbi yousimbi niñguk, “Win biañgan sinik. Nak ñindiñ sanlet: sindi kanekaliñ, win kunum yama dili tombimbi, Kunum Yambattok eñaloñiili kwelan nanin kunum ginañ lombi, nak Ama Sisinik nokoñnan undane pimbi, windiñ lo ña pi pa tinekaliñ.” †

**Yesulok mandan ba kundil wali
endi Kunum Yambattok Niñañ
win timbi inda-dakleñguk**

Yesuli tuk timbim wain indañguk

2 Kena nain tipet taleumbi, Galili kwe-
lan it kwet no koi Kana wandiñ
ama noli kikokot timbi, nanañ sina
wopum tiñguk. Yesu meñli wandiñ
pakuk, ²timbi Yesu git gwañgwañii
bo eni-tiañeum bimbi, wandiñ pakiliñ.
³Pakap, wain tuk taleumbi, Yesu meñli
Yesula ñindiñ niñguk, “Wain emem-
lok win ip talek.” ⁴Eumbi tambane
niñguk, “Me, win nokok nepek nim.
Kusatna timba inda-daklelok nain win
gama nim indak.” ⁵Eumbi, Yesu meñli
it wolok kena gwañgwala ñindiñ enguk,
“Endi nepek no sanbimbi, wolok tuop
tinekaliñ!”

⁶Timbi it wolok ginañ kawat kam-
bot tuknat kit tombon, tombon noñgan
pakuk, noñgan noñgan wolok wopum
win 80 ba 120 lita, wolok tuop. Win
Kunum Yambattok dainan ti-jamilan
tindilok Juda amatamdi tuk wali kisi
kesisi, nepek diwin waktu wilikañgiliñ.
⁷Timbi Yesuli kambot win kañbi, kena
gwañgwala enguk, “Kambot ñi pakañ
win tuk git-talewit!” Eumbi, kambot
gitik win gilim man plon tokñe-taleumbi
⁸enguk, “Ale, tuk lakat no kambot ginañ

*1:42 Kot tipet wolok kusaset win ‘kawit’.

†1:51 Jekopti Kunum Yambattok eñaloñii lat plon lombi piumbi kañbi ka-nandi-dakleñguk, win Yambatti en kasileñguk (Stat 28:12-15), windiñgangot Yesulok gwañgwañiili Yambatti Yesu kasileñguk win ka-nandi-tomnekaliñ.

nanin gipi, nanañ kandikñe amaloñ tike ñawit!” Eñguk wolok tuop tike ñambi, ⁹nanañ kandikñe amala miumbi, tuk wali ikan wain indañguk win nakanaka tiñguk. Nakanaka timbi, wain tuk win denanin win nim nandiñguk, win kena gwañgwa gikiliñ endiñgot nandiñgiliñ, wala timbi kandikñeli ama kikokot tiñguk win kitiñmimbi ¹⁰niñguk, “Kimin beu gitikti wain tuk kindem win dama danbi, yoksiila emum nam, kamakama timbimbi, wain kolan siñgimek danbi pa emañ. Gan dik wain tuk kindem tike-kimbiñ dambi, kombitmek tike bilañ.”

¹¹Yesuli Galili kandañ, Kana it kwelan tuk timbi wain indañguk wali endok jimba kundil dama sisinik. Kundil win tiñpi, enlok kusal engano win timbi inda-dakleumbi, gwañgwañiili kañbi nandi-kwambiñ dañgiliñ.

¹²Sina wali taleumbi, Yesu meñ kwayañii ba gwañgwañii endi Kapaneam it kwelan ña tombi, sandap nitepekgot yakan wandiñ pakiliñ.

**Yesuli Beulok il giñgiñgan
nim tiñgiliñda ep kle-kokuk**

*(Matayo 21:12-13, Maleko
11:15-17, Luka 19:45-46)*

¹³Juda amatamdok Kamaikamai gwilat wali indaup timbimbi, Yesuli gwañgwañii gita Jelusalem lo ñañguk. ¹⁴Ña tombi, tapma it sañ jimba ginañ lombi yambiñguk, win ama diwindi tapmalok makauk wakít sipsip ba mambaip tualok ep bi yapikiliñ, timbi ama diwindi minem walan kusei kusei tombi miñ kena ti-pakiliñ. ³Yesuli win yambimbi, ¹⁵toa no binjaneum gilim daumbi, ama wakít makauk ba sipsip gitik win tapma it sañ jimba ginan

nanin yandip kleum poña-taleumbi, ama minem tombi miñ kena ti-pakiliñ endok minem kwandainji gitik win wili papuseneumbi, endok kimikimitsi ep tambokuk. ¹⁶Timbi endi ama mambaip tualok kimikiliñ win enombimbi eñguk, “Ei! Nepenepek gitik ñin platikan mep ña-talewit, timbi nokok Bepnalok il ñin timbim kimili tua it silanin inda-ta-bilak, windiñ nombo nim tinekaliñ!” ¹⁷Windiñ eumbi, gwañgwañiili plofet manda no Kap nolok ginañ youyoulin patak win nandi-siwikiliñ. Manda wolok ginañ Mesiali Kunum Yambatta ñindiñ niñguk, “Nak dikok ika tike-kimbiñ dambi, it wali giñgi sinik palektok giñgineletta timbi kuñguna kolaukak.” ^P

¹⁸Yesuli tapma ilan windiñ tiñgukta timbi Juda ama biesili nimbi eñgiliñ, “Dik jimba kundit nittek timbimbi ka-dakleamiñ, win Kunum Yambatti tapma it kandikñe kena wandin tindilok ganbi taleñguk?” ¹⁹Eumbi tambane enguk, “Sindi Kunum Yambattok il ñin wialimbi, sandap tipet git no wolok ginañnan nak bindambo mamba ilekak.” ²⁰Eumbi niñgiliñ, “Akai! Nindila tapma it ñin gwilat 46 ginañnan kindit-ta-bamiñ, gan dikta sandap tipet git no wolok ginañnan mambi ilepi elañ ba?” ²¹Gan Yesuli tapma itta sinik nim eñguk, tamba endi enlok piñgiula eñguk. ²²Timbi Kunum Yambatti en kimnan nanin timbi milakuk, wolok siñgi kandañ gwañgwañiili manda win eñguk win nandi-siwipi, Mesialok milamilat plon manda youyoulin patak wakít manda Yesu en eñguk win nandi-kwambiñ dañgiliñ.

³2:14 Ama minem tombi miñ kena tiañgiliñ endi amatamdok minem tikembi, wolok kinjan tapma ittok minem emumbi, amatamdi wali tapmalok gaut tuañgiliñ ba tapikot kimikiliñ.

Yesuli amatam gitiktok kusasi nandi-talelak

²³ Yesuli Kamaikamai gwilatta Jelusalem it kwelan paliñipi, jimba kundit asup timbimbi, amatam asupti win kañgiliñda timbi en win Mesia sinik win nandi-kwambiñ dañgiliñ. ²⁴ Gan Yesu endila amatamdok nanandinji plon nim panjañganeñguk, ²⁵ win kusei ñindiñda: amatam gitik endi nitein win Yesu en nandi-kiliñ eñguk, timbi endok ginañ nanandinji yambi-nandi-dakle-taleñgukta timbi, nisilok kusasi plon nimbek noli Yesula nanandi miuktok tuop nim.

Kuñgu taletalen nimnat wolok kusei win Yesu en wakan

3 It kiyau wopum Juda amatam yambi-dikñeñgiliñ, endoñnan nanin Falisi ama no koi Nikodemus. ² Endi tim nola Yesuloñ bimbi niñguk, “Endaut. Nindi gambi-nandi-dakleamiñ, win Kunum Yambatti dik endaut kuuñdok gani-mupi, dikita patak. Neta, jimba kundit dik pa tilañ, wandin win ama noli nisilok gembinjji plon tineliñdok tuop nim.” ³ Eumbi, Yesuli tambane niñguk, “Win biañgan sinik. Timbi Kunum Yambattok kandañ nak ñindiñ ganba: tikap ama noli indainda komblin bindambo nim indaukta, endi endok giñgit indauktok tuop nim.” ⁴ Eumbi, Nikodemusli ni-nandimbi eñguk, “Akai, ama gilikti indainda komblin win telak nitek plon tuop indauk? Endi meñlok simbai ginañ bindambo piumbi, meñli apmektok tuop nim bek.” ⁵ Eumbi, Yesuli tambane niñguk, “Win biañgan sinik. Nak ñindiñ ganba nandi: tikap Kunum Yambatti tuk wakit Woñinli ama nim timbi kaiktaumbi, indainda komblin indaukta, endi Kunum Yambattok giñgit indauktok

tuop nim. ⁶ Win amalok piñgiu gwilap win enlok meñ beuloñnan nanin, timbi ginañ tiptok kuñgu sisinik win Dindim Woñloñnan nanin.

⁷ Nak ‘Sindi indainda komblin indaneliñdok’ ganit, wala nandi-gitiñgitip nim timbekañ. ⁸ Sasaleli enlok nanandin klembi, pendip ñalak. Wali denanin bimbi delok ñalak win dik nanduñdok tuop nim, dik giñgiliñgot pa nandilañ. Windiñgangot Dindim Woñdi telak nitek plon amala kuñgu sisinik win miumbi, komblin indalak, win ama noli kauktok ba nandi-dakleuktok tuop nim.” ⁹ Nikodemusli ni-nandimbi eñguk, “Woñdi kuñgu sisinik milak wali nitek indauk?” ¹⁰ Eumbi tambane niñguk, “Dik Israel amatamdok endautsi loloñ, gañgan nepek win nim nandi-daklelañ bek? ¹¹ Biañgan ñak. Nak ñindiñ ganba: nindi nepek nandi-kiliñ eamiñ wolok plon manda eamiñ, ba nepek dautnili kañgimiñ wolok gembin ikamiñ, gan sindi nindok mandani nim pa nandi-dasiañ. ¹² Nak nepek kwelan ñolok indañ wolok plon kasat ti-samgut, gan sindi nokok mandana nim nandi-kwambiñ dañda timbi, nitek plon pañgitambi, nepek kunum ginañ indañ win sanbam nandi-kwambiñ daneliñ? ¹³ Ganmek sindoñnan nanin ama noli kunumdok nepek ka-nandilok wandiñ no nim loñgiliñ. Nim. Nak Ama Sisinik noñganliñgot kunum ginañ kukap, kwelan ñolok piñgutta timbi kunumdok nepek gitik win nandi-talelet.

¹⁴⁻¹⁵ Timbi nak nandi-kilikti ti-namañdi kuñgu taletalen nimnat win kasileneliñdok Kunum Yambatti Ama Sisinik nak nep lololok elak. Win Israel amatamdi kwet silaninnan kuñlimbi, amatam maletti eium kinnep tiñgiliñ win ep kimilektok Moseli malet walawalan no timbi, komba bem mioñ nolok plon tike-lo mambi ikuk,

“walan wĩndĩngangot amatamdi kuĩgu taletalen nimnat win kasileneliĩndok nep mambi loutat.”

¹⁶ Kunum Yambatti kwelalok amatam gitik engano sinik ep galk taĩnguk win nĩndiĩ timbi inda-dakleĩnguk: endi enlok Niĩnaĩ engano sinik amatamda kim-semektok ni-mulimbi indaĩnguk. Wĩndiĩnda no en Niĩnaĩ nandi-kilikti tiĩmilakta, endi kolandok giĩngit nim timbekak, tambo endi kuĩgu taletalen nimnat win kasileukak. ¹⁷ Win Kunum Yambatti Niĩnaĩ amatamdok kolanjilok kinjan eu taleuktok kwelan nim ni-mukuk, tambo endi kolanjilok kinjannan nanin yapma tikeuktok ni-mulimbi indaĩnguk. ¹⁸ Nin endi Niĩnaĩ nandi-kilikti tiĩmimbi kulakta, Kunum Yambatti yominlok kinjan tambon ombi-tikeuktok nim eu talelak. Gan nin endi Niĩnaĩ nim nandi-kilikti tiĩmimbi kulakta, endi Kunum Yambattok Niĩnaĩ engano sinik endok koi nim nandi-kilikti tilakta timbi, Kunum Yambatti ikan yominlok kinjan tambon ombi-tikeuktok eu taleĩnguk. ¹⁹ Wĩndiĩ tiĩnguk win kusei nĩndiĩnda: endi kolsalen kwelan ikan ni-mulimbi indaĩnguk, gan kuĩgunji kolanda timbi amatamdi kolsalen siĩgi wilimbi, kilim kasileĩngiliĩ. ²⁰ Neta, ama gitik ti-mipmile taĩ endi ep tindĩnjilok kusei inda-dakleĩmek wala misiĩpi, kolsalenla nandi-kunjit sinik tambi makleaĩ. ²¹ Gan nin endi Kunum Yambattok kusal sisinik win kimit-klembi, tike-kwambiĩ dalakta, endi Kunum Yambat taĩgoneĩpi, kundit kindem pa tilak wali inda-dakleuktok kolsalen ginaĩ pa bilak.

Yesuli Yoane tuk i-sem-i-sem maklelak

²² Kamaikamai gwilat taleumbi, Yesuli gwaĩngwaĩni yanaĩgipi, Jelusalem nanin pimbi, Judia kwelan nĩna tombi, nain diwin gwaĩngwaĩni gita wandiĩ kuĩpi, amatam tuk i-semliĩnguk. ²³⁻²⁴ Yoane tuk i-sem-i-sem it kwambiĩ ginaĩ gama nim kimikiliĩnda timbi, endi bo kena win tita-kuĩnguk, win it kwet koi Salim kandaĩ tuk asup pakukta timbi, endi tuk no koi Aion wolok palimbi, amatamdi yousiyusiĩngan endoĩ biumbi, tuk i-semliĩnguk.

²⁵ Timbi nain nola Yoanelok gwaĩngwaĩni diwin git Juda ama noli kusei kimipi, kisi kesisĩ ba nepek kusei kusei diwin win nitek wilipi, Kunum Yambattok dainan jamilan indaindalok plon e-taĩan tiĩngiliĩ. ²⁶ Wĩndiĩ timbi, Yoaneloĩ nambi niĩngiliĩ, “Endaut, ama wali ba, dikita Jodan tuk tambon kandaĩ kuumbi, endok kusei pa nini-dakleĩnguĩ, win Yesu endi bo nain nĩndiĩngitaĩngan tuk i-sem-i-sem kena timbimbi, amatam gitikti endoĩ pa nĩnaĩ yaĩ!” ²⁷ Eumbi tambane enguk, “Win kindem. Tikap Kunum Molomdi ama nim tike gwilam tiĩmekta, kenanlok bien wali indaĩmektok tuop nim. ²⁸ Sinila nak nĩndiĩ ewambi nandiĩngiliĩ, ‘Nak Mesia en nim, tambo nak endok telak dama tiĩmettok nani-mulimbi bi indaĩngut.’ ²⁹ Mesia nitok plon nak e-yout manda nitek ewit? Mesia win, endi ama no tam giĩngit wilimimin wandin. Timbi ama wolok nol endok kandaĩ ipi, mandan nandilak wandin natna Yesulok gembin ipi, amatamdi endok mandan nandinepi nĩnaĩ win nandilet, nain wolonda nandisilililili nokok ginaĩna tokĩnelak. ³⁰ Neta, Kunum Yambatti endok koi giĩngit wali

wopum daumbi, nokok kotna giñgít wali pipi euktok nandilak.”

**Kunum ginañ nanin pimbi
indañguk win Yesu en wakan**

³¹ Kunum ginañ nanin pimbi indalakti ama gitik yapma klelak. Neta, kwelan ama endi kwettok giñgítñii, timbi kwelalok nepek plon manda eañ, gan kunum ginañ nanin pimbi indañgukti wandin nim, tambo endi kwelan ama gitik yapma klembi, ³² nepek kunum ginañ kañguk ba nandiñguk wolok plon elak, gañgan mandan win noñgan noñgandiñgot nandi-dasiañ. ³³⁻³⁴ Kunum Yambatti Niñañ ni-mukuk enda Dindim Woñ tokñetokñen milakta timbi, Woñ wali timbi pañgitaumbi, Kunum Yambattok mandangot pa elak, wala timbi nin endi mandan win nandi-dasilak, endi ñindiñ timbi inda-daklelak: endi Kunum Yambatti biañgan molom sinik windiñ nandi-kwambiñ dalakta. ³⁵ Bepi Niñañ tike-galk talak, timbi endi nepek gititñgitik endok kiinan kimipi, kadikñeuktok nimbi taleñguk. ³⁶ Windiñda timbi nin endi Kunum Yambattok Niñañ nandi-kilikti tiñmilak, endi kuñgu tale-talen nimnat win ikan ñindiñgitañgan kasilembi kulak, gan nin endi Niñañdok mandan nim tikembi kimit-klelak, endi kuñgu sisinik win nim kasileukak. Tambo, Kunum Yambatti ikan yominlok kinjan tambon ombi-tikeuktok eu taleumbi, palmekak.

**Samalia nasili Yesu en Mesia win
nandi-kwambiñ dañgiliñ**

4¹⁻² Timbi manda no ñindiñ eu sapakñaneñguk, “Amatamdi Yesulok gwañgwañii indaumbi, tuk i-sem-lak, endok kwinakwinatsili Yoanelok gwañgwañii yapma klelak.” (Gan win Yesuli tuk i-sem-i-sem

kena nim tiñguk, win endok gwañgwañiliñgot amatam tuk i-sem pa tiñgiliñ.) Timbi manda wali Falisi amalok pawanji ginañ piñguk win Yesuli nandi-tomguk, wolonda ³ endi Judia kwet bimbi, Galili kwelan bindambo undane ñaupi ñañguk. ⁴ Nambi nandiñguk, win “Samalia distrik dama dikñeuttok.”

⁵ Timbi Yesuli Samalia kwelan ñañipi, it kwet no koi Sikal win timbi dumalaumbi, Juda git Samalia nasilok bep pañji Jekopti kwet no niñañ Joseptok biñmiñguk wolok tomguk. ⁶ Timbi Jekopti tuk ban no kindit-bium wolok pakuk, wala timbi Yesuli telak ombapgan biñgukta timbi gwaseimbi, ban baliliñnan pip pakuk.

Kwet nain bomup timbimbi, ⁷ Samalia tam noli tuk gilep bium kañbi niñguk, “Dik tuk git nam!” ⁸ (Gwañgwañii endila it kwelan nanañ tuatuala ña-taleñgiliñ.) ⁹ Yesuli windiñ eumbi, Juda amatamdi Samalia en gita not nim tañda timbi tam wali nandi-silikñembi niñguk, “Nitekta timbi dik Juda amali nak Samalia tam ñandin ñala tukta nanlañ?” ¹⁰ Eumbi, Yesuli tambane niñguk, “Kunum Yambatti amatam nek siloñ tambongan ememlok nandilak win dik nandi-dakleumda, ba nin sinik tukta ganlak win ka-nandi-tombimda, ditna naka tukta nanbimbi, nak tuk ama timbi kaiktalok win gumañ gamam.”

¹¹ Timbi tamdi niñguk, “Ama wopum, tuk ban ñin ombap sinik, timbi tuk giñgittok bo nim pakamlakta timbi, dik tuk ama timbi kaiktalok elañ win denanin giletañ?” ¹² Sotni Jekop endi wakan tuk ban ñin kindit-nimbi, en wakít niñañii ba sipsip bulmakauñiili tuk ñakan nayañgiliñ. Nitek timbi dik gumañ en makleuñdok nandiñlañ?” ¹³ Windiñ eumbi, Yesuli tambane

⁴4:5 Manda wali Stat 48:22 git Josua 24:32 wolok plon e-youtak.

niñguk, “Amatam gitikti tuk ñolok gipi pa nañ, endok binji bindambo kalanda ukak. ¹⁴Gan no en tuk natna miwambi nambekak, endok bim nombo nim kalandañmekak. Tambo tuk nak mimilok pat-namlak, wali endok ginan ginañ tuk dai no wandin indambi, timbi kaiktaumbi, papat kwambiñgan kuukak.”

¹⁵Timbi tamdi manda wolok kusei nim nandi-tombi niñguk, “Ama wopum, dik tuk win naka namekañ! Nim kañbi, nak nombo tukta kimbi, tuk gilepi, slakan ñandiñ yousiyou si biut.” ¹⁶Windiñ eumbi, Yesuli niñguk, “Ale, dik ña, wapaka kiti nañgipi, en gita undane biukañ.” ¹⁷Eumbi niñguk, “Nak wapatna nim nat.” Eumbi, Yesuli niñguk, “Dik wapaka nim nat elañ, win dindim sinik. ¹⁸Gan dik wapakai epguñ win kit tambon gitik, timbi ama nin en gita man ñindiñgit kulañ, endi dikok wapaka nim, wala timbi manda elañ win bi-añgan sinik.”

¹⁹Yesuli windiñ eñgukta timbi tam wali niñguk, “Ama wopum, nak gambi-nandilet, win dik plofet ama no. ²⁰Windiñda nak gani-nandiwa: kwet jañgin da patak wolok Samalia ninlok bep pañniili Kunum Yambat milelem tiñmañgiliñ. Nitek timbi Juda sindi amatamdi Jelusalem it kwelangot Kunum Yambat milelem tiñmineliñdok pa eañ?” ²¹Eumbi Yesuli tambane niñguk, “Tam, dik manda ñin dika ganlet win nandi-kwambiñ daukañ: nain dumalaumbi, amatamdi kwet jañgin ñolokgot ba Jelusalem it kwet wolokgot Bep Yambat nim milelem tiñminekaliñ. ²²Samalia sindila Kunum Yambat milelem tiñmañ, endok kusal nim nandi-kiliñ eañ, gan Juda ama nindila nin sinik milelem tiñmamiñ en nandiñmamiñ, win kusei ñindiñda: Kunum Yambatti amatam gitik kolanjilok milapnan nanin yapma

tiketikelok kenan win Juda nindok kandañ kusei kimikuk.

²³Timbi nim ombataumbi, nain win ip inda-talelak, wolonda ni-wowoñ tindilok ama sisinik endi Beptok kusal sisinik win nandi-kiliñ eumbi, Woñinli ep timbi pañgitaumbi, ni-wowoñ tiñminekaliñ. Win ama wandin wala Bepti yambi-galk tamba, ni-wowoñ tiñmineliñdok ep kasileup nandilak. ²⁴Kunum Yambat en ama nim, endi Woñ sinikta timbi en milelem tiñmilok wolok telak biañgan sisinik noñgangot patak. Win ñindiñ: endok kusal sisinik win nandi-kiliñ eumbi, Woñinli ep timbi pañgitaumbi, ni-wowoñ ti-ñimlok.”

²⁵Timbi tamdi niñguk, “Nak nandilet win Mesia, koi no Klisko kitiañ, endi indauktok een. Timbi endi indamek, nepek gitik nini-dakle ti-nim-taleukak.” ²⁶Timbi Yesuli niñguk, “Nak nindi manda ganlet win Mesia en wakan.”

²⁷Wolongan endok gwañgwañiili undane bi tombi kañgiliñ, win Yesuli tam gita manda e-nandi tiñguk, timbi kasilikñembi, nanandi kena tiñgiliñ. Gan endoñnan nanin noli Yesu ñindiñ no nim ni-kañgiliñ, “Dik nekta lonjimbini nandilañ?” ba “Kusei nekta tam ñakita manda e-nandi tilañ?” ²⁸Timbi tam wali tuk kambot tike-biñguk win wolok biu palimbi, it kwelan undane ñambi, amatamdi ñindiñ eni-ta-kuñguk, ²⁹“Sindi nakita tuk bannan ñambi, ama no nokok ep tindinalok kusei gitik nani-talelak en bim kawit! En Mesia wakan bek?” ³⁰Windiñ eumbi, amatamdi it kwet bimbi, Yesu kanepi ñañgiliñ.

³¹Amatamdi gama nim bi tomñilimbi, gwañgwañiili Yesu ni-giñginembi eñgiliñ, “Ninindaut, nanañga na!”

³²Gan Yesuli tambane enguk, “Nokok nanañ pat-namlak win sindi nim ka-nandi-dakleañ.” ³³Windiñ eumbi, nisiinigan ñindiñ e-nandi tiñgiliñ, “Ama noli nanañ ep bim mik ba?” ³⁴Timbi

Yesuli eni-daklembi eñguk, “Nak nin nani-mukuk endok man tañgoneñipi, kenan timbettok namguk win gitik timba taleukak, wali wakan nokok nanaña tilak.”

³⁵Timbi Yesuli yousimbi enguk, “Am-atamdi ñindiñ pa eañ, ‘Yakip tipet tipet taleumbi, nanañ mepmeptok nain indaukak.’ Gan nak ñindiñ sanlet, sindi dausi deium ñaumbi, amatam nindoñ binep tañ win yambit: endi kena ginañ nanañ bien epeptok ikan gilitalak wandin. ³⁶No en amatam wandin kuñgu taletalen nimnatnan yanañgitak, endi ama bien epep kena timbi, tuan kindem kasilelak wandin. Windiñda timbi tipitipi tilak gita bien epep tilakti yakan bienla silisili tamik. ³⁷Manda no ñindiñ pa eañ, ‘Ama noli tipitipi timbimbi, noli bien epep pa tilak.’ Win kusei ñindiñda timbi manda wali sindok kandañ bien tilak: ³⁸sindi kena noli tiñgiliñ wolok bien epneliñdok nak sani-mulam ñañgiliñ, win diwin noli kena meñ tiñgiliñ, timbi sindi endok kenanjilok bien kasileañ.”

³⁹Samalia tamdi eñguk, “Endi nokok ep tindina gitik nani-dakle-talelak,” windiñ eñgukta timbi endok ilnan nasi asupti Yesu en Mesia sinik windiñ win nandi-kwambiñ dañgiliñ. ⁴⁰Windiñda timbi endi Yesuloñ bi tomgiliñ, endi Yesuli en gita kuptok giñginembi, ni-tiañeumbi nandi-sembi, isi kwesinan sandap tipet kumbi, ⁴¹giñgit manda enguk. Timbi manda eñgukta timbi amatam asupgan sinikti Yesu en Mesia sinik win nandi-kwambiñ dambi, ⁴²tamda ñindiñ niñgiliñ, “Win dikok mandañgalañgot timbi nindi nombo nim nandi-kwambiñ damiñ. Tambo, nindi ninlok pawannili endok mandan nandimbi, ñindiñ nandi-dakleamiñ: biañgan sinik, ñine Mesia nin kwelalok amatam gitik kolanjilok kinjannan nanin yapma tikeukak en wakan.”

Yesuli kena ama nolok niñañ timbi kindem dañguk

(Matayo 8:5-13, Luka 7:1-10)

⁴³Yesuli Samalia kwelan sandap tipet pakap, Galili kwelan ñaupi ñañguk. ⁴⁴Endi damañgan ñindiñ eñguk, “Plofet ama nolok ilnan nasili giñgiñgan nim pa tiñmañ.” ⁴⁵Windiñda endi Galili kwelan undane ña tomguk, wolonda winasi endi bo Kamaikamai gwilatta Jelusalem ñambi, Yesuli nepek nek wolok tiñguk win gitik kañgiliñda timbi enda not tiñmiñgiliñ.

⁴⁶Yesuli Galili kwelan kuñipi, Kana it kwet wolok damañgan tuk timbim wain indañguk, wandiñ kandañ endi bindambo ñam pakuk. Timbi Kapaneam it kwet wali Kana ñasiñgan pakuk, wandiñ ama wapmañdok kena ama noli kuñguk. Endok niñañdi jimbat tiñgukta timbi, ⁴⁷endi Yesuli Judia kwelan nanin pimbi, Galili bi tomguk wolok giñgit nandimbi, wolongan endoñ biñguk. Bimbi, ni-giñginembi, ñindiñ eñguk, “Wandingan, dik nakita Kapaneam ñambi, nokok niñana sembepi tilak win timbi kindem dawin.” ⁴⁸Windiñ eñgukta timbi Yesuli ñindiñ niñguk, “Tikap amatam sindi jimba kundit ba kundit gitikñin daut samambi nim kañda, sindi nak nim nandi-kilikti ti-namañ.” ⁴⁹Windiñ eumbi tambane niñguk, “Wopum, nim kañbi niñana sembekta, plapgan biumbi ñanda.” ⁵⁰Gan Yesuli tambane niñguk, “Dik ñau. Niñañga ip kindem dam kulak.”

Timbi ama wali Yesuli manda niñguk win nandi-kwambiñ dambi, ilan ñaupi ñañguk. ⁵¹Ñañilimbi, endok kena gwañgwañiili en telaknan bi timbi indaumbi, ñindiñ niñgiliñ, “Dikok niñañga ip kindem dak kulak.” ⁵²Eumbi, nain nekta sinik kindem dañguk wala eni-nandumbi niñgiliñ, “Desa 1 kilok timlala timbimbi,

siñgin komba diñgukti busukñeñguk.”⁵³ Eumbi, beuli ka-nandi-dakleñguk, win 1 kilok timlala sinik Yesuli “Niñañga kindem dam kulak” windiñ niñguk. Timbi en gita amatam endok ilnan kuñgiliñ endi gitikti Yesu nandi-kilikti tiñmiñgiliñ.

⁵⁴ Yesuli Judia kwelan nanin Galili kwelan undane bi tombi, bindambo jimba kundit win timbimbi, nain tipet indañguk.

Yesuli tuk ban baliliñnan ama no timbi kindem dañguk

5 Nain nitepek ñaumbi, Juda amatam-dok gwilat no timbi dumalaumbi, Yesuli Galili kwet bimbi, Jelusalem undane ñam pakuk.² Jelusalem it kwettok sañ yama nolok koi win Sipsiplok Yama,⁸ timbi yama wolok ñasiñgan tuk ban no patak, wolok koi win Judalok mandanji plon Betesta kitiañ. Tuk ban wali palanda kit tambongot,^{**3-4} timbi palanda wolok plon amatam jimbatsiat asup, win amatam dausi sipsipmin, ba kesisi kolan ba piñgipsi dalandañguk endi pakiliñ.^{††}

⁵ Ama no gwilat 38 gitik jimat tikeñgukta endi bo wolok pakuk.⁶ Yesuli tuk bannan ña tombi, ama win kañbi ka-nandiñguk, win endi nain ombapgan wolok pakañguk. Windiñda endi ñindiñ ni-nandimbi eñguk, “Dik kindem dauñdok nandi-galk tilañ ba?”⁷ Eumbi, ama jimalatti tambane niñguk, “Wopum, tukti sasik timbimbi, notna noli nepmu plaptaumbi, tuk ginañ piut ñak! Nimda timbi, natnañgan pimbilok gliñgliñ timbambi, diwin noli napma klembi, dama

pa pañ.”⁸ Windiñ eumbi, Yesuli niñguk, “Dik milapi, ipaka tikembi ñau.”⁹ Timbi wolongan ama wali kindem dambi milapi, ipal tikembi ñañguk.

Win Sabat patnandi nainda windiñ indañgukta timbi,¹⁰ Juda ama biesili ama kindem dañgukta ñindiñ ni-giñginembi eñgiliñ, “Man Sabat yañ! Dik nitek timbi endikñe manda wipi, ipaka tikembi ñalañ?”¹¹ Eumbi tambane enguk, “Ama nep timbi kindem dat endi ñindiñ nanik, “Dik ipaka tikembi ñau.”¹² Eumbi ni-nandiñgiliñ, “Ama nindi ‘Ipaka tikembi ñau’ ganik?”¹³ Gan Yesuli kimin wopum wolok pakiliñ endok boñgipsinan paikukta timbi, ama kindem dañgukti en nin sinik win nim nandi-ñimiñguk.

¹⁴ Siñgi kandañ Yesuli ama win tapma it sañ jimba ginañ timbi indaumbi niñguk, “Nandiñlañ, dik ip kindem dañguñda, yom nombo nim timbekañ. Nim kañbi, milap wopum sinik noli gepmek!”¹⁵ Eumbi, amali walinin pim ña Juda ama biesiloñ ñambi, Yesuli timbi kindem dañguk windiñ eumbi nandiñgiliñ.

Kunum Yambattok Niñañ ba kuñgu sisiniktok kusei win Yesu en wakan

¹⁶ Yesuli kundit wandisi Sabat patnandi nainda pa tiliñgukta timbi, Juda ama biesili kusei kimipi, milap pa miñgiliñ.¹⁷ Timbi Yesuli enlok ep tindin kasopmeuktok ama biesila ñindiñ enguk, “Bepnali yousiyousiñgan kena titata-kulakta timbi nak bo windiñgangot titata-kuutat.”¹⁸ Kusei wala timbi Juda

§5:2 Yama wolok sipsip yanañgilim lo-pit pa tiñgiliñ.

**5:2 Nandi-tale amali eañ, win tuk ban win wopum sinik, amali tindin, timbi ban win palandali tambilimbi, tukti tambon tambon pakimik, timbi palandali tuk ban win ep kle-gimbut pakuk.

††5:3-4 Nandi-tale ama diwindi manda kusip no gamañgot patak eañ. Win ñindiñ, “Endi tuk sasik timbektok mandi-pakañgiliñ. Win kusei ñindiñda: nain no ba nola Wopumdok eñalo noli tuknan pimbi, tuk timbi sasik tiñguk, timbi nin endi tuk ginañ dama piliñguk endiñgot jimat win ba win inda-semguk wali tale-semliñguk.”

ama biesili Yesu wili kimbektok telak lonji-sinik tañgiliñ. Win endi Sabattok endikñe manda lapikuk walañgot nim. Win endi Kunum Yambatta “Bepna” eñguk, wali en timbimbi, endi Kunum Yambat git tuopset noñgan tiñgukta timbi wili kimbektok telak lonjiñgiliñ.

¹⁹ Timbi Yesuli ñindiñ tambane enguk, “Manda et wali biañgan sinik. Timbi ñindiñgot sanba: nak Kunum Yambatok Niñañdi natnalok nanandinala nepek no timbettok tuop nim. Tambo nokok Bepnali nepek nek timbimbi kalet, wingot gumañ timbet. Win Bepti nepek nek pa tilak, windiñgangot nak endok Niñañdi pa tilet. ²⁰ Timbi endi ginañli nep kasilembi, enlok ep tindin gitik win daut namum kañbi pa tilet. Timbi sindi ka-silikñembi, nanandi kena tineliñdok, endi kundit gitikñin daut namum kañbi timbetat, timbi wali kundit damañgan tiñgut win makle tinekaliñ.

²¹ Win ñindiñ: Bepnali ama kimnan nanin ep timbi milalimbi, kuñgu emlak, windiñgangot nak endok Niñañli bo ama ninda kuñgu emepi nandilet enda emlet. ²² Timbi wingot nim. Bepti ama no nim yambi-danlak. Tambo amali kuñgulok ba kimkimlok win eu taletale kena win Bepti nokok kitnanan kimit-taleñguk. ²³ Win kusei ñindiñda: endi enda kot giñgit mañ gitikti nak Niñañda windiñgangot kot giñgit namneliñdok nandilak. No en giñginembi, nak Niñan kot giñgit nim namlak, endi Bep nani-mukuk enda bo kot giñgit nim pa milak. ²⁴ Win biañgan sinik.

Timbi ñindiñ sanba nandiwit: nin endi nokok mandana kimit-klembi, Bep nani-mukuk en nandi-kilikti tiñmilak, endi kuñgu taletalen nimnat win ikan palmilak. Win endi damañgan kimlok giñgit kuñguk, gan kuñgu sisinik wolok giñgit ikan indambi kulak, timbi yominlok kinjan tambon nim ombi-tikeukak. ²⁵ Manda wali biañgan sinik.

Timbi nak ñindiñ sanlet: nain indaup tilak wolonda amatam endok ginañji tip kimkimin endi nak Kunum Yambattok Niñañ nokok mandana nandinekaliñ. Biañgan ñak, nain win ikan indak, timbi mandana nandi-dasiañdi papat kwambiñgan kunekaliñ. ²⁶ Win kusei ñindiñda: nokok Bepna en kuñgu molomdi amatam ep timbi kaiktaumbi, kuñgu ememlok gembin palmilakta, timbi nak endok Niñañdi windiñgangot timbettok endi gembin win naka bo namguk. ²⁷ Timbi nak Ama Sisinikta timbi endi nak amatam yambi-danbettok ikan nanbi taleumbi, endi kuñgulok ba kimkimlok manda win nak ewa taleukak.

²⁸ Sindi wala nanandi kena nombo nim tinekaliñ, win kusei ñindiñda: nain indaukak wolonda sembisembin gitik endi nokok mana malap nandimbi, ²⁹ sumji binekaliñ, win kindem tindi endi milapi, kuñgu kwambiñ kunekaliñ, timbi kolan tindi endi milapi, nak mandanji ewa taleumbi, endi kolanjilok tambon ombi-tikenekaliñ. ³⁰ Nak natnalok nanandinala nepek no timbeptok tuop nim. Win Bepnali nitek nanlak, wolok tuopgan nak amatam pa yambidani tilet. Timbi nak telak dindim plon yambi-dani tilet, win kusei ñindiñda: nak natnalok nanandina nim kimit-klelet, tambo Bep nani-mukuk endok man tañgonembi kimit-klelet.”

Yesulok kusal timbi inda-dakleuktok asup patak

³¹ Timbi Yesuli yousimbi, ama biesila enguk, “Tikap nak noñganliñgot natnalok kusatna e-daklewamda, sindi wala nandum biañgan nim tilak. ³² Gan kusatna e-daklelok no patak, win Bepna en wakan. Timbi nak ñindiñ nandi-daklelet: endi manda nokok plon elak wali biañgan sinik tilak.

³³Timbi sini nokok kusatna timbi inda-dakleneliñdok ama eni-mulimbi, endi Yoane tuk i-sem-i-semloñ ñam nianandinñgiliñ, wolonda Yoaneli kusatna sisinik win sani-dakleñguk. ³⁴Natna kusatna inda-dakleuktok endok ba ama nolok mandan plon nim panjañganelet, ganmek sindi Yoanelok mandan nandidasiumbi, Kunum Yambatti kolanjilok kinjannan nanin sapma tikeuktok nak Yoanelok mandan win sani-kaiakta tilet. ³⁵Sipalakti duapi koli salelak, windiñgan Yoaneli nokok kusatna timbi sale-samumbi, sini nain dumangan endok mandanla timbi nandi-koñgomnat silisili wopungan tiñgiliñ.

³⁶Kusatna timba inda-dakleuktok nepek no pat-namlak, timbi wali Yoanelok mandan maklelak. Win nokok Bepnali nak kena timba taleuktok namguk, win nak kundit pa tilet, wali wakan endi nak nani-mulimbi indañgut win timbi inda-daklelak.

³⁷Timbi wingot nim. Bepna nani-mukuk endi bo kusatna timbi inda-daklelak. Sindi nain nola endok man malap nim nandiñgiliñ, ba endok walan nim kañgiliñ. ³⁸Timbi endok mandan sindok ginañji ginañ nim nandidasium patak, win kusei niñdiñda: endi nak wakan nani-mulimbi indañgut, ganmek sindi nokok mandana nim nandi-kwambiñ dañ.

³⁹Sindi kuñgu taletalen nimnat wolok telak win manda youyoulin ginañ timbi inda-samektok nandañda timbi manda win pinat-lonji kena pa ti-kiliñ eañ, timbi manda wali wakan nokok kusatna eu daklelak, ⁴⁰gañgan sindi giñginembi, nak sep timba pañgitaumbi, kuñgu sisinik win kasileneliñdok nokoñ nim pa bañ.

⁴¹Amali kot giñgit namañ ba nim namañ, nak wala nandi-koñgom nim pa tilet. ⁴²Gan sindok kandañla windiñ nim. Nak nandi-kiliñ ti-sambi,

sambi-nandi-daklelet, win sindok ginañjili Kunum Yambat nim kasileañ. ⁴³Neta, nokok Bepnali nani-mulimbi, endok kinjannan sindoñ biñgut, ganmek sindi siñgi wiwit pa ti-namañ. Gan tikap ama noli enlok nanandinla sindoñ bilakta, sindi not pa tiñmañ. ⁴⁴Sindi nosiili kot giñgit samañ wala nandi-koñgom pa tañ, gan Kunum Yambat noñgan sinikti kot giñgit samektok sin gembi nim pa kokañ. Windiñda timbi sindi nitek nokok mandana nandi-kwambiñ daneliñ?

⁴⁵Bepnalok dainan nindi sinik mandali sep youpi sani-kolaukak? Win nak nim! Sindi windiñ nim nandi-namnekaliñ. Win ama sindi sep kimilektok nandi-kwambiñ dañ, win Mose en wakan mandali sep youlelak!

⁴⁶Endi nokok plon manda youkuk, wala timbi tikap sindi endok mandan nandi-kwambiñ daumda, nokok mandana bo nandi-kwambiñ daneliñ. ⁴⁷Gan tikap sindi Moseli manda youkuk win nim nandi-kwambiñ dañda, nokok mandana nitek nandi-kwambiñ daneliñ?"

Yesuli ama 5,000 wakít tam git gwañgwa bisat nanañ ep towiñguk

(Matayo 14:13-21, Maleko 6:30-44, Luka 9:10-17)

6 Timbi Yesuli Galili kwelan undanem bi pakap, nain nola kikeñ tikembi, Galili tuk guañ, wolok koi no Taibelias, win dikñembi, tombon kandañ gwañgwañii gita wandiñ ñañguk. ²Timbi amatam kimin wopumdi Yesuli jimba kundit ama jimbsiatta ti-semliñguk win pa kayañgiliñda timbi, en kle-gim gim embi ñañgiliñ. ³Timbi Yesuli tambon kandañ ña tombi, kwet jañgin nolok lombi, gwañgwañii gita pip pakuk. ⁴(Nain wolonda Juda amatamdok gwilat wopum no, koi Kamaikamai gwilat, wali dumalañguk.)

⁵Timbi Yesuli deium ñaumbi, amatam kimin wopum endoñ biumbi yambimbi, Filipta ni-nandimbi eñguk, “Nindi nanañ denanin tuambi, amatam ñandin sinik ep towineñ?” ⁶(Endi amatam ep towiuktok nandi-sambat ikan tiñguk, gan Filiptok nanandi-kiliktiin ka-nanduktok windiñ eñguk.) ⁷Timbi Filipti tambane niñguk, “Tikap nindi kena timbi, sandap 200 wolok tuan pat-nimumda, minem wali plaua nanañ tuanambi, amatam noñgan noñganli lakatgot naneliñda, wali gama tuop nim ti-semek.” ⁸Timbi Yesulok gwañgwa no koi Andlu, Simon Petlolok kwayañ, endi Yesu ñindiñ niñguk, ⁹“Gwañgwa no ñin patak, endok plaua nanañ win bali kwilanli tindin kit tambongot git mikbalak sinjin tipet palmilak. Gan plaua git mikbalak wandin wali amatam asupgan pakañ nitek tuop ti-semek?”

¹⁰Timbi Yesuli gwañgwañii enbimbi, endi amatamdi pip patneliñdok enbimbi pipakiliñ. (Kwet wolok kli asup pakuk.) Timbi ama endok kwinakwinatsi win 5,000 ba nitepek. ¹¹Timbi Yesuli plaua nanañ win epbi, Kunum Yambat weñmimbi, amatam wolok pipakiliñ enda dani-semneliñdok gwañgwañiila emguk. Emu taleumbi, mikbalak tipetta windiñgangot tiñguk. Timbi amatamdi nandi-galksilok tuop epbi nañgiliñ. ¹²Na tokñeumbi, Yesuli gwañgwañiila enguk, “Nanañ nambimbi, dip pat-ta-ñalak win kiulit! Nim kañbi, binam pap kolauk.” ¹³Windiñda endi amatamdi nanañ na-tilap biñgiliñ win kiukiliñ, win plaua nanañ kit tambongot wolok dipdipli sandiñ lik 12 tokñeñgiliñ.

¹⁴Amatamdi Yesuli jimba kundit win timbim kañgiliñda timbi manda ñindiñ eu satañguk, “Biañgan sinik, Kunum Yambatti plofet ni-mulim kwelan in-

dauktok een ¹win ama ip ñakan sinik!” ¹⁵Endi windiñ eumbi, Yesuli yambi-nandiñguk, win amatamdi en kaikgan tikembi, ama wapmañji windiñ mambi ilektok nandi-sambat tiñgiliñ, wala timbi endi yambik bimbi, bindambo engan kwet jañginnan loñguk.

Yesuli tuk guañ plon yalimbi ñañguk

(Matayo 14:22-27, Maleko 6:45-52)

¹⁶Timlala timbimbi, Yesulok gwañgwañiili kwet jañginnan nanin tuk guañnan pimbi pakiliñ. ¹⁷Pakap, kwet kilim eumbi, Yesuli endoñ gama nim biñgukta timbi endi kikeñ plon lombi, tuk guañ dikñembi, ña Kapaneam kandañ ñanepi ñañgiliñ. ¹⁸Ñañilimbi, sasale wopum bimbi, tuk pendilimbi, tuktok gembindi wopumgan milakuk. ¹⁹Endi 5 ba 6 kilomita wolok tuop kindit ñambi kañgiliñ, win Yesu kesikti tuk plon yaliyali bimbi, kikeñ timbi dumalaum kañbi misiñgiliñ. ²⁰Gan Yesuli enguk, “Ñin natna sinik, nim misineliñ.” Windiñ eumbi, ²¹gwañgwañiili kikeñ ginañ nañgip loneliñdok nandi-koñgom tiñgiliñ, timbi wolongan kikeñdi kwet ñanepi ñañgiliñ wandiñ ña suañguk.

Kuñgukol nanañ biañgan sisinik win Yesu en wakan

²²Kwet salaumbi, amatam tuk guañ tambon kandañ gamañgot pakiliñ endi ka-nandi-tomgiliñ, win “Desa kikeñ noñganliñgot ñolok pakuk, gan Yesuli wolok plon nim loñguk. Win gwañgwañii nisiñgot wolok plon lombi ña-taleñgiliñ.” ²³Timbi kikeñ diwindi Taibelias it kwelan nanin bimbi, Yesuli Kunum Yambat weñmimbi, amatam nanañ ep towiñguk kwet wolok ñasiñgan bi tomgiliñ.

²⁴Timbi amatamdi ka-nandi-tomgiliñ, win Yesu git gwañgwañiili kwet wolok nombo nim pakiliñ, wala timbi endi

kikeñ wandiñ bi tomgiliñ wolok plon lombi, Yesu lonjinepi Kapaneam it kwelan ñaṅgiliñ. ²⁵ Nambi, Yesu en tuk guañ tambon kandañ timbi indaumbi, ninandimbi eṅgiliñ, “Endaut, dik dawanda ñandiñ biñ?” ²⁶ Timbi Yesuli e-nandinji win nandi-kimnemi, ñindiñ tambane enguk, “Ba sindi nak jimba kundit asup timbam kañbi, kusatna nandidakleṅgiliñda timbi nep lonjañ ba? Win biaṅgan nim! Nak sanlet, win sindi nandi-galksilok tuop nanañ na tokñeṅgiliñ, walaṅgot timbi nep lonjañ.

²⁷ Sindi nanañ kolalak wandin kasileneliñdok kena boṅgit nim tinekaliñ. Tambo sindi nanañ wali sep timbi kaiktaumbi, kuṅgu taletalen nimnat samlak win kasileneliñdok giṅginemi, kena boṅgit tinekaliñ. Timbi nak Ama Sisinikti nanañ wakan sametat, win kusei ñindiñda: Bep Yambatti nak windiñ timbettok nanbi taleṅguk.” ²⁸ Windiñ eumbi, endi ni-nandiṅgiliñ, “Ale, nandi Kunum Yambattok kenan tineñdok nitek sinik tilok?” ²⁹ Eumbi tambane enguk, “Kunum Yambat endi ñindiñ tineliñdok nandi-samlak: sindi endi ama nin ni-mulim pi indaṅguk, win natna nandi-kilikti ti-nam-ta-kunekaliñ.”

³⁰⁻³¹ Amatamdi manda win nandimbi, ñindiñ ni-nandiṅgiliñ, “Ale, dik jimba kundit nek sinik no timbim kañmek, dik manda biaṅgan elañ win gumañ nandikwambiñ daneñ? Win ñindiñ youy-oulin patak, ‘Endi nanañ kunum ginañ nanin emum nayaṅgiliñ,’ swala timbi Mose endila nindok bep pañnila nanañ koi mana win kwet silaninan emumbi nayaṅgiliñ. Windiñda ditna kundit engano nek sinik daut nimetañ?” ³² Eumbi tambane enguk, “Endi nanañ win nayaṅgiliñ win biaṅgan sinik, gan nak ñindiñ sanba: nanañ kunum ginañ

nanin emguk win Mose nim. Tambo nokok Bepna en wakan nanañ sisinik win kunum ginañ nanin pa samlak. ³³ Win kusei ñindiñda: nek ñali kunum ginañ nanin pimbi, kwelalok amatam kuṅgu sisinik emlak, wali nanañ biaṅgan sisinik Kunum Yambat en pa samlak wakan.” ³⁴ Eumbi niṅgiliñ, “Wopum, dik nain tuop nanañ win nimekañ.” ³⁵ Eumbi enguk, “Kuṅgu sisinik wolok nanañ win natna wakan. No en nokoñ bimbi, nep yousimbi, nandi-kilikti tinamlakta, endok ginan tipminli nanañ tukta nombo nim kimbekak.

³⁶ Gan nak sangut wolok tuop sindi nokok kusatna ikan nambi-nandañ, gaṅgan nim nandi-kilikti tañ. ³⁷ Bepnali amatam nokok kitnanan yapitak, endi gitikti nokok kandañ bi-talenekaliñ. Timbi nokok kandañ bañ win nak endoñnan nanin no nim ep kleutat. Nim sinik. ³⁸ Win kusei ñindiñda: nak natalok mana taṅgoneupi kunum ginañ nanin kwelan ñin nim piṅgut. Tambo Bepnali nani-mukuk endok man mandan taṅgoneuttok indaṅgut. ³⁹ Timbi endok man mandan win ñindiñ: amatam nokok kitnanan yapit-taleṅguk, endoñnan nanin wali no nim pait-talenekaliñ. Tambo nak endi gitik ep kamaimbi, nain taletalennan kimnan nanin epma milat-talenekaliñ. ⁴⁰ Win Bepnali ñindiñ indauptok nandi-galk talak: amatam nin endok Niñañ nokok kusatna nambi-daklembi, nandi-kilikti ti-namañ, endi gitik kuṅgu taletalen nimnat win kasilenekaliñ, timbi nain taletalennan natna mek kimnan nanin epma milatnekaliñ.”

⁴¹ Yesuli “Nanañ kunum ginañ nanin piṅguk win natna” windiñ eṅgukta timbi, Juda ama biesili kusei kimipi, endok plon e-balep timbi, ⁴² nisiṅgan e-nandi timbi eṅgiliñ, “En Yesu yañ,

Joseptok niñañ win, timbi nindi endok meñ beu nandi-semamiñ! Nitekta timbi ama wandin wali kunum ginañ nanin kwelan piñguk windiñ pa elak?”⁴³ Eumbi tambane enguk, “Sindi sinlok boñgipsinan e-balembalep nombo nim timbit.⁴⁴ Bep nin nak nani-mukuk en amatam nokoñ nim yanañgilimda, ama noli nokoñ bimbi, nep kle kuneliñdodok tuop nim. Timbi nain taletalennan natna mek kimnan nanin ep timba milatnekaliñ.⁴⁵ Plofet amali manda youkiliñ wolok ginañ ñindiñ youyoulin patak, ‘Kunum Yambatti amatam gitik eni-daut ti-sembi, nanandi emekak.’⁴⁶ Windiñda timbi amatam Bepti nanandi emlak win nandimbi nandi-dasiañ, endi gitikti nokoñ bimbi, nep kle kuañ.

⁴⁶ Ama noli Bep daili kañguk windiñ nim sanlet. Win nak Bep git kukap kwelan pi indañgut, nak noñgandiñgot en kañgut.⁴⁷ Win biañgan sinik. Timbi ñindiñ sanlet: nin endi nandikilikti ti-nam-kulakta, endi Bep git papat kwambiñgan kulak.⁴⁸ Kuñgu sisinik wolok nanañ win natna wakan.⁴⁹ Sindok bep pañjiili kwet silaninnan kuñpi, nanañ koi mana kunum ginañ nanin piñguk win nayañgiliñ, gañgan endi sembi-taleñgiliñ.⁵⁰ Gan nanañ sisinik kunum ginañ nanin piñguk wali mana wandin nim. Tambo nin endi nanañ wakan nalak, endi nim sembekak.”

⁵¹ Yesuli yousimbi enguk, “Nanañ kunum ginañ nanin pimbi, kuñgu sisinik win pa samlak win natna wakan. No en nanañ win pa nalakta, endi papat kwambiñgan kuukak. Nanañ win nokok piñgipna, timbi kwelalok amatamdi papat kwambiñgan kuneliñdodok nak tapma ti-semetat.”

⁵² Yesuli windiñ eñgukta timbi Juda ama biesili ginañji komba diumbi, kusei kimipi, nisiñgan e-tañan timbi, ñindiñ

eñgiliñ, “Ama wandin wali enlok piñgiu ninda nimum naneñdok telak no nim patak!”⁵³ Eumbi enguk, “Manda et wali biañgan sinik. Timbi ñindiñgot sanlet: tikap sindi Ama Sisinik nokok piñgipna git wekatna nim nanekaliñda, kuñgu sisinik wali nim pat-samekak.⁵⁴ Gan nokok piñgipna git wekatna na-ta-kulakti kuñgu taletalen nimnat win ip palmilak, timbi nain taletalennan natna en kimnan nanin timba milalekak.⁵⁵ Win kusei ñindiñda: nokok piñgipna git wekatna wali nanañ tuk sisinik.⁵⁶ Windiñda timbi nin endi nokok piñgipna git wekatna na-ta-kulak, endi nakita gali-kwambiñ dambi kulak, timbi nak en gita gali-kwambiñ dambi kulet.⁵⁷ Bep kuñgu molomdi nani-mupi, kuñgu namgukta timbi kulet. Windiñgangot nin endi nak nep na-ta-kulakta, nak kuñgu sisinik win ip pa miletta timbi endi papat kwambiñgan kuukak.⁵⁸ Nanañ kunum ginañ nanin piñguk win natna wakan. Nanañ ñali bep pañdi nanañ koi mana win nambi, kukap sembiñgiliñ wandin nim. Tambo nin endi nanañ ñin pa nalakta, endi papat kwambiñgan kuukak.”

⁵⁹ Yesuli Kapaneam it kwelan papi, it kiyau ginañ amatam eni-daut ti-semguk, wolonda endi manda windiñ eñguk.

Manda kuñgu taletalen nimnat win timbi inda-nimlak wolok kusei win Yesu en wakan

⁶⁰ Amatamdi Yesuli enlok piñgiu git wekai nanala manda eum nandimbi, en kle-kuñgiliñ, endoñnan nanin asupti ñindiñ eñgiliñ, “Manda ñin milap sinik yañ. Nindi sinik kindem nandi-dasiuk?”

⁶¹ Gan endi e-balep windiñ tiñgiliñ win Yesuli enlok ginan ginañ ikan nandi-daklembi enguk, “Manda wali sindok nanandi-kilikinji timbi kolalak

ba? ⁶²Windiñda timbi tikap sindi nak Ama Sisnikti dama pakutnan undane lowambi nambineliñda, nitek nandi-namneliñ? ⁶³Win Kunum Yambattok Woñin wali wakan kuñgu sisinik win samlak, timbi kwelan ama noli wolok sep plaptauktok tuop nim. Win natna manda sani-talelet wali sep timbi pañgitaumbi, sindi Woñi wakít kuñgu sisinik win gumañ kasileañ. ⁶⁴Ganmek sindoñnan nanin diwindi nokok mandana nim nandi-dasiañ.” (Yesuli manda win eñguk win kusei ñindiñda: endi kenan kusei kimikuknan ikan yambi-nandi-dakleñguk, win ama nindi en nim nandi-kilikti tiñmiñgiliñ, ba nin sinikti en kanjikñiilok kisanan kimilekak.) ⁶⁵Timbi yousimbi enguk, “Amatam diwindi nokok mandana nim nandi-dasiañda timbi nak ñindiñ ikan sanit: tikap Bepiti ama no nim nandi-taleñmekta, endi nokoñ bimbi, nep kle-kuuktok tuop nim.”

⁶⁶Yesuli manda windiñ eu taleumbi, en kle-kuñgiliñnan nanin asupti en siñgi wilim ñambi, en gita nombo nim kuñgiliñ. ⁶⁷Windiñda timbi Yesuli gwañgwañii 12 eni-nandimbi eñguk, “Ba sindi bo nak nambik bimbi, ñanepi nandañ ba?” ⁶⁸Eumbi, Simon Petloli tambane niñguk, “Wopum, nindi dik gambineñda, nindoñ sinik ñaneñ? Neta, manda kuñgu taletalen nimnat win timbi inda-nimlak win dik noñgandiñgot pa niniñ. ⁶⁹Timbi nindila ikan gambi-nandi-daklembi, nandi-kwambiñ damiñ, win dik wakan Kunum Yambatti gep danbi gani-mukuk.”

⁷⁰Timbi Yesuli tambane enguk, “Natnañgan gwañgwa 12 sep kasileñgut. Ganmek sindoñnan nanin noli kolan molomdok giñgit kulak.” ⁷¹Windiñ eñguk win Simon Iskaliottok

niñañ Judas enda eñguk. Win kusei ñindiñda: Judas endi gwañgwa 12 endoñnan nanin no, ganmek endi Yesu kanjikñiilok kisanan kimilepi tiñguk.

Yesulok kwayañiili en nim nandi-kilikti tiñmiñgiliñ

7 Wolok siñgi kandañ Juda ama biesili Yesu wili kimmeliñdok telak lonjiñgiliñda timbi, endi Judia kwelan nombo nim kuñgulok nandimbi, Galili kwet wandiñ kandañ kle-gimbut ñambi kuñguk.

²Timbi Juda amatamdok gwilat no, win gonjala it ginañ papattok gwilat ^{††}wali dumalañguk. Gwilat win Jelusalem indauptok tiñgukta timbi, ³Yesulok kwayañiili ñindiñ niñgiliñ, “Dik ñalinin pimbi, gwilatta Judia kwelan ñambi, kundit engano pa tilañ win wolok timbekañ. Windiñda amatam gep kle-kuañ endi win gumañ kaneliñ. ⁴Neta, kot giñgit tikeuktok nandilakti kena pat-sembin nim pa tilak. Dik kundit wandin pa tilañda timbi, kwelan kuañ gitik enda dikok kusaka timbi inda-dakle-semun.” ⁵(Yesulok kwayañiili bo en Mesia sinik win nim nandi-kwambiñ dañgiliñda timbi manda windiñ eñgiliñ.) ⁶Windiñda Yesuli tambane enguk, “Nokok nainna gama nim indañguk, gan sindila gwilatta nain no ba nola ñanepi ñaneliñ, wali bo kindemgot. ⁷Win kwelalok giñgitñiili kusei nimnat nitek timbi sambikunjit ti-samneliñ, gan nakta endok kunditsi kolan win ewa dakle-ta-kuletta timbi, endi nambi-kunjitta pa ti-namañ. ⁸Sindi singan gwilatta Jelusalem ñanekaliñ, gan nakta nainna gama nim indañgukta timbi nim ñautat.” ⁹Windiñ embi, Galili kwelan wiñgan pakuk.

^{††}**7:2** Bep pañjiili kwet silaninnan kuñipi, sel isi ginañ dou-milat tiñgiliñ, nain win nandi-kaiktaneliñdok Juda amali gonjala it ginañ papattok gwilat wolonda gonjala it kindipi, wolok dou milat tiñgiliñ (Wok Pris 23:33-36,39-43, Lo 16:13-16).

Yesulok mandan ba kundil win Kunum Yambattoñnan nanin

¹⁰ Yesulok kwayañiili Jelusalem gwilatta ña-taleumbi, endi bo ñañguk, gan endi indañgan nim ñañguk, endi pat-sembin gitañgatak ñañguk. ¹¹ Timbi gwilat wolonda Juda ama biesili en lonjimbì, “Ama win dek?” embi, e-nandi-ta-kuñgiliñ. ¹² Timbi kimin wopumdok boñgipsinan asupti Yesulok plon manda janjat eñgiliñ. Diwindi “Endi ama kindem” windiñ eumbi, diwindi ñindiñ eñgiliñ, “Nim, endi amatam nanandinjì timbi kamalalak.” ¹³ Gan Juda ama biesila misiñgiliñda timbi ama noli Yesulok plon manda indañgan no nim eñgiliñ.

¹⁴ Gwilat ip palim boñgiptaumbi, Yesuli tapma it sañ jimba ginañ lombi, kusei kimipi, amatam eni-daut ti-semguk. ¹⁵ Timbi Juda ama biesili endok mandan nandimbi, nanandi kena timbi eñgiliñ, “Endikñe manda nandi-tale ama noli en nim ni-daulimiñguk, gan nitek timbi nandinandi wopum wandin palmilak?” ¹⁶ Windiñ eumbi, Yesuli tambane enguk, “Nak nanandi emlet win natnaloñnan nanin nim, win Kunum Yambat nindi nani-mukuk endoñnan nanin. ¹⁷ Timbi no endi Kunum Yambattok man kimit-kleuptok nandimbi kimit-klelak, endi ka-nandi-dakleukak, win nanandi wali denanin sinik, win Kunum Yambattoñnan nanin, ba ama silanin no nomik natnalok nanandinala pa elet. ¹⁸ Enlok nanandinla manda elakti enlok koi giñgit tike-louptok windiñ pa tilak. Gan nin endi ni-mukuk endok koi giñgit tike-louptok kena tilak, endi biañgan molom, juluñit endok kandañ no nim palmilak.

¹⁹ Moseli Kunum Yambattok endikñe mandan sindok bep pañjiila eni-daut ti-semguk win pat-samlak, gañgan

sindoñnan nanin noli manda gitik win no nim kimit-kleañ. Windiñda timbi sindi kusei nekta nak sinik nepbi, nilim kimbettok telak lonjañ?” ²⁰ Eumbi, kimin gitikti tambane niñgiliñ, “Nindi gwili kimbeñdok telak lonjilak? Yal kolandi pi-gamumbi, e-kamakama tilañ!” ²¹ Eumbi enguk, “Nak Sabat patnandi nainnan kundit engano noñgan tiñgutta timbi, sindi gitik wala nandum piumbi, nanandi kena tañ. ²² Sindok kandañ, sindi niñañjiilok siñginji dip gwilap win Sabat patnandi nainnan bo pa dombañ, Moseli bep pañjiila enguk wolok tuop. (Gan dombi kundit telak win Moseloñ nanin nim, win sindok bep pañjiiloñ nanin.) ²³ Tikap sindi Moselok endikñe mandan win nim witneliñdok niñañjiilok siñginji dip gwilap win Sabat patnandi nainnan bo kindem pa dombañda, nitek timbi sindi nak Sabat patnandi nainnan ama nolok siñgin gitik timba kindem da-taleñguk, wala gimbit ti-namañ? ²⁴ Sindi yop tambì, ama dausiliñgot yambi-danbi, yom plon nombo nim yapitnekaliñ. Tambo sindi nek wali Kunum Yambattok dainan dindim sinik wolok tuop ama yambi-danbi, dindimgan tinekaliñ.”

Amatamdi Yesu en Mesia ba nim wala ginañ tipet tiñgiliñ

²⁵ Wolonda Jelusalem nasi diwindi kusei kimipi, nisiñgan Yesulok plon ñindiñ e-nandi timbi eñgiliñ, “Nindok ama biesili ama wiwittok nandañ win ñakan bek. ²⁶ Nitek timbi endi ñolok indañgan ipi, manda samakgan elak, timbi ama biesili enda manda no nim niañ? Ba endi en Mesia sinik windiñ biañgan nandi-ñimañ bek? ²⁷ Gan nitek? Mesia en indaumeke, endi denanin win no nim nandiñminekaliñ, gan nindila ama ñolok il kusei win nandiñmamiñ.”

²⁸ Windiñda timbi Yesuli tapma it sañ jimba ginañ amatam eni-daut ti-semñipi, manda tambon ñindiñ wopumgan eu piñguk, “Sindi nokok kusatna nandi-nambi, nak denanin win biañgan nandi-namañ ba? Gan nak natalok nanandinala nim bi indañgut. Tambo nin nak nani-mukuk, endi biañgan molom sinik. Sindila en nim nandañmañ, ²⁹ gan nakta en nandi-kiliñ tiñmilet, win kusei ñindiñda: nak en gita palambi nani-mulimbi, pi indañgut.”

³⁰ Yesuli Kunum Yambattoknan nanin piñguk windiñ eñgukta timbi ama diwindi en tikenepi ti-tilakiliñ, gan endok kimkimlok nainnin gama nim indañgukta timbi, amali en tikeneliñdok tuop nim. ³¹ Ganmek kimin gitik endok boñgipsinan amatam asupti Yesu en Mesia sinik win nandi-kwambiñ dambi, nisiñgan ñindiñ eñgiliñ, “Ama ñali Mesia wandin indambi, jimba kundit asup pa tilak! Ama noli indam, en makleuktok tuop nim bek ya.”

³² Kimin gitikti Yesulok plon manda janjat windiñ eumbi, Falisi amali win nandimbi, tapma ama biesila enbimbi, endi tapma ittok kamaikamai ama diwin yakan eni-mulimbi, Yesu tikenepi ñañgiliñ. ³³ Timbi Yesuli eñguk, “Nak nain dumangangot sin gita gama paletat. Pakap, nani-mukuk endoñ undane ñawambi, ³⁴ sindi nak nep lonjimbi, nim nambinekaliñ, timbi nak paletatnan sindi ñaneliñdok tuop nim.” ³⁵ Windiñ eumbi, Juda ama biesili nisiñgan ñindiñ e-nandiñgiliñ, “Nindi en lonjimbi nim kanekamiñ, windiñ elakta timbi endi dendiñ ñaupi elak? Ba endi nindok notnii diwin papusenem papi, Grik amalok boñgipsinan kuañ endoñ ñambi, Grik ama eni-daut ti-semepi elak ba? ³⁶ Timbi nindi lonjinekamiñ, gan nim kanekamiñ, timbi nindi endi palekakan ñaneñdok tuop nim windiñ elak, manda wolok kusei win nitek?”

Kuñgukok tuk biañgan sisinik wolok kusei win Yesu en wakan

³⁷ Gonjala it gwilat wolok nain tale-talen wali loloñ sinik. Sandap wolonda Yesuli tapma it sañ jimba ginañ milap ipi, kiti-koli piumbi eñguk, “No en tukta kimlakta, endi nokoñ bimbi nambin! ³⁸ Kunum Yambattok mandan youyoulin patak, wolok tuop nin endi naka nandi-kilikti ti-namlakta, ‘tuk en timbi kaiktauktok wali endok ginan ginañ tokñe map pine-ta-ñaukak.’” ³⁹ Yesuli tuktok plon eñguk, win endi Dindim Woñlok plon eñguk. (Win Yesu nandikilikti ti-ñimañdi Woñ win kasilenepi tiñgiliñ, gan nain wolonda Kunum Yambatti Yesulok pipapal engano patak wolok undane louktok gama nim tike-loñgukta timbi Dindim Woñ gama nim ni-mulimbi, kwelan piñguk.)

⁴⁰ Yesuli windiñ eumbi nandiñgiliñ, wolonda diwindi ñindiñ eñgiliñ, “Biañgan sinik, ama ñali plofet indaindalok een ip en wakan.” ⁴¹ Timbi diwindi eñgiliñ, “Endi Mesia sinik.” Gan diwindi ñindiñ eñgiliñ, “Nim ya! Mesiali Galili kwelan nim indauktok een! ⁴² Manda youyoulin patak wali ñindiñ elak: Mesiali Devittok komblin, timbi endok il kusei Betleem wandiñ indaukak.” ⁴³ Windiñda timbi amatamdi Yesu en nin wala embi tambikiliñ. ⁴⁴ Timbi diwindi en tikeneliñdok nandigalk tiñgiliñ, gan ama noli en nim tikekañgiliñ.

Juda ama biesili giñginembi, Yesu nim nandi-kilikti tiñmiñgiliñ

⁴⁵ Timbi tapma it kamaikamai amali undanembi, tapma ama biesi git Falisi amalok ña tombimbi, endi eni-kañbi eñgiliñ, “Kusei nekta sindi en nim tike nañgipi bañ?” ⁴⁶ Eumbi tambane eñgiliñ, “Manda elak wandin ama noli no nim eumbi nandiñgimiñ!” ⁴⁷ Eumbi,

Falisi amali enombimbi eñgiliñ, “Nim kañbi, endi sinda bo juluñit ti-samek. ⁴⁸ Ba kandikñe ama git Falisi ama nindoñnan nanin noli Yesu win nandi-kilikti tiñmiñguk ba? Nim yañ! ⁴⁹ Win kimin gitik, nindi Moselok endikñe manda nim nandi-dakleaña timbi jimbiñdok giñgit kuneliñdok nandi-semamiñ, endi wakan Yesu nandi-kilikti tiñmañ.”

⁵⁰ Timbi ama biesi endoñnan nanin no koi Nikodemus, ama nindi damañgan tim no Yesu kauptok ñañguk, endi ñindiñ enguk, ⁵¹ “Nindok endikñe mandanili ñindiñ tineñdok elak: nindi yop tambi, ama kit yout tamiñ tambon manda ena taleumbi, windiñ nim tiñmilok. Tambo nindi endok ep tindin win eu inda-dakleuktok nain mimbi, endok kusal win ka-nandi-daklembi, wolok siñgi kandañmek endok mandan ena talelak.” ⁵² Eumbi, noliili tambane niñgiliñ, “Nim kañbi, ðitna bo endok nol no Galili nanin! Tikap dik manda youy-oulin patak win pinat-lonjilonji timbeña, dik ka-dakleuñ, win Galili kwelan plofet ama no nim indaneliñdok een.” ⁵³ Windiñ eumbi, endi walinin pim ñambi, isinan ña-taleñgiliñ.

8 Gan Yesu endila Oliv kwet jañginnan ñambi loñguk.

Tam telak joñgo kuñguk no Yesuloñ nañgipi biñgiliñ

² Kwet salawa salawa timbimbi, Yesuli tapma it sañ jimba ginañ bindambo undane loumbi, amatam gitikti endoñ bim kle-gimbulimbi, endi pip papi, kusei kimipi eni-daut ti-semguk. ³ Tiñilimbi, endikñe manda

nandi-tale ama git Falisi ama diwin endi tam wapaiat no telak joñgo kuum kañbi tikeñgiliñ win nañgip bimbi, amatam Yesulok mandan nandi-pakiliñ endok boñgipsinan kimilim ilimbi, ⁴ Yesula nimbi eñgiliñ, “Endaut, tam ñin telak joñgo kuñilimbi tikeumbi, nañgipi bamiñ. ⁵ Moselok endikñe mandali tam wandisi win kawatti yandip kim tindilok ninlak. Ale, dikta nitek ti-ñimineñdok ewiñ?” ⁶ Endi Yesu manda plon kimitneliñdok kusei lonjimbi, mandanjili sisoñ tiñminep nandimbi, windiñ ni-nandiñgiliñ. ⁷ “Gan Yesuli nandi-kimnembi, mumuñanembi, kwet kwiliñ plon kii niñanli kundit youkuk. ⁷ Tiñilimbi, nombo nombo ni-nandumbi, milap ipi enguk, “Sindoñnan nanin nindi yom no nim tiñguk, wandin wali kindem telak dama ti-sambi, kawat tike kopi wilin.”

⁸ Timbi Yesuli bindambo mumuñanembi, kwet kwiliñ plon kii niñanli kundit youkuk. ⁹ Timbi amali manda win nandimbi, endi kusei kimipi, noñgan noñgandi walinin pim ñañgiliñ, win ama gwilatsi wopum endi dama ñaumbi, diwindi bo ep klem ña-taleumbi, Yesu gita tam endiñgot pakimik. ¹⁰ Timbimbi Yesuli milap deimbi, tam ni-nandimbi eñguk, “Tam, ama kit yout ti-gamliñ endi dek? Ba dikok yomgalok tambon ombi-tikeuñdok ama noli nombo nim elak ba?” ¹¹ Eumbi niñguk, “Wopum, no nim.” Timbi Yesuli niñguk, “Nak bo dik tamboñga ombi-tikeuñdok nim elet. Kindem a, ñau, timbi yom nombo nim ti-ta-kuukañ.”

[¶]8:6 Nain wolonda Juda amatamdi endikñe manda tipet kimit-klembi, kapmainan kuñgiliñ. Moselok endikñe mandanli tam telak joñgo kuañ win kawatti yandip kimitneliñdok eñguk, gan Roma nasilok endikñe mandanli wala kimisip tiñguk. Tikap Yesuli tam win wili kimbektok eukta, endi Romalok endikñe mandan win wilek, gan tikap endi nim wili kimbektok eukta, endi Moselok endikñe mandan win wilek, timbi amatam en kle-kuñgiliñ asupti siñgi wilimneliñ.

Kolsalen nindi kuñgu sisinik nimlak win Yesu en wakan

¹² Timbi Yesuli bindambo amatamda manda enbi eñguk, “Kwelan kuañdok kolsalen win natna. No en nak nep klekulakta, endi nain no ba nola kilim ginañ nim kuukak. Tambo endi kolsalen kuñgu sisinik milak wali palmekak.”

¹³ Timbi Falisi amali manda wala nandum piumbi niñgiliñ, “Ditnalok kusaka e-daklelañda timbi manda elañ wali biañgan nim tilak.” ¹⁴ Eumbi tambane enguk, “Windiñ nim. Nak natnalok kusatna e-daklelet, ganmek nokok mandanali biañgan tilak, win kusei ñindiñda: nak denanin biñgut ba dendiñ ñautat win nandi-talelet. Gan sindila nak denanin biñgut ba dendiñ ñautat win nim nandañ. ¹⁵ Timbi sinlok nanandinjilok tuop ama pa yambi-dani ti-semañ, gan nakta windiñ nim pa tilet. ¹⁶ Gan tikap nak ka-dani kena timbetta, nak win natnañgan nim timbet, tambo Bep nak nani-mukuk en niti ka-dani kena win yakan tamik, wala timbi wali dindim euk. ¹⁷ Timbi sinlok endikñe mandanji ginañ manda no ñindiñ youyoulin patak: tikap ama tipetti nepek nolok plon gembipi, manda noñgan eamikta, endok mandanjet wali biañgan. ¹⁸ Ale, sindi nokok mandanala windiñgangot nandum biañgan timbekak. Neta, natnalok kusatna e-daklelet, timbi Bep nani-mukuk endi bo gembipi it-nambi, nokok kusatna e-daklelak.”

¹⁹ Yesuli windiñ eumbi, endi ni-nandimbi eñgiliñ, “Timbi dikok bepka gembipi it-gamlak endi dek?” Eumbi enguk, “Sindi nak nim nandi-namañ, ba nokok Bepna bo nim

nandi-ñimañ. Neta, tikap sindi nak nin sinik win nandi-namumda, nokok Bepna en bo ip nandiñmineliñ.”

²⁰ Yesuli tapma it sañ jimba ginañ papi, tapikot minem dasiyañgiliñ kandañ wolok pipapi, amatam eni-daut ti-semñipi, manda win eñguk. Ganmek en wili kinneliñdok nain wali gama nim indañgukta timbi, ama noli en nim tikeñgiliñ.

Yesu en kunum ginañ nanin win eu inda-dakleñguk

²¹ Timbi Yesuli yousimbi, ñindiñ enguk, “Nain nim ombataumbi, nak sambim ñautat, timbi sindi Mesia lonji-tilapi, sindok yomji gama pat-samumbi kimnekaliñ. Timbi natna ñautatnan sindi ñaneliñdok tuop nim.” ^{§§22} Windiñ eñgukta timbi Juda ama biesili nisiñgan ñindiñ eñgiliñ, “Endi elak, win endi ñaukakan nindi ñaneñdok tuop nim. Windiñ elakta timbi endi enlok kuñgun timbi kolauktok elak ba nitek?”

²³ Timbi Yesuli yousimbi enguk, “Sindila kwelan nanin, gan nakta kunum ginañ nanin. Sindila kwet ñolok giñgit, gan nakta kwet ñolok giñgit nim. ²⁴ Kusei wala timbi nak ñindiñ sanit: sindok yomji gama pat-samumbi kimnekaliñ. Win tikap sindi nokok kusatna papat kwambiñ *win nim nandi-kwambiñ dañda, sindok yomji biañgan pat-samumbi kimnekaliñ ñak.” ²⁵ Eumbi ni-nandiñgiliñ, “Dik nin sinik win ninbi nandina.” Eumbi tambane enguk, “Nak nin? Win nak kena kusei kimikimilinan eñgut ip wakan. ²⁶ Nak sindok kusasi timba inda-dakleumbi sani-danbettok manda asupgan gumañ

§§8:21 Manda wolok walan win ñindiñ: Yesuli kimbi, kunum ginañ loukak, gan nin endi Yesu en Mesia sinik win nim nandi-kwambiñ dañ, endi ep kimilektok Mesia nola lonji-ta-kuñipi, nisilok yomjila timbi kunum ginañ loneliñdok tuop nim.

*8:24 Grik mandali nim inda-daklelak, gan nandi-tale ama asupti nandañ, win Yesuli enlok kusal plon e-yout tiñguk, endi Kunum Yambat windiñ eñguk.

ewit. Timbi manda elet wali biañgan sinik. Neta, nani-mukukti biañgan molom sinik, timbi nak endi manda nanbimbi nandilet, windiñgangot kwelan kuañda pa enlet.”

²⁷ Yesuli Bep Yambattok plon manda enguk win nim nandi-dakleñgiliñda timbi ²⁸ Yesuli yousimbi enguk, “Sindi nak Ama Sisunik kloñbat plon nep lomek, ñindiñ nambi-nandinekaliñ: kusatna sangut win natna, timbi natnalok nanandinala nepek no nim pa tilet, tambo Bepti nanandi namguk wolok tuopgangot nak manda pa elet. ²⁹ Timbi nani-mukuk en wakan nakita pat-ta-kulak, win endi nokok ep tindina gitik win kau kindem dalakta timbi nain nola nak nim nambiñguk.” ³⁰ Manda windiñ eñilimbi, amatam asupti en Mesia sinik win nandi-kwambiñ dañgiliñ.

Yesuli nin yomjinan nanin ep pisatak endi Kunum Yambattok sambalii sinik samaktangan kuañ

³¹ Timbi Yesuli Juda ama nin ip nandi-kilikti tiñmiñgiliñ enda ñindiñ enguk, “Tikap sindi nokok mandana kimit-kle ti-ta-kuañda, sindi nokok gwañgwanai biañgan sisinik, ³² timbi Kunum Yambattok kusal sisinik win ka-nandi-talenekaliñ. Timbi wali sep pisalimbi, sindi samaktangan kunekaliñ.” ³³ Eumbi, endi manda wala nandum piumbi, tambane niñgiliñ, “Nindi Ablaamdok komblinñii, nain nola ama nolok kapmainan kena gwañgwa silanin no nim kuñgimiñ. Nitek timbi dik elañ, win wali nip pisalimbi, samaktangan kunekamiñ?” ³⁴ Eumbi tambane enguk, “Sindi Ablaamdok komblinñii win biañgan sinik. Gan nak ñindiñ sanba: amatam yom ti-kuañ gitik endi yomjili ep topmumbi, kena gwañgwa silanin wandin wolok kapmainan kuañ.

³⁵ Timbi sindi yomlok kena gwañgwa silanin kuañda timbi Kunum Yambattok ilan pipapat kwambiñ nim pat-samlak, gan nak Molomdok Niñañdi Bepnalok ilan papat kwambiñgan kulet.

³⁶ Windiñda timbi tikap sindi nak nandi-tale-nammeliñda, nak Molomdok Niñañdi yomdok toptopnan nanin sep pisalambi, sindi biañgan Kunum Yambattok sambalii samaktangan kunekaliñ.”

Amalok ep tindinjili bepsi sisiniktok kusal win timbi inda-daklelak

³⁷ Timbi Yesuli yousimbi enguk, “Sindi Ablaamdok sambalii win nandi-samlet, ganmek sindi nokok mandana nim nandi-dasiañda timbi nili kimbettok telak lonjañ. ³⁸ Nakta Bepnalok kandañ nek kañgut wala manda elet, gan sindila sinlok bepsili sanguk wolok tuopkan pa tañ.” ³⁹ Eumbi tambane niñgiliñ, “Ninilok bep pañni win Ablaam en wakan.” Eumbi enguk, “Tikap Ablaamdi sindok bep pañji sisinik palimda, sindi endok telak kindem win ikan kimit-klembi kuneliñ. ⁴⁰ Gan nitek? Nak Kunum Yambattok kusal sisinik win endoñnan nanin kasileñgut wakangot pa sanlet, gañgan sindi nili kimbettok telak lonjañ win! Ablaamdi kundit wandin no nim tiñguk, ⁴¹ wala timbi endi sindok bep pañji sisinik nim. Sindok bepsi sisinik no patak, timbi sindi endok wekai pa kleañ.” Windiñ eñgukta timbi niñgiliñ, “Ninilok meni patni Salali telak joñgo wandin no nim kuñipi nipguk. Nim sinik. Nindi Ablaamdok komblinñii, wala timbi Kunum Yambat en noñgandi nindok Bepni sisinik.” ⁴² Windiñ eumbi enguk, “Tikap Kunum Yambatti biañgan sindok Bepsi sisinik palimda, sindi ginañjili nep kasileneliñ. Win kusei ñindiñda: win Kunum Yambat enlok kandañnan nanin nak pimbi, kwelan

ñolok indañgut patet. Timbi natnalok nanandinala windiñ nim tiñgut. Tambo endi nak nani-mulimbi pi indañgut.

⁴³Nak manda elet win sindi kusei nekta nim nandi-dakleañ? Win kusei ñindiña: sindi nokok mandana nandidasindasila kunjit pa tañ. ⁴⁴Sindi win bepsi Satan endok komblinñi, timbi endok wekai klembi, endi nitek timbep nandi-galk talak win sindi tinep nandañ. Nain kusei kimikimilinan nanin endi amatam ep timbi kola ti-ta-bilak. Timbi julunñit molom sisinikta timbi endi kusei sisinik win nain no ba nola nim pa kimit-klelak. Tambo endi julunñit molom gitiktok kusei, wala timbi julunñit manda elak win enlok ginañ nanandin klembi pa elak. ⁴⁵Gan nakta Kunum Yambattok kusal sisinik win sanletta timbi, sindi nokok mandana nim nandi-kwambiñ dañ. ⁴⁶Sindoñnan nanin noli nak kolan tiñgut win timbi inda-dakleuktok tuop nim. Windiña timbi nak endok kusal sisinik win sanletta, sindi nitekta timbi mandana nim nandi-kwambiñ dañ? ⁴⁷Kunum Yambattok giñgitñiili endok mandan pa nandiasiañ, gan sindila endok giñgitñiili nim kuañda timbi windiñ nim pa tañ.”

Yesu papat kwambiñgan kulakti Ablaam maklelak

⁴⁸Timbi Juda ama Yesulok mandan nandi pakiliñ endi ñindiñ niñgiliñ, “Dik Samalia ama pimbiñen yal kolannat windiñ eñgimiñ, win nindi manda biañgan eñgimiñ yañ!” ⁴⁹Eumbi tambane enguk, “Nak yal kolanna nimnat. Tambo nokok kuñgunali ba mandanali Bepnalok koi giñgit timba wopum dalak, ganmek sindila nokok kotna giñgit timbi kolalak. ⁵⁰Natna kotna giñgit tikelouptok kena nim pa tilet. Tambo no patak nokok kotnali giñgit tikeuptok nandilak, timbi endi wakan amatam

gitik yambi-danbekak. ⁵¹Win biañgan sinik.

Timbi nak ñindiñ sanba: no en nokok mandana kimit-klembi kulakta, endok plon kim nim indañmekak. Nim sinik.” ⁵²Windiñ eumbi, Juda amali amalok piñgipsi silanin wala eumbi, windiñ nandiñipi niñgiliñ, “Dik yal kolan-ganat win ip gambi-nandi-dakleamiñ! Ablaam gita plofet ama endi sembi-taleñgiliñ, gañgan dik win ñindiñ elañ, ‘No en nokok mandana kimit-klembi kulakta, endok plon kim nim indañmekak.’ ⁵³Diki nindok bep pañni Ablaam maklelañ ba? Nim ya! En git plofet amali sembi-taleñgiliñ, wala timbi dik wandin wali ditnala nandum nin sinik timbimbi, manda wandin elañ?” ⁵⁴Eumbi, Yesuli tambane enguk, “Natna kotna giñgit tike-lowamda, wali tlal timbek. Win nokok Bepnali wakan kotna giñgit pa tike-lolak. Sindi en sindok Yambatsi kitiañ, ⁵⁵gan en nim nandi-kiliñ eañ. Natna en nandi-kiliñ tiñmilet. Tikap nak ‘en nim nandi-kiliñ elet’ windiñ ewamda, sindi nomik manda julunñan eut. Gan nak en nandi-kiliñ tiñmimbi, endok mandan kimit-klembi kulet.

⁵⁶Sindok bep pañji Ablaam endila nandiñguk, win nak kwelan indam kuwambi kauktok, timbi wala silisili wopum tiñguk. Timbi endi windiñ indaumbi kañguk, wolonda simbai kindem dañguk.” ⁵⁷Windiñ eumbi niñgiliñ, “Akae! dik gama gwilat 50 nim maklelañdi nitek timbi ‘nak Ablaam kañgut’ windiñ elañ?” ⁵⁸Eumbi tambane enguk, “Win biañgan sinik. Timbi nak ñindiñ sanlet: Ablaamdi gama nim indañilimbi, nak papat kwambiñgan kuletti ikan pakut.” Yesuli enla windiñ eumbi, ⁵⁹Juda amali endi Kunum Yambat ni-tike-pi-yalilak windiñ nandimbi, witneliñdok kawat mekiliñ, gan endi yambi-sembiñ, tapma it sañ jimba ginañ nanin pim ñañguk.

Yesuli dausi sisipmin kuañ endok dausi timbi tombektok indaṅguk

9 Nain nola Yesuli telaknan ñañipi, ama no meñ simbai ginañ nanin dai sisipmin indaṅguk win kaṅguk. ²Timbi endok gwaṅgwañiili ni-kañbi eṅgiliñ, “Ninindaut, win enlok yomda ba meñ beulok yomjetta timbi dai sisipmin indaṅguk?” ³Eumbi enguk, “Win enlok ba meñ beulok yomla timbi nim, win Kunum Yambatti tike-kimiliñilimbi, amatamdi endok kundil engano sinik win ka-dakleneliñdok dai sisipmin indaṅguk. ⁴Timbi nindi Bep nak nani-mukuk endok kundil engano win gama sala paliñilimbi tilok. Nain nim ombat-aumbi, kilim eumbi, ama noli kena no timbektok tuop nim. ⁵Gan kwelan kulet tuop nak kwelan kuañ endok kolsalenji wakan.”

⁶Windiñ eu taleumbi, kwet plon iwit suambi, kwet git tambaneumbi, ganji indaumbi, ama dai sipsipmin dai gwilap plon saplembi, ⁷nindiñ niṅguk, “Dik Siloam tuk guañnan ñambi, timaṅga daut wilit.” (Kot Siloam win ninilok mandaninan ‘ni-mumulin’.) Timbi ama wali ñambi, timan daut wililimbi, dai tombimbi, kindem deimbi, ilnan undane ñaṅguk.

⁸Timbi endok nolii git ama diwin nin endi dama minemda kitinat ti-semñiliumbi kaṅgiliñ, endi en kañbi, nisiṅgan e-nandi timbi eṅgiliñ, “Ama kwelan pipapi, minemda kitinat tiliṅguk en wakan bek.” ⁹Eumbi, diwindi eṅgiliñ, “En ñak,” timbi diwindi nindiñ pa eṅgiliñ, “Nim yañ, ama no en nomik.” Timbi endi enguk, “Win natna ñakan.” ¹⁰Eumbi ni-nandiñimbi eṅgiliñ, “Windiñda dik nitek timbi dauka tombimbi deilañ?” ¹¹Eumbi tambane enguk, “Ama koi Yesu kitiañ endi kwet tike ganji timbi, nokok dautna gwilap plon saplembi, nindiñ nanik, ‘Dik

Siloam tuk guañnan ñambi, timaṅga daut wilit.’ Wolok tuop nak ñambi, wililimbi, dautna tomik.” ¹²Windiñ eumbi, endok nolii “Ama win dek?” ni-kaumbi, “Nak en nim nandiñmilet” enguk.

¹³Timbi endi ama dama dai sisipmin kuṅguk win naṅgipi, Falisi amalofi ñaṅgiliñ. ¹⁴Win Sabat patnandi nainnan Yesuli kiili ganji timbi, ama wolok dai plon sapleumbi, dai tomguk, ¹⁵wala timbi Falisi amali wala nandum piumbi, endi bo kusei kimipi, telak nitek plon dai tomguk wala ni-kaumbi, nindiñ tambane enguk, “Endi ganji nokok dautna plon sapleumbi, nak timana daut wilipi deilet.”

¹⁶Windiñda Falisi ama diwindi Yesula nindiñ eṅgiliñ, “Ama wali Sabat patnandi naindok endikñe manda maklembi, kena pa tilak, wala timbi Kunum Yambatti en nim ni-mulim bim indaṅguk.” Gan diwindi nindiñ eṅgiliñ, “Nitek timbi yom amali jimba kundit wandin gumañ pa timbek?” Windiñ embi, nisiṅgan tambikiliñ. ¹⁷Windiñda endi ama dai sisipmin indaṅguk enda binda ni-nandiñimbi eṅgiliñ, “Win endi ditnalok dauka timbi tomguk, wala timbi ditna ama wala nitek sinik elañ?” Eumbi enguk, “Nak enda nandiñwam endi plofet ama no tilak.”

¹⁸Gan ama wali dai sisipmin kuumbi, endok dai tomguk, win Juda ama biesili gama nim nandi-kwambiñ daṅgiliñ, wala timbi endi ama wolok meñ beu kiti-semum biumbi ¹⁹eni-nandiñgiliñ, “Ñine sitok niñañjet ba? Timbi siti dai sisipmin indaṅguk windiñ eamik ba? Windiñda nitek timbi endi man nindiñgit deilak?” ²⁰Eumbi tambane engimik, “En nitok niñanet, dai sisipmin indaindan win nandiñmamik. ²¹Gan nitek timbi man nindiñgit deilak, ba nindi sinik endok dai timbi tomguk, winda mek nitila nim nandi-dakleamik.

Win enla ni-kawit! Endi ip bendimbi, ama tilakta timbi kindem enlok kusei e-dakleutak.”²² Juda ama biesili ikan e-toptopmin, win tikap ama noli Yesula en Mesia sinik win indaŋgan eukta, ama biesili en it kiyau ginañ nanin klekolimbi, pawan pa kuuk. Kusei wala timbi ama wolok meñ beuli Juda ama biesila misimbi,²³ ñindiñ eñgimik, “Endi ip bendimbi, ama tilakta timbi enla ni-kawit!”

²⁴Timbi ama biesili ama dai sisipmin kuñguk win bindambo kitiñmum biumbi niñgiliñ, “Nindi ama wala yom ama sinik windiñ nandiñmamiñ, wala timbi dik manda biañgan embi, dikok daukali tomguk, wala Kunum Yambat en wakan ni-kindem daukañ, ama win nim.”²⁵ Eumbi tambane enguk, “Endi yom ama ba nim, win nak nim nandilet. Gan nak nepek no nandikiliñ elet win ñindiñ: nak dautna sisipmin kuñgutti man deilet.”²⁶ Eumbi yousimbi ni-kañgiliñ, “Nitek ti-gamguk? Ba nitek timbi dauka timbi tomguk?”²⁷ Eumbi tambane enguk, “Nak win ikan sani-talet, gan sindi nandinepi kunjitiñ. Nekta manda kilik wingan bindambo sanbam nandinepi eañ? Nim kañbi sindi bo endok gwañgwañii indaneliñdok nandinepiñ?”

²⁸Timbi ama biesili ni-suambapi eñgiliñ, “Dikta ama wolok gwañgwan, gan nindila Moselok gwañgwañii.”²⁹ Timbi nindila ka-nandi-dakleamiñ, win Kunum Yambatti Mosela kena manda niñguk, gan ama wolok kena tindilok gembin win denanin win nim nandiñmamiñ.”³⁰ Eumbi tambane enguk, “Akai! Ñin nepek gitikñin sinik yañ! Sindi endok gembin win denanin win nim nandiñmañ, ganmek endi nokok dautna timbi tomguk!”³¹ Nindi

gitik nandi-dakleamiñ, win Kunum Yambatti yom ama nim nandi-semalak. Tambo nin endi Kunum Yambat kimit-klembi, man tañgone-kulakta, Kunum Yambatti endok nimolo win nandimbi nandiñmilak.³² Ba kwet kusei kimikimilinan nanin bikap man ñindiñgit, ama no dai sisipmin indaindan endok dai timbi tomguk, wolok kasat no ip nandiñgimiñ ba? Nim ya!³³ Windiñda tikap ama ñali Kunum Yambattoknan nanin nim biurma, nepek wandin no timbektok tuop nim.”³⁴ Windiñ eumbi, ama biesili tambane niñgiliñ, “Dik meñgalok simbai ginañ nanin yom ama indañguñdi kulañ wandin wali ninda nitek timbi nanandi nimeñdok nandiñlañ?” Windiñ embi kle-kokiliñ.

³⁵Timbi Yesuli ama win kle-kokiliñ wolok kasat win nandimbi, ama win kauptok ñambi, timbi indaumbi, ni-nandimbi eñguk, “Dik Ama Sisunik enda nandi-kilikti tiñmilañ ba?”³⁶ Eumbi tambane niñguk, “Ama wopum, nak en nandi-kilikti tiñmettok Ama Sisunik win nin, win dik nanbim nandiwa.”³⁷ Eumbi niñguk, “Dik en ip kalañ ñak. Biañgan sinik, nak manda ganlet natna Ama Sisunik wakan.”³⁸ Windiñ eumbi niñguk, “Wopum. Nak nandi-kilikti ti-gamlet.” Windiñ eñipi, milelem tiñmiñguk.

³⁹Timbi Yesuli ñindiñ eñguk, “Nak kusei ñindiñda timbi kwelan indañgut: naka timbi dausi sisipmin kuañ endok dausi tombimbi, deimbi ka-daklenekaliñ, timbi nin endi ñindiñ nandañ, ‘nindi dautni deimbi ka-dakleamiñ,’ endi dausi sisipmin papat kwambiñgan kunekaliñ. Timbi endi ka-dakleañ ba nim, wolok tuopgan Kunum Yambatti yambi-danbekak.”⁴⁰ Timbi Falisi ama diwin Yesu gita

^{†9:39} Yesuli ginañ tiplok daila manda wandin embi, ñindiñ eñguk: no en Yesulok kusal sisunik win nim ka-daklembi, nim nandi-kilikti tiñmilak, endi ama dai sisipmin wandin, timbi Kunum Yambatti endok tombon ombiñmekak.

pakiliñ endi manda win nandimbi niñgiliñ, “Nitek? Nindi dautni sisipmin nime!”⁴¹ Eumbi enguk, “Tikap sindi ‘Nim ka-dakleamiñ’ windiñ eumda, sindok yomjilok milap nim pat-samum, gan sindi ‘Ka-dakleamiñ’ windiñ juluñgan eañda timbi, sindok yomjilok milap win kimilim pat-samlak.”

Sipsip kandikñenji kindem win Yesu en wakan

10 Yesuli yousimbi, Falisi amala enguk, “Manda elet wali biañgan sinik. Timbi ñindiñ sanlet: nin endi sipsip sañ ginañ loup, yamanan nim loñipi, nolok joñgo lapipi piuk, endi kumbu ama ba ti-piñpiñen.² Gan nin endi yamanan lolak, endi sipsiplok kandikñenji en wakan.³ Ama endi yamanan biumbi, yama kandikñe amali yama pa pisalimlak, timbi sipsipti endok man pa kimit-kleañ, win endi enlok sipsipñiilok kosi kiti-semum biumbi, yanañgilimbi, kwelan pimbi ñañ.⁴ Kwelan pi ña-taleumbi, kandikñenjili telak dama ti-semalak, timbi sipsipti endok man malap nandiñmañda timbi en pa kle ñañ.⁵ Gan endi ama gitikñin no nim kle ñaneliñ. Tambo endi man malap walan no nandañda timbi misimbi pi ñaneliñ.”

⁶Yesuli Falisi amala eyout manda windiñ enguk, gan endi manda wolok kusei win nim nandi-dakleñgiliñ.⁷ Windiñda timbi Yesuli bindambo enbi eñguk, “Manda wali biañgan sinik. Timbi ñindiñ sanlet: sipsipti Bep Yambattoñ lololok yama win natna.⁸ Nak gama nim indañilambi, ama nindi sipsiploñ bimbi, juluñgan yambi-dikñeñgiliñ, endi kumbu ama ba ti-piñpiñen ama, gan sipsipti endok mandanji nim nandi-dasimbi kimit-kleñgiliñ.⁹ Nak noñgandi yama wakan. No en nokoñ bimbi, Bep Yambattok sañ ginañ lolakta, en nim kolauktok nak en tike-kamaiutat, timbi

endi misimisi nimnat kumbi, nepek nola nim lonjukak.¹⁰ Kumbu amali sipsip kumbu tindilok ba yandip kimlok ba ep timbi kolaneliñdok walañgot pa bilak. Gan natna indañgut, win nokok giñgitnaili kuñgu sisinik wakít bisik tokñetokñen wali endok pat-semektok indañgut.”

¹¹Timbi Yesuli yousimbi eñguk, “Natna win sipsiplok kandikñenji kindem. Kandikñe kindem endi sipsipñiila timbi nandi-koñgomnat kim-semek.¹² Gan ama nin minem kenañgot pa tilak, endila sipsiplok kandikñenji ba bepsi nim. Endi kamot moyendi biumbi kalakta, misimbi, sipsip yambimbi pim ñaumbi, kamotti sipsip ep si kleumbi papuseneañ.¹³ Ama wali minem kenañgot timbi, sipsip nim nandi-semalakta timbi windiñ pa tilak.¹⁴⁻¹⁵ Gan natnala sipsiplok kandikñenji kindem. Bepti nandi-kiliñ ti-namumbi, nak nandi-kiliñ tiñmilet, windiñgangot nokok giñgitnaila nandi-kiliñ ti-semambi, endi naka nandi-kiliñ ti-namañ. Timbi wingot nim. Nokok sipsipnaila timbi nandi-koñgomnat kim-semetat.¹⁶ Timbi sipsip ñalañgot nim a. Sipsip diwin no wakít pat-namañ. Endi sañ ñolok ginañ nanin nim, gan nak endi wakít yanañgit bimbilok. Endi nokok mana malapna nandimbi, nep kimit-kleumbi, nokok sipsipnai gitikti kikesimin noñgan indaumbi, nak noñgandi endok kandikñenji kuutat.

¹⁷Bepnali nep kasilembi, ginañli nandi-koñgom pa ti-namlak win kusei ñindiñda: nak kimnan nanin bindambo milalettok nandi-koñgomnat kimbetat.¹⁸ Nak nim nandi-tale-semamda, ama noli nili kimneliñdok tuop nim, gan nak nandi-tale-sembe, nandi-koñgomnat kimbetat. Win Bepnali nokok kuñguna bimbi, bindambo tiketikelok

gembí nambi, windiñ timbettok nani-dikñeñguk.”

¹⁹ Yesuli windiñ eñgukta timbi Juda amatamdi nisiñgan bindambo tambipi, ²⁰ asupti ñindiñ eñgiliñ, “Yal kolan noli endok ginan ginañ piumbi, kamakama tilak. Endok mandan slakan neta nandilok?” ²¹ Timbi diwindi eñgiliñ, “Ama yal kolannat noli manda wandin nim euk. Timbi wingot nim. Yal kolan noli dai sisipmin endok dai timbi tombektok tuop nim ya!”

Juda amatam asupti Yesu en Kunum Yambattok Niñañ win nim nandi-kwambiñ dañgiliñ

²² Timbi gwilat no Jelusalem indañguk wolonda Juda amatamdi bep pañjiili tapma it timbi kaiktañguk [‡]nain win nandi-kaikta pa tañ. Gwi sasale nain timbimbi, ²³ Yesuli tapma it sañ jimba ginañ Solomondok palanda plon ñañambit tiñilimbi, ²⁴ Juda amatamdi bimbi, en klem gimbup papi niñgiliñ, “Dikok kusaka nain nitek gamañgot kimit-sembumbi, nindi dika nin sinik wala ginañ tipet tamiñ? Tikap dik Mesia sinikta, kusaka indangan nini-dakleukañ.” ²⁵ Eumbi tambane enguk, “Nak win ikan sangut, gan sindi nim nandi-kwambiñ da-namañ. Nak Bepnalok koi plon kundit engano pa tilet wali mek kusatna timbi inda-daklelak, ²⁶ gan sindi sipsipnai nimda timbi win nim nandi-kwambiñ dañ. ²⁷ Nokok sipsipnaili mandana nandi-dasimbi kimit-kleañ. Win nak nandi-kiliñ ti-semlet, timbi endi nak nep kimit-klembi kuañ. ²⁸ Timbi nak kuñgu taletalen nimnat emlet, timbi endi kolandok giñgit nombo

nim tinekaliñ, timbi ama noli nokok kitnanan nanin no nim kiwilap timbi epmekak. ²⁹ Win nokok Bepna, nin endi giñgitnai kitnanan yapikuk, endi mek nepek gitikgan yapma kle-talelak, wala timbi ama noli Bepnalok kiinan nanin giñgitnai kiwilap timbi, epneliñdok tuop nim. ³⁰ Bep niti noñgan tamik.”

³¹ Manda wala timbi amatamdi bindambo kawatti wili kinneliñdok kawat mekiliñ, ³² gan Yesuli enguk, “Nak kundit kindem kusei kusei Beptoñ nanin sindok dausinan timbambi kañgiliñ. Sindi kundit nek sinikta timbi kawatti nitnepi tañ?” ³³ Eumbi tambane niñgiliñ, “Win kundit kindem nola timbi windiñ nim tamiñ. Win dik kwelan ama silanin wandin wali ditnala Kunum Yambat eñipi, en ni-tike-pi-yalilañda timbi nindi kawatti gwitnepi tamiñ.” ³⁴ Windiñ eumbi, Yesuli enlok kusal kasopmeuktok Kunum Yambattok mandan nolok plon e-yout timbi, ñindiñ tambane enguk, “Sindok endikñe mandanji ginañ youyoulin patak, win Kunum Yambatti ama diwinda ñindiñ enguk, ‘Nak sangut win sindi yambat’.” ^{u35} Timbi nindi nandamiñ, manda youyoulin patak wali nain tuop biañgan sinik. Ale, tikap Kunum Yambat en wakan ama silaninda manda embi, endok kosi ‘yambat’ kitiñgukta, ³⁶ nitek timbi sindi nak kit yout ti-namañ, timbi ‘Nak Kunum Yambattok Niñañ’ windiñ eñgukta timbi nak en ni-tike-pi-yalilet windiñ eañ? Win Bepti en wakan nak enlok kenan tindilok nak nep kasilembi, nani-mulimbi, kwelan pi indañgut.

³⁷ Kindem a, tikap nak Bepnalok kenan nim pa tiletta, kak, nak endok Niñañ win nim nandi-kwambiñ

[‡]10:22 Damañgan nain nola Silia nasili mikta Jelusalem lombi, tapma ilan nisilok yambatsila bit ep tapma tiñmiñgiliñ, kusei wala timbi itti kolañguk. Juda amali Silia nasi ep kle-kot-talembi, tapma it win bindambo timbi kaiktañguk.

^u10:34 Kap 82:6

danekaliñ. ³⁸ Gan tikap nak Bepnalok kenan win tiletta, nak endok Niñañ win nandi-kwambiñ danekaliñ. Win sindi nokok mandanala timbi win nim nandi-kwambiñ daneliñ bek, ganmek nokok kunditnala timbi win nandi-kwambiñ dawit. Windiñ tneliñda, sindi ka-daklembi nandi-daklenekaliñ, win Bepiti nokok ginañ patak, timbi nak endok ginañ patet.” ³⁹ Yesuli windiñ eñgukta timbi amatamdi bindambo tike ñanep nandiñgiliñ, gan endi kisinin nanin jilop paipi ñañguk.

⁴⁰ Timbi Yesuli Jordan tuk dikñembi, maim lambilak kandañnan undane ñambi, Yoaneli damañgan tuk i-sem-i-sem kena tiñguknan wandiñ ña kuñguk. Kuñilimbi, ⁴¹ amatam asupti endoñ bimbi, nisiñgan ñindiñ eñgiliñ, “Yoaneli jimba kundit engano no nim tiñguk, ganmek endi ama ñolok plon manda eñguk gitik wali biañgan sinik.” ⁴² Windiñ eñipi, wolok pakiliñ asupti Yesu en Mesia win nandi-kwambiñ dañgiliñ.

Milamilat ba kuñgu molom win Yesu en wakan

11 ¹⁻² Ama no koi Lasalos endi jimbat wopum ti-pakuk. Lasalosli wiwiit Malia git Mata en gita Betani it kwelan kuñguk, timbi Malia win tam nin endi siñgimek Wopumdok kesii piñgip sapple miliñnatti wilipi, kumbam sakti timbi kalandañguk. ^vLasalosli jimbat ti-paliñilimbi, ³ endok wiwiitti Yesuloñ manda ñindiñ kimilim loñguk, “Wopum, dik nandi: noka ginañgali kasilelañ endi jimbat tilak.” ⁴ Timbi Yesuli kasat win nandimbi, ñindiñ eñguk, “Jimbat indañmiñguk wali endi kimbektok nim. Tambo wali Kunum Yambattok koi giñgit wopum dauktok ba nak Kunum Yambattok

Niñañ nokok kusatna engano win timbi inda-dakleuktok indañmiñguk.”

⁵ Timbi Yesuli Mata wakit dalañ Malia ba wiu Lasalos win ep galk tañguk. ⁶ Windiñda timbi endi ‘Lasalosli jimbat tilak’ giñgit win nandimbi, kwet pakuk wolok sandap tipet nombu yousim pakuk. ⁷ Pakap, gwañgwañiila enguk, “Biumbi, Judia kwelan bindambo undane ñana.” ⁸ Eumbi niñgiliñ, “Ninindaut, Judia nasili kawatti gwitnep tiñgiliñ, nain nim ombataumbi, dik bindambo wandiñ undane ñauñdok elañ ba?” ⁹ Eumbi tambane enguk, “Sandap noñgan ginañ aua 12got kwetti sala patak. Wala timbi sandap kulakti kwet ñolok kolsalen kalakta timbi yout-kasalam nim pa tilak. ¹⁰ Gan tim kulakti kolsalen nim palmilakta timbi yout-kasalam pa tilak.”

¹¹ Yesuli windiñ eñipi, yousimbi enguk, “Notni Lasalosli dou patak, gan nak ñambi, timba silikñem milalekak.” ¹² Eumbi, gwañgwañiili niñgiliñ, “Wopum, tikap endi dou patakta, jimbali taleumbi, kindem daukak.” ¹³ Win Yesuli Lasaloslok kimdok plon e-yout tiñguk, gan gwañgwañiili endi dou silanin wala elak windiñ nandiñgiliñ. ¹⁴ Windiñda timbi Yesuli indañgan eni-daklembi eñguk, “Lasalosli ip sembik, ¹⁵ gan sinda timbi nak en gita nim pakut wala simbatnali kindem dalak. Win kusei ñindiñda: nain ñolonda nokok kusatna nandi-kwambiñ da-sin taneliñdok nainji indalak. Gan man ñin endoñ ñana.” ¹⁶ Eumbi, wolongan Tomas koi no Didimus endi gwañgwa diwinda ñindiñ enguk, “Ale, windiñda nindi bo ñambi, ninindaut en gita kimna.”

¹⁷ Timbi Yesuli Betani it kwet kandañ ña tombi, Lasalosli nain tipet tipet ikan sum ginañ taplium pakuk wolok kasat

nandiņguk. ¹⁸ Betani win mayaņgan nim, 3 kilomita ba nitek Jerusalem timbi dumalaum patak, ¹⁹ wala timbi amatam asupti Jerusalem bimbi, Malia git Matalok wiset sembiņgukta timbi eni-kilikti tinepi endoņ bi taleņgiliņ. ²⁰ Timbi nimbek noli Matala “Yesu bilak” windiņ nimbi nandimbi, endi telak plon űa timbi indaņguk, gan Maliali ilan pipakuk. ²¹ Timbi Matali Yesula niņguk, “Wopum, dik űolok palimda, witnali nim sembek. ²² Ganmek man űindiņgitaņgan űindiņ nandilet: dik Kunum Yambatta nitek timbektok ni-nandutaņda, nandi-gametak.” ²³ Eumbi niņguk, “Dikok wikali bindambo kimnan nanin milapi kuukak.” ²⁴ Eumbi, Matali niņguk, “Kunum Yambatti nain taletalennan amatam gitik ep timbi milatnekaliņ, wolondamek nokok witnali bo milalekak winda nak nandi-daklelet űak.” ²⁵ Eumbi niņguk, “Amatam ep milamilat ba kuņgu ememlok molom win natna űakan. Wala timbi naka nandi-kilikti ti-namlakti kimbek bek, ganmek kuņgun sisinik wali gama palmekak. ²⁶ Win amatam kaik papi, naka nandi-kilikti ti-namaņ gitik endi sembineliņ, ganmek kim biaņgan wali nain no ba nola nim inda-semekak. Dik win nandi-kwambiņ dalaņ ba?” ²⁷ Eumbi, Matali niņguk, “Wopum, biaņgan űak! Timbi nak manda űin bo nandi-kwambiņ dalet: Mesia, Kunum Yambattok Niņaņ, nin kwelan űolok indauptok een, win ditna wakan.”

²⁸ Matali windiņ eu taleumbi, ilan undane űambi, dalaņ Malia kitiņmimbi, manda janjat timbi, űindiņ niņguk, “Niņindautti bi tombi, kiti-gamlak.” ²⁹ Eu nandimbi, wolongan platik milapi, Yesuloņ űaņguk. ³⁰ (Yesuli it kwet ginaņ gama nim loņguk, tambo endi Matali en timbi indaņguk wolok pakuk.) ³¹ Timbi

Jelusalem nasi, nindi Malia gita it ginaņ papi, ni-kilikti tiņgiliņ, endi Malia platik sinik milapi, pawan pim űaumbi kaņgiliņ. Kaņbi, “Endi sumnan kut-blamblan eup űalak” windiņ nandimbi, kle űaņgiliņ.

³² Timbi Maliali Yesu pakuknan űa tombi kaņguk, wolonda endi kesinan milelem timbi niņguk, “Wopum, dik űolok palimda, witnali nim sembek!” ³³ Windiņ eu taleumbi, kut-blamblan eņguk, timbi Jerusalem nasi en gita biņgiliņ endi bo mano tiņgiliņ. Timbi Yesuli win yambiņguk, wolonda endok ginaņli milata-sinik taumbi, blan ba gimbit walan wandin deiņguk. ³⁴ Timbi eni-nandiņguk, “Delok kimilim patak?” Eumbi niņgiliņ, “Wopum, űin bi ka.” ³⁵ Timbi Yesuli sumdok telaknan űaņipi, dai tulli piņguk. ³⁶ Windiņda Jerusalem nasili nisiņgan űindiņ eņgiliņ, “Wi kawit! Endi Lasalos ginaņli sinik tikekasileņguk yaņ.” ³⁷ Gan endoņnan nanin diwindi űindiņ eņgiliņ, “Nitek timbi ama dai sipsipmin endok dai timbi tomgukti ama űin nim tike-kimilimbi sembiņguk?”

³⁸ Timbi Yesuli bindambo ginaņ milata sinik taumbi, sumnan űa tomguk. Lasalos win kawat tombaņ nolok ginaņ kimipi, yama win kawat wopumdi masip bimbın. ³⁹ Timbi Yesuli enguk, “Kawat tike űawit!” Eumbi, ama sembisembindok wiu Mata endi tambane niņguk, “Wopum, nain tipet tipet ikan sembi-pakukta timbi ip miliņ tilak yaņ!” ⁴⁰ Eumbi, Yesuli niņguk, “Nak ikan űindiņ ganit: tikap dik naka nandi-kilikti ti-namlaņda, Kunum Yambattok kusal engano win inda-dakleumbi kautaņ.” ⁴¹ Windiņda ama diwindi kawat win tike űaumbi, Yesuli deium loumbi, űindiņ eņguk, “Bep, dik nokok nimolona ikan nandi-namlaņ, wala timbi nak we ganlet. ⁴² Dik nain tuop nandi-namlaņ,

win natna nandi-talelet. Gan nak amatam ñolok ikañ enda nandi-sembi, endi ditna wakan nani-mulim indaŋgut win nandi-kwambiñ daneliñdok windiñ et.”⁴³ Windiñ eu taleumbi, wopungan kitimbi eŋguk, “Lasalos, dik pi!”⁴⁴ Eumbi, kimgukti kaiktambi piŋguk. Timbi kii kesii ba kumbam win sandumdii tapli imiminda timbi Yesuli enguk, “Sandum pisalim, samakgan kuwin.”

Yesu amatamdok kinjan wili kimmeliñdok telak lonjiñgiliñ

(Matayo 26:1-5, Maleko 14:1-2, Luka 22:1-2)

⁴⁵ Windiñda Jerusalem nasi Malia kanep biñgiliñ endoñnan nanin asupti Yesuli Lasalos nitek tiñmiñguk win ka-nandiñgiliñda timbi en Mesia sinik win nandi-kwambiñ dañgiliñ. ⁴⁶ Gan diwindi Falisi amaloiñ ñambi, Yesuli nitek tiñguk wolok kasat ti-semgiliñ.

⁴⁷ Windiñda tapma ama biesi git Falisi ama endi Judalok it kiyau wopumdok ama gitik kiti-semum biumbi, kimin timbi, nisiñgan Yesulok plon ñindiñ e-nandi tiñgiliñ, “Nitek tilok? Ama wali jimba kundit asupgan sinik pa tilak win!”⁴⁸ Tikap nindi binambi, windiñgot ti-kuukta, amatam gitikgandi en Mesia windiñ nandi-kwambiñ dambi, enda timbi kusei kimipi, nindok kandikñenii Roma nasi mik ti-semumbi, endi bimbi, nindok tapma it waktu ama sambat ñin nipma tikeumbi kolanekamiñ.”

⁴⁹ Timbi ama biesi endoñnan nanin no, win Kaiafas, endi gwilat wolonda tapma amalok telak damanji kuñguk, timbi endi ñindiñ enguk, “Sindi ka-nandi-daklenji nimnat yañ!”⁵⁰ Nim kañbi Juda ama nin gitik kola-taleneñ, wala timbi win sindok kandañ kindem, tikap ama noñganliñgot amatam gitiktok kinjanni kim-nimek. Sindi win nim ka-nandi-dakleañ bek.”⁵¹ Kaiafasli

windiñ eŋguk, gan endi manda win enlok nanandinla nim eŋguk. Tambo endi gwilat wolonda tapma amalok telak damanji pakukta, plofet manda eñipi, ñindiñ eŋguk: Yesuli Juda amatamdok kinjan kim-semepi tiñguk.⁵² Timbi endokgot nim. Endi Kunum Yambattok giñgitñii kwet nolok nolok papusenem pakañ ep kiulimbi, sambat noñgan tineliñdok kimbepi tiñguk.⁵³ Kaiafasli windiñ eŋgukta timbi Juda ama biesili sandap wolondañgan kusei kimipi, nisiñgan e-sambat ti-kumbi, Yesu wili kimmeliñdok telak lonjiñgiliñ.

⁵⁴ Windiñda timbi Yesuli Jerusalem nasi endok boñgipsinan indañgan nombo nim kuñguk. Tambo endi walinin pim ñambi, kwet no kwet silanin ñasiñgan patak wolok ñambi, it kwet no koi Eflaim wolok gwañgwañii gita kuñguk.

⁵⁵ Timbi Juda amatamdok Kamaikamai gwilat dumalaumbi, amatam asupti isi kwesi bimbi, Kunum Yambattok dainan jamilan indaneliñdok itañgan tapma ilan ti-pañgipañgile tinepi Jerusalem lo ñañgiliñ.⁵⁶ Ñambi, Yesu lonjimbi, tapma it sañ jimba ginañ ipi, nisiñgan ñindiñ eñgiliñ, “Sindi nitek nandañ? Endi gwilatta nim biukak bek.”

⁵⁷ Windiñ eñgiliñ win kusei ñindiñda: tapma ama biesi git Falisi amali Yesu tikeneliñdok manda kwambiñ no ñindiñ eu satañguk, “Tikap ama noli Yesu delok patak win nandilakta, win ninbi nandimbi, en tikeneñdok.”

Maliali Yesu kimkimlok ti-pañgipañgile tiñmiñguk

(Matayo 26:6-13, Maleko 14:3-9)

12 Kamaikamai gwilat gama nim indañilimbi, sandap kit tambon noñgan gama palimbi, Yesuli nolii git Betani it kwelan ña tomguk. Betani win Lasalos, nin Yesuli kimnan nanin timbi milakuk, endok il kwel.

²Yesuli wolok tombimbi, nanañ sina ti-ñimiumbi, Yesu gita nanañ nañgiliñ endoñnan nanin no win Lasalos, timbi Matali yambi-dikñeñguk. Nanañ na-paliñilimbi, ³Maliali wiliñgilo no tikembi, Yesuloñ ña indambi, piñgip saple miliñ kindem tuan loloñ sinik endok kesii plon yalimipi, kumbam sakti timbi kalandañguk. Timbi piñgip saplelok miliñ kindem wali it gitik win tokñeñguk. [†]

⁴Timbi Yesulok gwañgwañii endoñnan nanin no koi Judas Iskaliot, ama nin endi siñgi kandañ Yesu kanjikñi-
ilok kisanan kimikuk, endi Maliali kundit tiñguk wala nandum piumbi eñguk, ⁵“Yakai! Nindi piñgip saple win tuatualok kimitnem tuaumda, gwilat noñgandok kena naindok tuan walinin epbi, gumañ pimbñesila emneñ!” ⁶Gan endi ama pimbñesila nim nandi-semguk, tambo endi kumbu pa tiñgukta timbi windiñ eñguk. Win amatamdi Yesu git gwañgwañiila minem emgiliñ win Judasli ka-dikñembi, walinin gitakan enlok pa epliñguk.

⁷Timbi Yesuli Judasla nimbi eñguk, “Maliala milap nim miwiñ! Win nak kimbambi, nep kindit taplinekaliñ, wolok itañgan nokok piñgipna ti-pañgipañgile ti-namektok endi piñgip saple win tuatualok nim kimikuk. ⁸Pimbñesili nain tuop sin gita kuumbi, kindem ep kimitnekaliñ, gan nakta kwelan ñolok sin gita papat kwambiñgan nim kuutat.”

Tapma ama biesili Lasalos bo wili kinneliñdok e-sambat tiñgiliñ

⁹Timbi Jelusalem nasi asupgan sinik endi Yesu Betani it kwelan pakuk wolok giñgit nandimbi, kanepi biñgiliñ. Timbi

engot nim. Endi Yesuli Lasalos kimnan nanin timbi milakuk en bo kanepi biñgiliñ. ¹⁰⁻¹¹Win Lasalosla timbi amatam asupti Yesulok kandañ ña-talembi, nandi-kilikti tiñmiñgiliñ, wala timbi tapma ama biesili Lasalos bo wili kinneliñdok e-sambat tiñgiliñ.

Yesuli ama wapmañ wandin Jelusalem loñguk

(Matayo 21:1-11, Maleko 11:1-11, Luka 19:28-40)

¹²Kwet salaumbi, amatam kimin gitik gwilatta Jelusalem biñgiliñ endi Yesuli wolok loupi tiñguk manda win nandiñgiliñ. ¹³Nandimbi, Yesulok koi giñgit tike-loneliñdok komba gandua wandin wolok kii gayam ombim epbi, it kwet bimbi, telaknan timbi indauktok ñambi, ñindiñ kitimbi eñgiliñ, “Hosana! Ni-ta-lona!

Ama ñin Wopumdok koi plon biumbi, Kunum Yambatti gwilam tiñmin! Endi Israel nindok Ama Wapmañni! ^w

¹⁴Timbi Yesuli doñki sim no timbi indaumbi, wolok plon pipapi ñañguk. Win plofet manda ñindiñ youyoulin patak wolok tuop indañguk,

¹⁵“Saion nasi sindi nim misineliñ! Wi kawit!

Sindok ama wapmañji doñki niñañ plon pipapi bilak.” ^x

¹⁶(Nain wolonda Yesulok gwañgwañiili nek indañguk wolok walan gama nim nandi-dakleñgiliñ. Win Kunum Yambatti Yesu kimnan nanin timbi milapi, endok pipapal engano wolok undane loñguk, wolok siñgi kandañmek endi nandi-tomgiliñ, win plofet amali Yesulok plon windiñ indauktok youyoulin, timbi wolok tuopgan indañmiñguk.)

[†]12:3 Win witañ tipet ba nitek wolok tuop Maliali piñgip saple koi ‘nad’ kitiañ win Yesulok kesii plon yalimikuk.

¹⁷Timbi kimin wopum Yesuli Lasalos kitiñmimbi, kimnan nanin timbi milapi, sum ginañnan nanin lambumbi kañgiliñ, endi yousimbi, nek indaᅅguk win e-saktaᅅgiliñ. ¹⁸Kimin gitik Kamaikamai gwilatta Jelusalem biᅅgiliñ, endi Yesu telak plon timbi indaneliñdok ñaᅅgiliñ, win kusei ñindiña: Yesuli jimba kundit wandin tiᅅguk wolok giᅅgit sapaᅅneumbi, endi nandimbi, telak plon timbi indaneliñdok ñaᅅgiliñ. Ñaumbi, ¹⁹Falisi amali win kañbi, nandum tuop nim timbimbi, nisiᅅgan ñindiñ eᅅgiliñ, “Wi kawit! Kwelan kuañ gitikti en ip klem kunepi ñañ! Nindi nek kusei kusei tamiñ, wali bien nimnat wandin inda-daklelak!”

Yesuli enlok kimkimñila plofet manda enguk

²⁰Amatam gwilatta Kunum Yambat milelem tiñmineliñdok Jelusalem biᅅgiliñ endok boᅅgipsinan Grik ama diwin pakiliñ. ²¹Filip endi Betsaida it kwet Galili kwelan nanin, timbi sambat wali endoñ bimbi niᅅgiliñ, “Ama wopum, nindi Yesu kanep nandamiñ.” ²²Eumbi, Filipti ñambi, Andlu nimbi nandumbi, yakan Yesuloñ ñambi, eᅅgiliñ wolok tuop niᅅgimik.

²³Timbi Yesuli ñindiñ tambane enguk, “Nak Ama Sisinik nokok pipatna engano wolok undane louttok nain wali ip inda-talelak. ²⁴Win biaᅅgan sinik. Timbi ñindiñ sanlet: tikap nanañ minjipti kwelan nim pimbi kimbekta, en noᅅgangot palek. Gan tikap endi kimbekta, endi bien asup laliuk. ²⁵Nin endi enlok kuᅅgun tike-kimbiñ dalakta, endok kuᅅgun papat kwambiᅅgan nim palmekak. Gan nin endi kwelan ñolok kumbi, naka timbi kuᅅgun enlok nim tike-kimbiñ dalakta, wali wakan kuᅅgun win tike kamaimbi, papat kwambiᅅgan palmekak. ²⁶Win no en nokok kena gwaᅅgwana kulakta, endi nak nep kle

kuwin. Nak nep kle kuᅅipi, natna patetnan endi bo palekak. Timbi nokok Bepnali kena gwaᅅgwana kuañ gitikta kot giᅅgit emekak.”

²⁷Timbi Yesuli enlok kimla kimitnandimbi yousimbi eᅅguk, “Man nokok ginaña milataumbi, nitek ewit? ‘Bep, dik milap inda-namep tilak ñin napma tike’ windiñ ewit ba? Nim a. Win nak milap win bemettok indaᅅgutta timbi windiñ nim eutet. ²⁸Tambo nak ñindiñ elet, ‘Bep, dikok kusaka engano win timbi inda-dakleumbi, kokali wopum dawin.”

Yesuli windiñ eumbi, kunum ginañ nanin manda noli ñindiñ eu piᅅguk, “Nokok kusatna engano win ikan timba inda-dakleumbi, kotnali wopum daᅅguk, timbi windiᅅgangot bindambo timbetat.” ²⁹Kimin gitik wolok pakiliñ endi kitikiti win nandimbi, diwindi “Dilimat kitilak” eumbi, diwindi “Eñalo noli manda ñilak” windiñ eᅅgiliñ. ³⁰Timbi Yesuli tambane enguk, “Manda wali nak nep timbi plaptauktok nim, wali sindi sep timbi plaptauktok pilak. ³¹Man ñindiᅅgit nain inda-taleumbi, ñindiñ indaukak: Kunum Yambatti kwelalok amatam gitik yambi-danbi, tambonji ombi-tikeneliñdok eu taleukak, timbi kwet ñolok kandikᅅe Satan en wakan wili piukak. ³²Gan natnalok kandañ win ñindiñ: nak kwelan nanin nep loumek, nak amatam gitikti nokoñ bimbilok telak dili-tom-semetat.” ³³Yesuli windiñ eᅅguk, win endi kimkim nitein kimbektok win e-dakleᅅguk.

³⁴Timbi amatamdi tambane niᅅgiliñ, “Manda youyoulin patak wali Mesia papat kwambiᅅgan kuuktok eumbi pa nandiᅅgimiñ. Nitek timbi dik Ama Sisinik kloñbat plon tike-loumbi kimbektok elañ? Dik Ama Sisinik nitein wandin ñala manda win elañ?” ³⁵Timbi Yesuli enlok plon manda

embi, ñindiñ enguk, “Kolsalenli nain dumangangot gama sindok boñgipsinan pat-samekak. Nim kañbi kilimdi sapma kleuk, wala timbi sindi kolsalen gama pat-samlak tuop wolok ginañ yousimbi kunekaliñ. Neta, kilim ginañ kulakti dendiñ ñalak wala nim nandi-daklelak.³⁶ Windiñda timbi kolsalendok kuseili sin gita gama paliñilimbi, sindi kolsalen molom indaneliñdok en nandi-kilikti tiñminekaliñ.”

Yesuli windiñ eu taleumbi, amatam yambik bim ñambi, yambi-semzim pa kuñguk.

Yesu nim nandi-kilikti tiñmañdi tuanji ombi-tikenekaliñ

³⁷ Yesuli jimba kundit asupgan amatamdok dausinan ip tiñguk, gan asupti wandingan embi giñginembi, en Mesia win nim nandi-kwambiñ dañgiliñ.³⁸ Win plofet Aisaiali manda no youkuk patak wali bien timbektok windiñ indañguk. Manda win ñindiñ, “Wopum, nindi giñgit manda eñgimiñ win amatam tipet sinikti nandi-kwambiñ dañgiliñ, ba dikok gembinga daut semguñ win kadakleñgiliñ.”^y

³⁹ Endi Yesu nandi-kilikti tiñmineliñdok tuop nim. Wolok kusei win Aisaiali ñindiñ youkuk,

⁴⁰ “Nak Kunum Yambatti endok dausi masipbi, ginañji timba kwambiñ dañguk. Nim kañbi, endi dausili nokok kunditna kañbi, ginañjili nandi-kiliñ embi, tambanem, nokoñ biumbi, natna ep timba kaikta-talenekaliñ.”^z

⁴¹ Aisaiali windiñ youkuk, win kusei ñindiñda: Kunum Yambatti Mesialok kusal engano win Aisaia itañgan

daulimium kañbi, endi nepek eukak ba timbekak wolok plon youkuk.

⁴² Ganmek nain wolongan Juda ama biesilok boñgipsinan bo asupti Yesu nandi-kilikti tiñmiñgiliñ, gan endi Falisi amala misiñgiliñda timbi win nim e-indañgiliñ. Nim kañbi, endi it kiyau ginañ nanin ep kle-kolimbi, pawan kuneliñ.⁴³ Ama wali amatam eni-kindem dañ wala nandi-galk wopum tiñgiliñ, ganmek Kunum Yambattok kandañ nandi-galk wopum wandin nim timbi, nandi-kiliktinji kimit-sembiñgiliñ.

⁴⁴ Timbi Yesuli wopungan kitimbi, ñindiñ eu piñguk, “Nak nandi-kilikti ti-namlakti nakgot nim nandi-kilikti ti-namlak, tambo endi Bep nak nani-mukuk en bo nandi-kilikti tiñmilak.⁴⁵ Windiñgangot nak nambilakti nani-mukuk en bo kalak.⁴⁶ Amatam nak nandi-kilikti ti-namañ, endi kilim ginañ nombo nim kuneliñdok nak kolsalen wandin kwelan pi indañgut.⁴⁷ Nak kwelan kuañ yambi-danbi, endok kolanjilok tambon ewa taleuktok nim indañgut. Tambo nak kolanjilok tambonan nanin yapma tikeuttok indañgut. Kusei wala timbi tikap ama noli nokok mandana nandi-kimkimnelakta, natna en ka-danbi, endok tambon ewa talelak windiñ nim tilet.⁴⁸ Tambo nin endi nak siñgi wit-nambi, nokok mandana nim nandi-dasilak en ka-danbi, tambon eu taleuktok no patak, win nak manda eñgut wali wakan en kwet nain taletalenan ka-danbi, tambon ombi-tikeuktok eu taleukak.⁴⁹ Win kusei ñindiñda: nak natnalok nanandinala manda nim eñgut. Tambo Bep nak nani-mukuk en wakan nak manda nek ba nitek eelok win nani-dikñeñguk.⁵⁰ Timbi nak ñindiñ nandi-kiliñ elet: endi manda euttok nani-dikñeñguk, manda wali am-

atam ep timbimbi, kuñgu taletalen nimanat kunekaliñ. Windiñda timbi nak endi manda nitek celok nanguk, wolok tuop-gangot pa elet.”

Yesuli kimbepi, gwañgwañii ti-pañgipañgile ti-semguk

Yesuli gwañgwañiilok kesisi wilit-semguk

13 Kamaikamai gwilat indaup timbimbi, Yesuli kwelan ñolok bimbi, Beuloñ undane lololok nain indaŋguk win ka-nandi-dakleñguk. Endi ama nin kwelan ñolok en kimit-kle kuñgiliñ win ep galk ti-ta-biñguk, timbi yousimbi, kwelan gama kuñguk tuop ep galkta tiñguk win daut semguk.

²Yesu git gwañgwañii endi tim nanañ na-paliñilimbi, ñindiñ indaŋguk: Satandi Judas, Simon Iskaliottok niñañ, enda ikan ginan ginañ nanandi mimbi, Yesu kanjikñiilok kisinin kimilektok niñguk. ³Gaŋgan Yesuli nandiñguk, win Bepti nepek gitik endok kiinan kimilimbi ka-dikñeñguk, timbi endi Kunum Yambattoñnan nanin piñgukti endoñ undane louptok tiñguk. Windiñ nandiñipi, ⁴nanañ na-pakiliñnan nanin milapi, dasindasin ombap kiundip kimipi, timbikalanda no tikembi, boñgiunan temguk. ⁵Tiñipi, tuk jawañ ginañ wili piumbi, kusei kimipi, gwañgwañii kesisi wilit-sembi, timbikalanda boñgiunan temguk wali timbi kalandañguk.

⁶Windiñ ti-sem-ta-ñakap, Simon Petloloñ bi tombimbi niñguk, “Wopum, nim kañbi diki nokok kesitna wililep timbeñ a.” ⁷Eumbi tambane niñguk, “Natna nek ti-samlet wolok kusei win dik man ñindiñgita nim nandi-daklelañ, gan gamamek nandi-tombekañ.” ⁸Eumbi,

Petloli kimisip tiñmimbi niñguk, “Dik nain no ba nola nokok kesitna no nim wilit-namekañ.” Eumbi, Yesuli niñguk, “Tikap nak nim wilit-gametetta, dik nokok giñgit yousim kuuñdok tuop nim.” ⁹Eumbi, Simon Petloli niñguk, “Wopum, tikap windiñda, dik nandi-nambi, kesitnañgot nim wilit-nameñ, tambo dik nokok kitna ba kumbana wakít wilit-namekañ!” ¹⁰Eumbi, Yesuli niñguk, “Nin endi tuk ikan ik, endi jamilan sisinik, gan kesiñgot wiliwilittok. Timbi ginañjilok kandañ sindi jamilan sinik, gan gitik sinik nim.” ¹¹Yesuli nin sinikti en kanjikñiilok kisinin kimipi tiñguk win ikan ka-nandiñgukta timbi ñindiñ eñguk, “sindi gitik sinik jamilan nim.”

¹²Yesuli gwañgwañiilok kesisi wilit-talembi, dasindasin ombap bindambo dasimbi, kwel kinjannan undane ña pip papi eni-nandiñguk, “Sindi nak nek ti-samit wolok kusei ka-nandi-tomañ ba nim? Win ñindiñ: ¹³nak sindok Sanindautsi ba Wopumji kuletta timbi sindi ‘Ninindaut’ ba ‘Wopum’ naniañ win dindim eañ. ¹⁴Windiñda tikap nak sindok Wopumji ba Sanindautsili sindok kesisi wilit-sam-taleletta, singan kesisi tambo wililim ti-ta-kulok. ¹⁵Nak telak win daut samit, win sindi bo nak nomik kosi giñgit win biu piumbi, nak ti-samit windiñgan sindi tambo tike-kimit ti-kunekaliñ. ¹⁶Biañgan ñak. Nak ñindiñ sanlet: kena gwañgwa silanindi molomjilok kapmainan kuañ, timbi ama kena tindilok eni-mulim ñañ endi bo nin eni-mukuk endok kapmainan kuañ. ^{§17}Sindi nepek sanit wolok walan ip nandi-dakleañda, tikap sindi wolok tuop ti-kunekaliñda, sindi Kunum Yambat-tok dainan amatam diwin yapma klepatnekaliñ.”

§13:16 Manda wolok walan win ñindiñ: tikap Yesuli siñgin tike-pimbi, gwañgwañii ep kimikukta, endok gwañgwañiili tambo windiñgangot tilok.

**Ama nin Yesu kanjikniilok kisinin
kimipi tiŋguk win inda-dakleŋguk**

(Matayo 26:20-25, Maleko
14:17-21, Luka 22:21-23)

¹⁸Timbi Yesuli yousimbi enguk, “Nak sindi gitik amatam diwin yapma klepatnekaliñ windiñ nim elet. Nak ama nitein nokok gwaŋwanai kuneliñdok ep kasileŋgut win nandi-dakle-samlet, timbi nak nin kasileŋgut win plofet manda no youyoulin patak wali bien timbektok kasileŋgut. Win ñindiñ, ‘Ama no notna wandin nakita yakan nanañ nalak, endi kanjik ti-namlak.’ ^{a19}Nak man ñin wolok plon itaŋgan kasat ti-samlet, win kusei ñindiñda: windiñ inda-namumek, sindi nokok kusatna papat kwambiñ win nandi-kwambiñ danekaliñ. ²⁰Nak kusatnala elet wali biaŋgan sinik. Timbi ñindiñ sanlet: nin endi nak ama ni-mukut enda not tiñmilak, endi Kunum Yambattok dainan nak wakan not ti-namlak, timbi nin endi not ti-namlak, endi nak nani-mukuk enda bo not tiñmilak.”

²¹Yesuli windiñ e-talembi, ginañ milata-sinik taumbi, indaŋgan e-daklembi enguk, “Manda et wali biaŋgan sinik, win nak ñindiñ sanlet: sindoñnan nanin noli bola ti-nambi, kanjiknailok kisinin napiletak.”

²²Timbi gwaŋgwañiili Yesuli ninda sinik eŋguk wala gama nim nandi-daklembi, nandi-bendi wopum timbi, tambo ka tiŋgiliñ. ²³Timbi endoñnan nanin no, win gwaŋgwa nin Yesuli ginañli kasileŋguk ^{**}endi Yesulok ñasiŋgan kii dindim kandañ pakuk, ²⁴wala timbi Petloli enda kiili walawala timbi niŋguk, “Ninda sinik elak win dik ni-ka!” ²⁵Windiñ timbimbi,

gwaŋgwa wali Yesulok kandañ ñaña embi ni-nandiŋguk, “Wopum, win nin?” ²⁶Eumbi, Yesuli tambane niŋguk, “Nak plaua nanañ dip ñin witna ginañ wisimbi, miwam nambetak en wakan.” Windiñ eñipi, plaua nanañ dip win wisimbi, Judas Simon Iskaliottok niñañda miumbi ²⁷tikeumbi, wolongan Satandi Judaslok ginañ pi-ñimiŋguk. Timbi Yesuli niŋguk, “Dik nepek timbep tilañ win platik sinik ti.”

²⁸Endi windiñ eŋguk, gan nanañ na-pakiliñ diwin noli endi kusei nekta windiñ niŋguk win nim nandi-dakleŋgiliñ. Nim nandi-daklembi, ²⁹Judasli endok minemji ka-dikñeŋgukta timbi diwindi Yesuli Judasla ñindiñ ba nek niŋguk windiñ nandiŋgiliñ, “Dik ñambi, gwilatta nek nanalok tipikamiñ win tua,” ba “Pimbiñesila minem em.”

³⁰Timbi Judasli nanañ dip win tike-taleumbi, wolongan walinin kilim ginañ pim ñaŋguk.

**Yesuli gwaŋgwañii tambo tike-galk
tineliñdok eni-dikñeŋguk**

³¹Judasli walinin ip pim ñaumbi, Yesuli gwaŋgwañii diwin ñindiñ enguk, “Ama Sisinik nokok kusatna engano wali man inda-dakleupi tilak, timbi nek inda-namepi tilak, wali Kunum Yambattok kusal engano win timbi inda-dakleukak. ³²Tikap nak endok kusal engano win timba inda-daklelakta, nain nim ombat-aumbi, endi bo nokok kusatna engano win timbi inda-dakleukak.

³³Gwaŋgwanai, nak nain dumangot gama sin gita kuutat. Kukap ñawambi, sindi nep lonjinekaliñ, gan nak Juda ama biesila engut windiŋgangot sinda ñindiñ sanlet, ‘Nak ñautatnan sindi ñaneliñ-

^{**}13:23 Yoaneli enlok plon e-yout tiŋguk, gan enlok koi tike-louktok nim nandimbi, eu inda-dakleŋguk.

dok tuop nim.’ ³⁴ Windiñda timbi nak endikñe manda komblin sanbi, sindi ginañjili tambo tike-galk tineliñdok sanidikñelet, win nak sep galk ti-samgutti ti-samlet, telak wolok tuopgan sindi bo tambo tike-galk tinekaliñ. ³⁵ Tikap sindi windiñ ti-kunekaliñda, amatam gitikti sindi nokok gwañgwanai kuañ win sambi-nandi-tomnekaliñ.”

Yesuli Petlolok e-sembin win eu indañguk

(Matayo 26:31-35, Maleko 14:27-31, Luka 22:31-34)

³⁶ Timbi Simon Petloli Yesu ni-nandiñguk, “Wopum, dik dendiñ ñaukañ?” Eumbi tambane niñguk, “Nak ñautatnan dik man ñin nep klem ñauñdok tuop nim, gan gamamek dik nep klembi ñaukañ.” ³⁷ Eumbi ni-nandimbi eñguk, “Wopum, nitek timbi nak man ñin gep klem ñauttok tuop nim? Nak kuñguna bimbi, kim-gamettok pañgitam patet.” ³⁸ Windiñ eumbi, Yesuli niñguk, “Ba dikok kuñguña bimbi, kim-nametañ ba? Win biañgan nim! Nak ñindiñ ganlet: puputti gamañ nim kitinilimbi, dik naka nain tipet git no e-sembi ti-nametañ.”

Kunum Yambattoñ lololok telak noñngot win Yesu en wakan

14 Timbi Yesuli yousimbi, gwañg-wañiila ñindiñ enguk, “Ginañji milataumbi, nandi-bendi wopum tañ windiñ nombo nim tinekaliñ. Tambo sindi Kunum Yambattok plon panjañganembi, windiñgangot nokok plon panjañgane-ta-kunekaliñ. ² Nokok Bepnalok il kuseinan it ginañ asup patak. Nim palimda, nak ñindiñ nim sanbet, ‘Nak ñambi, it tiwili dikñe ti-sametat.’

³ Timbi nak ñambi, it tiwili dikñe ti-sam-talemek, undane bimbi, sanañgilambi, sindi bo natna kuutatnan kuneliñdok ñanekamiñ. ⁴ Timbi nak kwet delok ñautat, wolok telak win sindi ip nandi-taleañ.”

⁵ Timbi Tomasli niñguk, “Wopum, dik dendiñ ñaukañ win nindi nim nandi-dakleamiñ, wala timbi telak win nitek nandi-dakleneñ?” ⁶ Eumbi niñguk, “Natna telaktok kusei, manda biañgan sisiniktok kusei, ba kuñgu sisiniktok kusei. ††Nak napma klembi, Beptoñ tomtom win no nim sinik patak. ⁷ Sindi nak nandi-kiliñe ti-namumda, Bepna bo nandiñmineliñ. Timbi sindi man kusei kimipi, en nandi-kiliñ tiñmañ. Biañgan ñak, sindi en ikan kañgiliñ.”

⁸ Timbi Filipti niñguk, “Wopum, dik Bep dau nimumbi, nandina tuop tinimek.” ⁹ Eumbi niñguk, “Filip, nak nain ombapgan sin gita ip kuñgut, ganmek dik nokok kusatna gama nim nambi-nandi-tomlañ ba? No en nak nambiñgukti Bep ip kañguk. Windiñda dik nekta ‘Bep dau nimekañ’ elañ? ¹⁰ Bepti nokok ginañ palimbi, nak endok ginañ patet. Dik win nim nandikwambiñ dalañ ba? Niti noñgan tamikta timbi nak manda sanlet win natnalok nanandinala nim pa elet. Tambo Bep nokok ginañ patakti enlok kenan pa tilak. ¹¹ Bepti nokok ginañ palimbi, nak endok ginañ patet, sindi manda win nandi-kwambiñ da-kunekaliñ. Tikap sindi nak windiñ eletta timbi win nandikwambiñ daneliñdok tuop nimda, kundit ep timbambi kañgiliñda timbi windiñ tinekaliñ. ¹² Biañgan sinik, sindi kunditnala timbi windiñ tinekaliñ.

Timbi kundit tindilok kandañ nak ñindiñ sanlet: nin endi nak nandi-kilikti ti-nam ti-kulakta, endi bo kena ba kun-

††14:6 Yesu en wakan telak Kunum Yambattoñ ñalak win dau nmlak, endok kusal win timbi inda-dakle-nmlak, timbi kuñgu sisinik nmlak.

dit natna tilet windiŋgangot timbekak. Timbi endok kenan ba kundil wali natna kena ba kundit tiŋgut win makleukak. Win kusei ŋindiŋda: nak Bepnaloŋ loutat. ¹³Lowambi, sindi nokok kotnalok plon kiti-nambi, nek ba nek ti-samettok nani-nandiaŋ, wolok tuop nak Niŋaŋdi Bepnalok kusal engano win timba indadakleuktok ti-sametat. ¹⁴Win tikap sindi nokok giŋgitnai kuaŋda timbi nek ba nek ti-samettok nani-nandinekaliŋda, natna win ti-sametat.”

Yesuli Dindim Woŋ ni-mulim piuptok e-kwambiŋ daŋguk

¹⁵Timbi Yesuli yousimbi, gwaŋgwaŋi-ila ŋindiŋ enguk, “Tikap sindi ginaŋjili nep galk taŋda, nak sindi nek tineliŋdok sani-dikŋelet wolok tuop ti-kunekaliŋ. ¹⁶Timbi nak Bepta ni-nandiwambi, endi sindok Paŋgembilanji no ni-mulim piumbi, nokok kinjan sin gita papat kwambiŋgan kuukak. ¹⁷Nak Dindim Woŋ Beptok kusal sisinik win timbi inda-daklelak enla elet. Kwelalok giŋgitnii endila en nim ka-nandaŋ ba en nim nandiŋmaŋ, wala timbi endi en kasileneliŋdok tuop nim. Gan Woŋ wali sin gita kulak, timbi sindok ginaŋji ginaŋ pimb, palekakta timbi sindila en nandi-kiliŋ tiŋmaŋ.

¹⁸Nak sambiwambi, paŋgembilanji nimnat nomik nim kunekaliŋ. Nim. Nak sindoŋ undane biutat. ¹⁹Win nain nim ombataumbi, kwelalok giŋgitniiili nombo nim nambinekaliŋ, gan sindila bindambo nambinekaliŋ. Timbi nak papat kwambiŋgan kuletta timbi sindi bo kunekaliŋ. ²⁰Sindi bindambo nambimek, ŋindiŋ ka-nandi-daklenekaliŋ: nak Beptok ginaŋ patet, timbi sindi nokok ginaŋ palimbi, nak sindok ginaŋ patet. ²¹Nin endi nokok endikŋe mandana nandi-dasimbi kimit-kle-kulakta, endi wakan ginaŋli nep galk tamb, nep kasilelak. Timbi nin endi windiŋ

ti-namlak, en wakan Bepnali tike-galk taukak, timbi natna bo en tike-galk tamb, nokok kusatna timba inda-dakle-ŋimekak.”

²²Timbi Judas no, win Judas Iskalit en nim, wali Yesu ni-nandimbi eŋguk, “Wopum, nitek timbi dikok kusaka win nindaŋgot timbi inda-dakle-nimep elaŋ, gan kwelalok amatam diwinda nim?” ²³Timbi Yesuli tambane niŋguk, “Tikap noli ginaŋli nep kasile-kulakta, endi nokok mandana kimit-kle-kulak. Timbi Bepnali ama wandin win tike-galk tamb, Bep niti endoŋ bimbi, en gita yakan papat kwambiŋgan kundekamik. ²⁴Gan nin endi ginaŋli nim nep kasile-kulakta, endi nokok mandana nim kimit-klelak. Timbi manda sanbambi nandaŋ wolok kandaŋ win ŋindiŋ: win natnalok manda nim, win Bep nin nak kwelan nani-mukuk enlok mandan.

²⁵Nak gama sin gita kuŋipi, nepek gitik win sani-ta-bilet. ²⁶Gan gamanda Bepti sindok Paŋgembilanji, win Dindim Woŋ, ni-mulim pimbi, nokok kinjannan sin gita kuukak. Timbi endi wakan nepenepek gitik sani-daut ti-sambi, natna manda sangut gitik win timbi kaikta-samumbi, binda nandi-tomnekaliŋ.

²⁷Nak sambik bimbi, nokok busukna bisikŋat pat-samektok samlet. Busuk samettok pat-namlak wali busuk kwelan nanin wandin nim. Nak busuk win samletta timbi sindok ginaŋjili milataumbi, misimisi nim tinekaliŋ. ²⁸Nak manda ŋindiŋ ikan sanbambi nandiŋli, ‘Nak sambik bimbi, ŋakap, sindoŋ bindambo undane biutat.’ Sindi ginaŋjili biaŋgan nep galk tamb, nep kasile-kuumda, nak Beptoŋ ŋautat wala sindi naka timbi nandi-silisili tineliŋ. Neta, Bepnali nak napma klembi, loloŋ sinik patakta. ²⁹Nepek gamamek indaukak win nak man ŋin itaŋgan sani-talelet, win kusei ŋindiŋda: nak sanit wolok tuop in-

daukak, wolondamek sindi nak manda biañgan elet win gumañ nandi-kwambiñ danekaliñ.

³⁰Nak sin gita manda nombo yousim sansanlok nain lakatgot pat-namlak, win kusei ñindiña: kwettok kandikñe ama Satan endi nep timbi kolauttok biupi tilak. Endi nepek no ti-namektok gembu nim palmilak, ³¹gan nak wandingan embi nim kimisip tiñmilet. Tambo nak Bepna ginañnali kasilelet win kwelan kuañdi nambi-nandi-dakleneliñdok Bepnali nani-dikñeñguk wolok tuopgan tilet.

Ale, ip milapi, pim ñana.”

Wain komba sisinik win Yesu en wakan

15 Timbi Yesuli yousimbi, gwañgwañiila enbi eñguk, “Natna wain komba sisinik, timbi nokok Bepnali wain kenalok kandikñe ama. ²Endi nokok kitna gayam bien nim laliañ gitik win dombimbi, ep kolim ñalak. Timbi nokok kitna gayam bien laliañ wali bien lalisinik taneliñdok endi ti-dindime kena pa tilak. ³Timbi komba kii gayam bien lalilalilok ti-dindim eañ, wandin nak manda sanbambi nandi-dasiñgiliñ wali ikan sep ti-dindim eumbi, Kunum Yambattok dainan dindim indañgiliñ.

⁴Tikap kii gayamdi komba plon nim yousim patakta, wali engan bien laliuktok tuop nim, windiñgangot tikap sindi natnalok plon nim yousim pakaña, bienji lalineliñdok tuop nim. Windiña timbi sindi natnalok plon yousimbi pat-ta-kunekaliñ, timbi natna sindok plon yousimbi pat-ta-kuutat. ⁵Natna wain komba, timbi sindi nokok kitna gayam. Nin endi nokoñ yousumbi, nak bo endoñ yousiletta, wali wakan bien asup pa lalilak. Win kusei ñindiña: nak napma klembi, bien lalilalilok telak no nim patak. ⁶Tikap ama noli nokoñ nim yousimbi

patakta, endi komba gayam dombi kokottok wandin: win tike kolimbi, yañetaumbi, kii gayam diwin gita ep kiupi, komba ginañ ep siu dindilok. ⁷Tikap sindi nokoñ yousim pakañ, timbi nokok mandana nandi-dasiñgiliñ win kimit-kle-kuaña, sindi Kunum Yambatti windiñ ba windiñ ti-samektok nandañ wala kindem ni-nandumbi, nandi-samekak. ⁸Nandi-samumbi, sindi telak windiñ plon bien asup laliumbi, nokok gwañgwanai kuañ windiñ inda-daklelak, timbi nokok Bepnali kot giñgit tikelak.”

⁹Yesuli yousimbi, gwañgwañiila enguk, “Bepti nep galk tañguk, windiñgangot nak sep galk tañgut. Timbi nak yousimbi, sep galk ta-ñauttok sindi nokoñ yousim patnekaliñ. ¹⁰Win natna Bepnalok endikñe mandan kimit-kle-talembi, endoñ yousim patet, timbi endi yousiyousiñgan nep galk talak, windiñgangot tikap sindi nokok endikñe mandana kimit-kleaña, sindi nokoñ yousim patnekaliñ, timbi nak yousiyousiñgan sep galk tautat. ¹¹Win nak simba sasat nandilet win sindi bo nandimbi, ginanji ginañ tokñeumbi pat-samektok nandilet, wala timbi nokok mandana kimit-kleneliñdok sanit. ¹²Timbi endikñe mandana win ñindiñ: nak sep galk tañgut, windiñgangot sindi ginañjili tambo tike-galk ti-ta-kunekaliñ.

¹³Tikap ama noli noliila ep galk tambu kim-semekta, endi ep galk tindilok telak diwin gitik patak win makle-sin tauk. ¹⁴Timbi tikap sindi nokok endikñe mandana kimit-kle-kuaña, sindi nokok notnai sinik inda-dakleañ. ¹⁵Nak sinda kena gwañgwa nombo nim sanlet, tambo nak sinda nokok notnai sani-talelet. Win kusei ñindiña: kena gwañgwalu molomdi nek nandi-sambat tilak win nim nandilak, gan nokok Bepnali nepek gitiñgitik nanguk win

nak sinda sani-dakle-talewambi, sindi ikan nandi-taleañ. ¹⁶Sindi nak nim nep kasileñgiliñ. Tambo natna sep kasilembi, ñindiñ tineliñdok sep dangut: sindi ñambi, bienji timbi indaukak, win bien papat kwambiñgan palekak wandin. Windiñ indaumek, sindi nokok kotna plon Bep kitiñmimbi, nepek no ba no ti-samektok ni-nandañ, endi wolok tuop sinik ti-samekak. ¹⁷Nak endikñe manda ñin bindambo sanba nandiwit: sindi ginañjili tambo tike-galk ti-ta-kunekaliñ.”

Gwañgwañilok milap inda-semekak wala Yesuli eu inda-semguk

¹⁸Yesuli bindambo yousimbi, ñindiñ enguk, “Amatam kwelalok giñgit kuañdi nandi-kunjitta ti-samumbi, wolonda sindi nim nandi-kamalanekaliñ, win kwelalok giñgit kuañdi dama naka ip nandi-kunjitta ti-namgiliñ. ¹⁹Sindi kwelalok giñgit kuumda, endi sinda nandum endok nosii timbimbi, sep galk taneliñ. Gan nak endok boñgipsinan nanin sep kasilewambi, sindi natnalok giñgitnai kumbi, kwelalok giñgit nombo nim kuañ. Kusei wala timbi endi sinda nandi-kunjitta ti-samañ. ²⁰Sindi manda ñin dama sangut win nandi-tombit, ‘Kena gwañgwa silanindi molomjilok kapmainan kuañ.’ ²¹¶Kusei wala timbi tikap kwelalok giñgitñiili nak nep timbi kolauttok nep kle-gim gim eñgiliñda, windiñgangot sindi bo sep timbi kolaneliñdok sep kle-gim gim enekaliñ, timbi tikap endi nokok mandana nandi-dasimbi kimit-kleñgiliñda, windiñgangot endi sindok mandanji bo nandi-dasimbi kimit-klenekaliñ. ²¹Endi Bep nani-mukuk en nim nandi-kiliñ tiñmañ, wala timbi sindi nokok

giñgitnai kuañda timbi endi kolan wandin win ti-samnekaliñ.

²²Nak indambi, Bepnalok mandan engut win ikan nim enbamda, yomjilok milap nim pat-semek. Gan nak indambi, endok mandan engutta timbi endi yom tindilok e-tembi manda no nim pat-semak. ²³Naka nandi-kunjitta ti-namlakti Bepnala bo nandi-kunjitta tiñmilak. ²⁴Ba nak kundit gembinat gitikñin amali nim tindin endok boñgipsinan nim pa timbamda, yomjilok milap nim pat-semek. Gan endi kundit win kañgiliñ, ganmek Bep nita nandi-kunjitta ti-nimgiliñ, wala timbi yomjilok milap kimilim pat-semak. ²⁵Endok endikñe mandanji ginañ ñindiñ youyoulin patak, ‘Endi naka slakan nandi-kunjitta ti-namgiliñ,’ ^btimbi manda wali bien timbektok endi windiñ ti-namgiliñ.”

Yesuli Dindim Woñdi gwañgwañii ep timbi pañgitauktok e-kwambiñ dañguk

²⁶Yesuli yousimbi enguk, “Siñgimek nak sindok Pañgembilanji win Bep-tok kandañ nanin ni-muletat. Woñ wali Beptoñnan nanin pimbi, endok kusal sisinik win timbi inda-daklelak. Pimek, nokok kusatna e-dakle timbekak, ²⁷timbi sini bo nokok kusatna e-dakle ti-ta-kunekaliñ. Win kusei ñindiñda: sindi nak kena kusei kimikut naningan nakita ku-ta-bañ.

16 Nepek kolan sanit wandin wali inda-samumek, sindok nandi-kilikitñi wolonda nim pi piuktok nak manda gitik win sanit. ²Endi it kiyaunji ginañ nanin sep kle-kolimbi, pawan kunekaliñ. Timbi windiñgot nim. Nain indaumbi, nin endi sindoñnan

¶15:20 Manda wolok walan win ñindiñ: kena molomda nitek indañmilak, wolok tuopgan endok kena gwañgwanla indañmilak.

^b15:25 Kap 35:19, 69:4

nanin no wili kimbekakta, endi 'telak wolok plon Kunum Yambat kimit-klelet' em nandukak, gan endi timbi kamalaukak. ³Endi Bep niti nim nandi-kiliñ ti-nimaña timbi windiñ ti-samnekaliñ. ⁴Nepek gamamek indaukak, win nak man ñin itañgan sani-talelet. Win kusei ñindiña: nak sanit wolok tuop ti-samnekaliñ, wolondamek nak endok plon manda sangut win sindi nandi-tomnekaliñ.

Nak sin gita kuñgutta timbi kena kusei kimikut wolonda nepek wolok kasat gama nim ti-sangut. ⁵Gan man ñindiñgit nak Bep nani-mukuk endoñnan ñaupi tilet, gañgan sindoñnan nanin noli 'Dik dendiñ ñaukañ?' windiñ no nim nani-nandañ. ⁶Tambo nak ñañalok manda milap wandin sanletta timbi, simba gawatti sindok ginanji tokñelak. ⁷Gan nak manda ñindiñ elet wali biañgan tilak: nak sambi ñautat wolok bien wali sindoñ inda-samekak. Neta, tikap nak nim sambi ñautta, Pañgem-bilali sindoñ nim biwik. Tikap nak sambi ñautatta, nak en ni-mulambi, sindoñ biukak. ⁸Bimek, kwelalok giñgitñiila timbi dakle-semumbi, nandi-kwambiñ danekaliñ, win yom win nek sinik, ba nin endi win dindim sinik, ba Kunum Yambatti nitek sinik yambi-danbekak win endi nim nandi-daklembi, nandum kamalalak. ⁹Win ñindiñ: endi nak nim nandi-kilikti ti-namañ, wali yom biañgan sisinik. ¹⁰Timbi dindim kuñgulok kandañ win ñindiñ: nak Bepton undane ñawambi, sindi nombo nim nambinekaliñ, wali nak dindim sinik win timbi inda-dakleukak. ¹¹Timbi ka-dani kenalok kandañ win ñindiñ: Kunum Yambatti kwet ñolok kandikñe ama Satan ikan ka-danbi, tambon ombi-tikeuktok eu taleñgukta timbi amatam bo yambi-danbekak.

¹²Manda sansanlok gama asup patak, gan man ñindiñgit sindi win gitik

nandi-daklembi, nandi-dasineliñdok tuop nim. ¹³Gan Woñdi Kunum Yambattok kusal sisinik win timbi inda-daklelak. Endi pimek, sindok nanandinji ep timbi pañgitaumbi, Yambattok kusal sisinik win nandi-daklenekaliñ. Win kusei ñindiña: Woñdi enlok nanandinla manda no nim eukak, tambo manda nitek nimbimbi nandilak wolok tuop endi eukak, ba nepek nek siñgimek indaukak win sanbi indaukak. ¹⁴Timbi endi nak manda nimbambi nandilak win sanbi indaukakta timbi, endi nokok kusatna engano win timbi inda-dakleukak. ¹⁵Bep nitok nanandinnet win noñganda timbi nak ñindiñ sanit, 'Nak manda Woñda nimbambi nandilak win sinda sani-dakleukak.'

Milapsilok kinjannan silisilili gwañgwañiiloñ inda-semekak

¹⁶Yesuli yousimbi enguk, "Nain nim ombataumbi, sindi nombo nim nambinekaliñ, timbi nain nim ombataumbi, bindambo nambinekaliñ." ¹⁷Windiñ eumbi, endok gwañgwañii diwindi nisiinigan ñindiñ eñgiliñ, "Endi ñindiñ elak, 'Nain nim ombataumbi, nindi nombo nim kanekamiñ, timbi nain nim ombataumbi, bindambo en kanekamiñ,' timbi 'Endi Bepton undane ñaukakta timbi windiñ indaukak.' Manda wolok walan wali nek plon e-yout tilak?" ¹⁸Windiñ eñipi, nisiinigan e-nandiñgiliñ, "Nain nim ombatalak' manda wolok walan wi nitek? Nek elak win nindi nim nandi-dakleamiñ."

¹⁹Timbi endi wala ni-nandineliñdok nandumbi, Yesuli yambi-nandi-daklembi enguk, "Nak ñindiñ sanit, 'Nain nim ombataumbi, sindi nombo nim nambinekaliñ, timbi nain nim ombataumbi, bindambo nambinekaliñ.' Win manda wolok kuseila singan e-nandi tañ ba? ²⁰Manda et wali

biañgan sinik. Timbi nak ñindiñ sanlet: nak kimbambi, sindi kut-blamblan embi, mano tinekaliñ, gan kwelalok giñgitñiili silisili tinekaliñ. Timbi sindok ginañji milata sinik taumbi patnekaliñ, gan sindi bindambo nambimbi, sindok nandi-milapsilok kinjannan silisilili inda-samekak.

²¹ Win tamdi gwañgwa tikelak wandin inda-samekak. Endok piñgip gawat tindilok nainñin indalakta timbi ginan milata sinik taumbi patak, gan endi gwañgwa tikemek, gwañgwan indañmilak wali silisili miumbi, milap win ip kamalalak. ²² Windiñgangot nain ñolonda sindok ginañji milatalak, gan nak bindambo bi sambambi nambinekaliñ, wolonda walenjili bo kindem daumbi, silisilili ginañji tokñeukak, timbi ama noli sindok silisilinji solom tikeneliñdok tuop nim. ²³ Nain win indaumek, sindi nepek nolok plon nombo nim nak nani-nandinekaliñ. Win biañgan sinik. Timbi nak ñindiñ sanlet: sindi nepek no ba nola nokok Bepnala ni-nandinekaliñ, wolok tuop endi nokok kotna plon samekak. ²⁴ Sindi nokok kotna plon enda nepek nola nim ni-nandi-ta-biñgiliñ. Ale, man ñin sindi kindem giñginembi, ni-nandi ti-ta-kunekaliñ, timbi wolok tuopgan inda-samumbi, nandi-silisilili ginañji tokñeukak.”

**Milap kusei kusei indaukak,
gan Yesuli kwettok gembin
kolan win ip wili piñguk**

²⁵ Yesuli yousimbi, ñindiñ enguk, “Nak manda sani-ta-bilet win eyout mandaliñgot sanliñgut, gan nain indaumbi, nak manda eñipi, eyout manda nombo nim sanbetat. Tambo nokok Bepnalok plon indañgan kasat ti-sametat. ²⁶ Nain wolonda sindi nokok kotna plon Bep ni-nandinekaliñ.

Nak Bepti sep kimilektok ni-nandutat windiñ nim sanlet, tambo ñindiñ sanlet: win sin en ni-nandinekaliñ. ²⁷ Win kusei ñindiñda: sindi ginañjili nak nep galk tamba, nak Beptoñnan nanin piñgut win nandi-kwambiñ da-kuañda timbi endi sep galk tamba, ni-nandinji nandi-samekak. ²⁸ Nak en gita pakap kwelan pimbi indañgutta, man ñin kwet ñin bimbi, endoñ undane loupitilet.” ²⁹ Windiñ eumbi, gwañgwañiili niñgiliñ, “Ei! man ip dik eyout manda bimbi, manda indañgan ninilañ win! ³⁰ Man ñin nindi gambi-nandamiñ, win dik nepek gititgitik nandi-talelañ, timbi nindi gama nim gani-nandinambi, dik ikan nindok nanandini ka-nandi-daklelañ. Kusei wala timbi nindi dik Kunum Yambattoñnan nanin piñguñ win nandi-kwambiñ damiñ.”

³¹ Timbi Yesuli tambane enguk, “Ba sindi biañgan ip nandi-kwambiñ da-namañ ba? ³² Nandañ! Nim ombat-aumbi, nain ñin ip inda-talelak: nokok kanjiknaili sep kleumbi, sindi nak nambium, natnañgan palambi, sindi noñgan noñgandi papusenembi, isinan pi ña-talenetañ, ganmek nokok Bepnali nakita patakta timbi nak natnañgan nim paletet. ³³ Sindi nokok ginañ kuañda timbi busuk bisikñat win kasileumbi pat-samektok nak manda win sanit. Kwelan ñolok milap kusei kusei pat-samlak, gan nak kwelalok gembin kolan win ip wila piñgukta timbi sindok simbatsi saleun.”

**Yesuli enla ba gwañgwañiila
nimolo tiñguk**

17 Yesuli manda win eu taleumbi, Beula nimolo ñindiñ tiñmiñguk, “Ambep, nak milap bembu, kimbettok nain ip indalak. Dik nandi-namumbi, nak dikok Niñañgali kusaka engano win timba inda-daklektok dik bo

nokok kusatna engano win timbi inda-dakleukañ. ²Dik ama nep kimit-klaneliñdok namguñ, timbi nak kuñgu taletalen nimnat enda emettok nandiñguñ, wala timbi dik nak amatam gitik yambi-dikñeuttok napikuñ. ³Timbi kuñgu taletalen nimnat wolok walan win ñindiñ: endi Kunum Yambat sisinik noñgangot dik nandi-kiliñ ti-gamañ, timbi Yesu Mesia dik nani-mukuñ naka nandi-kiliñ ti-namañ. ⁴Dik naka kena timbettok namguñ win gitik timba taleñguk, timbi telak wolok plon ditnalok kusaka engano win kwelan ñolok timba inda-dakleñguk. ⁵Ale, Bep, man ñin dik nandi-nambi, natnalok kusatna engano win ñindiñ timbi inda-daklewin: kwet gama nim indañilimbi, nak dikita kuñipi, nokok pipapatna engano pat-namguk win dik bindambo naka namumbi pat-namun.

⁶Dik kwelan kuañ endoñnan nanin diwin ep danbi, nokok gwañgwanai kuneliñdok yapikuñ, timbi nak dikok kusaka enda eni-dakle-semambi, endi dik nandi-kiliñ ti-gamañ. Win endi dikok giñgitkai, gan dik nakita kuneliñdok yapikuñ, timbi nak yambi-dikñewambi, endi dikok mandaña kimit-kle-kumbi, ⁷man ñindiñgit nambi-nandi-dakleañ, win dik nepek gitiñgitik namumbi pat-namlak wali biañgan dikoñnan nanin. Endi windiñ nandi-dakleañ, ⁸win kusei ñindiñda: dik manda naka nanguñ win nak enda enba taleñguk. Ewambi, endi nandi-dasimbi, nak dikoñnan nanin pi indañgut win biañgan ka-nandi-dakleañ, timbi dik nani-mukuñ win ip nandi-kwambiñ da-taleañ.

⁹Nak enda timbi nimolo ti-gamlet. Nak man ñindiñgit kwelan kuañ gitikta nimolo nim ti-gamlet. Tambo nak ama nin dik nokok gwañgwanai kuneliñdok yapikuñ endañgot nimolo ti-gamlet, win kusei ñindiñda: endi dikok giñgitkai sinik. ¹⁰Win nokok giñgit kuañ endi

gitik dikok giñgitkai, timbi dikok giñgitkai gitik endi nokok giñgitnai. Timbi endok kuñgunjili nokok kusatna engano win timbi inda-daklelak. ¹¹Nak kombikan dikoñ biutat, timbi kwelan ñolok nombo nim yousimbi kuutat, gan endila kwelan yousimbi kunekaliñ.

Bep Giñgi Sinik niti noñgan tamik, windiñgangot endi bo noñgan tineliñdok dik nandi-nambi, dikok gembinga naka namguñ wali ep kamaiukañ. ¹²Nak en gita kuñipi, dik gembu namguñ wali ep kamaimbi yambi-dikñe-ta-biñgut. Timbi endoñnan nanin no kolandok giñgit kuñguk en noñgandiñgot kolañguk, nolii diwinli nim. Win manda youyoulin patak wali bien timbettok windiñ indañguk. ¹³Ale, nak dikoñ biupi tilet, gan nak nandi-silisili tilet wolok tuopgan endi bo nandi-silisili tineliñdok nak kwelan ñolok gamañgot patetta manda gitik ñin enbambi nandañ.

¹⁴Dik manda nanguñ win nak enda eni-talewambi, endi nandi-dasiñgiliñ, timbi natna kwet ñolok giñgit nim kulet, windiñgangot endi bo kwet ñolok giñgit nombo nim kuañ, wala timbi kwelalok giñgit kuañdi nandi-kunjitta ti-semañ. ¹⁵Dik kwet ñalinin yapma tikeuñdok nimolo nim ti-gamlet. Tambo nak ñindiñ nimolo ti-gamlet: dik ep kamaiumbi, kolan molomdi ep timbi kolaneliñdok tuop nim. ¹⁶Natna kwet ñolok giñgit nim, windiñgangot endi bo kwet ñolok giñgit nim kuañ. ¹⁷Windiñda timbi dikok mandañgali kusaka sisinik win e-daklelak, wali ep timbi pañgitaumbi, endi ditnalok giñgitkaiñgot kunekaliñ. ¹⁸Dik nak kwelan nani-mulimbi indañgut, win dikok kenaña timbettok. Windiñgangot nak bo endi kwelan eni-mut-talelet. ¹⁹Timbi endi bo biañgan kuñgunji dikok bi-gamneliñdok nak dikok kenaña timbettok kuñguna dikok bi-gam-talelet.”

**Nin endi Yesu nandi-kilikti
tiñminekaliñ enda nimolo tiñguk**

²⁰Timbi Yesuli nimolo yousim timbi eñguk, “Bep, nak gwañgwanai 11 endañgot nimolo nim ti-gamlet. Tambo nak amatam nin endi gwañgwanailok mandanji nandimbi, nandi-kilikti ti-namnekaliñ, enda bo nimolo ti-gamlet. ²¹Win Bep dik nokok ginañ palimbi, nak dikok ginañ palambi, niti noñgan tamik, windiñgangot endi bo noñgan tineliñdok nak nimolo tilet. Timbi kwelan kuañ gitikti dik wakan nak nani-mukuñ win nandi-kwambiñ daneliñdok nak nandi-kilikti ti-namnekaliñdi Bep nitok ginañ patneliñdok nimolo tilet. ²²Niti noñgan tamik, windiñgangot endi bo noñgan tineliñdok nak nandi-sembi, dik pipapat engano naka namguñ pat-namlak win emambi pat-semalak. ²³Win endi noñgan sinik inda-talembi, noñgan tineliñdok nak endok ginañ palambi, dik nokok ginañ patañ. Endi windiñgan noñgan tinekaliñ, wolonda kwelan kuañ gitikti ka-nandi-daklenekaliñ, win dik wakan nani-mukuñ, timbi dik nak nep galk tañguñ, windiñgangot nak nandi-kilikti ti-namañ win ep galk tañguñ.

²⁴Kunum kwet gama nim indañilimbi, dik nak nep galk tañguñda timbi pipapat engano win namguñ pat-namlak. Bep, nak nindiñ indauktok nandi-galk talet: amatam nakita kuneliñdok namguñ, endi bo natna kuutatnan nakita kumbi, nokok pipapat engano win kanekaliñ. ²⁵Bep ep tindin dindim molom, kwe-lalok giñgitñiili dika nim nandi-gamañ, gan nakta nandi-kiliñ ti-gamlet, timbi dik nani-mulimbi indañgut win nokok gwañgwanai ñali ka-nandi-tom-taleañ. ²⁶Nak dikok kusaka engano win daut semgut, timbi yousimbi daut sem-tañautat. Win dik nak nep galk talañ, windiñgan endi bo tambo ep galk

taneliñdok ba nak en gita kuuttok windiñgan ti-semetat.”

**Yesuli enlok kusal timbi
inda-dakleuktok kim milapi,
gwañgwañiiloñ inda-semguk**

Yesu tikeñgiliñ

(*Matayo 26:47-57, Maleko 14:43-53, Luka 22:47-54*)

18 Yesuli nimolo timbi taleumbi, gwañgwañii git pakiliñnan nanin pim ñambi, tuk no koi Kitlon win dikñembi, oliv komba kena no wandiñ pakuknan ña tomgiliñ. ²Endi wolok nain asup kimin tañgiliñda timbi Judas Yesu endok kanjikñiilok kisinin kimilepi tiñguk endi bo kwet win nandiñguk. ³Windiñda tapma ama biesi git Falisi amali tapma ittok kamaikamai ama diwin eni-mukiliñ en wakit Romalok mik ama diwin Judasli ep kiulimbi, endi tou git sipalak ep pin-dopi, miktok nepenepek epmumbi, Judasli yanañgilimbi, kwet wolok biñgiliñ. ⁴Biumbi, Yesuli nitok indañmektok win ikan nandi-taleñipi, ña ep timbi indaumbi enguk, “Sindi nin lonjañ?” ⁵Eumbi tambane niñgiliñ, “Yesu Nasalet nanin.” Eumbi enguk, “Win nak ñakan.” (Timbi Judas Yesu kanjikñiilok kisinin kimikuk endi ama wolok boñgipsinan ikuk.) ⁶Yesuli “Win nak ñakan” windiñ eumbi, wolongan amali nandi-silikñembi, siñgisiñgilok ñambi, pi pi-taleñgiliñ. ⁷Windiñ timbimbi, bindambo eni-nandimbi eñguk, “Sindi nin lonjañ?” Eumbi, “Yesu Nasalet nanin” windiñ niñgiliñ. ⁸Eumbi, Yesuli tambane enguk, “Win nak ñakan win ikan sanit. Windiñda tikap sindi nak nep lonjañda, notnai ñin yambiumbi ñawit.” ⁹Yesuli manda windiñ eñguk, win endi dama Beula nindiñ niñguk

wali bien timbektok eñguk, “Dik ama nakita kuneliñdok namguñ win nak yambi-dikñewambi, no nim paikiliñ.”

¹⁰Timbi Simon Petloli kakit tike biñguk win tiañeum lambumbi, tapma amalok telak damanji endok kena gwañgwa silanin no koi Malkus endok pawan kit dindim kandañ nanin wilalim pi piñguk. ¹¹Windiñ timbimbi, Yesuli Petlola niñguk, “Dikok kakitka kwelnan suaum piwin. Bepnali engan milap ñin kimit-namguk win nitakta timbi nim bembet?”

¹²Timbi mik ama waktu endok telak damanji ba tapma ittok kamaikamai ama endi Yesu tikembi, kii imbi ¹³nañgipi, ama no koi Anas endoñ dama ñañgiliñ. Anas endok wembanlok wapai koi Kaiafas endi gwilat wolonda tapma amalok telak damanji kuñguk. ¹⁴Win Kaiafas en wakan Juda ama biesila nanandi dama ñindiñ emguk, “Ama noñganliñgot amatam gitiktok kinjanji kimbek win kindem.”

Petloli Yesula “Nim nandiñmilet” eñguk

(Matayo 26:58,69-70, Maleko 14:54,66-68, Luka 22:55-57)

¹⁵Yesu nañgip ñañilimbi, Simon Petlo git Yesulok gwañgwa no “endi siñgi klem ñañgimik. Tapma amalok telak damanji endok sambaliili gwañgwa no win nandiñmiñgiliñ, wala timbi endi telak damalok il sañ jimba ginañ Yesu kindem klem loñguk, ¹⁶gan Petloli telak yama pawan ikuk. Timbi gwañgwa nin telak damanjilok sambaliili nandiñmiñgiliñ endi pi ñambi, telak yama kandikñe wembela Petlolok plon manda nimbimbi, yama pisalimbi, gwañgwa wali Petlo nañgilimbi, ginañ

loñgimik. ¹⁷Loumbi, yama kandikñe wembe wali Petlo ni-kañbi eñguk, “Nim kañbi, dik bo ama wolok gwañgwa no?” Eumbi niñguk, “E, nak nim.”

¹⁸Sasale tiñgukta timbi tapma amalok telak damanji endok kena gwañgwa git tapma ittok kamaikamai ama endi komba sim ipi, sei-palimbi, Petlo endi bo boñgipsinan ña ipi, komba sei-pakuk.

Tapma amalok telak damanjili Yesu ni-nandinandi tiñguk

(Matayo 26:59-66, Maleko 14:55-64, Luka 22:66-71)

¹⁹Timbi Anas tapma amalok telak damanji damañgan pakuk endi Yesu ni-kañbi, endok gwañgwañiilok plon ba manda e-daut tiliñguk wolok plon ni-nandinandi tiñguk. ²⁰Timbi Yesuli ñindiñ tambane niñguk, “Nak amatam gitikta indañgan manda engut, win Juda amatam gitikti it kiyaunji ginañ ba tapma ilan kimin tañ wolok nain tuop manda eni-daut ti-sem-takuñgut, timbi nak kwet sembinnan nepek no nim eñgut. ²¹Wala timbi nekta naka nani-nandilañ? Manda enbambi nandiñgiliñ enda eni-kaukañ; endi mek nak nek engut win nandañ.” ²²Windiñ eumbi, kamaikamai ama ñasiñgan ikiliñ endoñnan nanin noli Yesu timan dai plon wipi niñguk, “Dik tapma amalok telak damanji enda nitakta manda windiñ tambane nilañ?” ²³Eumbi tambane niñguk, “Manda ewa kamalalakta, win kusei nani-dakleumbi nandiwa, ba dindim eletta, dik nekta slakan nitañ?” ²⁴Timbi Anasli eumbi, Yesu kii im-bimbini nañgip ñambi, tapma amalok telak damanji Kaiafas endoñ ñañgiliñ.

[¶]18:15 Yoaneli gwañgwa ninda youkuk endi enla eñguk.

**Petloli Yesula ‘Nim
nandiñmilet’ bindambo eñguk**

*(Matayo 26:71-75, Maleko
14:69-72, Luka 22:58-62)*

²⁵Timbi Simon Petloli komba sei-paliñilimbi, ni-nandimbi eñgiliñ, “Nim kañbi, dik bo ama wolok gwañgwa no?” Eumbi, e-kimit-semibimbi enguk, “E, nak nim.” ²⁶Timbi tapma amalok telak damanji endok kena gwañgwa no, win ama nindok pawan Petloli wili dikñeñguk endok wekai dipti Petlola ñindiñ niñguk, “Dik oliv komba kena ginañ en gita kuumbi gambit win!” ²⁷Eumbi, bindambo “Win nak nim” eumbi, wolongan puputti kitiñguk.

**Pilatoli Yesu ama wapmañ
kuñgunla ni-nandi tiñguk**

*(Matayo 27:1-2,11-14, Maleko
15:1-5, Luka 23:1-5)*

²⁸Kwet salaumbi, Juda ama biesili Kaiafaslok il bimbi, pim ñambi, Yesu nañgipi, kandikñe ama Pilatolok ilan ñañgiliñ, gan il ginañ nim loñgiliñ, win kusei ñindiñda: endi Roma ama Pilatolok il ginañ loumda, Kunum Yambat-tok dainan kolambi, Kamaikamai gwilat-tok nanañ sandap wolonda naneliñ-dok tuop nim. It ginañ nim lombi, sañ jimba ginañ palimbi, ²⁹Pilatoli pim, endoñ ñambi, eni-nandimbi eñguk, “Sindi ama ñala manda nitek embi, kit yout tiñmañ?” ³⁰Eumbi tambane niñgiliñ, “Endi kolan tindi ama nim palimda, dikok kikanan slakan nim kimitneñ.” ³¹Eumbi, Pilatoli enguk, “Tikap windiñda, sin en tikembi, sinlok endikñe mandanji kimit-klembi, manda plon kimilit.” Eumbi, ama biesili niñgiliñ, “Juda nindok endikñe man-

danili en kimkimlok elak, ‘gan Roma sindok endikñe mandanjili nindi sep lapipi, windiñ tineñdok kimisip patak.” ³²Juda ama biesili Pilatola windiñ niñgiliñ, wali timbi inda-dakleñguk, win Yesuli damañgan kimkim nitein kimbektok e-dakleñguk, manda wali bien timbep tiñguk. ^d

³³Timbi kandikñe Pilatoli ama biesilok mandanji nandi-talembi, kandikñe amalok it ginañ undane lombi, Yesu kitiñmum biumbi ni-nandimbi eñguk, “Ba dik ñakan Juda amatamdok ama wapmañji ba?” ³⁴Eumbi tambane ni-nandiñguk, “Ba dik manda win ditnalok nanandiñgala elañ, ba diwindok manji klembi elañ?” ³⁵Eumbi niñguk, “Natna Juda ama nim, wala timbi dikok kusaka nitek nandi-gamet? Win ditnalok amatamgai git tapma ama biesili gepbi, nokok kitnanan gapikañ. Dik nitek sinik tiñguñ?” ³⁶Eumbi tambane niñguk, “Nokok ama wapmañ kuñguna win kwet ñolok nim. Win kwet ñolok palimda, nokok kena gwañgwanaili kanjiknai mik ti-semumbi, endi nitek plon nepbi, Juda ama biesilok kisinin napitneliñ? Gan nokok ama wapmañ kuñguna win kwet ñolok nim.”

³⁷Timbi Pilatoli niñguk, “Windiñda ditna ama wapmañ windiñ elañ ba?” Eumbi tambane niñguk, “Naka ama wapmañ nanlañ win dindim elañ. Win kusei biañgan sisinik win e-dakle kena timbettok menali napmiumbi, kwelan indañgut. Timbi nin endi kusei biañgan sisinik win tike-kwambiñ dalok nandigalk tañ gitik endi nokok mandana nandimbi nandi-dasiañ.” ³⁸Eumbi, Pilatoli niñguk, “Kusei biañgan sisinik win nek sinik?”

Pilatoli Yesulok kolan no nim timbi indañguk, ganmek kimbektok eu taleñguk

(Matayo 27:15-31, Maleko 15:6-20, Luka 23:13-25)

Timbi Pilatoli bindambo pimbi, Juda amatamdoñ ñambi enguk, “Nakta endok kolan no nim timba indalak. ³⁹ Gan nak sindok ep tindinji no kimit-klembi, Kamaikamai gwilat tuop ama no it kwambiñ ginañ nanin sindok pa pisat-samlet, wala timbi sindi nak ama ñin Juda amatamdok ama wapmañji ninin en pisat-samettok nandañ ba?” ⁴⁰ Windiñ eumbi, endi kwawañganembi, tambane niñgiliñ, “Nim yañ! Barabas kak pisat-nimiñ!” Barabas win endi ama piñpiñen nin Roma ama mik ti-semliñguk. ^e

19 Wolongan Pilatoli eumbi, mik amali toa pisik asupnat gaut gwilapti tindin wali Yesu waipgiliñ. ² Timbi ama wapmañ walan esilimiñipi, toa no pisikñat wali bondinemi, kumbannan kimili piumbi, sauloñ gimim dasi-miñgiliñ. ³ Windiñ tiñipi, ama noñgan noñgan endoñ biñgiliñ tuop endi walan noñgangot timbi, “Judalok ama wapmañji, we!” windiñ nimbi, timan dai plon kit pindim wikiliñ.

⁴ Timbi Pilatoli bindambo pimbi, kimin gitiktoñ ñambi enguk, “Nandiwit: nak en sindoñ nañgip biwambi, sindi ñindiñ ka-nandiwit: nakta endok yominlok bien lonji nim kañ bilet.” ⁵ Timbi Yesu en toa pisikñat bondinen git sauloñ giminnat wakit pi ilimbi, Pilatoli daut sembi enguk, “Ama ñin kawit!” ⁶ Windiñ eumbi, tapma ama biesi git tapma ittok kamaikamai amali Yesu kañgiliñ, wolongan endi wopumgan kitimbi eñgiliñ, “Kloñbat

plon wili kimbin!” Eumbi, Pilatoli manjinan tikembi enguk, “Nakta endok yomin yolonjiletta timbi sindi en tikembi, kloñbat plon wilit.” ⁷ Timbi Juda ama biesili tambane niñgiliñ, “Endi enla ‘Nak Kunum Yambattok Niñañ’ windiñ pa elak, timbi endikñe manda pat-nimlak walinin noli ama wandisi win yandip kinneliñdok elak.”

⁸ Timbi Pilatoli Yesulok plon manda wandin win nandiñguk wolonda endi wili kinneliñdok eu taletalela misi sinik tamba, ⁹ Yesu it ginañ nañgip lombi, ni-kañbi eñguk, “Dik denanin sinik?” Gan Yesuli tambon no nim tambane niñguk, ¹⁰ wala timbi Pilatoli niñguk, “Nitek? Ba dik manda tambon no nim nanlañ ba? Nak dik slak gambiwam kuuñdok ba ewa kloñbat plon kimbeñdok gembi pat-namlak, win dik nim nandi-daklelañ ba?” ¹¹ Timbi Yesuli tambane niñguk, “Kunum Yambatti gembi nim gamumda, nepek no ti-nameñdok gembi no nim pakamek. Kusei wala timbi ama nin nak dikok kikanan napikuk endok yominli dikok yomga maklelak.” ^{§§}

¹² Pilatoli manda wala timbi Yesu kañbiuktok telak lonjiñguk, gan Juda ama biesili kwawa timbi kitimbi, Pilatola niñgiliñ, “No en enla ama wapmañ elak, endi Roma ama wapmañ Sisala kanjik tiñmimbi e-ta-pi tiñmilak. Windiñda tikap dik ama ñin kañbiutañda, dik bo Sisalok nol nim indalañ.” ¹³ Pilatoli manda windiñ nandimbi, wolongan endi Yesulok mandan eu taleuktok en nañgip pimbi, ka-dani amalok pitit plon pipakuk, kwet kawat pindimli galgalin wolok. (Juda amalok mandanjinan kwet wolok koi win Gabata.)

¹⁴ Sandap wolondañgan Juda amali Kamaikamai gwilattok nepek gitik ti-jumit tiñilimbi, kwet boñgip taumbi, Pi-

§§19:11 Yesuli tapma amalok telak damanji Kaiafas endok plon e-yout tiñguk bek.

^e18:40 Maleko 15:7

latoli pitit plon pipapi, Juda amatamda e-sasale manda enbi eṅguk, “Ale, sindok ama wapmañji ñin kawit!”¹⁵ Eumbi, endi kitimbi eṅgiliñ, “Naṅgip ñawit! Naṅgip ñawit! Naṅgip ñambi, kloñbat plon wili kimbin!” Timbi Pilatoli enguk, “Nitek? Sindok ama wapmañji ñakan ñak! Ba nak en kloñbat plon wili kimmeliñdok eut ba?” Eumbi, tapma ama biesili ñindiñ tambane niṅgiliñ, “Nimbek no en nindok ama wapmañni nim, Sisa en noṅgan.”¹⁶ Wolongan Pilatoli nandi-sembi, Yesu kloñbat plon wili kimmeliñdok kisinin kimikuk.

Yesu kloñbat plon wili kimiṅguk

(*Matayo 27:32-56, Maleko 15:21-41, Luka 23:26-49*)

¹⁷ Windiñda mik amali Yesu walinin naṅgip ñambi, enlok kloñbat miṅum bebimbibi, kwet no koi Kumba Kwandat, Judalok mandanjinan Golgata, wandiñ naṅgip ñambi,¹⁸ kloñbat plon wikiliñ. Timbi kolan tindi ama tipet wakita yandipbi, no tombon no tombon, tim Yesu en endok boṅgipsetnan ep samba embi, mambi ikiliñ.

¹⁹ Timbi Pilatoli eu taleumbi, Yesulok kumbam mindiñ plon kundit ñindiñ youp kimikiliñ, “Yesu Nasalet nanin, Juda amalok ama wapmañji.”²⁰ Kundit win Juda wakit Roma ba Grik endok mandanji plon youp kimikiliñ, timbi Yesu wikiliñ win it kwet ñasiñgan pakukta timbi Juda ama asupgandi manda win kañbi pinakiliñ.²¹ Timbi Juda amalok tapma ama biesili kundit wala kañ nandum tuop nim timbimbibi, Pilato nimbi eṅgiliñ, “Dik ‘Juda amalok ama wapmañji’ windiñ nim yout. Tambo ñindiñ yout, ‘Ama ñali en ‘Nak Juda amalok ama wapmañji’ eṅguk.” Windiñ eumbi,²² Pilatoli tam-

bane enguk, “Ewam youlaliñ windiñgan palin.”

²³ Timbi mik amali Yesu kloñbat plon wit-talembi, endok dasindasin tipet tipet win ep danbi, molom tuop tuop epgiliñ. Timbi endi windiñgot endok kiupin ombap tikembi kaṅgiliñ, win kiupi win sandum noṅgandiñgot tindin, dimbo nimnat,²⁴ wala timbi endi wala kau kindem daumbi, nisiñgan ñindiñ eṅgiliñ, “Win wilapnambi kolauk, wala timbi molom nin sinik win indauktok nindi timbi-indalok sañala tina!” Windiñ embi, timbi-inda sañala timbimbibi, kiupi wolok molom indaumbi, manda ñindiñ youyoulin patak wali bien tiṅguk, “Endi nokok dasindasina ep danbi, sandumnala timbi timbi-inda sañala tiṅgiliñ.”^f

Wolok tuopgan mik amali tiṅgiliñ.

²⁵ Timbi Yesulok meñ wakit meñlok dalañ, ba Klopas tamn koi Malia, timbi Malia Makdala nanin endi Yesulok kloñbali kuseinan ikiliñ.²⁶ Timbi Yesuli enlok meñ git gwaṅgwan nin ginañli kasileṅguk win endi ñasiñgan ilimbi kañbi, gwaṅgwa wolok plon meñla ñindiñ niṅguk, “Tam, ñin dikok niñaṅga wakan.”²⁷ Windiñ em tambanembi, gwaṅgwa wala ñindiñ niṅguk, “Ñin dikok meṅga wakan.” Timbi nain wolonda gwaṅgwa wali Yesulok meñ naṅgilimbi, endok ilnan ñaumbi kadikñeṅguk.

²⁸ Wolok siṅgi kandañ Yesuli nandiṅguk, win endi kena nek timbektok indaṅguk win gitik ip timbi taleṅguk. Timbi manda enlok plon youyoulin patak wali bien timbektok endi ñindiñ eṅguk, “Tukta kimlet.”^{g29} Timbi kwet kambot nolok ginañ wain tuk kimbiñ wilimbi, wolok pakuk. Windiñda ama noli nepek busukñanen tuk tiañelok no tikembi, wali wain tuk

^f19:24 Kap 22:18   ^g19:28 Kap 22:15, 69:21

ginañ wisimbi, komba koi hisop wolok bem kusip bañak ginañ kimipi, man plon kimilim loumbi nañguk. ³⁰Wain tuk kimbiñ win nañbi eñguk, “Ip timba talelak.” Windiñ eñipi, kumbam bium gwasei piumbi, kuñgun Kunum Yambattok kiinan kimipi kimiñguk.

³¹Sandap wolonda Sabat patnandi nain wopum indaup timbimbi, Juda amatamdi wolok ti-pañgipañgile tiñgiliñ. Timbi Juda ama biesiliñ ama kloñbat plon yandipmium pakiliñ endok piñgipsili Sabat nainnan yousim papatta nandum tuop nim timbimbi, Pilatoloñ ñambi niñgiliñ, “Dik kindem nandi-nimbi, mik amala enbimbi, endi endok kesisi kwand dat wili gilo-semum platikan kimbimbi, piñgipsi ep pimbi, ep ñawit.” Windiñ eumbi, Pilatoli mik amala enbimbi, ³²endi ama tipet Yesu git yandipgiliñ endoñ ñambi, dama nolok kesi kwandai wili giloumbi, siñgi nolok windiñgot tiñgiliñ. ³³Timbi Yesuloñ bim kañgiliñ, win en ikan kimiñguk. Windiñ kañbi, endok kesii kwandai nim wili giloñguk. ³⁴Gan mik ama noli bambau kandañ basamdi youli tombimbi, wolongan wekat git tukti yalimulimbi, Yesuli biañgan kimiñguk win inda-dakleñguk.

³⁵Win sindi bo nandi-kilikti tineliñdok nepek win dailiñgan indaum kañgukti wolok gembin ipi elak. Endok e-dakle mandan wali biañgan tilak, timbi endi manda biañgan elak win ikan nandi-talelak. ³⁶Nepek nek indañguk wali manda youyoulin patak wali bien timbektok indañguk. Neta, manda noli ñindiñ elak, “Kwandai no nim wili gilolok,” ^{h37}timbi no win

ñindiñ, “Endi ama youli tomtomin enda daut deinekaliñ.” ⁱ

Yesu sum ginañ kimikiliñ

(Matayo 27:57-61, Maleko 15:42-47, Luka 23:50-56)

³⁸Josep Alimatia nanin *endi Yesu- lok gwañgwa no kuñguk, gan Juda ama biesila misiñgukta timbi gitañgitak pat-sembiñguk. Yesu kimiñgukta endi Pilatoloñ ñambi, ñindiñ ni-nandiñguk, “Nak Yesulok dalandan kindem tike ñawit ba?” Eumbi nandi-ñimumbi, ñam Yesu kloñbat plon nanin bindipi, tike ñañguk. ³⁹Timbi Nikodemus †damañgan tim nola Yesu ña kañguk endi bo biñguk. Endi gwasap miliñ kindem walan tipet 30 kilo ba nittek kiukiulin win ep biñguk. ⁴⁰Ama tipet endi Yesulok dalandan tikembi, Juda amali dalandanjilok plon pa tañ telak win klembi, gwasap endok plon kimipi, sandum satnindi timip imgimik.

⁴¹Yesu kloñbat plon wikiliñ kwet wolok ñasiñgan gwatnam kena no pakuk, timbi kena wolok ginañ sum kawat tombañ gitikñin no pakuk, wolok ama dalandan gama no nim kimikimilin. ⁴²Sabat patnandi nain win indaup timbimbi, sum ñasiñgan pakukta timbi endi Yesulok dalandan wolok tike ña kimipi, sum telak yama masipgimik.

Yesulok dalandan sum ginañ nim pakuk

(Matayo 28:1-10, Maleko 16:1-8, Luka 24:1-12)

20 Kena nain kusei kimikimilinan kwet gama nim salañilimbi,

***19:38** Josep Alimatia nanin endi Juda amatamdok kandikñenji ba ama wopum no. (Matayo 27:57, Maleko 15:42, Luka 23:50-51)

†**19:39** Nikodemus endi Juda amatamdok kandikñenji ba ama wopum no. (Yoane 3:1-10, 7:50)

^h**19:36** Kisim Bek 12:46, Namba 9:12, Kap 34:20   ⁱ**19:37** Sekeraia 12:10

Malia Makdala nanin endi Yesulok sumnan ñambi kañguk, win kawat sum telak yama masimasipmìn win tike lo tambon kimilim pakuk. ²Windiñ kañbi, woñep ñambi, Simon Petlo git gwañgwa no Yesuli ginañli tike-kasileliñguk endoñ ñambi enguk, “Wopumdok dalandan sumnan nanin tike ñambi, delok kimilim patak win nindi nim nandamiñ.”

³Wolongan Petlo git nol endi iset bimbi, sumnan ñandepi ⁴yakan woñep ñañgimik, gan nol wali Petlo maklembi, dama sumnan tomguk. ⁵Tombi, telak yama pawan mumuñembi, ginañ deium loubi, sandum Yesulok dalandan timitimilin win kañguk, gan ginañ nim loñguk. ⁶Timbi Simon Petloli siñgi klem bi tombi, sum ginañ lombi kañguk, win Yesulok kwel kinjannan sandumliñgot pakuk. ⁷Sandum no endok kumbam imimìn wali diwin no git nim pakuk. Tambo sandum win engan kwasanembi, giñgiñgan kimilim pakuk. ⁸Timbi gwañgwa dama sumnan tomguk endi windiñgot ginañ lombi, nepenepek gitik win kañbi, Yesu milakuk win nandi-kwambiñ dañguk. ⁹(Nain wolonda endi Kunum Yambattok mandanli Mesiali kimnan nanin milalektok elak win gama nim nandi-tomgiliñ.)

**Yesuli Malia Makdala
nanin endoñ indañguk**

(Maleko 16:9-11)

¹⁰Timbi gwañgwa tipet endi isetnan undane ñañgimik, ¹¹gan Malia Makdala nanin endi sumnan undane bi tom papi, pawan ipi, kut-blamblan eñguk. Tiñipi mumuñembi, sum ginañ deium loubi, ¹²eñalo tipet dasindasinjet satnin win yambiñguk. Endi Yesulok kwel kinjannan pipakimik, noli kumbam kandañ pilimbi, noli kesii kandañ pipakuk.

¹³Pipapi niñgimik, “Tam, dik neta kut-blamblan elañ?” Eumbi enguk, “Nokok Wopumnalok dalandan tike ñam, delok kimilim patak win nim nandilet.”

¹⁴Windiñ eñipi undanembi, Yesu siñgi kandañ ilimbi kañguk, gan endi en gama nim ka-nandi-tomguk. ¹⁵Timbi Yesuli ni-kañbi eñguk, “Tam, dik neta kut-blamblan elañ? Ba ninda lonjilañ?” Ni-kaumbi, Maliali “Kena kandikñe ama kalet” windiñ nandimbi niñguk, “Ama wopum. Tikap dik ñali tike ñañañda, nanbi nandimbi, dik kwet delok kimilañnan ñambi, natna tike ñam kindit tapliutet.”

¹⁶Timbi Yesuli Malialok koi kitiumbi, endi tikile ka-nandi-tombi, Juda mandanjinan “Rabonai” niñguk. (Win ninilok mandaninan ‘Nokok nandautna’.) ¹⁷Maliali Yesula windiñ kitimbi, tike-kaumbi, Yesuli niñguk, “Nambik bi! Nak gama Bepnaloñ nim undane loñgut, wala timbi nombo nim nep kawñ. Dik nokok kwayanailoñ ñambi, ñindiñ enbekañ, ‘Win nokok Betna git sindok Bepsi, nokok Yambatna git sindok Yambatsi, nak endoñ undane loupitilet.’” ¹⁸Timbi Malia Makdala nanin endi Yesulok gwañgwañiiloñ ña tombi enguk, “Nak Wopum ip kat” embi, Yesuli manda niñguk win wakan kasat ti-semumbi nandiñgiliñ.

**Yesuli gwañgwañiiloñ
inda sembi ti-semguk**

*(Matayo 28:16-20, Maleko
16:14-18, Luka 24:36-49)*

¹⁹Kena nain kusei kimikimilinan sandap wolonda kwet kilim eumbi, Yesulok gwañgwañiili kimin ti-pakiliñ. Endi Juda ama biesila misiñgiliñda timbi it yama kekak ti sip kwambiñ da-talembi pakiliñ. Paliñilimbi, Yesu en boñgip-sinan indam ipi enguk, “Busuk pat-

³20:17 Yesuli enlok kwayañiila eñguk, win endi gwañgwañiilok plon e-yout tiñguk.

samun.”²⁰ Windiñ e-talembi, enlok kii bim tipet wakít bambau gilín daut semumbi, endí Wopum en wakan win kandi-tom sinik tambí, silisilili tokñe-semguk.²¹ Timbi Yesuli bindambo enguk, “Busuk pat-samun. Bepti nak nanimukuk, windiñgangot nak bo sindi sani-mutet.”²² Windiñ e-talembi, man woñli ep pendipi enguk, “Sindok ginañji ginañ Dindim Woñ kasilewit! Kasile-talemek,²³ Woñ wali daut samlak, win Kunum Yambatti ama nolok yomin biñmiñguk ba nim, timbi wolok tuop sindi amatamda kindem ñindiñ enidakle-semnekaliñ, ‘Yomjilok milap win wiat-taletalen,’ ba ‘Yomjilok milap win kimilim pat-samlak.’”

²⁴ Yesuli inda-semguk wolonda endok gwañgwañii 12 endoñnan nanin no koi Tomas (koi no Didimus) endí nolii gít nim pakuk.²⁵ Nim pakukta, endok nolii ñindiñ niñgiliñ, “Nindi Wopum kañgimiñ!” Gan endí enguk, “Tikap nak dautnali biliñdok gil endok kii bim plon nim kautat, timbi kitna niñañli kii bim wandan ginañnan nim suaeutat, timbi bambau wanda win nim tike-kautatta, sindi nek eañ win nak nim sinik nandi-kwambiñ dautat.”

²⁶ Sande noñgan taleumbi, gwañgwali bindambo it ginañnan kimin timbimbi, Tomasli en gita yakan pakiliñ. Endí yama kekak ti sip kwambiñ da-talembi pakiliñ, ganmek Yesuli bindambo boñgipsinan bi indam ipi enguk, “Busuk pat-samun.”²⁷ Windiñ eñipi, Tomasla kii bim daulimimbi niñguk, “Kika niñañ kitna gil plon kimipi, kitna ka! Timbi kika kot suapi, nokok bambatna tike-nandi! Dik nandi-bendi nombo nim timbekañ, tambo nak kaik patet win nandi-kwambiñ daukañ!”²⁸ Eumbi tambane niñguk, “Dik nokok Wopumna gít Yambatna.”²⁹ Eumbi, Yesuli niñguk, “Ba dik nambilañda timbi nandi-kilikti ti-namlañ ba? Nin endí nim nambañ,

gan wandangan embi nandi-kilikti ti-namañ, endí Bepnalok dainan amatam diwin yapma kle pakañ.”

Kusei nekta pepa ñin youyoulin patak

³⁰ Yesuli gwañgwañiilok dausinan jimba kundit diwin asupgan tiñguk, gan win pepa ñolok ginañnan nim youyoulin patak.³¹ Gan kundit youyoulin patak wali kusei ñindiñda youyoulin: sindi manda ñin pinat nandi timbi, Yesu en Mesia, Kunum Yambattok Niñañ, win nandi-kwambiñ danekaliñ, timbi nandi-kwambiñ dañipi, endok giñgítñii kuañda timbi kuñgu sisinik win kasilenekaliñ.

Yesuli tuk guañ baliliñnan gwañgwañiiloñ inda-semguk

21 Yesuli gwañgwañiiloñ dama Jelusalem inda-semguk, wolok siñgi kandañ endí bindambo Galili kwelan tuk guañ koi Taibelias wolok inda-semguk. Win ñindiñ: ² Simon Petlo, Tomas (endok koi no Didimus) gít Natanael Kana it kwet Galili kwelan nanin, wakít Sebedilok niñañiit tipet ba Yesulok gwañgwañiit tipet no yakan kimin ti-pakiliñ.³ Paliñilimbi, Simon Petloli noliiila enguk, “Nak mikbalak lolonjila ñautet.” Eumbi niñgiliñ, “Nindi dikita yakan ñanetamiñ.” Windiñ embi, walinin pim ñambi, kikeñ plon lom ñambi, mikbalak lik tiatia kena tiñgiliñ, gan tim ombap wolonda mikbalak no nim epgiliñ.

⁴ Kwet salaup timbimbi, gwañgwañiili Yesu kinanjatnan palimbi kañgiliñ, gan endí en Yesu win nim ka-nandi-tomgiliñ.⁵ Timbi Yesuli kiti-sembi enguk, “Notnai! Ba sindi mikbalak no nim epmiliñ ba?” Eumbi, “Nim epmamiñ” windiñ nimbimbi,⁶ endí enguk, “Ale. Liksi kikeñ kit dindim kandañ koli piumbi epnetañ.” Eumbi, endí bindambo lik win koli piumbi, mikbalak asup epgiliñda timbi

lik win tiañeum kikeñ plon lambilambilok tuop nim.

⁷Wolongan Yesuli gwañgwa ginañli tike-kasileañguk endi Petlola ñindiñ niñguk, “Win Wopum engan!” Simon Petloli manda “Wopum” windiñ nandimbi, dasindasin kiundip biñguk win tike dasimbi, Yesuloñ ñaupi, tuk guañ ginañ dikokuk. ⁸Timbi gwañgwa diwindi Petlo kikeñ plon klembi, mikbalak lik tokñetokñen win tiañembi, kinanjatnan bi tomgiliñ. Kwet win mayañgan sinik nim, 100 mita ba nitek wolok tuop. ⁹Kinanjatnan pimbi, komba di-papal kañgiliñ, timbi komba galk plon mikbalak wakít plaua nanañ diwin palimbi kañgiliñ. ¹⁰Timbi Yesuli enguk, “Mikbalak kombikan epmiliñ diwin ep biwit!” ¹¹Eumbi, Simon Petloli kikeñ plon lombi, mikbalak lik tiañeumbi, tuk pawan kinanjatnan lambiñguk. Mikbalak wopum sinik 153 gitik wali pi lik timbi tokñeñgiliñ, ganmek lik wali nim blañganeñguk.

¹²Timbi Yesuli bim, nanañ naneliñdok enguk. Gwañgwañiili en Wopum win ip nandiñmiñgiliñda timbi, endi gitik wali “Dik nin?” windiñ ni-nandinep misiñgiliñ. ¹³Timbi Yesuli bimbi, plaua wakít mikbalak epbi, emumbi nañgiliñ.

¹⁴Yesuli kimnan nanin milakuk wolok siñgi kandañ endi gwañgwañiiloñ windiñ inda-semumbi, nain tipet git no tiñguk.

Yesuli Petlola endok giñgitñii yambi-dikñeuktok niñguk

¹⁵Nanañ nanbi taleumbi, Yesuli Simon Petlo ni-nandimbi eñguk, “Simon Yoanelok niñañ, dik nokok gwañgwanai diwin ñin yapma klembi, ginañgali nak nep kasile-sinik talañ ba?” Eumbi niñguk, “Timbi, Wopum, nak ginañnali dik gep kasilelet win dik ip nandilañ.” Windiñ eumbi, Yesuli enlok giñgitñiilok

plon Petlola ñindiñ niñguk, “Nokok sipsip niñanai ep towi ti-ta-kuukañ.”

¹⁶Timbi bindambo ni-nandumbi, nain tipet tiñguk, “Simon Yoanelok niñañ, dik ginañgali nak nep kasile-sinik talañ ba?” Eumbi niñguk, “Timbi, Wopum, nak ginañnali dik gep kasilelet win dik ip nandilañ.” Windiñ eumbi niñguk, “Nokok sipsipnai yambi-dikñe ti-ta-kuukañ.”

¹⁷Timbi bindambo ni-nandumbi, nain tipet git no tiñguk, “Simon Yoanelok niñañ, dik ginañgali nak nep kasilelañ ba?” Yesuli “Dik ginañgali nak nep kasilelañ ba?” windiñ eumbi, nain tipet git no tiñgukta timbi, Petloli ginañ kolaumbi niñguk, “Wopum, dik nepek gitik ip nandi-talembi, nak ginañnali dik gep kasilelet win nambi-nandilañ.” Eumbi, Yesuli niñguk, “Nokok sipsipnai ep towi ti-ta-kuukañ. ¹⁸Win biañgan timbekañ.

Timbi nak ñindiñ ganba nandi. Dik sim plon papi, ditnañgan biñgwilap tembi, delok ñaupi nandiñiñguñ wolok tuopkan samasamakgan ñaliñguñ, gan dik gilik timbekañ nain wolonda dik kika tike-loumbi, nimbek noli gep topmbi, kwet nim ñañalok nandi-galk talañnan ganañgiliñmi ñaukañ.” ¹⁹(Yesuli windiñ embi, Petloli Kunum Yambattok koi giñgit miuktok telak nitek plon kimbekak win timbi inda-dakleñguk.) Timbi yousimbi, ñindiñ niñguk, “Dik nak nep kle-kuukañ.”

Pepa ñin youkuk endok mandan

²⁰Timbi Petloli tambanem kañguk, win Yesuli gwañgwa nin ginañli tike-kasileñguk endi ep klem biñguk. (Endi gwilattok nanañ yakan na-pakiliñ, wolonda gwañgwa wali wakan Yesulok plon panjañganembi ni-nandimbi eñguk, “Wopum, win nindi sinik dik kanjikkailok kisinin gapilekak?”) ²¹Petloli gwañgwa win kañbi, Yesu ni-nandimbi eñguk, “Wopum, ama

ñolok kandañ nitek indañmekak?”

²²Eumbi niñguk, “Tikap nak undanem bi tombetat, endi wolok tuop yousimbi kuuktok nandiñmetta, wali dikok nepek nim. Dikta nak nep kle-kuukañ.”

²³Timbi manda wali Yesu kimit-kle-kuañgiliñ endok boñgipsinan sapakñeumbi, ama wali nim kimbekak windiñ nandiñgiliñ. Gan Yesuli Petlola ñindiñ nim nimbi eñguk, “Gwañgwa wali nim kimbekak.” Tambo endi ñindiñgot eñguk, “Tikap nak undanem bi tombetat, endi wolok tuop yousimbi

kuuktok nandiñmetta, wali dikok nepek nim.”

²⁴Gwañgwa wali wakan nepek gitik wolok gembin ipi, ñolok yout-talelak. Timbi nindi mandan youkuk wala nandina biañgan sinik tilak.

²⁵Yesuli kundit kusei kusei asup diwin no waktu tiñguk. Timbi nak ñindiñ nandilet: nindi kundit gitiñgitik win youtnamda, pepa asup sinik indaumbi, nindi kwet tuop tuop pepa gitik win kimitneñdok kwet lonjineñ.